

DE PERICLE
ET BELLO PELOPONNESIACO

O PERYKLESIE
I WOJNIE PELOPONESKIEJ

FONTES HISTORIAE ANTIQUAE

Zeszyty Źródłowe do Dziejów Społeczeństw Antycznych

pod redakcją

LESZKA MROZEWICZA

Zeszyt XLI

DIODORUS SICULUS

DE PERICLE

ET BELLO PELOPONNESIACO

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

DIODORUS SICULUS
DE PERICLE
ET BELLO PELOPONNESIACO

(Bibliotheca Historica XII)

DIODOR SYCYLIJSKI
O PERYKLESIE
I WOJNIE PELOPONESKIEJ

(Biblioteka Historyczna XII)

Redakcja naukowa
SYLWESTER DWORACKI

Przekład
ANNA SKUCIŃSKA

Komentarz
LESZEK MROZEWICZ



POZNAŃ 2019

Tekst grecki zgodny jest z wydaniem: Diodorus of Sicily,
The Library of History, with an English translation by C.H. Oldfather,
Cambridge, Mass. – London 1984, 1994 (Loeb Classical Library 375, 384)

Recenzent: prof. dr hab. Marian Szarmach

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019

Seria wydawana staraniem Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

Adiustacja tekstu greckiego: dr hab. Anna Kołowska, prof. UAM

Publikacja sfinansowana przez
Urząd Miejski w Gnieźnie



Instytut Kultury Europejskiej oraz Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

Na okładce: Perykles – rzymska kopia z II w. po Chr. według oryginału Kresilasa
(V w. przed Chr.). By Copy after Kresilas - Marie-Lan Nguyen, CC BY 2.5,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15498192>

Projekt okładki: Ewa Wąsowska
Redaktor: Ewa Dobosz
Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska
Łamanie komputerowe: Reginaldo Cammarano

ISBN 978-83-232-3510-1
ISSN 1506-5898

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 9,50, Ark. druk. 9,25 + wklejki

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI, SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7-9

SPIS TREŚCI

Od Redakcji (<i>Sylwester Dworacki</i>)	7
O Peryklesie i wojnie peloponeskiej	9
Komentarz (do tekstu polskiego)	108
Bibliografia	147

OD REDAKCJI

Księga XII Biblioteki Historycznej obejmuje lata 450-415 przed Chr.: złoty wiek Peryklesa i pierwszy etap wojny peloponeskiej. Był to okres największego triumfu Aten, hegemonia Związku Morskiego (Delijskiego), niekwestionowanego zwycięzcy w trwającym pół wieku konflikcie z Persami (tzw. pokój Kaliasza z roku 449), a zarazem czas równowagi politycznej w relacjach ze Spartą i jej sojusznikami (Związek Peloponeski). Wyrazem tego był pokój wieczysty, zawarty ze Spartą w roku 446 na trzydzieści lat. Przetrwał on zaledwie do roku 431, do wybuchu fatalnego dla wszystkich w skutkach konfliktu, który znamy pod nazwą wojny peloponeskiej. W tej księdze Diodor przedstawia jej pierwszy etap, który nazywamy – od imienia króla spartańskiego Archidamosa – wojną archidamijską. Zakończył on się pokojem Nikiasza (421), który niestety okazał się tylko nieco dłuższym rozejmem. Pisarz kończy swą narrację na roku 415, na podjęciu przez Ateńczyków decyzji, która ostatecznie przesądziła o ich przegranej. Mowa oczywiście o wyprawie sycylijskiej. Jej przebieg to temat kolejnej książki.

Przyjmuje się, że w księdze XII Diodor podaje głównie za (niewiele zachowanym) przekazem Efora oraz za Timajosem; możliwe, że w przypadku wojny peloponeskiej korzystał z Tukidydesa. Niezależnie od oceny jego narracji, warto mieć na uwadze, że Diodor przekazuje nam szereg informacji niemających odpowiednika w innych źródłach (jak chociażby o tzw. pokoju Kaliasza), a przy tym jest to jedyna dla V wieku przed Chr. relacja ciągła.

Tytuł, który nadaliśmy polskiemu przekładowi tej książki, oddaje, jak sądzimy, istotę opisywanych przez Diodora dziesięcioleci. Pamiętajmy jednak, że pisarz nie ogranicza się tylko do konfliktu ateńsko-spartańskiego i terenu Grecji. Przedstawia szeroką panoramę wydarzeń na rozległym obszarze – od Sycylii i południowej Italii aż po Azję Mniejszą.

Sylwester Dworacki

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ δωδεκάτῃ

τῶν Διοδώρου βίβλων

Περὶ τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ Κύπρον.

Περὶ τῆς ἀποστάσεως τῶν Μεγαρέων ἀπὸ Ἀθηναίων.

Περὶ τῆς γενομένης μάχης περὶ Κορώνειαν Ἀθηναίους καὶ Βοιωτοῖς.

Περὶ τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ τὴν Εὐβοίαν.

Πόλεμος κατὰ τὴν Σικελίαν Συρακοσίοις πρὸς Ἀκραγαντίνοισι.

Κτίσις κατὰ τὴν Ἰταλίαν Θουρίων καὶ στάσις πρὸς ἀλλήλους.

Ὡς Χαρώνδας ὁ Θουρίνος νομοθέτης αἰρεθεὶς πολλῶν ἀγαθῶν αἴτιος ἐγένετο τῇ πατρίδι.

Ὡς Ζάλευκος νομοθετήσας ἐν Λοκροῖς μεγάλην δόξαν περιεποιήσατο.

Ὡς Ἀθηναῖοι τοὺς Ἑστιαεῖς ἐκβαλόντες ἰδίους οἰκήτορας ἐξέπεμψαν.

Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου Θουρίοις πρὸς Ταραντίνοισι.

Περὶ τῆς γενομένης στάσεως ἐν τῇ Ῥώμῃ.

Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου Σαμίοις πρὸς Μιλησίοισι.

Ὡς Συρακόσιοι στρατεύσαντες ἐπὶ Πικηνοὺς τὴν πόλιν κατέσκαψαν.

Ὡς κατὰ τὴν Ἑλλάδα συνέστη πόλεμος ὁ κληθεὶς Κορινθιακός.

Ὡς κατὰ τὴν Ἰταλίαν τὸ τῶν Καμπαῶν ἔθνος συνέστη.

Ναυμαχία Κορινθίων πρὸς Κερκυραίοισι.

Ἀπόστασις Ποτιδαίας καὶ Χαλκιδέων ἀπὸ Ἀθηναίων.

Περὶ τῆς γενομένης στρατείας Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς Ποτιδαιάτας.

Περὶ τῆς γενομένης στάσεως ἐν τοῖς Θουρίοισι.

Ὡς Μέτων ὁ Ἀθηναῖος πρῶτος ἐξέθηκε τὴν ἐννεακαιδεκαετηρίδα.

Ὡς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ Ἡράκλειαν Ταραντῖνοι ἔκτισαν.

Ὡς ἐπὶ τῆς Ῥώμης Σπόριος Μαίλιος ἐπιθέμενος τυραννίδι ἀνηρέθη.

Περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ κληθέντος πολέμου.

Περὶ τῆς γενομένης μάχης Βοιωτοῖς πρὸς Πλαταιεῖς.

Ὡς τῆς Μεθώνης πολιορκουμένης ὑπὸ Ἀθηναίων Βρασίδας ὁ Σπαρτιάτης ἀριστεύσας ἐδοξάσθη.

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA HISTORYCZNA

W dwunastej księdze Diodor pisze o następujących wydarzeniach:

- O ateńskiej wyprawie przeciw Cyprowi [rozd. 1-4].
- O buncie Megarejczyków przeciwko Atenom [rozd. 5].
- O bitwie, którą Ateńczycy i Beoci stoczyli pod Koroneją [rozd. 6].
- O ateńskiej wyprawie przeciw Eubei [rozd. 7].
- Wojna Syrakuzan z Akragantyńczykami na Sycylii [rozd. 8].
- Założenie Turiów w Italii i wojna domowa między jego mieszkańcami [rozd. 9-11].
- Jak Charondas z Turiów, mianowany prawodawcą, wyświadczył ojczyźnie wiele dobra [rozd.12-19].
- Jak Zaleukos, ustanowiwszy prawa w Lokrach, zyskał wielką sławę [rozd. 20-21].
- Jak Ateńczycy wypędzili mieszkańców Hestiai i wysłali własnych osadników [rozd. 22].
- O wojnie między mieszkańcami Turiów i Tarentu [rozd. 23].
- O zamieszkach politycznych w Rzymie [rozd. 24-26].
- O wojnie Samijczyków z Milezyjczykami [rozd. 27-28].
- Jak Syrakuzanie wyprawili się przeciwko Trinakijczykom i zburzyli ich miasto [rozd. 29].
- Jak doszło w Grecji do tak zwanej wojny korynckiej [rozd. 30].
- Jak powstał w Italii lud Kampanów [rozd. 31].
- Bitwa morska między Koryntyjczykami i Korkyrejczykami [rozd. 31-33].
- Bunt Potidai i Chalkidyjczyków przeciw Atenom [rozd. 31-33].
- O ateńskiej wyprawie przeciwko Potidai [rozd. 34].
- O sporach w Turiach [rozd. 35].
- Jak Meton z Aten pierwszy ogłosił cykl dziewiętnastoletni [rozd. 36].
- Jak Tarentyjczycy założyli Herakleję w Italii [rozd. 36].
- Jak Spuriusz Meliusz, który dążył do tyranii, został stracony w Rzymie [rozd. 37].
- O tak zwanej wojnie peloponeskiej [rozd. 38-41].
- O bitwie, którą stoczyli Beoci z mieszkańcami Platejów [rozd. 42].
- Jak Brazydas ze Sparty wyróżnił się podczas ateńskiego oblężenia Methone i zyskał sławę [rozd. 43].

Ὡς Ἀθηναῖοι στρατεύσαντες ἐπὶ Λοκροὺς πόλιν Θρόνιον ἐξεπόρθησαν.
Ὡς Αἰγινήται ὑπὸ Ἀθηναίων ἀνασταθέντες τὰς καλουμένας Θυρέας κατώκησαν.
Ὡς Λακεδαιμόνιοι στρατεύσαντες εἰς τὴν Ἀττικὴν τὰς κτήσεις κατέφθειραν.
Στρατεία Ἀθηναίων δευτέρα ἐπὶ τοὺς Ποτιδαιάτας.
Στρατεία Λακεδαιμονίων εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ ναυμαχία πρὸς Ἀθηναίους.
Στρατεία Σιτάλκου μὲν εἰς Μακεδονίαν, Λακεδαιμονίων δὲ εἰς τὴν Ἀττικὴν.
Περὶ τῆς Λεοντίνων πρεσβείας εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τῆς Γοργίου τοῦ πρεσβεύσαντος
δεινότητος ἐν τοῖς λόγοις.
Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου Λεοντίνους πρὸς Συρακουσίους.
Ἀπόστασις Λεσβίων ἀπὸ Ἀθηναίων καὶ Πλαταιῶν ἄλωσις καὶ κατασκαφή ὑπὸ
Λακεδαιμονίων.
Στάσις Κερκυραίων πρὸς ἀλλήλους.
Ὡς Ἀθηναῖοι λοιμικῆ νόσῳ περιπεσόντες πολλοὺς ἀπέβαλον τῶν πολιτῶν.
Ὡς Λακεδαιμόνιοι Ἡράκλειαν ἐν τῇ Τραχῖνι πόλιν ἔκτισαν.
Ὡς Ἀθηναῖοι πολλοὺς τῶν Ἀμβρακιωτῶν ἀνελόντες ἠρήμωσαν τὴν πόλιν.
Περὶ τῶν Λακεδαιμονίων τῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ νήσῳ αἰχμαλώτων γενομένων.
Περὶ τῆς Ποστουμίου εἰς τὸν υἱὸν γενομένης ἐπιτιμήσεως ἔνεκα τῆς λειποταξίας.
Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου Λακεδαιμονίους καὶ Ἀθηναίους ὑπὲρ τῶν Μεγαρέων.
Πόλεμος Λακεδαιμονίους καὶ Ἀθηναίους ὑπὲρ Χαλκιδέων.
Μάχη κατὰ τὴν Βοιωτίαν Ἀθηναίους πρὸς Βοιωτοὺς.
Στρατεία Ἀθηναίων πρὸς τοὺς ἐν τῇ Λέσβῳ φυγάδας.
Ἐκπτώσις Δηλίων ὑπὸ Ἀθηναίων.
Ἄλωσις Τορόνης καὶ κατασκαφή ὑπὸ Ἀθηναίων.
Ὡς Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἰδίᾳ συνθεμένων συμμαχίαν ἀηλλοτριώθησαν
αἱ λοιπαὶ πόλεις ἀπ' αὐτῶν.
Ὡς Δήλιοι κατήχθησαν ὑπὸ Ἀθηναίων εἰς τὴν πατρίδα.
Ὡς Λακεδαιμόνιοι πρὸς Μαντινεῖς καὶ Ἀργεῖους ἐπολέμησαν.
Βυζαντίων καὶ Καλχηδονίων στρατεία εἰς τὴν Βιθυνίαν.
Περὶ τῶν αἰτιῶν δι' ἃς ἐπὶ Συρακούσας ἐστράτευσαν Ἀθηναῖοι.

Jak Ateńczycy, wyprawivszy się przeciwko Lokrom, złupili miasto Tronion [rozd. 44].

Jak Egineci wypędzeni przez Ateńczyków osiedlili się w Tyrejach [rozd. 44].

Jak Lacedemończycy, wyprawivszy się przeciw Attyce, spustoszyli tamtejsze posiadłości [rozd. 45].

Druga wyprawa ateńska przeciwko Potidai [rozd. 46].

Wyprawa Lacedemończyków do Akarnanii i bitwa morska z Ateńczykami [rozd. 47-48].

Wyprawa Sitalkesa do Macedonii i wyprawa Lacedemończyków do Attyki [rozd. 50-52].

O poselstwie Leontyńczyków w Atenach i talencie krasomówczym posła Gorgiasza [rozd. 53].

O wojnie Leontyńczyków z Syrakuzanami [rozd. 54].

Bunt Lesbijczyków przeciw Atenom oraz zdobycie i zburzenie Platejów przez Lacedemończyków [rozd. 55-56].

Wojna domowa na Korkyrze [rozd. 57].

Jak Ateńczycy opanowani przez zarazę stracili wielu obywateli [rozd. 58].

Jak Lacedemończycy założyli trachińską Herakleję [rozd. 59].

Jak Ateńczycy, zgłodziwszy rzeszę Ambrakiotów, zamienili Ambrację w pustkowie [rozd. 60].

O Lacedemończykach wziętych do niewoli na wyspie Sfakterii [rozd. 61-63].

O karze, którą Postumiusz wymierzył synowi za opuszczenie miejsca w szyku [rozd. 64].

O wojnie, którą Lacedemończycy i Ateńczycy toczyli o Megarę [rozd. 66].

Wojna, którą Lacedemończycy i Ateńczycy toczyli o Chalkidyjczyków [rozd. 67-68].

Bitwa Ateńczyków z Beotami w Beocji [rozd. 69-70].

Ateńska wyprawa przeciwko wygnańcom na Lesbos [rozd. 72].

Wypędzenie Delijczyków przez Ateny [rozd. 73].

Zdobycie i zburzenie Torone przez Ateńczyków [rozd. 73].

Jak po prywatnym przymierzu zawartym przez Ateny i Lacedemon odsunęły się od nich pozostałe miasta [rozd. 74-76].

Jak Delijczycy zostali sprowadzeni przez Ateńczyków z powrotem do ojczyzny [rozd. 77].

Jak Lacedemończycy prowadzili wojnę z Mantynejczykami i Argiwami [rozd. 78-79].

Wyprawa Bizantyńczyków i Chalkedończyków do Bitynii [rozd. 82].

O przyczynach ateńskiej wyprawy przeciwko Sycylii [rozd. 83-84].

DIODORUS SICULUS

ΒΙΒΛΟΣ ΔΩΔΕΚΑΘΗ

1. Δικαίως ἂν τις ἀπορήσειε τὸν νοῦν ἐπιστήσας τῇ κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀνωμαλία· οὔτε γὰρ τῶν νομιζομένων ἀγαθῶν οὐδὲν ὀλόκληρον εὐρίσκεται δεδομένον τοῖς ἀνθρώποις οὔτε τῶν κακῶν αὐτοτελές ἄνευ τινὸς εὐχρηστίας. τούτου δὲ τὰς ἀποδείξεις ἐξέσται λαμβάνειν ἐπιστήσαντας τὴν διάνοιαν ταῖς προγεγενημέναις πράξεσι, καὶ μάλιστα ταῖς μεγίσταις. (2) ἡ γὰρ Ξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλέως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεία διὰ τὸ μέγεθος τῶν δυνάμεων τὸν μέγιστον ἐπέστησε φόβον τοῖς Ἑλλησιν, ὡς ἂν ὑπὲρ ἀνδραποδισμοῦ μελλόντων πολεμεῖν, καὶ προκαταδεδουλωμένων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων πάντες ὑπέλαβον καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τῆς ὁμοίας τύχης πειράσεσθαι. (3) τοῦ δὲ πολέμου παρὰ τὴν προσδοκίαν τὸ τέλος λαβόντος παράδοξον, οὐ μόνον τῶν κινδύνων ἀπελύθησαν οἱ τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦντες, ἀλλὰ καὶ δόξαν μεγάλην κατεκτήσαντο, καὶ τοσαύτης εὐπορίας ἐπληρώθη πᾶσα πόλις Ἑλληνίς, ὥστε πάντας θαυμάσαι τὴν εἰς τούναντίον μεταβολὴν. (4) ἀπὸ τούτων γὰρ τῶν χρόνων ἐπὶ ἔτη πενήκοντα πολλὴν ἐπίδοσιν ἔλαβεν ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. ἐν τούτοις γὰρ τοῖς χρόνοις αἱ τε τέχναι διὰ τὴν εὐπορίαν ἠϋξήθησαν, καὶ τότε μέγιστοι μνημονεύονται τεχνῖται γεγονέναι, ὧν ἔστι Φειδίας ὁ ἀγαματοποιός· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν παιδείαν ἐπὶ πολὺ πρόεβη, καὶ φιλοσοφία προετιμήθη καὶ ῥητορικὴ παρὰ πᾶσι μὲν Ἑλλησι, μάλιστα δὲ Ἀθηναίοις. (5) φιλόσοφοι μὲν γὰρ οἱ περὶ τὸν Σωκράτη καὶ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, ῥήτορες δὲ Περικλῆς καὶ Ἰσοκράτης καὶ οἱ τούτου μαθηταί· ὁμοίως δὲ καὶ ἄνδρες ἐπὶ στρατηγίᾳ διαβεβοημένοι, Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης, Κίμων, Μυρωνίδης καὶ ἕτεροι πλείονες, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἶη γράφειν.
2. Μάλιστα δὲ Ἀθηναῖοι τῇ τε δόξῃ καὶ ἀνδρείᾳ προκόψαντες διωνομάσθησαν καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν οἰκουμένην· ἐπὶ τοσοῦτο γὰρ τὴν ἡγεμονίαν ἠϋξησαν, ὥστε ἄνευ Λακεδαιμονίων καὶ Πελοποννησίων ἰδίᾳ μεγάλας δυνάμεις Περσικὰς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν κατηγωνίσαντο, καὶ τὴν περιβόητον

DIODOR SYCYLIJSKI

O PERYKLESIE I WOJNIE PELOPONESKIEJ

1. Słusznie można odczuwać zakłopotanie, zastanawiając się nad brakiem równowagi w ludzkim życiu: ludzie bowiem nie otrzymali w stanie nienaruszonym nic spośród tego, co uznają za dobrodziejstwa, ani też żadnego nieszczęścia, które byłoby całkowicie pozbawione pożytku. Dowody na to nietrudno znaleźć, rozważając przeszłe wydarzenia, zwłaszcza te najważniejsze. (2) Na przykład, wyprawa Kserksesa, króla Persów¹, przeciwko Grecji wzbudziła w Grekach ogromny lęk ze względu na potęgę zaangażowanego wojska²: wojna miała rozstrzygnąć o ich wolności lub zniewoleniu, a ponieważ miasta greckie na terenie Azji już wcześniej zostały ujarzmione³, przypuszczano, że miasta w Grecji doświadczą podobnego losu. (3) Gdy jednak wbrew oczekiwaniom wojna zakończyła się w sposób zaskakujący, mieszkańcy Grecji nie tylko uwolnili się od niebezpieczeństwa, lecz również zdobyli ogromną sławę, a każde miasto greckie cieszyło się tak wielkim dostatkim, że wszyscy zdumiewali się tą zupełną zmianą sytuacji. (4) Od tamtej pory przez pięćdziesiąt lat wzrastała pomyślność Grecji. W tym okresie dzięki dobrobytowi rozwinęła się sztuka, działali też najwięksi artyści, których pamięć zachowała się do naszych czasów, między innymi rzeźbiarz Fidiasz⁴; poczyniono znaczne postępy w dziedzinie kształcenia, a filozofia i retoryka były otaczane szacunkiem przez wszystkich Greków, szczególnie zaś Ateńczyków. (5) Filozofią zajmowali się Sokrates, Platon i Arystoteles, wymową – Perykles⁵ oraz Izokrates⁶ i jego uczniowie; żyli wtedy również ludzie słynący z talentów wojskowych: Miltiades⁷, Temistokles⁸, Arystydes⁹, Kimon¹⁰, Myronides¹¹ i wielu innych, o których długo trzeba by pisać.
2. Ateńczycy, którzy dzięki sławie i męstwu szczycili się największymi osiągnięciami, byli znani w niemal całym zamieszkanym świecie, tak bardzo bowiem wzmocnili swoją hegemonię, że samodzielnie, bez Lacedemończyków i Peloponezyjczyków, pokonali potężne siły perskie na lądzie i na morzu, a słynną

Περσῶν ἡγεμονίαν ἐπὶ τοσοῦτον ἐταπεινώσαν, ὥστε ἀναγκάσαι πάσας τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις ἐλευθερῶσαι κατὰ συνθήκας. (2) ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀκριβέστερον τὰ κατὰ μέρος ἀνεγράψαμεν ἐν δυσὶ βίβλοις, ταύτη τε καὶ τῇ πρὸ ταύτης· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰς προκειμένας πράξεις τρεψόμεθα, προδιορίσαντες τοὺς οἰκείους τῇ γραφῇ χρόνους. (3) ἐν μὲν οὖν τῇ πρὸ ταύτης βίβλῳ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Ξέρξου στρατείας ποιησάμενοι διήλθομεν τὰς κοινὰς πράξεις ἐπὶ τὸν προηγούμενον ἐνιαυτὸν τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ Κύπρον Κίμωνος ἡγουμένου· ἐν ταύτῃ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ Κύπρον ποιησάμενοι διέξιμεν ἕως ἐπὶ τὸν ψηφισθέντα πόλεμον ὑπὸ Ἀθηναίων πρὸς Συρακοσίους.

3. Ἐπ' ἄρχοντος γὰρ Ἀθήνησιν Εὐθυδήμου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Λεύκιον Κοϊντίον Κικιννάτον καὶ Μάρκον Φάβιον Οὐίβουλανόν. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι διαπεπολεμηκότες ὑπὲρ Αἰγυπτίων πρὸς Πέρσας, καὶ τὰς ναῦς ἀπάσας ἀπολωλεκότες ἐν τῇ λεγομένη Προσωπίτιδι νήσῳ, βραχὺν χρόνον διαλιπόντες ἔγνωσαν πάλιν πολεμεῖν τοῖς Πέρσαις ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. καταρτίσαντες δὲ στόλον τριήρων διακοσίων, καὶ στρατηγὸν ἐλόμενοι Κίμωνα τὸν Μιλτιάδου, προσέταξαν πλεῖν ἐπὶ Κύπρον καὶ διαπολεμεῖν τοῖς Πέρσαις. (2) ὁ δὲ Κίμων ἀναλαβὼν τὸν στόλον κεκοσμημένον ἀνδρῶν τε ἀρεταῖς καὶ χορηγίαις δαψιλέσιν ἔπλευσεν εἰς τὴν Κύπρον. κατ' ἐκείνους δὲ τοὺς καιροὺς τῶν Περσικῶν δυνάμεων ἐστρατήγουν Ἀρτάβαζος καὶ Μεγάβυζος. Ἀρτάβαζος μὲν τὴν ἡγεμονίαν ἔχων ἐν τῇ Κύπρῳ διέτριβεν, ἔχων τριήρεις τριακοσίας, Μεγάβυζος δὲ περὶ τὴν Κιλικίαν ἐστρατοπέδευε, πεζὰς ἔχων δυνάμεις, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦν τριάκοντα μυριάδων. (3) ὁ δὲ Κίμων καταπλεύσας εἰς τὴν Κύπρον καὶ θαλαττοκρατῶν Κίτιον μὲν καὶ Μάριον ἐξεπολιόρκησε, καὶ τοῖς κρατηθεῖσι φιλανθρώπως προσηνέχθη. μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ Κιλικίας καὶ Φοινίκης προσφερομένων τριήρων τῇ νήσῳ, Κίμων ἐπαναχθεὶς καὶ πόλεμον συγκρούσας πολλὰς μὲν τῶν νεῶν κατέδυσεν, ἑκατὸν δὲ σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν εἴλε, τὰς δὲ λοιπὰς μέχρι τῆς Φοινίκης κατεδίωξεν. (4) οἱ μὲν οὖν Πέρσαις ταῖς ὑπολειφθεῖσαις ναυσὶ κατέφυγον εἰς τὴν γῆν, καθ' ὃν τόπον ἦν Μεγάβυζος ἐστρατοπεδευκῶς μετὰ τῆς πεζῆς δυνάμεως· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι προσπλεύσαντες καὶ τοὺς στρατιώτας ἐκβιβάσαντες συνῆψαν μάχην, καθ' ἣν Ἀναξικράτης μὲν ὁ ἕτερος τῶν στρατηγῶν λαμπρῶς ἀγωνισάμενος ἥρωικῶς κατέστρεψε τὸν βίον, οἱ δὲ ἄλλοι κρατήσαντες τῇ μάχῃ καὶ πολλοὺς ἀνελόντες ἐπανήλθον εἰς τὰς ναῦς. μετὰ δὲ ταῦτα Ἀθηναῖοι πάλιν ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.
4. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Πεδιέως Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Μάρκον Οὐαλέριον Λακτοῦκαν καὶ Σπόριον Οὐεργίνιον Τρίκοστον. ἐπὶ δὲ τούτων Κίμων ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς θαλαττοκρατῶν ἐχειροῦτο τὰς κατὰ τὴν Κύπρον πόλεις. ἐν δὲ τῇ Σαλαμῖνι Περσικῆς φρουρᾶς οὔσης ἀξιολόγου, καὶ βελῶν καὶ ὄπλων παντοδαπῶν, ἔτι δὲ σίτου καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς γεμούσης τῆς πόλεως, ἔκρινε συμφέρειν ταύτην ἐκπολιορκῆσαι. (2) οὕτω

hegemonię Persów osłabili tak bardzo, że na podstawie umowy zmusili ich do oswoobodzenia wszystkich miast na terenie Azji¹². (2) Sprawy te jednak opisaliśmy po kolei i szczegółowo w dwóch księgach: w tej i poprzedniej, teraz natomiast zajmiemy się dalszymi wydarzeniami, zakreśliwszy najpierw ramy czasowe narracji. (3) Otóż w poprzedniej księdze rozpoczęliśmy od wyprawy perskiej i przedstawiliśmy powszechne dzieje do roku poprzedzającego kampanię Ateńczyków pod wodzą Kimona przeciw Cyprowi; w tej księdze rozpoczniemy od kampanii Ateńczyków przeciw Cyprowi¹³ i doprowadzimy opowieść do wojny, którą Ateńczycy uchwalili przeciwko mieszkańcom Syrakuz¹⁴.

3. Kiedy archontem w Atenach był Eutydemos¹⁵, Rzymianie ustanowili konsulami Lucjusza Kwinkcjusza Cyncynata i Marka Fabiusza Wibulanusa¹⁶. Tego roku¹⁷ Ateńczycy, wkrótce po walce stoczonej z Persami w obronie Egipcjan i po utracie wszystkich okrętów na wyspie Prosopitis¹⁸, zdecydowali się wznowić wojnę przeciwko Persom w obronie Greków zamieszkujących Azję. Zaopatrzyli flotę dwustu trójrzędowców i wybrałszy Kimona, syna Miltiadesa, na dowódcę, nakazali mu ruszać na Cypr i podjąć walkę z Persami. (2) Kimon popłynął z flotą wyposażoną w dzielne załogi i obfite zapasy. Wojskami perskimi dowodzili wówczas Artabazos¹⁹ i Megabyzos²⁰. Artabazos, dowódca naczelny, zatrzymał się na Cyprze z trzystoma trójrzędowcami, a Megabyzos obozował w Cylicji z siłami lądowymi złożonymi z trzystu tysięcy żołnierzy. (3) Kimon dotarł na Cypr i, mając przewagę na morzu, oblężeniem zmusił do kapitulacji Kition i Marion²¹, a pokonanych potraktował z umiarem. Następnie, kiedy na wyspę ruszyły trójrzędowce z Cylicji i Fenicji, wypłynął im naprzeciw i nawiąawszy walkę²², wiele zatopił, setkę przechwycił razem z załogami, a resztę ścigał aż do fenickiego wybrzeża. (4) Persowie na ocalałych statkach szukali schronienia na lądzie w tym rejonie, gdzie Megabyzos rozłożył się obozem ze swoim wojskiem. Ateńczycy podpłynęli, wysadzili żołnierzy na brzeg i stoczyli bitwę, podczas której Anaksikrates, drugi z dowódców, po wspaniałej walce bohatersko zakończył życie. Pozostali odnieśli zwycięstwo i, zgładziwszy wielu nieprzyjaciół, wrócili na okręty. Potem Ateńczycy odpłynęli na Cypr.

Takie były wydarzenia pierwszego roku wojny.

4. Kiedy archontem w Atenach był Pedieos, Rzymianie ustanowili konsułami Marka Waleriusza Laktukę i Spuriusza Werginiusza Trikostusa²³. Tego roku Kimon, dowódca ateński, panując na morzu, podbijał miasta na Cyprze. A ponieważ perska załoga Salaminy była znaczna, Salamina zaś obfitowała w różną broń i pociski oraz zboże i wszelkie zapasy, Kimon uznał, że korzystnie będzie oblężeniem zmusić to miasto do kapitulacji. (2) Sądził bowiem,

γὰρ ὑπελάμβανε μάλιστα τῆς τε Κύπρου πάσης ῥαδίως κυριεύσειν καὶ τοὺς Πέρσας καταπλήξεσθαι, βοηθεῖν μὲν τοῖς Σαλαμίνιους μὴ δυναμένους διὰ τὸ θαλαττοκρατεῖν τοὺς Ἀθηναίους, ἐγκαταλιπόντας δὲ τοὺς συμμάχους καταφρονηθῆσθαι, καθόλου δὲ τὸν ὅλον πόλεμον κριθῆσθαι τῆς Κύπρου πάσης βία χειρωθείσης· ὅπερ καὶ συνέβη γενέσθαι. (3) οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι συστησάμενοι πολιορκίαν πρὸς τῇ Σαλαμῖνι καθ' ἡμέραν προσβολὰς ἐποιοῦντο, οἱ δ' ἐν τῇ πόλει στρατιῶται, ἔχοντες βέλη καὶ παρασκευήν, ῥαδίως ἀπὸ τῶν τειχῶν ἠμύνοντο τοὺς πολιορκοῦντας. (4) Ἀρταξέρξης δὲ ὁ βασιλεὺς πυθόμενος τὰ περὶ τὴν Κύπρον ἐλαττώματα, καὶ βουλευσάμενος μετὰ τῶν φίλων περὶ τοῦ πολέμου, ἔκρινε συμφέρειν εἰρήνην συνθέσθαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔγραψε τοίνυν τοῖς περὶ Κύπρον ἡγεμόσι καὶ σατράπαις, ἐφ' οἷς ἂν δύνωνται συλλύσασθαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας. (5) διόπερ οἱ περὶ τὸν Ἀρτάβαζον καὶ Μεγάβυζον ἔπεμψαν εἰς τὰς Ἀθήνας πρεσβευτὰς τοὺς διαλεξομένους περὶ συλλύσεως. ὑπακουσάντων δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ πεμψάντων πρέσβεις αὐτοκράτορας, ὧν ἡγεῖτο Καλλίας ὁ Ἴππονίκου, ἐγένοντο συνθήκαι περὶ τῆς εἰρήνης τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τοῖς συμμάχοις πρὸς τοὺς Πέρσας, ὧν ἐστι τὰ κεφάλαια ταῦτα· αὐτονόμους εἶναι τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις ἀπάσας, τοὺς δὲ τῶν Περσῶν σατράπας μὴ καταβαίνειν ἐπὶ θάλατταν κατωτέρω τριῶν ἡμερῶν ὁδόν, μηδὲ ναῦν μακρὰν πλεῖν ἐντὸς Φασήλιδος καὶ Κυανέων· ταῦτα δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν στρατηγῶν ἐπιτελούντων, μὴ στρατεύειν Ἀθηναίους εἰς τὴν χώραν, ἧς βασιλεὺς ἄρχει. (6) συντελεσθεισῶν δὲ τῶν σπονδῶν Ἀθηναῖοι τὰς δυνάμεις ἀπήγαγον ἐκ τῆς Κύπρου, λαμπρὰν μὲν νίκην νενικηκότες, ἐπιφανεστάτας δὲ συνθήκας πεποιημένοι. συνέβη δὲ καὶ τὸν Κίμωνα περὶ τὴν Κύπρον διατρίβοντα νόσῳ τελευτήσαι.

5. Ἐπ' ἄρχοντος δὲ Ἀθήνησι Φιλίσκου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Τίτον Ῥωμίλιον Οὐατικανὸν καὶ Γάιον Οὐετούριον Κιχώριον, Ἥλειοι δὲ ἤγαγον Ὀλυμπιάδα τρίτην πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Κρίσων Ἰμεραῖος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Μεγαρεῖς μὲν ἀπέστησαν ἀπὸ Ἀθηναίων, καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους διαπρεσβευσάμενοι συμμαχίαν ἐποίησαν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι παροξυνθέντες ἐξέπεμψαν στρατιώτας εἰς τὴν τῶν Μεγαρέων χώραν, καὶ τὰς κτήσεις διαρπάσαντες πολλῆς ὠφελείας κύριοι κατέστησαν. τῶν δ' ἐκ τῆς πόλεως βοηθοῦντων τῇ χώρᾳ συνέστη μάχη, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι νικήσαντες συνεδίωξαν τοὺς Μεγαρεῖς ἐντὸς τῶν τειχῶν.
6. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Τιμαρχίδου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Σπόριον Ταρπίιον καὶ Αὐλὸν Ἀστέριον Φοντίνιον. ἐπὶ δὲ τούτων Λακεδαιμόνιοι μὲν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐμβαλόντες ἐπόρθησαν πολλὴν χώραν, καὶ τῶν φρουρίων τινὰ πολιορκήσαντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν Πελοπόννησον, Τολμίδης δὲ ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς εἴλε Χαιρώνειαν. (2) τῶν δὲ Βοιωτῶν συστραφέντων καὶ τοῖς περὶ τὸν Τολμίδην ἐνεδρευσάντων, ἐγένετο μάχη καρτερὰ περὶ τὴν Κορώνειαν, καθ' ἣν Τολμίδης μὲν μαχόμενος ἀνηρέθη, τῶν δὲ ἄλλων Ἀθηναίων

że w ten sposób najłatwiej zajmie Cypr i wywoła przerażenie wśród Persów, a skoro wobec ateńskiej przewagi na morzu Persowie nie zdołają wesprzeć mieszkańców Salaminy i pozostawią sprzymierzeńców bez pomocy, ściągną na siebie pogardę – krótko mówiąc, zdobycie Cypru zadecyduje o wyniku całej wojny. I tak się stało. (3) Ateńczycy przystąpili do oblegania Salaminy i codziennie przeprowadzali ataki, lecz żołnierze w mieście, mając pociski i zaopatrzenie, bez trudu odpierali ich z murów. (4) Król Artakserkses²⁴ jednak dowiedział się o stratach na Cyprze i po naradzie wojennej z przyjaciółmi uznał za pożyteczne zawrzeć pokój z Grecją. Napisał więc do dowódców na Cyprze i satrapów, wymieniając warunki, na jakich mogliby ułożyć się z Grecami. (5) Artabazos i Megabyzos wyprawili posłów do Aten, aby negocjowali ugodę. Ateńczycy wysłuchali ich i wysłali pełnomocników pod przewodnictwem Kaliasza, syna Hipponikosa. Zawarto układ pokojowy między Ateńczykami i ich sprzymierzeńcami a Persami²⁵, zaś jego główne punkty brzmią następująco: wszystkie miasta greckie na obszarze Azji są niepodległe; satrapom perskim nie wolno zbliżyć się do morza na odległość mniejszą niż trzy dni drogi, a perski okręt wojenny nie może wplłynąć pomiędzy Faselis²⁶ i Symplegady²⁷; jeżeli król i jego wodzowie będą dotrzymywać tych zobowiązań, Ateńczycy nie podejmą działań wojskowych na terytorium, które znajduje się pod władzą króla. (6) Po zawarciu układu Ateńczycy wycofali swoje siły z Cypru: odnieśli wspaniałe zwycięstwo i uzyskali znakomite warunki pokoju. A tak się złożyło, że Kimon, który przebywał na Cyprze, rozchorował się i zmarł.

5. Kiedy archontem w Atenach był Filiskos, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Romiliusza Watikanusa i Gajusza Weturiusza Cichoriusza²⁸, a Elejczycy²⁹ obchodzili osiemdziesiąte trzecie igrzyska olimpijskie, podczas których zwycięzcą biegu został Krison z Himery. (2) Tego roku Megarejczycy³⁰ zbuntowali się przeciw Atenom, wyprawili poselstwo do Lacedemończyków i zawarli z nimi przymierze³¹. Rozgniewani Ateńczycy wysłali wojsko na terytorium Megary, splądrowali tamtejsze posiadłości i zdobyli wielkie łupy. Gdy mieszkańcy miasta ruszyli bronić swojej ziemi, wywiązała się bitwa, po której zwycięzcy Ateńczycy zapędzili Megarejczyków w obręb murów.
6. Kiedy archontem w Atenach był Timarchides, Rzymianie ustanowili konsulami Spuriusza Tarpejusza i Aulusa Asteriusza Fontiniusza³². Tego roku Lacedemończycy wtargnęli do Attyki, spustoszyli znaczny jej obszar i po obleganiu niektórych warowni wrócili na Peloponez³³. Dowódca ateński Tolmides³⁴ zajął Cheroneję³⁵, (2) lecz Beoci połączyli siły i przygotowali zasadzkę na jego oddziały. Doszło do zaciętej bitwy pod Koroneją³⁶; Tolmides poległ w walce, a spośród pozostałych żołnierzy ateńskich jednych wycięto,

οί μὲν κατεκόπησαν, οἱ δὲ ζῶντες ἐλήφθησαν. τηλικαύτης δὲ συμφορᾶς γενομένης τοῖς Ἀθηναίοις, ἠναγκάσθησαν ἀφεῖναι τὰς πόλεις ἀπάσας τὰς κατὰ τὴν Βοιωτίαν αὐτονόμους, ἵνα τοὺς αἰχμαλώτους ἀπολάβωσιν.

7. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Καλλιμάχου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Σέξτον Κοίντιον... Τριγέμινον. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Ἑλλάδα τεταπειωμένων τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν ἐν Βοιωτία περὶ Κορώνειαν ἦτταν, ἀφίσταντο πολλοὶ τῶν πόλεων ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. μάλιστα δὲ τῶν κατοικούντων τὴν Εὐβοίαν νεωτερίζοντων, Περικλῆς αἰρεθεὶς στρατηγὸς ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Εὐβοίαν μετὰ δυνάμεως ἀξιολόγου, καὶ τὴν μὲν πόλιν τῶν Ἑστιαίων ἐλὼν κατὰ κράτος ἐξώκισε τοὺς Ἑστιαεῖς ἐκ τῆς πατρίδος, τὰς δ' ἄλλας καταπληξάμενος ἠνάγκασε πάλιν πειθαρχεῖν Ἀθηναίοις.
Σπονδὰς δ' ἐποίησαν τριακονταετείς, Καλλίου καὶ Χάρητος συνθεμένων καὶ τὴν εἰρήνην βεβαιωσάντων.
8. Κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Συρακοσίοις πρὸς Ἀκραγαντίνους συνέστη πόλεμος διὰ τοιαύτας αἰτίας. Συρακόσιοι καταπολεμήσαντες Δουκέτιον δυνάστην τῶν Σικελῶν, καὶ γενόμενον ἰκέτην ἀπολύσαντες τῶν ἐγκλημάτων, ἀπέδειξαν αὐτῷ τὴν τῶν Κορινθίων πόλιν οἰκητήριον. (2) οὗτος δὲ ὀλίγον χρόνον μείνας ἐν τῇ Κορίνθῳ τὰς ὁμολογίας ἔλυσε, καὶ προσποιησάμενος χρησμὸν ὑπὸ θεῶν αὐτῷ δεδόσθαι κτίσαι τὴν Καλὴν Ἀκτὴν ἐν τῇ Σικελίᾳ, κατέπλευσεν εἰς τὴν νῆσον μετὰ τινων οἰκητόρων· συνεπελάβοντο δὲ καὶ τῶν Σικελῶν τινες, ἐν οἷς ἦν καὶ Ἀρχωνίδης ὁ τῶν Ἐρβιταίων δυναστεύων. οὗτος μὲν οὖν περὶ τὸν οἰκισμὸν τῆς Καλῆς Ἀκτῆς ἐγένετο. (3) Ἀκραγαντῖνοι δὲ ἅμα μὲν φθονοῦντες τοῖς Συρακοσίοις, ἅμα δ' ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς ὅτι Δουκέτιον ὄντα κοινὸν πολέμιον διέσωσαν ἄνευ τῆς Ἀκραγαντίνων γνώμης, πόλεμον ἐξήνεγκαν τοῖς Συρακοσίοις. (4) σχιζομένων δὲ τῶν Σικελικῶν πόλεων, καὶ τῶν μὲν τοῖς Ἀκραγαντίνοις, τῶν δὲ τοῖς Συρακοσίοις συστρατευόντων, ἠθροίσθησαν παρ' ἀμφοτέροις δυνάμεις ἀξιόλογοι. φιλοτιμίας δὲ μεγάλης γενομένης ταῖς πόλεσιν, ἀντεστρατοπέδευσαν ἀλλήλοις περὶ τὸν Ἰμέραν ποταμὸν, καὶ γενομένης παρατάξεως ἐνίκησαν οἱ Συρακόσιοι, καὶ τῶν Ἀκραγαντίνων ἀνείλον ὑπὲρ τοὺς χιλίους. μετὰ δὲ τὴν μάχην διαπρεσβευσασάντων περὶ συνθέσεως τῶν Ἀκραγαντίνων, οἱ Συρακόσιοι συνέθεντο τὴν εἰρήνην.
9. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Σικελίαν ἐν τούτοις ἦν. κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν συνέβη κτισθῆναι τὴν τῶν Θουρίων πόλιν δι' αἰτίας τοιαύτας. ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις Ἑλλήνων κτισάντων κατὰ τὴν Ἰταλίαν πόλιν Σύβαριν, συνέβη ταύτην λαβεῖν ταχείαν αὐξησιν διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας. (2) κειμένης γὰρ ἀνὰ μέσον δυεῖν ποταμῶν, τοῦ τε Κράθιος καὶ τοῦ Συβάριος, ἀφ' οὗ ταύτης ἔτυχε τῆς προσηγορίας, οἱ κατοικισθέντες νεμόμενοι πολλὴν καὶ καρποφόρον χώραν μεγάλους ἐκτήσαντο πλοῦτους. πολλοῖς δὲ μεταδιδόντες τῆς πολιτείας ἐπὶ τοσοῦτο προέβησαν, ὥστε δόξαι πολὺ προέχειν τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν

drugich pojmano żywcem³⁷. Po tak dotkliwej klęsce Ateńczycy, pragnąc odzyskać jeńców wojennych, musieli zezwolić wszystkim miastom w Beocji na autonomię³⁸.

7. Kiedy archontem w Atenach był Kallimachos, Rzymianie ustanowili konsulami Sekstiusza Kwinkcjusza (...) Trigeminusa³⁹. Tego roku wiele miast buntowało się przeciw Ateńczykom, bowiem ich pozycja w Grecji osłabła po klęsce pod beocką Koroneją. Ponieważ Eubejczycy burzyli się najbardziej, Perykles – mianowany dowódcą – wyprawił się na Eubeję⁴⁰ ze znacznymi siłami, zdobył szturmem Histiaję⁴¹ i wysiedlił tamtejszych mieszkańców z ojczyznej ziemi, a pozostałe miasta zmusił postrachem do ponownego posłuszeństwa Atenom. Zawarto trzydziestoletni układ pokojowy⁴², którego warunki uzgodnili i potwierdzili Kaliasz i Chares.

8. Na Sycylii natomiast wybuchła wojna między mieszkańcami Syrakuz i Akragas⁴³, a stało się to z następujących powodów. Syrakuzanie pokonali Duketiosa⁴⁴, władcę Sykulów, a kiedy ogłosił się błagalnikiem, oczyścili go z zarzutów i wyznaczyli mu miasto Koryntyjczyków jako miejsce zamieszkania. (2) Duketios krótko przebywał w Koryncie, po czym złamał umowę i utrzymując, że wyrocznia nakazała mu budowę Kale Akte⁴⁵ na Sycylii, popłynął na wyspę z grupą osadników; w przedsięwzięciu uczestniczyli niektórzy Sykulowie, między innymi Archonides, władca Herbity⁴⁶. Tak więc Duketios zajmował się zakładaniem Kale Akte. (3) Akragantyńczycy zaś, zawistni wobec Syrakuzan i zarazem oburzeni tym, że Syrakuzanie bez ich wiedzy zwolnili Duketiosa, który był ich wspólnym wrogiem, rozpoczęli wojnę z Syrakuzami. (4) Wśród miast sycylijskich nastąpił rozłam: jedne przyłączały się do Akragantyńczyków, drugie do Syrakuzan, tak że obie strony zgromadziły znaczne wojska. Opanowane ambicją miasta założyły przeciwległe obozy nad rzeką Himera. Doszło do walki, którą wygrali Syrakuzanie, zabijając ponad tysiąc Akragantyńczyków. Po bitwie mieszkańcy Akragas wyprawili poselstwo i Syrakuzy zawarły z nimi układ pokojowy.

9. Tak przedstawiały się wydarzenia na Sycylii. Na terenie Italii natomiast zbudowano miasto Turie⁴⁷, a to z następujących powodów. Miasto Sybaris⁴⁸, wcześniej założone w Italii przez Greków, szybko rozwinęło się ze względu na swoje korzystne położenie. (2) Znajdowało się mianowicie między dwiema rzekami: Krathis i Sybaris (od której wzięło nazwę), zaś osadnicy, gospodarując na rozległym i urodzajnym obszarze, zyskali ogromne bogactwa. Udzielając praw obywatelskich wielu osobom, doszli do takiego rozkwitu, że – jak uważano – znacznie przewyższali innych mieszkańców

οικούντων, πολυανθρωπία τε τοσοῦτο διήνεγκαν, ὥστε τὴν πόλιν ἔχειν πολιτῶν τριάκοντα μυριάδας.

Γενόμενος δὲ παρ' αὐτοῖς δημαγωγὸς Τῆλος, καὶ κατηγορῶν τῶν μεγίστων ἀνδρῶν, ἔπεισε τοὺς Συβαρίτας φυγαδεῦσαι τοὺς εὐπορωτάτους τῶν πολιτῶν πεντακοσίους καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν δημεῦσαι. (3) τῶν δὲ φυγάδων παρελθόντων εἰς Κρότωνα καὶ καταφυγόντων ἐπὶ τοὺς εἰς τὴν ἀγορὰν βωμούς, ὁ μὲν Τῆλος ἐξέπεμψε προσβευτὰς πρὸς τοὺς Κροτωνιάτας, οἷς ἦν προστεταγμένον ἢ τοὺς φυγάδας ἐκδοῦναι ἢ πόλεμον προσδέχεσθαι. (4) συναχθείσης δὲ ἐκκλησίας καὶ προτεθείσης βουλῆς, πότερον χρὴ τοὺς ἰκέτας ἐκδοῦναι τοῖς Συβαρίταις ἢ πόλεμον ὑπομείναι πρὸς δυνατωτέρους, ἀπορουμένης τε τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, τὸ μὲν πρῶτον ἔρρεπε ταῖς γνώμαις τὸ πλῆθος πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἰκετῶν διὰ τὸν πόλεμον· μετὰ δὲ ταῦτα Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου συμβουλευσάντος σώζειν τοὺς ἰκέτας, μετέπεσον ταῖς γνώμαις καὶ τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς τῶν ἰκετῶν σωτηρίας ἀνείλοντο. (5) στρατευσάντων δ' ἐπ' αὐτοὺς τῶν Συβαριτῶν τριάκοντα μυριάσιν ἀντετάχθησαν οἱ Κροτωνιάται δέκα μυριάσι, Μίλωνος τοῦ ἀθλητοῦ ἡγουμένου καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ σώματος ῥώμης πρώτου τρεψαμένου τοὺς καθ' αὐτὸν τεταγμένους. (6) ὁ γὰρ ἀνὴρ οὗτος, ἐξάκις Ὀλύμπια νενικηκῶς καὶ τὴν ἀλκὴν ἀκόλουθον ἔχων τῇ κατὰ τὸ σῶμα φύσει, λέγεται πρὸς τὴν μάχην ἀπαντῆσαι κατεστεφανωμένος μὲν τοῖς Ὀλυμπικοῖς στεφάνοις, διεσκευασμένος δὲ εἰς Ἡρακλέους σκευὴν λεοντῆ καὶ ῥοπάλφ'· αἴτιον δὲ γενόμενον τῆς νίκης θαυμασθῆναι παρὰ τοῖς πολίταις.

- 10.** Τῶν δὲ Κροτωνιατῶν διὰ τὴν ὀργὴν ζωγραεῖν μὲν μηδένα βουλευθέντων, πάντας δὲ κατὰ τὴν φυγὴν τοὺς ὑποπεσόντας ἀποκτεινόντων, οἱ πλείους κατεκόπησαν· τὴν δὲ πόλιν διήρπασαν καὶ παντελῶς ἔρημον ἐποίησαν. (2) ὕστερον δὲ ἔτεσιν ὀκτῶ πρὸς τοῖς πενήκοντα Θετταλοὶ συνώκισαν, καὶ μετ' ὀλίγον ὑπὸ Κροτωνιατῶν ἐξέπεσον κατὰ τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς. (3) καὶ μετὰ βραχὺ μετασταθεῖσα εἰς ἕτερον τόπον προσηγορίας ἑτέρας ἔτυχε, κτιστῶν γενομένων Λάμπωνος καὶ Ξενοκρίτου τοῦτον τὸν τρόπον.

Οἱ γὰρ τὸ δεύτερον ἐκπεσόντες ἐκ τῆς πατρίδος Συβαρίται πρέσβεις ἔπεμψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ Ἀθηναίους, ἀξιοῦντες συνεπιλαβέσθαι τῆς καθόδου καὶ κοινωνῆσαι τῆς ἀποικίας. (4) Λακεδαιμόνιοι μὲν οὖν οὐ προσέσχον αὐτοῖς, Ἀθηναῖοι δὲ συμπράξειν ἐπαγγειλάμενοι, δέκα ναῦς πληρώσαντες ἀπέστειλαν τοῖς Συβαρίταις, ὧν ἡγεῖτο Λάμπων τε καὶ Ξενοκρίτος· ἐκήρυξαν δὲ κατὰ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις κοινοποιούμενοι τὴν ἀποικίαν τῷ βουλομένῳ μετέχειν τῆς ἀποικίας. (5) ὑπακουσάντων δὲ πολλῶν καὶ λαβόντων χρησμὸν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτι δεῖ κτίσαι πόλιν αὐτοὺς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, ὅπου μέλλουσιν οἰκεῖν μέτρῳ ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρὶ δὲ μᾶζαν ἔδοντες, κατέπλευσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ καταντήσαντες εἰς τὴν Σύβαριν ἐζήτουν τὸν τόπον, ὃν ὁ θεὸς ἦν προστεταχῶς κατοικεῖν. (6) εὐρόντες δὲ οὐκ ἄπωθεν τῆς Συβάρεως κρήνην ὀνομαζομένην Θουρίαν, ἔχουσαν αὐλὸν χάλκεον, ὃν ἐκάλουν οἱ ἐγχώριοι μέδιμνον, νομίσαντες εἶναι τοῦτον τὸν τόπον τὸν δηλούμενον ὑπὸ

Italii, a liczbę ludności zwiększyli tak bardzo, że Sybaris miało trzysta tysięcy obywateli⁴⁹.

Otóż pojawił się wśród Sybarytów przywódca ludowy Telys⁵⁰ i wygłaszając oskarżenia pod adresem najbogatszych ludzi w mieście, przekonał rodaków, aby wygnali pięciuset najbogatszych obywateli i skonfiskowali ich majątki. (3) Wygnańcy przybyli do Krotonu⁵¹ i schronili się u ołtarzy na agorze, a wtedy Telys wyprawił do Krotoniatów poselstwo z następującą wiadomością: albo wydadzą wygnańców, albo mogą spodziewać się wojny. (4) Zwołano zgromadzenie i przedłożono pod obrady kwestię, czy należy wydać błagalników Sybarytom, czy stawić czoło potężniejszemu od siebie przeciwnikowi. Rada i lud nie wiedzieli, jak postąpić. Ze względu na groźbę wojny większość skłaniała się początkowo ku wydaniu błagalników; później pod wpływem filozofa Pitagorasa, który radził ich ocalić, zmieniono zdanie i zdecydowano się na walkę w ich obronie. (5) Kiedy Sybaryci w sile trzystu tysięcy ludzi wyruszyli przeciwko Krotonowi, Krotoniacy przeciwstawili im sto tysięcy, a dowodził nimi atleta Milon⁵², który dzięki nadzwyczajnej sile jako pierwszy zmusił przeciwników do ucieczki. (6) Człowiek ten, który sześciokrotnie zwyciężył na igrzyskach w Olimpii⁵³, a dzielnością dorównywał swojej tężyznie fizycznej, wyszedł do bitwy – jak powiadają – uwiecznony wieńcami olimpijskimi i w stroju Heraklesa: w lwiej skórze i z maczugą, a jako sprawca zwycięstwa zyskał podziw współobywateli.

10. Rozgniewani Krotoniacy nie chcieli brać jeńców, lecz zabijali wszystkich, którzy wpadli im w ręce podczas ucieczki, tak że większość Sybarytów zginęła; splądrowali również ich miasto i zamienili je w pustkowia. (2) Pięćdziesiąt osiem lat później Tesalowie przyłączyli się do odbudowy Sybaris, ale wkrótce zostali wypędzeni przez Krotoniatów, mniej więcej we wspomnianym okresie. (3) Niedługo potem miasto, przeniesione w inne miejsce, otrzymało nową nazwę⁵⁴. Jego założycielami byli Lampon i Ksenokritos, a doszło do tego w następujących okolicznościach.

Sybaryci, po raz drugi wygnani z ojczystej ziemi, wyprawili poselstwo do Grecji, do Lacedemończyków i Ateńczyków, domagając się, aby pomogli im odzyskać dawne ziemie i przyłączyli się do kolonizacji. (4) Lacedemończycy nie zwrócili na nich uwagi, Ateńczycy natomiast obiecali współpracę. Obsadzili załogą dziesięć okrętów i wysłali je Sybarytom pod rozkazami Lampona i Ksenokritosa; ogłosili także w miastach na Peloponezie, że w przedsięwzięciu może uczestniczyć każdy, kto chce zostać kolonistą. (5) Wielu skorzystało z tego zaproszenia i otrzymawszy od Apollona wyrocznię⁵⁵, która mówiła, że należy zbudować miasto tam, gdzie będą mieszkać, wodę pijąc w miarę, chleb jedząc bez miary, popłynęli do Italii. Po przybyciu do Sybaris szukali miejsca, w którym bóg polecił im się osiedlić. (6) Niedaleko Sybaris znaleźli źródło Turia przepływające przez rurkę z brązu, którą tamtejsza ludność nazywała

τοῦ θεοῦ περιέβαλον τεῖχος, καὶ κτίσαντες πόλιν ὠνόμασαν ἀπὸ τῆς κρήνης Θούριον. (7) τὴν δὲ πόλιν διελόμενοι κατὰ μὲν μήκος εἰς τέτταρας πλατείας, ὧν καλοῦσι τὴν μὲν μίαν Ἡράκλειαν, τὴν δὲ Ἀφροδισίαν, τὴν δὲ Ὀλυμπιάδα, τὴν δὲ Διονυσιάδα, κατὰ δὲ τὸ πλάτος διεῖλον εἰς τρεῖς πλατείας, ὧν ἡ μὲν ὠνομάσθη Ἡρῶα, ἡ δὲ Θουρία, ἡ δὲ Θουρίνα. τούτων δὲ τῶν στενωπῶν πεπληρωμένων ταῖς οἰκίαις ἡ πόλις ἐφαίνετο καλῶς κατεσκευάσθαι.

11. Ὀλίγον δὲ χρόνον ὁμονοήσαντες οἱ Θούριοι στάσει μεγάλη περιέπεσον οὐκ ἀλόγως. οἱ γὰρ προϋπάρχοντες Συβαρίται τὰς μὲν ἀξιολογωτάτας ἀρχὰς ἑαυτοῖς προσένεμον, τὰς δ' εὐτελεῖς τοῖς ὕστερον προσγεγραμμένοις πολίταις· καὶ τὰς γυναῖκας ἐπιθύειν τοῖς θεοῖς ᾤοντο δεῖν πρώτας μὲν τὰς πολίτιδας, ὑστέρας δὲ τὰς μεταγενεστέρας· πρὸς δὲ τούτοις τὴν μὲν σύνεγγυς τῇ πόλει χώραν κατεκληρούχουν ἑαυτοῖς, τὴν δὲ πόρρω κειμένην τοῖς ἐπήλυσι. (2) γενομένης δὲ διαφορᾶς διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας, οἱ προσγραφέντες ὕστερον πολῖται πλείους καὶ κρεῖττονες ὄντες ἀπέκτειναν σχεδὸν ἅπαντας τοὺς προϋπάρχοντας Συβαρίτας, καὶ τὴν πόλιν αὐτοὶ κατώκησαν. πολλῆς δὲ οὔσης καὶ καλῆς χώρας, οἰκήτορας ἐκ τῆς Ἑλλάδος μεταπεμψάμενοι συχνούς, διενείμαντο τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἐπ' ἴσης ἔνεμον. (3) οἱ δὲ διαμένοντες ταχὺ πλούτους μεγάλους ἐκτήσαντο, καὶ πρὸς τοὺς Κροτωνιάτας φιλίαν συνθέμενοι καλῶς ἐπολιτεύοντο. συστησάμενοι δὲ πολίτευμα δημοκρατικὸν διεῖλον τοὺς πολίτας εἰς δέκα φυλάς, καὶ τὰς προσηγορίας ἀπάσαις περιέθησαν ἐκ τῶν ἐθνῶν, τρεῖς μὲν ἀπὸ τῶν ἐκ Πελοποννήσου συναχθέντων ὀνομάσαντες Ἀρκάδα καὶ Ἀχαΐδα καὶ Ἡλείαν, τὰς ἴσας δὲ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ὁμοεθνῶν, Βοιωτίαν, Ἀμφικτυονίδα, Δωρίδα, τὰς δὲ λοιπὰς τέτταρας ἀπὸ τῶν ἄλλων γενῶν, Ἰάδα, Ἀθηναΐδα, Εὐβοΐδα, Νησιῶτιν. εἴλοντο δὲ καὶ νομοθέτην τὸν ἄριστον τῶν ἐν παιδείᾳ θαυματοζομένων πολιτῶν Χαράωνδαν. (4) οὗτος δὲ ἐπισκεψάμενος τὰς ἀπάντων νομοθεσίας ἐξελέξατο τὰ κράτιστα καὶ κατέταξεν εἰς τοὺς νόμους· πολλὰ δὲ καὶ ἴδια ἐπινοησάμενος ἐξεῦρε, περὶ ὧν οὐκ ἀνοίκειόν ἐστιν ἐπιμνησθῆναι πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀναγινωσκόντων.

12. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῖς μητρυιᾶν ἐπαγομένοις κατὰ τῶν ἰδίων τέκνων ἔθηκε πρόστιμον τὸ μὴ γίνεσθαι συμβούλους τούτους τῇ πατρίδι, νομίζων τοὺς κακῶς περὶ τῶν ἰδίων τέκνων βουλευσαμένους καὶ συμβούλους κακοῦς ἔσεσθαι τῇ πατρίδι. ἔφη γὰρ τοὺς μὲν πρῶτον γήμαντας καὶ ἐπιτυχόντας δεῖν εὐημεροῦντας καταπαθεῖν, τοὺς δὲ ἀποτυχόντας τῷ γάμῳ καὶ πάλιν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀμαρτάνοντας ἄφρονας δεῖν ὑπολαμβάνεσθαι. (2) τοὺς δ' ἐπὶ συκοφαντίᾳ καταγνοσθέντας προσέταξε περιπατεῖν ἐστεφανωμένους μυρική, ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς πολίταις φαίνωνται τὸ πρωτεῖον τῆς πονηρίας περιπεποιημένοι. διὸ καὶ τινὰς ἐπὶ τούτῳ τῷ ἐγκλήματι καταδικασθέντας τὸ μέγεθος τῆς ὕβρεως οὐκ ἐνεγκόντας ἐκουσίως ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ ζῆν μεταστῆσαι. οὗ συντελεσθέντος

*medimnos*⁵⁶, uznali więc, że to właśnie jest miejsce wskazane im przez Apollona. Otoczyli je murem, a zbudowawszy miasto, nazwali je Turie, od źródła Turia, (7) i podzielili je wzdłuż na cztery aleje, którym nadali nazwy Herakleja, Afrodizja, Olimpias i Dionizjas, oraz wszcz na trzy aleje, nazwane Heroa, Turia i Turina. Przy uliczkach stanęły domy i miasto wydawało się znakomicie zorganizowane⁵⁷.

11. Po krótkim okresie zgodnego współżycia doszło w Turiach do zaciętej wojny domowej, i nie bez przyczyny. Otóż dawni mieszkańcy Sybaris przyznawali sobie najważniejsze urzędy, a mało znaczące zostawiali tym, którzy później uzyskali obywatelstwo; uważali również, że Sybarytanci powinny składać ofiary bogom jako pierwsze spośród obywateli Turiów, a żony przesiedleńców dopiero w dalszej kolejności; ponadto grunty w pobliżu miasta rozdzielali między siebie, zaś odleglejsze tereny przeznaczali dla przybyszów. (2) Kiedy z tych powodów wybuchnęły spory, nowi obywatele, przeważając liczbą i siłą, zabili niemal wszystkich dawnych Sybarytów i sami zajęli się organizacją miasta. A ponieważ ziemie były rozległe i urodzajne, posłali po dużą grupę kolonistów z Grecji, po czym wprowadzili podział miasta i każdemu osadnikowi wyznaczili sprawiedliwie kawałek gruntu. (3) Ci, którzy pozostali w Turiach, szybko zdobyli wielki majątek i nawiązawszy przyjazne stosunki z Krotoniatami, dobrze sprawowali rządy. Przyjęli ustrój demokratyczny i podzielili ludność na dziesięć fyle, a każdą nazwali zgodnie z pochodzeniem należących do niej obywateli: trzy fyle Peloponezyjczyków otrzymały nazwy arkadyjska, achajska i elejska; trzy złożone z przedstawicieli pokrewnych ludów spoza Peloponezu – beocka, amfiktionijska i dorycka; cztery pozostałe, które obejmowały przybyszów z innych plemion – jońska, ateńska, eubejska i wyspiarska. Prawodawcą zaś mianowano Charondasa⁵⁸, człowieka, który wyróżniał się wśród obywateli podziwianych ze względu na wykształcenie. (4) Charondas przestudiował wszelkie prawodawstwa, wybrał najlepsze zasady i ułożył z nich zbiór praw; ustanowił również prawa, które były jego własnym wynalazkiem. Nie od rzeczy będzie wspomnieć tu o nich ku pożytkowi czytelników.
12. Po pierwsze, wyznaczył karę dla mężczyzn, którzy sprowadzili swoim dzieciom macochę: zakazał im uczestniczenia w podejmowaniu decyzji państwowych⁵⁹. Uważał bowiem, że ludzie, którzy podjęli szkodliwą decyzję w odniesieniu do własnych dzieci, będą podejmować szkodliwe decyzje także w odniesieniu do własnego kraju. Powiedział, że ten, kto był szczęśliwy w pierwszym małżeństwie, powinien poprzestać na tym szczęściu, ten zaś, kto w pierwszym małżeństwie nie był szczęśliwy, a potem znowu popełnia ów błąd, słusznie może uchodzić za nierozumnego. (2) Polecił też, aby ludzie uznani za winnych donosicielstwa przystrajali głowę wieńcem z tamaryszku i tak pokazywali się wszystkim współobywatelom, jako zdobywcy pierwszej nagrody za niegodzi-

ἐφυγαδεύθη πᾶς ἐκ τῆς πόλεως ὁ συκοφαντεῖν εἰωθῶς, καὶ τὸ πολίτευμα μακάριον εἶχε βίον τῆς τοιαύτης κακίας ἀπηλλαγμένον.

(3) Ἐγραψε δὲ ὁ Χαρώνδας καὶ περὶ τῆς κακομιλίας νόμον ἐξηλλαγμένον καὶ τοῖς ἄλλοις νομοθέταις παρεωραμένον. ὑπολαβὼν γὰρ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐνίοτε διὰ τὴν πρὸς τοὺς πονηροὺς φιλίαν καὶ συνήθειαν διαστρέφεται τὰ ἦθη πρὸς κακίαν, καὶ τὴν φαυλότητα καθάπερ λοιμικὴν νόσον ἐπινέμεσθαι τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων καὶ νοσοποιεῖν τὰς ψυχὰς τῶν ἀρίστων· κατάντης γὰρ ἢ πρὸς τὸ χεῖρον ὁδός, ῥαδίαν ἔχουσα τὴν ὁδοιπορίαν· διὸ καὶ τῶν μετρίων πολλοὶ τοῖς ἡθεσιν, ὑπούλοις ἡδοναῖς δελεασθέντες, εἰς ἐπιτηδεύσεις χειρίστας περιώκειλαν· ταύτην οὖν τὴν διαφθορὰν ἀναστεῖλαι βουλόμενος ὁ νομοθέτης ἀπηγόρευσε τῇ τῶν πονηρῶν φιλίᾳ τε καὶ συνηθείᾳ χρήσασθαι, καὶ δίκας ἐποίησε κακομιλίας, καὶ προστίμοις μεγάλοις ἀπέτρεψε τοὺς ἁμαρτάνειν μέλλοντας.

(4) Ἐγραψε δὲ καὶ ἕτερον νόμον πολὺ τούτου κρείττονα καὶ τοῖς παλαιότεροις αὐτοῦ νομοθέταις ἡμελημένον· ἐνομοθέτησε γὰρ τῶν πολιτῶν τοὺς υἰεῖς ἅπαντας μανθάνειν γράμματα, χορηγούσης τῆς πόλεως τοὺς μισθοὺς τοῖς διδασκάλοις. ὑπέλαβε γὰρ τοὺς ἀπόρους τοῖς βίοις, ἰδίᾳ μὴ δυναμένους διδόναι μισθοὺς, ἀποστερήσασθαι τῶν καλλίστων ἐπιτηδευμάτων.

- 13.** Τὴν γὰρ γραμματικὴν παρὰ τὰς ἄλλας μαθήσεις προέκρινεν ὁ νομοθέτης, καὶ μάλα προσηκόντως· διὰ γὰρ ταύτης τὰ πλεῖστα καὶ χρησιμώτατα τῶν πρὸς τὸν βίον ἐπιτελεῖσθαι, ψήφους, ἐπιστολάς, διαθήκας, νόμους, τᾶλλα τὰ τὸν βίον μάλιστα ἐπανορθοῦντα. (2) τίς γὰρ ἂν ἄξιον ἐγκώμιον διάθοιτο τῆς τῶν γραμμάτων μαθήσεως; διὰ γὰρ τούτων μόνων οἱ μὲν τετελευτηκότες τοῖς ζῶσι διαμνημονεύονται, οἱ δὲ μακρὰν τοῖς τόποις διεσπῶτες τοῖς πλεῖστον ἀπέχουσιν ὡς πλησίον παρεστῶσι διὰ τῶν γεγραμμένων ὁμιλοῦσι· ταῖς τε κατὰ πόλεμον συνθήκαις ἐν ἔθνεσιν ἢ βασιλεῦσι πρὸς διαμοιρῆν τῶν ὁμολογιῶν ἢ διὰ τῶν γραμμάτων ἀσφάλεια βεβαιωτάτην ἔχει πίστιν· καθόλου δὲ τὰς χαριεστάτας τῶν φρονίμων ἀνδρῶν ἀποφάσεις καὶ θεῶν χρησμούς, ἔτι δὲ φιλοσοφίαν καὶ πᾶσαν παιδείαν μόνη τηρεῖ καὶ τοῖς ἐπιγινόμενοις αἰεὶ παραδίδωσιν εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα. (3) διὸ καὶ τοῦ μὲν ζῆν τὴν φύσιν αἰτίαν ὑποληπτέον, τοῦ δὲ καλῶς ζῆν τὴν ἐκ τῶν γραμμάτων συγκεκλιμένην παιδείαν. ὅθεν ὡς μεγάλων τινῶν ἀγαθῶν ἀποστερουμένους τοὺς ἀγραμμάτους διωρθώσατο τῇ νομοθεσίᾳ ταύτῃ καὶ δημοσίας ἐπιμελείας τε καὶ δαπάνης ἠξίωσε (4), καὶ τοσοῦτον ὑπερεβάλετο τοὺς πρότερον νομοθετήσαντας δημοσίῳ μισθῷ τοὺς νοσοῦντας τῶν ιδιωτῶν ὑπὸ ἰατρῶν θεραπεύεσθαι, ὥσθ' οἱ μὲν τὰ σώματα θεραπείας ἠξίωσαν, ὁ δὲ τὰς ψυχὰς τὰς ὑπ' ἀπαιδευσίας ἐνοχλουμένας ἐθεράπευσε, κάκεινων μὲν τῶν ἰατρῶν εὐχόμεθα μηδέποτε χρεῖαν ἔχειν, τοῖς δὲ τῆς παιδείας διδασκάλοις ἐπιθυμοῦμεν ἅπαντα τὸν χρόνον συνδιατρίβειν.

wość. W rezultacie niektórzy skazani za to przestępstwo, nie mogąc znieść tak wielkiej hańby, dobrowolnie odebrali sobie życie. Po tych wydarzeniach wygnano z miasta wszystkich uporczywych donosicieli i pomyślnie sprawowano rządy, pozbywszy się tej dotkliwej plagi.

(3) Charondas ułożył także prawo, które dotyczyło przestawania w złym towarzystwie – nadzwyczajne, a przeoczone przez innych prawodawców. Uważał mianowicie, że porządni ludzie niekiedy schodzą na manowce na skutek przyjaźni i przebywania z niegodziwcami, a podłość, szerząc się w ludzkim życiu jak zaraza, powoduje skażenie najlepszych charakterów. Droga ku gorszemu prowadzi bowiem w dół, ułatwiając wędrówkę, i dlatego nawet wśród ludzi wstrzemięźliwych znaleźli się tacy, którzy skuszeni niezdrowymi przyjemnościami przejęli najbardziej niemoralne obyczaje. Pragnąc zatem usunąć tę przyczynę zepsucia, zabronił przyjaźni i zadawania się z niegodziwcami, uznał przestawanie w nieodpowiednim towarzystwie za wykroczenie ścigane sądownie i wyznaczając surowe kary, odstraszył od złego tych, którzy mogli pobłądzić.

(4) Stworzył też inne prawo, znacznie od tamtego lepsze, a zaniedbane przez wcześniejszych prawodawców: nakazał, aby wszyscy synowie obywateli uczyli się czytać i pisać, miasto zaś zapewniało nauczycielom wynagrodzenie. Doshedł bowiem do wniosku, że ludzie ubodzy, nie mając własnych środków na pokrycie opłat za naukę, będą wykluczeni z najpiękniejszych zajęć.

13. Charondas przedkładał umiejętność czytania i pisanania nad wszystkie inne umiejętności, i nie bez powodu. Znajomość pisma umożliwia załatwienie ogromnej liczby spraw, i to tych najbardziej pożytecznych: głosowania, korespondencji, umów, prawodawstwa i innych, ulepszających ludzkie życie. (2) Któż by zdołał wygłosić należytą pochwałę tej umiejętności? Właśnie za jej przyczyną zmarli trwają w pamięci żywych, a ci, których rozdziela znaczna przestrzeń, kontaktują się listownie z najodleglejszymi ludźmi tak, jakby przebywali tuż obok. Jeżeli zaś chodzi o układy zawierane podczas wojny między narodami lub władcami, najmocniejszą gwarancją dotrzymania uzgodnień jest pewność, jaką dają zapisane słowa. Ogółem, jedynie pismo zachowuje najpiękniejsze wypowiedzi mędrców i wyrocznie bogów, a także filozofię i całą wiedzę, przez stulecia przekazując je kolejnym pokoleniom. (3) Tak więc źródłem życia jest natura, a źródłem dobrego życia jest wykształcenie oparte na znajomości pisma. Dlatego Charondas swoim prawodawstwem poprawił sytuację ludzi niepiśmiennych, uważając, że jako pozbawieni wielkiego dobrodziejstwa zasługują na państwową opiekę i wsparcie finansowe. (4) Przewyższył zatem swoich poprzedników, którzy nakazali, aby leczyć prostych obywateli na koszt publiczny, tamci bowiem troszczyli się o zdrowie ciała, Charondas natomiast zatroszczył się o zdrowie ducha trapionego brakiem wykształcenia. I tak to jest: modlimy się, abyśmy nigdy nie musieli korzystać z pomocy lekarzy, a w towarzystwie pedagogów pragniemy przebywać nieustannie.

14. Ἀμφότερα δὲ τὰ προειρημένα πολλοὶ τῶν ποιητῶν δι' ἑμμέτρου ποιήματος μεμαρτυρήκασι· τὴν

μὲν καχομίλιαν ἐν τοῖσδε,
ὅστις δ' ὀμιλῶν ἦδεται κακοῖς ἀνήρ,
οὐπόποτ' ἠρώτησα, γινώσκων ὅτι
τοιούτος ἐστὶν οἷσπερ ἦδεται ξυνών·

τὸν δὲ περὶ τῆς μητριᾶς τεθέντα νόμον ἐν τούτοις,

τὸν νομοθέτην φασὶν Χαρόνδαν ἐν τινὶ
νομοθεσίᾳ τὰ τ' ἄλλα καὶ ταυτὶ λέγειν·
ὁ παισὶν αὐτοῦ μητριᾶν ἐπεισάγων
μήτ' εὐδοκιμείτω μήτε μετεχέτω λόγου
παρὰ τοῖς πολίταις, ὡς ἐπέισακτον κακὸν
κατὰ τῶν ἑαυτοῦ πραγμάτων πεπορισμένος.
εἴτ' ἐπέτυχες γάρ, φησί, γήμας τὸ πρότερον,
εὐήμερῶν κατάπαυσον, εἴτ' οὐκ ἐπέτυχες,
μανικὸν τὸ πείραν δευτέρας λαβεῖν πάλιν.

ταῖς γὰρ ἀληθείαις ὁ δὲς ἐν τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν ἀμαρτάνων ἄφρων ἂν δικαίως νομισθεῖη. (2) καὶ Φιλήμονος τοῦ κωμωδιογράφου γράφοντος τοὺς πολλακίς ναυτιλομένους καὶ συνειπόντος τῷ νόμῳ

τεθαύμακ' οὐκέτ' εἰ πέπλευκέ τις,
ἀλλ' εἰ πέπλευκε δὲς,

τὸ παραπλήσιον ἂν τις ἀποφαίνοιτο μὴ θαυμάζειν εἴ τις γεγάμηκεν, ἀλλ' εἰ δὲς γεγάμηκε· κρεῖττον γὰρ εἶναι δὲς ἑαυτὸν θαλάττη παραβαλεῖν ἢ γυναικί. (3) μέγισται γὰρ καὶ χαλεπώταται στάσεις ἐν ταῖς οἰκίαις γίνονται διὰ μητριᾶς τέκνοις πρὸς πατέρας, καὶ διὰ ταῦτα πολλαὶ καὶ παράνομοι πράξεις ἐν τοῖς θεάτροις τραγωδοῦνται.

15. Ὁ δ' οὖν Χαρόνδας καὶ ἕτερον τινα νόμον ἀποδοχῆς ἀξιούμενον ἔγραψε, τὸν περὶ τῆς τῶν ὀρφανῶν φυλακῆς. οὗτος δ' ἐξ ἐπιπολῆς μὲν θεωρούμενος οὐδὲν φαίνεται περιττὸν ἔχειν οὐδὲ ἀποδοχῆς ἄξιον, ἀναθεωρούμενος δὲ καὶ μετ' ἀκριβείας ἐξεταζόμενος μεγάλην ἔχει σπουδὴν τε καὶ δόξαν. (2) ἔγραψε γὰρ τῶν μὲν ὀρφανικῶν χρημάτων ἐπιτροπεύειν τοὺς ἀγγιστεῖς τοὺς ἀπὸ πατρός, τρέφεσθαι δὲ τοὺς ὀρφανοὺς παρὰ τοῖς συγγενέσι τοῖς ἀπὸ μητρός. αὐτόθεν μὲν οὖν ὁ νόμος οὗτος οὐδὲν ὀρᾶται περιέχων σοφὸν ἢ περιττὸν, ἐξεταζόμενος

14. Wielu poetów potwierdza w miarach wierszowych obie omówione wyżej kwestie. Przystawania w złym towarzystwie dotyczą następujące wersy:

Kto się raduje towarzystwem podłych,
nigdy nie pytałem, wiedząc, że jest taki,
jak ci, z którymi z radością przestaje.

Do prawa o macochach odnoszą się natomiast słowa:

Prawodawca Charondas, jak nam powiadają,
między swymi prawami i takie wymienia:
kto własnym dzieciom macochę narzuca
niech nie zyska posłuchu ani poważania
pośród obywateli, bo nieszczęście obce
ściągnął i wprowadził do swojego domu.
Jeżeli raz byłeś w małżeństwie szczęśliwy,
poprzestań na tym szczęściu – mówi – a jeżeli
pierwsze małżeństwo nie było szczęśliwe,
szaleństwem będzie próbować drugiego.

Bo doprawdy człowiek, który dwukrotnie błądzi w tej samej sprawie, zasługuje na miano głupca. (2) Komedio pisarz Filemon⁶⁰, przedstawiając ludzi, którzy często podróżują przez morze, i zgadzając się z prawem ułożonym przez Charondasa, powiada:

Już mnie nie dziwi, że popłynął ktoś,
ale że zrobił to dwakroć,

Podobnie ktoś mógłby powiedzieć, że nie dziwi się zawarciu małżeństwa, lecz dziwi się jego powtórnemu zawarciu: lepiej bowiem dwukrotnie wydać siebie na pastwę morzu niż kobiecie. A do najpoważniejszych i najbardziej zawziętych kłótni domowych między dziećmi i ojcem dochodzi właśnie za sprawą macochy i jest to powodem wielu bezprawnych czynów, które stają się tematem tragedii oglądanych w teatrach.

15. Charondas napisał jeszcze inne godne uznania prawo, chroniące sieroty. I chociaż z pozoru nie wydaje się ono nadzwyczajne ani warte uznania, starannie i szczegółowo zbadane dowodzi rozwagi i wielkości prawodawcy. (2) Charondas nakazał mianowicie, aby majątkiem sierot zarządzali najbliżsi krewni ze strony ojca, sierotami zaś opiekowała się rodzina ze strony matki. Na pierwszy rzut oka prawo to nie zawiera nic mądrego ani wyjątkowego, lecz po dogłębnym rozpatrzeniu okazuje się jak najbardziej godne pochwały. Za-

δὲ κατὰ βάθους εὐρίσκεται δικαίως ὢν ἄξιος ἐπαίνων. ζητουμένης γὰρ τῆς αἰτίας δι' ἣν ἄλλοις μὲν τὴν οὐσίαν, ἑτέροις δὲ τὴν τῶν ὀρφανῶν τροφήν ἐπίστευσεν, ἐκφαίνεται τις ἐπίνοια τοῦ νομοθέτου περιττή· (3) οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ μητρὸς συγγενεῖς οὐ προσήκοντες τῇ κληρονομίᾳ τῶν ὀρφανῶν οὐκ ἐπιβουλεύουσιν, οἱ δ' ἀπὸ τοῦ πατρὸς οἰκεῖοι ἐπιβουλεύσαι μὲν οὐ δύναται διὰ τὸ μὴ πιστεῦσθαι τοῦ σώματος, τῆς δ' οὐσίας εἰς ἐκείνους καθηκούσης, ἐὰν οἱ ὀρφανοὶ τελευτήσωσιν ἢ διὰ νόσον ἢ τινα ἄλλην περίστασιν, ἀκριβέστερον οἰκονομήσουσι τὰ χρήματα, ὡς ἰδίας τὰς ἐκ τῆς τύχης ἐλπίδας ἔχοντες.

16. Ἐτερον δὲ ἔθηκε νόμον κατὰ τῶν λιπόντων τὴν ἐν πολέμῳ τάξιν ἢ τὸ σύνολον μὴ ἀναλαβόντων τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. τῶν γὰρ ἄλλων νομοθετῶν κατὰ τῶν τοιούτων τεθεικότων θάνατον τὸ πρόστιμον, οὗτος προσέταξε τοὺς τοιούτους ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐφ' ἡμέρας τρεῖς καθῆσθαι ἐν ἐσθῆσι γυναικείαις. (2) ὁ δὲ νόμος οὗτος ἅμα μὲν φιλανθρωπότερός ἐστι τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις, ἅμα δὲ λεληθότως τῷ μεγέθει τῆς ἀτιμίας ἀποτρέπει τοὺς ὁμοίους τούτοις τῆς ἀνανδρίας· κρεῖττον γάρ ἐστιν ἀποθανεῖν ἢ τοιαύτης ὕβρεως ἐν τῇ πατρίδι πειραθῆναι· ἅμα δὲ καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας οὐκ ἠφάνισεν, ἀλλὰ τῇ πόλει πρὸς τὰς πολεμικὰς χρεῖας ἐτήρησε, διορθωσομένους τῇ διὰ τῆς ὕβρεως κολάσει καὶ σπεύδοντας ἑτέροις ἀνδραγαθήμασιν ἐξαλείψαι τὴν προγεγενημένην αἰσχύνην.

(3) Διὰ δὲ τῆς ἀποτομίας τῶν νόμων διέσωσε τοὺς νόμους ὁ νομοθέτης. προσέταξε γὰρ ἐκ παντὸς τρόπου πείθεσθαι τῷ νόμῳ, κἂν ἢ παντελῶς κακῶς γεγραμμένος· διορθοῦν δὲ συνεχώρησε τὸν χρεῖαν ἔχοντα διορθώσεως. (4) τὸ μὲν γὰρ ἠτᾶσθαι ὑπὸ νομοθέτου καλὸν εἶναι ὑπελάμβανε, τὸ δὲ ὑπὸ ἰδιώτου παντελῶς ἄτοπον, καὶ εἰ ἐπὶ τῷ συμφέροντι γίνεται. καὶ μάλιστα διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις τῶν παρανενομηκότων προφάσεις καὶ διανοίας ἀντι τῶν ῥητῶν εἰσάγοντας ἐκώλυσε ταῖς ἰδίαις εὐρησιλογίαις καταλύειν τὴν τῶν νόμων ὑπεροχὴν· (5) διὸ καὶ τινες τῶν τοιαύτας κατηγορίας πεποιημένων πρὸς τοὺς δικαστὰς τοὺς δικάζοντας περὶ τῆς τῶν παρανενομηκότων τιμωρίας εἰπεῖν ὅτι σώζειν ἀναγκαῖον ἢ τὸν νόμον ἢ τὸν ἄνδρα.

17. Τὸν δ' οὖν Χαρώνδαν φασὶ παραδοξότατον νενομοθετηκέναι περὶ τῆς διορθώσεως τῶν νόμων. ὀρῶντα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιχειρούντων ἐπανορθοῦν τοὺς νόμους λυμαινομένους μὲν τὰς προὔπαρχούσας νομοθεσίας, εἰς στάσεις δὲ τὰ πλήθη προαγομένους, ἴδιόν τι καὶ παντελῶς ἐξηλλαγμένον νομοθετῆσαι. (2) προσέταξε γὰρ τὸν βουλόμενον διορθῶσαί τινα νόμον, ὅταν ποιῆται τὴν περὶ τῆς διορθώσεως συμβουλίαν, τὸν ἑαυτοῦ τράχηλον εἰς βρόχον ἐντιθέναι, καὶ μένειν ἄχρι ἂν ὅτου τὴν κρίσιν ὁ δῆμος περὶ τοῦ διορθουμένου νόμου ποιήσῃται, κἂν μὲν ἢ ἐκκλησία προσδέξῃται τὸν ὕστερον γραφόμενον, ἀπολύεσθαι τὸν εἰσηγησάμενον, ἐὰν

stanawiając się bowiem nad przyczyną, dla której mienie sierot powierzono jednej grupie krewnych, a drugiej ich wychowanie, odkrywamy niezwykle przenikliwość Charondasa. (3) Otóż rodzina matki, pozbawiona dostępu do spadku, nie będzie godziła na życie sierot, a krewni ojca po prostu nie znajdą okazji do godzenia na ich życie, skoro nie oddano im osieroconych pod opiekę. Co więcej, ponieważ to im przypadnie majątek, jeżeli sieroty umrą z powodu choroby lub innych okoliczności, krewni ojca będą z większą troską administrować mieniem sierot, licząc na jego odziedziczenie dzięki zrządzeniu losu.

16. Kolejne prawo wprowadzone przez Charondasa dotyczyło tych, którzy na wojnie porzucili swoje miejsce w szeregu lub w ogóle nie chwycili za broń, kiedy ojczyzna znalazła się w potrzebie. Podczas gdy inni prawodawcy wyznaczyli dla takich ludzi karę śmierci, Charondas polecił, aby przez trzy dni siedzieli w kobiecym stroju na agorze. (2) Prawo to jest łagodniejsze niż w innych miastach, a zarazem w sposób dyskretny, przez ogrom nałożonej hańby, odstręcza od tchórzostwa ludzi o podobnym nastawieniu: lepiej jest bowiem zginąć niż doświadczyć takiej niesławy w ojczyźnie. Ponadto Charondas nie usunął dezertarów, lecz zachował ich dla kraju na czas wojny, sądząc, że zmienią swoje postępowanie pod wpływem upokarzającej kary, jaką ponieśli, i dołożą starań, aby mężnymi czynami zatrzeć dawną winę.

(3) Należy dodać, że Charondas surowością swojego prawodawstwa zabezpieczył jego trwałość: nakazał bezwzględne posłuszeństwo prawom, choćby zostały zupełnie źle ułożone, zezwolił jednak na ich poprawianie w razie potrzeby. (4) Uważał mianowicie, że słuszną rzeczą jest podporządkować się prawodawcy, ale podporządkować się osobie prywatnej jest absolutnym skandalem, nawet jeśli ma to przynieść jakąś korzyść. Właśnie tym nakazem najskuteczniej zapobiegł podważaniu autorytetu prawa za pomocą przebiegłych argumentów, powstrzymując tych, którzy w procesach o przestępstwo uciekają się do wymówek i pokrętnych interpretacji, zamiast dosłownie przedstawiać sformułowania prawne. (5) Bo też ci, którzy wygłosili takie zarzuty wobec sędziów debatujących nad karą dla przestępcy, twierdzili nieraz, że należy opowiedzieć się albo za prawem, albo za człowiekiem.

17. Otóż najbardziej niezwykła zasada ustanowiona przez Charondasa dotyczyła, jak słyszymy, wprowadzania zmian do prawa. Widząc, że ciągłe próby korygowania reguł prawnych w większości miast powodują pogwałcenie oryginalnego prawodawstwa i skłaniają lud do rozruchów, Charondas stworzył prawo osobliwe i zupełnie wyjątkowe. (2) Nakazał mianowicie, aby ten, kto chce zmienić przepis prawny, zakładał pętlę na szyję, zgłaszając poprawkę pod obrady, i pozostawał w tej pozycji, aż lud podejmie decyzję co do zmiany przepisu. Jeżeli zgromadzeni przyjmą propozycję, wnioskodawca zostanie oswobodzony, jeżeli zaś ją odrzucą, zginie na miejscu, uduszony sznurem. (3) Wobec takiej

δὲ ἄκυρον ποιήσεται τὴν διόρθωσιν, παραχρῆμα θνήσκειν ὑπὸ τοῦ βρόχου σφιγγόμενον. (3) τοιαύτης δὲ κατὰ τὴν διόρθωσιν τῆς νομοθεσίας οὔσης, καὶ τοῦ φόβου τοὺς νεωτέρους νομοθέτας κολάζοντος, οὐδεὶς ἐτόλμα περὶ νόμων διορθώσεως φωνὴν προΐεσθαι· ἐν παντὶ δὲ τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ παρὰ τοῖς Θουρίοις τρεῖς οἱ πάντες ἱστοροῦνται διορθωθῆναι διὰ τινὰς ἀναγκαίας περιστάσεις ἐπὶ τὴν ὑπὲρ τῆς διορθώσεως συμβουλίαν παραγενέσθαι.

(4) Νόμου γὰρ ὄντος, ἐάν τις τινος ὀφθαλμὸν ἐκκόψη, ἀντεκκόπτεσθαι τὸν ἐκείνου, ἑτερόφθαλμὸς τις ἐκκοπεῖς τὸν ὀφθαλμὸν καὶ στερηθεὶς ὅλης τῆς ὀράσεως τῷ τὸν ἕνα ἀντεκκεκόφθαι τὸν δρᾶσαντα ἔλαττον ὑπέλαβε πρόστιμον ἐκτίσαι· τυφλώσαντα γὰρ ἕνα τῶν πολιτῶν, εἰ τὸ κατὰ νόμον πρόστιμον ὁ πράξας ὑπομένει, μὴ τετευχέναι τῆς ἴσης συμφορᾶς· δίκαιον οὖν εἶναι τὸν ἑτερόφθαλμον τὴν ὄρασιν ἀφελόμενον ἀμφοτέρους ἐκκόπτεσθαι τοὺς ὀφθαλμούς, εἰ μέλλει τὴν ἴσην ἀναδέχεσθαι τιμωρίαν. (5) διὸ καὶ περιαλγῆ γενόμενον τὸν ἑτερόφθαλμον ἀποτολμῆσαι λόγον ἐν ἐκκλησίᾳ διαθέσθαι περὶ τῆς ἰδίας συμφορᾶς, ἅμα μὲν τοῖς πολίταις ἀποδουρόμενον τὴν ἰδίαν ἀτυχίαν, ἅμα δὲ συμβουλευόντα τοῖς πλήθεσι διορθώσασθαι τὸν νόμον· τέλος δὲ δόντα τὸν τράχηλον εἰς βρόχον καὶ ἐπιτυχόντα τῇ συμβουλίᾳ, ἀκυρῶσαι μὲν τὸν ὑπάρχοντα νόμον, βεβαιῶσαι δὲ τὸν διορθωθέντα, καὶ διαφυγεῖν τὸν τοῦ βρόχου θάνατον.

- 18.** Δεύτερος δὲ διορθώθη νόμος ὁ διδοὺς ἐξουσίαν τῇ γυναικὶ ἀπολύειν τὸν ἄνδρα καὶ συνοικεῖν ᾧ ἂν βούληται. τῶν γὰρ προβεβηκότων τῇ ἡλικίᾳ τις, ἔχων γυναῖκα νεωτέραν καὶ καταλειφθεὶς, συνεβούλευε τοῖς Θουρίοις διορθῶσαι τὸν νόμον καὶ προσγράψαι τὴν καταλιποῦσαν ἄνδρα συνοικεῖν ᾧ ἂν βούληται μὴ νεωτέρῳ τοῦ προτέρου· ὁμοίως δὲ κἂν ἀνὴρ ἐκβάλῃ γυναῖκα, μὴ γαμεῖν ἄλλην νεωτέραν ταύτης τῆς ἐκβληθείσης. (2) εὐστοχίσας δ' ἐν τῇ συμβουλίᾳ καὶ ἀκυρώσας τὸν πρότερον νόμον διέφυγε τὸν ἐκ τοῦ βρόχου κίνδυνον· τῆς δὲ γυναικὸς κωλυθείσης νεωτέρῳ συνοικῆσαι, πάλιν ἔγημε τὸν ἀπολυθέντα.

(3) Τρίτος δὲ νόμος διορθώθη ὁ περὶ τῶν ἐπικλήρων, ὁ καὶ παρὰ Σόλωνι κείμενος. ἐκέλευε γὰρ τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικάζεσθαι τὸν ἔγγιστα γένους, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἐπικληρὸν ἐπιδικάζεσθαι τῷ ἀγγιστεῖ, ᾧ ἦν ἀνάγκη συνοικεῖν ἢ πεντακοσίας ἐκτίσαι δραχμὰς εἰς προικὸς λόγον τῇ πενιχρᾷ ἐπικλήρῳ. (4) ὀρφανὴ γὰρ τις εὐγενῆς ἐπικληρὸς, ἀπορουμένη παντελῶς τῶν κατὰ τὸν βίον καὶ διὰ τὴν πενίαν οὐ δυναμένη συνοικῆσαι, κατέφυγεν ἐπὶ τὸν δῆμον, καὶ μετὰ δακρύων ἐκθεμένη τὴν ἑαυτῆς ἐρημίαν τε καὶ καταφρόνησιν, πρὸς δὲ τούτοις ὑπογραψαμένη τὴν διόρθωσιν τοῦ νόμου, ὥστε ἀντὶ τῆς ἐκτίσεως τῶν πεντακοσίων δραχμῶν γράψαι συνοικεῖν κατ' ἀνάγκην τὸν ἄγγιστα γένους τῇ ἐπιδικασθείσῃ ἐπικλήρῳ· τοῦ δὲ δήμου διὰ τὸν ἔλεον ψηφισαμένου διορθῶσαι τὸν νόμον, ἢ μὲν ὀρφανὴ τὸν ἐκ τοῦ βρόχου κίνδυνον ἐξέφυγεν, ὁ δ' ἀγγιστεὺς πλούσιος ὢν ἠναγκάσθη γῆμαι γυναῖκα πενιχρὰν ἐπικληρὸν ἄνευ προικῶς.

zasady, skoro strach powstrzymywał następnych prawodawców od działania, nikt nie ośmielał się wspominać o zmienianiu prawa. Jak czytamy, w całym późniejszym okresie tylko trzech mieszkańców Turiów wnioskowało o zmianę w prawodawstwie, a stało się to ze względu na okoliczności, które usprawiedliwiały takie wystąpienie.

(4) Istniało mianowicie prawo, że osoba, która wybiła komuś oko, ma być ukarana utratą oka. Otóż pewien jednooki człowiek, straciwszy oko, a z nim całą zdolność widzenia, uznał, że winowajca, którego pozbawiono tylko jednego oka, poniósł zbyt niską karę. Sprawca – jak twierdził – oślepiwszy obywatela, ukarany zgodnie z prawem, nie doznaje niedoli równej tej, którą spowodował. Byłoby zatem sprawiedliwe, gdyby ten, kto pozbawił wzroku jednooką osobę, stracił oboje oczu, jeżeli kara ma równoważyć winę. (5) Tak więc ów jednooki człowiek, bardzo przygnębiony, ośmielił się wystąpić we własnej sprawie na zgromadzeniu, skarżąc się współobywatelom na swoje nieszczęście i zarazem namawiając lud do wprowadzenia zmiany w prawodawstwie. Ostatecznie, z pętlą założoną na szyję, przekonał zebranych, unieważnił dotychczasowe prawo, zyskał aprobatę dla swojego wniosku i uniknął śmierci od sznura.

18. Zmianie uległo także prawo, które zezwalało kobiecie na odejście od męża i poślubienie dowolnie wybranego mężczyzny. Pewien człowiek w podeszłym wieku, opuszczony przez młodszą żonę, namawiał mieszkańców Turiów do zmiany prawodawstwa: należało dodać warunek – argumentował – że kobiecie, która opuściła męża, wolno poślubić, kogo zechce, byle nie był młodszy od jej poprzedniego towarzysza; podobnie mężczyzna, który oddał żonę, nie mógłby poślubić młodszej od niej kobiety. (2) Wnioskodawca osiągnął swój cel i unieważnił dotychczasowe prawo, unikając grożącej mu śmierci przez uduszenie sznurem; jego żona zaś, której uniemożliwiono poślubienie młodszego mężczyzny, powtórnie wyszła za porzuconego męża.

(3) Trzeci spośród zmienionych przepisów prawnych, który występuje także w prawodawstwie Solona⁶¹, dotyczył spadkobierczyń. Nakazywał mianowicie, aby najbliższy krewny spadkobierczyni był z urzędu wyznaczany na jej męża, spadkobierczynię zaś wyznaczano w ten sam sposób na żonę najbliższego krewnego, który miał obowiązek ją poślubić lub wypłacić pięćset drachm jako posag ubogiej spadkobierczyni. (4) Pewna sierota z dobrego rodu, która była pozbawiona środków do życia i z powodu biedy nie mogła znaleźć sobie męża, odwołała się do ludu, opisując ze łzami swoje osamotnienie i okazywaną jej wzgardę. Zaproponowała poprawkę w przepisach: zamiast wypłacić pięćset drachm, najbliższy krewny byłby zobowiązany poślubić spadkobierczynię wyznaczoną mu z urzędu na żonę. Zgromadzeni, ogarnięci współczuciem, zagłosowali za wnioskiem, sierota uniknęła grożącej jej śmierci przez uduszenie sznurem, a najbliższy krewny, człowiek bogaty, był zmuszony ożenić się z ubogą spadkobierczynią bez posagu.

19. Λείπεται δ' ἡμῖν εἰπεῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ Χαρώνδου τελευτῆς, καθ' ἣν ἰδίον τι καὶ παράδοξον αὐτῷ συνέβη. ἐπὶ γὰρ τὴν χώραν ἐξίων μετὰ ξιφιδίου διὰ τοὺς ληστές, καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκκλησίας συνεστάσης καὶ ταραχῆς ἐν τοῖς πλήθεσι, προσέστη πολυπραγμονῶν τὰ κατὰ τὴν στάσιν. (2) νενομοθετηκῶς δ' ἦν μηδένα μεθ' ὄπλου ἐκκλησιάζειν, καὶ ἐπιλαθόμενος ὅτι τὸ ξίφος παρέζωσται, παρέδωκεν ἐχθροῖς τισιν ἀφορμὴν κατηγορίας. ὣν ἐνὸς εἰπόντος Καταλέλκυας τὸν ἴδιον νόμον, Μὰ Δι', εἶπεν, ἀλλὰ κύριον ποιήσω· καὶ σπασάμενος τὸ ξιφίδιον ἐαυτὸν ἀπέσφαξεν. ἔνιοι δὲ τῶν συγγραφέων τὴν πρᾶξιν ταύτην περιτιθέασι Διοκλεῖ τῷ Συρακοσίων νομοθέτῃ.

(3) Ἡμεῖς δὲ ἀρκοῦντως τὰ περὶ Χαρώνδαν τὸν νομοθέτην διεληλυθότες βραχέα βουλόμεθα καὶ περὶ Ζαλεύκου τοῦ νομοθέτου διελθεῖν διὰ τε τὴν ὁμοίαν προαίρεσιν τοῦ βίου καὶ τὸ γεγονέναι τοὺς ἄνδρας ἐν πόλεσιν ἀστυγείτοσιν.

20. Ζάλευκος τοίνυν ἦν τὸ γένος ἐκ τῆς Ἰταλίας Λοκρός, ἀνὴρ εὐγενῆς καὶ κατὰ παιδείαν τεθναμασμένος, μαθητὴς δὲ Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου. οὗτος πολλῆς ἀποδοχῆς τυγχάνων ἐν τῇ πατρίδι νομοθέτης ἠρέθη, καὶ καταβαλόμενος ἐξ ἀρχῆς καινὴν νομοθεσίαν ἤρξατο πρῶτον περὶ τῶν ἐπουρανίων θεῶν. (2) εὐθὺς γὰρ ἐν τῷ προομίῳ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἔφη δεῖν τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει πάντων πρῶτον ὑπολαβεῖν καὶ πεπεῖσθαι θεοὺς εἶναι, καὶ ταῖς διανοαῖς ἐπισκοποῦντας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν διακόσμησιν καὶ τάξιν κρίνειν οὐ τύχης οὐδ' ἀνθρώπων εἶναι ταῦτα κατασκευάσματα, σέβεσθαι τε τοὺς θεοὺς, ὡς πάντων τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν αἰτίους ὄντας τοῖς ἀνθρώποις, ἔχειν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων ταῖς τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι. (3) διὰ δὲ τοῦ προομίου προκαλεσάμενος τοὺς πολίτας εἰς εὐσέβειαν καὶ δικαιοσύνην, ἐπέζηυξε προστάτων μηδένα τῶν πολιτῶν ἐχθρὸν ἀκατάλλακτον ἔχειν, ἀλλ' οὕτω τὴν ἐχθρὰν ἀναλαμβάνειν ὡς ἤξοντα πάλιν εἰς σύλλυσιν καὶ φιλίαν· τὸν δὲ παρὰ ταῦτα ποιοῦντα διαλαμβάνεσθαι παρὰ τοῖς πολίταις ἀνήμερον καὶ ἄγριον τὴν ψυχὴν. τοὺς δὲ ἄρχοντας παρεκελεύετο μὴ εἶναι αὐθάδεις μηδὲ ὑπερηφάνους, μηδὲ κρίνειν πρὸς ἐχθρὰν ἢ φιλίαν. ἐν δὲ τοῖς κατὰ μέρος νομοθετήμασι πολλὰ παρ' ἑαυτοῦ προσεξεῦρε μάλα σοφῶς καὶ περιττῶς.

21. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀπάντων ἀμαρτανουσῶν γυναικῶν ἀργυρικὰς ζημίας τεταχότων οὗτος φιλοτέχνῳ προστίμῳ τὰς ἀκολασίας αὐτῶν διωρθώσατο. ἔγραψε γὰρ οὕτω· γυναικὶ ἐλευθέρᾳ μὴ πλείω ἀκολουθεῖν μιᾶς θεραπαίνιδος, ἐὰν μὴ μεθύῃ, μηδὲ ἐξίναι νυκτὸς ἐκ τῆς πόλεως εἰ μὴ μοιχευομένην, μηδὲ περιτίθεσθαι χρυσία μηδὲ ἐσθῆτα παρυφασμένην, ἐὰν μὴ ἑταῖρα ᾖ, μηδὲ τὸν ἄνδρα φορεῖν δακτύλιον ὑπόχρυσον μηδὲ ἱμάτιον ἰσομιλήσιον, ἐὰν μὴ ἑταιρεύηται ἢ

19. Pozostaje nam jeszcze opowiedzieć o śmierci Charondasa, do której doszło w niezwykłych i zaskakujących okolicznościach. Otóż Charondas, który wybrał się poza miasto uzbrojony w sztylet dla obrony przed rabusiami, po powrocie natrafił na burzliwe obrady zgromadzenia ludowego i podszedł bliżej, zaciekawiony przedmiotem sporu. (2) Zgodnie jednak z ustanowionym przez niego prawem, w zgromadzeniu nie wolno było uczestniczyć osobom uzbrojonym. Teraz więc, zapomniawszy, że ma sztylet przy sobie, dostarczył pewnym niechętnym mu ludziom sposobność do oskarżenia. Kiedy jeden z nich oświadczył: „Obaliłeś własne prawo”, odparł: „Nie, na Zeusa, dowiodę jego ważności”, po czym przebił się dobytym sztyletem⁶². Z tym, że niektórzy historiografowie przypisują ten czyn Dioklesowi, prawodawcy Syrakuzan⁶³. (3) Powiedzieliśmy jednak dosyć o prawodawcy Charondasie, teraz zaś chcemy pokrótce przedstawić prawodawcę Zaleukosa, jako że obaj kierowali się w życiu podobnymi zasadami, a mieszkali w sąsiadujących z sobą miastach.
20. Zaleukos⁶⁴ pochodził z Lokrów⁶⁵ w Italii; wywodził się ze znakomitej rodziny, wzbudzał podziw swoją wiedzą, był uczniem filozofa Pitagorasa⁶⁶. Otoczony życzliwością w ojczyźnie i wybrany na prawodawcę, ułożył nowatorski zbiór praw, zaczynając od wypowiedzi o bogach niebiańskich. (2) Jak bowiem napisał we wprowadzeniu⁶⁷, mieszkańcy Lokrów powinni przede wszystkim przyjąć istnienie bogów za podstawę swoich sądów i wierzeń, a rozmyślając nad niebem, jego ładem i uporządkowaniem, powinni uznać, że dzieła te nie powstały przez przypadek ani dzięki człowiekowi; powinni także czcić bogów jako źródło wszystkiego, co w ludzkim życiu jest piękne i dobre, oraz strzec duszy przed wszelkim złem, ponieważ bogowie radują się nie obrzędami ofiarnymi i kosztownymi darami niegodziwców, lecz słusznymi i szlachetnymi czynami ludzi prawych. (3) Wezwawszy na wstępie do pobożności i sprawiedliwości, polecił jeszcze, aby nikogo ze współobywateli nie uznawać za nieprzejednanego wroga, lecz traktować rodzącą się niechęć tak, jakby miała doprowadzić do ponownej zgody i przyjaźni; a jeśli ktoś postępowałby inaczej, należało uważać go za człowieka nieokrzesanego, o gwałtownym usposobieniu. Sprawującym władzę nakazywał, aby powstrzymywali się od buty i zarozumiałości, a w swoich decyzjach nie kierowali się niechęcią ani sympatią. Wśród jego szczegółowych rozporządzeń znalazło się wiele takich, które sam wynalazł z wielką mądrością i troską.
21. Podczas gdy w innych miastach kobietom nieobyczajnym wymierzano grzywnę, Zaleukos utemperował niemoralne zachowanie za pomocą sprytnie obmyślonej kary. Napisał mianowicie tak: kobietom wolno urodzonym nie może towarzyszyć więcej niż jedna służebna, chyba że są pijane; nie mogą opuścić nocą miasta, chyba że z zamiarem cudzołóstwa; nie mogą przywdziewać złotych ozdób ani szaty obramowanej purpurą, chyba że są kurtyzanami;

μοιγεύηται. (2) διὸ καὶ ῥαδίως ταῖς τῶν προστίμων αἰσχροαῖς ὑπεξαίρεσεν ἀπέτρεψε τῆς βλαβεραῆς τρυφῆς καὶ ἀκολασίας τῶν ἐπιτηδευμάτων· οὐδεὶς γὰρ ἐβούλετο τὴν αἰσχρὰν ἀκολασίαν ὁμολογήσας καταγέλαστος ἐν τοῖς πολίταις εἶναι. (3) πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῶν συμβολαίων καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὸν βίον ἀμφισβητουμένων καλῶς ἐνομοθέτησε, περὶ ὧν ἡμῖν μακρὸν ἂν εἶη γράφειν καὶ τῆς ὑποκειμένης ἱστορίας ἀνοίκειον· διόπερ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τοῖς προειρημένοις ἀναβιβάζομεν τὸν λόγον.

22. Ἐπ' ἄρχοντος γὰρ Ἀθήνησι Λυσιμαχίδου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Τίτον Μενήνιον καὶ Πόπλιον Σήστιον Καπετωλῖνον. ἐπὶ δὲ τούτων διαφεύγοντες τὸν ἐν τῇ στάσει κίνδυνον Συβαρῖται περὶ τὸν Τράεντα ποταμὸν κατώκησαν. καὶ χρόνον μὲν τινα διέμειναν, ἔπειθ' ὑπὸ Βρεττίων ἐκβληθέντες ἀνηρέθησαν. (2) κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Ἀθηναῖοι τὴν Εὐβοίαν ἀνακτησάμενοι καὶ τοὺς Ἑστιαεῖς ἐκ τῆς πόλεως ἐκβαλόντες ἰδίαν ἀποικίαν εἰς αὐτὴν ἐξέπεμψαν Περικλέους στρατηγοῦντος, χιλίους δὲ οἰκήτορας ἐκπέμψαντες τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν κατεκληροῦχσαν.
23. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Πραξιτέλους ὀλυμπιάς μὲν ἦχθη τετάρτη πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Κρίσων Ἱμεραῖος, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ δέκα ἄνδρες κατεστάθησαν νομογράφοι, Πόπλιος Κλώδιος Ῥηγιλλανός, Τίτος Μινύκιος, Σπόριος Οὐετούριος, Γάιος Ἰούλιος, Γάιος Σουλπίκιος, Πόπλιος Σήστιος, Ῥωμύλος, Σπόριος Ποστούμιος Καλβίνιος. οὗτοι τοὺς νόμους συνετέλεσαν. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Θούριοι μὲν διαπολεμοῦντες πρὸς Ταραντίνους τὰς ἀλλήλων χώρας ἐπόρθουν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ πολλὰς μὲν μικρὰς μάχας καὶ ἀκροβολισμοὺς ἐποιήσαντο, ἀξιόλογον δὲ πρᾶξιν οὐδεμίαν συνετέλεσαν.
24. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσανίου Ῥωμαῖοι πάλιν δέκα ἄνδρας νομοθέτας εἵλοντο, Ἄππιον Κλώδιον, Μάρκον Κορνήλιον, Λεύκιον Μινύκιον, Γάιον Σέργιον, Κόιντον Πόπλιον, Μάνιον Ῥαβολήιον, Σπόριον Οὐετούριον. (2) οὗτοι δὲ τοὺς νόμους οὐκ ἠδυνήθησαν συντελέσαι. εἷς δ' ἐξ αὐτῶν ἐρασθεὶς εὐγενοῦς παρθένου πενιχρᾶς, τὸ μὲν πρῶτον χρήμασι διαφθεῖραι τὴν κόρην ἐπεβάλετο, ὡς δ' οὐ προσεῖχεν αὐτῷ, ἐπαπέστειλε συκοφάντην ἐπ' αὐτήν, προστάξας ἄγειν εἰς δουλείαν. (3) τοῦ δὲ συκοφάντου φήσαντος ἰδίαν αὐτοῦ εἶναι δούλην καὶ πρὸς τὸν ἄρχοντα καταστήσαντος δουλαγωγουμένην, προσαγαγὼν κατηγορήσεν ὡς δούλης. τοῦ δὲ διακούσαντος τῆς κατηγορίας καὶ τὴν κόρην ἐγχειρίσαντος, ἐπιλαβόμενος ὁ συκοφάντης ἀπῆγεν ὡς ἰδίαν δούλην. (4) Ὁ δὲ πατὴρ τῆς παρθένου παρῶν καὶ δεινοπαθῶν, ὡς οὐδεὶς αὐτῷ προσεῖχε, παραπορευόμενος κατὰ τύχην παρὰ κρεοπώλιον, ἀρπάσας τὴν παρακειμένην ἐπὶ τῆς σανίδος κοπίδα, ταύτη πατάξας τὴν θυγατέρα ἀπέκτεινεν, ἵνα μὴ τῆς

mężczyźni zaś nie mogą nosić połączanego pierścienia ani płaszcz w stylu milezyjskim, chyba że dla cudzołóstwa lub prostytutce. (2) Z pomocą tego sromotnego wyłączenia spod kary Zaleukos z łatwością odstraszył ludzi od szkodliwego zbytku i rozwiązłego trybu życia, nikt bowiem nie chciał narazić się na szyderstwo współobywateli, przyznając się do hańbiącego braku wstrzeźliwości. (3) Ułożył też wiele innych znakomych praw, które dotyczyły umów pożyczkowych oraz innych kwestii wywołujących niezgodę w codziennym życiu. Ich omówienie zabrałoby jednak dużo czasu i nie miałyby związku z naszym tematem, dlatego już podejmiemy przerwany wątek narracji.

22. Kiedy archontem w Atenach był Lysimachides, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Meneniusza i Publiusza Sestiusza Kapitolinusa⁶⁸. Tego roku Sybaryci, uciekając przed zagrożeniem, jakie niesła im wojna domowa, osiedlili się nad rzeką Trais. Mieszkali tam przez pewien czas, po czym zostali wygnani przez Brettionów⁶⁹ i zabici. (2) W Grecji natomiast Ateńczycy, odzyskawszy Eubeję⁷⁰, wypędzili mieszkańców Hestiai⁷¹ i posłali tam własnych obywateli pod wodzą Peryklesa; wyprawivszy tysiąc kolonistów, rozdzielili przez losowanie miasto i okolicę.
23. Kiedy archontem w Atenach był Praksyteles, obchodzono osiemdziesiąte czwarte igrzyska olimpijskie⁷², podczas których zwycięzcą biegu został Krison z Himery⁷³, w Rzymie zaś wybrano dziesięciu mężczyzn dla ustanowienia praw⁷⁴, a byli to Publiusz Klodiusz Regillanus, Tytus Minucjusz, Spuriusz Weturiusz, Gajusz Juliusz, Gajusz Sulpicjusz, Publiusza Sestiusz, Romulus i Spuriusz Postumiusz Kalwiniusz⁷⁵. Oni właśnie ułożyli prawa. (2) Tego roku mieszkańcy Turiów i Tarentu⁷⁶, prowadząc z sobą wojnę, pustoszyli nawzajem swoje terytoria atakami z lądu i morza. Stoczyli wiele drobnych potyczek, ale nie dokonali żadnego czynu godnego wzmianki.
24. Kiedy archontem w Atenach był Lysaniasz, Rzymianie ponownie wybrali⁷⁷ dziesięciu mężczyzn dla ustanowienia praw⁷⁸, a byli to: Appiusz Klodiusz, Marek Korneliusz, Lucjusz Minucjusz, Gajusz Sergiusz, Kwintus Publiusz, Maniusz Rabulejusz i Spuriusz Weturiusz, (2) którzy nie zdołali ukończyć dzieła. Jeden z nich⁷⁹ zapalał namiętnością do ubogiej panny z dobrej rodziny. Z początku usiłował uwieść dziewczynę za pomocą pieniędzy, a skoro mu nie uległa, wysłał sykofantę, poleciwszy sprowadzić ją w niewolę. (3) Sykofanta oznajmił, że dziewczyna jest jego niewolnicą, i tak ją oskarżając, przedstawił ją urzędnikowi. Po wysłuchaniu oskarżenia urzędnik przekazał dziewczynę [rzekomemu właścicielowi] i sykofanta zabrał ją jako swoją niewolnicę. (4) Ojciec panny, który był obecny przy tych wypadkach i głośno rozpacział, przez nikogo niezauważany, mijając przypadkowo sklep rzeźnika, schwycił leżący na desce tasak i ugodziwszy córkę, pozbawił ją życia, aby nie doznała

ὑβρεως λάβη πείραν, αὐτὸς δ' ἐκ τῆς πόλεως ἐκπηδήσας ἀπῆλθε πρὸς τὸ στρατόπεδον τὸ ἐν τῷ Ἀλγίδῳ καλουμένῳ τότε ὑπάρχον. (5) καταφυγῶν δὲ ἐπὶ τὸ πλῆθος καὶ μετὰ δακρύων τὴν καθ' αὐτὸν συμφορὰν ἀπαγγείλας, ἅπαντας ἤγαγεν εἰς ἔλεον καὶ πολλὴν συμπάθειαν. πάντων δ' ἐπιβοηθεῖν τοῖς ἠτυχηκόσιν ὀρμησάντων, μετὰ τῶν ὄπλων νυκτὸς εἰς τὴν Ῥώμην εἰσέπεσον. οὗτοι μὲν οὖν κατελάβοντο λόφον τὸν ὀνομαζόμενον Ἀουεντῖνον.

25. Ἄμα δ' ἡμέρα γνωσθείσης τῆς τῶν στρατιωτῶν μισοπονηρίας οἱ μὲν δέκα νομογράφοι βοηθοῦντες τῷ συνάρχοντι συνῆγον πολλοὺς τῶν νέων, ὡς διὰ τῶν ὄπλων κριθησόμενοι· μεγάλης δ' ἐμπεισούσης φιλοτιμίας οἱ χαριέστατοι τῶν πολιτῶν, προορώμενοι τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, διεπρεσβεύσαντο πρὸς ἀμφοτέρους περὶ συλλύσεως, καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἐδέοντο λῆξαι τῆς στάσεως καὶ μὴ περιβαλεῖν τὴν πατρίδα μεγάλαις συμφοραῖς. (2) τέλος δὲ πεισθέντων ἀπάντων ὁμολογίας ἔθεντο πρὸς ἀλλήλους, ὥστε δέκα αἰρεῖσθαι δημάρχους μεγίστας ἔχοντας ἐξουσίας τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἀρχόντων, καὶ τούτους ὑπάρχειν οἰονεὶ φύλακας τῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας· τῶν δὲ κατ' ἐνιαυτὸν γινομένων ὑπάτων τὸν μὲν ἓνα ἐκ τῶν πατρικίων αἰρεῖσθαι, καὶ τὸν ἓνα πάντως ἀπὸ τοῦ πλήθους καθίστασθαι, ἐξουσίας οὔσης τῷ δήμῳ καὶ ἀμφοτέρους τοὺς ὑπάτους ἐκ τοῦ πλήθους αἰρεῖσθαι. (3) τοῦτο δ' ἔπραξαν ταπεινῶσαι σπεύδοντες τὴν τῶν πατρικίων ὑπεροχὴν· οἱ γὰρ ἄνδρες οὗτοι διὰ τε τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐκ τῶν προγόνων αὐτοῖς παρακολουθούσης δόξης ὡσεὶ τινες κύριοι τῆς πόλεως ὑπῆρχον. ἐν δὲ ταῖς ὁμολογίαις προσέκειτο τοῖς ἄρξασι δημάρχους τὸν ἐνιαυτὸν, ἀντικαθιστάναι πάλιν δημάρχους τοὺς ἴσους ἢ τοῦτο μὴ πράξαντας ζῶντας κατακαυθῆναι· ἐὰν δὲ οἱ δήμαρχοι μὴ συμφωνῶσι πρὸς ἀλλήλους, κύριοι εἶναι τὸν ἀνὰ μέσον κείμενον μὴ κωλύεσθαι. τὴν μὲν οὖν ἐν Ῥώμῃ στάσιν τοιαύτης συλλύσεως τυχεῖν συνέβη.
26. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Διφίλου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Μάρκον Ὀράτιον καὶ Λεύκιον Οὐαλέριον Τούρπινον. ἐπὶ δὲ τούτων, ἐν τῇ Ῥώμῃ τῆς νομοθεσίας διὰ τὴν στάσιν ἀσυντελέστου γενομένης, οἱ ὑπατοὶ συνετέλεσαν αὐτήν· τῶν γὰρ καλουμένων δώδεκα πινάκων οἱ μὲν δέκα συνετελέσθησαν, τοὺς δ' ὑπολειπομένους δύο ἀνέγραψαν οἱ ὑπατοὶ. καὶ τελεσθείσης τῆς ὑποκειμένης νομοθεσίας, ταύτην εἰς δώδεκα χαλκοῦς πίνακας χαράξαντες οἱ ὑπατοὶ προσήλωσαν τοῖς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου τότε κειμένοις ἐμβόλοις. ἡ δὲ γραφεῖσα νομοθεσία, βραχέως καὶ ἀπερίττως συγκειμένη, διέμεινε θαυμαζομένη μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν.
- (2) Τούτων δὲ πραττομένων τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν ἐν ἡσυχίᾳ ὑπῆρχε, πάντων σχεδὸν εἰρήνην ἀγόντων. οἱ μὲν γὰρ Πέρσαι διττὰς συνθήκας εἶχον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, τὰς μὲν πρὸς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν, ἐν αἷς ἦσαν αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδες πόλεις αὐτόνομοι, πρὸς δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ὕστερον ἐγράφησαν, ἐν αἷς τούναντίον ἦν γεγραμμένον

pohańbienia. Sam wymknął się z miasta i przybył do wojska, które obozowało wtedy na Algidzie⁸⁰. (5) Tam odwołał się do żołnierzy i ze łzami opowiedział im o swoim nieszczęściu, wzbudzając powszechną litość i głębokie współczucie. Wszyscy zgodnie ruszyli na pomoc pokrzywdzonym i nocą wtargnęli zbrojnie do Rzymu, gdzie zajęli wzgórze Awentyn⁸¹.

25. Z nadejściem dnia, gdy dowiedziano się o wściekłości żołnierzy wywołanej niegodziwym czynem, dziesięciu prawodawców, wspierając swojego kolegę, zebrало wielu młodych ludzi z zamiarem rozstrzygnięcia sprawy w walce. Wobec tej wzajemnej zawziętości najbardziej wpływowi obywatele, przewidując ogrom niebezpieczeństwa, zaapelowali do obu stron o pojednanie i prosili żarliwie, aby zaniechać wojny domowej i nie sprowadzać straszliwego nieszczęścia na ojczyznę. (2) W końcu wszystkich udało się przekonać i zawarto ugodę na następujących warunkach: dziesięciu wybieranych trybunów, obdarzonych największą władzą spośród rzymskich urzędników, będzie jak gdyby stało na straży swobód obywatelskich; z kolei jeden z corocznie wybieranych konsulów będzie pochodził spośród patrycjuszy, a drugi zawsze z plebsu⁸², przy czym lud będzie nawet miał możliwość wyłonienia obu konsulów spośród plebejuszy. (3) Zdecydowano tak, aby zmniejszyć przewagę patrycjuszy, którzy ze względu na szlachetne urodzenie i odziedziczoną po przodkach sławę byli jakby panami Rzymu. W umowie zaznaczono ponadto, że po rocznym urzędowaniu trybunowie powinni zatroszczyć się o wybór dziesięciu nowych kandydatów na swoje miejsce, a jeśli tego nie uczynią, zostaną żywcem spaleni; gdyby zaś trybunowie nie mogli dojść do zgody, nie należy w tym czasie przeszkadzać im w sprawowaniu urzędu⁸³. Takim porozumieniem zakończyły się zamieszki polityczne w Rzymie.
26. Kiedy archontem w Atenach był Difilos, Rzymianie ustanowili konsulami Marka Horacjusza i Lucjusza Waleriusza Turpinusa⁸⁴. Tego roku w Rzymie konsulowie dokończyli układanie praw, wcześniej bowiem uniemożliwiła to walka stronnictw: spośród tak zwanych dwunastu tablic ułożono dziesięć, a Horacjusz i Waleriusz spisali dwie pozostałe. Po sformułowaniu praw konsulowie wyryli je na tablicach z brązu, a następnie przymocowali gwoździami do rostry, która znajdowała się wtedy przed budynkiem posiedzeń senatu. A prawa te, wyrażone w sposób zwięzły i niewyszukany, budzą podziw aż do dzisiaj⁸⁵.
- (2) W tym czasie większość społeczności na świecie żyła spokojnie, niemal bez wyjątku wolna od walk. Persowie zawarli z Grekami dwa układy: jeden z Ateńczykami i ich sprzymierzeńcami⁸⁶, zapewniający autonomię miastom greckim na terenie Azji, drugi z Lacedemończykami⁸⁷, późniejszy, w którym – przeciwnie – miasta te podporządkowano Persom. Podobnie Grecy nie pro-

ύπηκόους εἶναι τοῖς Πέρσαις τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις. ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς Ἑλλήσι πρὸς ἀλλήλους ὑπῆρχεν εἰρήνη, συντεθειμένων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων σπονδὰς τριακονταετείς. (3) ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν Σικελίαν εἰρηνικὴν εἶχε κατάστασιν, Καρχηδονίων μὲν πεπονημένων συνθήκας πρὸς Γέλωνα, αὐτῶν δὲ τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν πόλεων Ἑλληνίδων τὴν ἡγεμονίαν Συρακοσίοις συγκεχωρηκυῶν, καὶ τῶν Ἀκραγαντίνων μετὰ τὴν ἦτταν τὴν γενομένην περὶ τὸν Ἰμέραν ποταμὸν συλλελυμένων πρὸς τοὺς Συρακοσίους. (4) ἡσύχαζε δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἔθνη καὶ Κελτικὴν, ἔτι δ' Ἰβηρίαν καὶ τὴν ἄλλην σχεδὸν ἅπασαν οἰκουμένην. διόπερ πολεμικὴ μὲν καὶ ἀξία μνήμης πρᾶξις οὐδεμία συντελεσθῆ κατα τούτους τοὺς χρόνους, εἰρήνη δὲ μία συντελεσθῆ, καὶ πανηγύρεις καὶ ἀγῶνες καὶ θεῶν θυσίαι καὶ τᾶλλα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν ἀνήκοντα παρὰ πᾶσιν ἐπεπόλαζεν.

27. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Τιμοκλέους Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Λαρίνον Ἑρμίιον καὶ Τίτον Στερτίιον Στρούκτορα. ἐπὶ δὲ τούτων Σάμιοι μὲν πρὸς Μιλησίους περὶ Πριήνης ἀμφισβητήσαντες εἰς πόλεμον κατέστησαν, ὀρῶντες δὲ τοὺς Ἀθηναίους ταῖς εὐνοίαις διαφέροντας πρὸς Μιλησίους, ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν. οἱ δὲ Περικλέα προχειρισάμενοι στρατηγὸν ἐξέπεμψαν ἐπὶ τοὺς Σαμίους ἔχοντα τριῆρεις τετταράκοντα. (2) οὗτος δὲ πλεύσας ἐπὶ τὴν Σάμον, παρεισελθὼν δὲ καὶ τῆς πόλεως ἐγκρατῆς γενόμενος κατέστησε δημοκρατίαν ἐν αὐτῇ. πρᾶξάμενος δὲ παρὰ τῶν Σαμίων ὀγδοήκοντα τάλαντα, καὶ τοὺς ἴσους ὁμήρους παῖδας λαβὼν, τούτους μὲν παρέδωκε τοῖς Λημνίοις, αὐτὸς δ' ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἅπαντα συντετελεκῶς ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. (3) Ἐν δὲ τῇ Σάμῳ στάσεως γενομένης, καὶ τῶν μὲν αἰρουμένων τὴν δημοκρατίαν, τῶν δὲ βουλομένων τὴν ἀριστοκρατίαν εἶναι, ταραχὴ πολλὴ τὴν πόλιν ἐπέιχε. τῶν δ' ἐναντιουμένων τῇ δημοκρατίᾳ διαβάντων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ πορευθέντων εἰς Σάρδεις πρὸς Πισσοῦθνην τὸν τῶν Περσῶν σατράπην περὶ βοήθειας, ὁ μὲν Πισσοῦθνης ἔδωκεν αὐτοῖς στρατιώτας ἑπτακοσίους, ἐλπίζων τῆς Σάμου διὰ τούτου κυριεύσειν, οἱ δὲ Σάμιοι μετὰ τῶν δοθέντων αὐτοῖς στρατιωτῶν νυκτὸς πλεύσαντες εἰς τὴν Σάμον ἔλαθόν τε τὴν πόλιν παρεισελθόντες, τῶν πολιτῶν συνεργούντων, ῥαδίως τ' ἐκράτησαν τῆς Σάμου, καὶ τοὺς ἀντιπράττοντας αὐτοῖς ἐξέβαλον ἐκ τῆς πόλεως· τοὺς δ' ὁμήρους ἐκκλέψαντες ἐκ τῆς Λήμνου καὶ τὰ κατὰ τὴν Σάμον ἀσφαλισάμενοι, φανερῶς ἑαυτοὺς ἀπέδειξαν πολεμίους τοῖς Ἀθηναίοις. (4) οἱ δὲ πάλιν Περικλέα προχειρισάμενοι στρατηγὸν ἐξέπεμψαν ἐπὶ τοὺς Σαμίους μετὰ νεῶν ἐξήκοντα. μετὰ δὲ ταῦθ' ὁ μὲν Περικλῆς ναυμαχίᾳ πρὸς ἑβδομήκοντα τριῆρεις ἐνίκησε τοὺς Σαμίους, μεταπεμψάμενος δὲ παρὰ Χίων καὶ Μυτιληναίων ναῦς εἴκοσι πέντε μετὰ τούτων ἐπολιόρκησε τὴν Σάμον. μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας Περικλῆς μὲν καταλιπὼν μέρος τῆς δυνάμεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἀνέξευξεν, ἀπαντήσων ταῖς Φοινίσσαις ναυσίν, ἃς οἱ Πέρσαις τοῖς Σαμίοις ἦσαν ἀπεσταλκότες.

wadzili między sobą wojen, odkąd Ateny i Sparta podpisały trzydziestoletni rozejm⁸⁸. (3) Spokój panował także wśród Sycylijczyków: Kartagińczycy zawarli układ z Gelonem⁸⁹, miasta greckie na Sycylii uznały hegemonię Syrakuz, a Akragantyńczycy pogodzili się z Syrakuzanami po klęsce nad Himerą. (4) Walki ustały też wśród ludów italskich, celtyckich i iberyjskich, i niemal w całym zamieszkanym świecie. Dlatego nie dokonano wtedy żadnych czynów wojennych godnych wzmianki, ale cieszą się powszechnym pokojem i wszędzie organizowano uroczyste zgromadzenia, igrzyska, obrzędy ofiarne i inne święta towarzyszące okresowi pomyślności.

27. Kiedy archontem w Atenach był Timokles, Rzymianie ustanowili konsulami Larinusa Herminiusza i Tytusa Stertiniusza Struktora⁹⁰. Tego roku Samijczycy⁹¹ wszczęli wojnę z mieszkańcami Miletu⁹², pokłóciwszy się z nimi o Priene⁹³, a kiedy zauważyli, że Ateńczycy okazują przychyłność Milezyjczykom, zbuntowali się przeciw Atenom. Ateńczycy mianowali Peryklesa strategiem i wysłali go z czterdziestoma okrętami przeciw Samijczykom⁹⁴. (2) Ten zaś popłynął na Samos, dostał się do miasta i opanowawszy je, wprowadził w nim ustrój demokratyczny. Następnie pobrał od mieszkańców osiemdziesiąt talentów, wziął osiemdziesięcioro dzieci jako zakładników i powierzył je Lemnijczykom, a sam, załatwiwszy wszystko w parę dni, powrócił do Aten. (3) Na Samos tymczasem powstała niezgoda: jedni opowiadali się za demokracją, drudzy chcieli rządów arystokratycznych, tak że miasto ogarnęły gwałtowne rozruchy. Przeciwnicy demokracji przepławili się do Azji i przybyli do Sardes⁹⁵, do perskiego satrapy Pissutenesa⁹⁶, z prośbą o wsparcie. Pissutenes dał im siedmuset żołnierzy, mając nadzieję, że w ten sposób zdobędzie kontrolę nad wyspą. Samijczycy z otrzymanymi żołnierzami popłynęli nocą na Samos; po kryjomu, wspomagani przez współobywateli, wśliznęli się do miasta, z łatwością przejęli władzę i wygnali swoich oponentów. Potem wykradli zakładników z Lemnos⁹⁷ i zabezpieczywszy swoją pozycję na Samos, otwarcie ogłosili się wrogami Aten. (4) Ateńczycy zaś ponownie wybrali Peryklesa na stratega⁹⁸ i posłali go z sześćdziesięcioma okrętami przeciw Samijczykom. Perykles stoczył zwycięską bitwę morską przeciwko siedemdziesięciu trójrzędownom samijskim, po czym, ścigając dwadzieścia pięć okrętów z Chios i Mityleny, przystąpił z nimi do oblegania Samos. Po jakimś czasie pozostawił część sił przy oblężeniu i wypłynął naprzeciw okrętom fenickim, które Persowie posłali Samijczykom.

28. Οἱ δὲ Σάμιοι διὰ τὴν ἀνάξουξιν τοῦ Περικλέους νομίζοντες ἔχειν καιρὸν ἐπιτήδειον εἰς ἐπίθεσιν ταῖς ἀπολελειμμέναις ναυσίν, ἐπέπλευσαν ἐπ' αὐτάς, καὶ νικήσαντες τῇ ναυμαχίᾳ φρονήματος ἐπληροῦντο. (2) ὁ δὲ Περικλῆς ἀκούσας τὴν τῶν ἰδίων ἦτταν, εὐθὺς ὑπέστρεψε καὶ στόλον ἀξιόλογον ἤθροισε, βουλόμενος εἰς τέλος συντρίψαι τὸν τῶν ἐναντίων στόλον. ταχὺ δ' ἀποστειλάντων Ἀθηναίων μὲν ἐξήκοντα τριήρεις, Χίων δὲ καὶ Μυτιληναίων τριάκοντα, μεγάλην ἔχων δύναμιν συνεστήσατο τὴν πολιορκίαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, συνεχεῖς ποιούμενος προσβολάς. (3) κατεσκεύασε δὲ καὶ μηχανὰς πρῶτος τῶν πρὸ αὐτοῦ τοὺς τε ὀνομαζομένους κριοὺς καὶ χελώνας, Ἀρτέμωνος τοῦ Κλαζομενίου κατασκευάσαντος. ἐνεργῶς δὲ πολιορκήσας τὴν πόλιν καὶ ταῖς μηχαναῖς καταβάλων τὰ τεῖχη κύριος ἐγένετο τῆς Σάμου. κολάσας δὲ τοὺς αἰτίους ἐπράξατο τοὺς Σαμίους τὰς εἰς τὴν πολιορκίαν γεγενημένας δαπάνας, τιμησάμενος αὐτὰς ταλάντων διακοσίων. (4) παρείλετο δὲ καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν καὶ τὰ τεῖχη κατέσκαψε, καὶ τὴν δημοκρατίαν καταστήσας ἐπανήλθεν εἰς τὴν πατρίδα. Ἀθηναίους δὲ καὶ Λακεδαιμονίους μέχρι τούτων τῶν χρόνων αἱ τριακονταετεῖς σπονδαὶ διέμειναν ἀσάλευτοι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

29. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Μυριχίδου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Ἰούλιον καὶ Μάρκον Γεγάριον, Ἡλείοι δ' ἤγαγον ὀλυμπιάδα πέμπτην πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνῖκα Κρίσων Ἰμεραῖος τὸ δευτέρον. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Σικελίαν Δουκέτιος μὲν ὁ γεγὼνὼς τῶν Σικελικῶν πόλεων ἡγεμὼν τὴν τῶν Καλακτίνων πατρίδα κατέστησε, καὶ πολλοὺς εἰς αὐτὴν οἰκίζων οἰκίτορας ἀντεποιήσατο μὲν τῆς τῶν Σικελῶν ἡγεμονίας, μεσολαβηθεὶς δὲ νόσῳ τὸν βίον κατέστρεψε. (2) Συρακόσιοι δὲ πάσας τὰς τῶν Σικελῶν πόλεις ὑπηκόους ποιησάμενοι πλὴν τῆς ὀνομαζομένης Τρινακίης, ἔγνωσαν ἐπὶ ταύτην στρατεῦειν· σφόδρα γὰρ ὑπώπτειον τοὺς Τρινακίους ἀντιλήψεσθαι τῆς τῶν ὁμοεθνῶν Σικελῶν ἡγεμονίας. ἡ δὲ πόλις αὕτη πολλοὺς καὶ μεγάλους ἄνδρας εἶχεν, αἰεὶ τὸ πρωτεῖον ἐσχηκυῖα τῶν Σικελικῶν πόλεων· ἦν γὰρ ἡγεμόνων ἢ πόλις αὕτη πλήρης μέγα φρονούντων ἐπ' ἀνδρεία. (3) διὸ καὶ πάσας τὰς δυνάμεις ἀθροίσαντες ἐκ τῶν Συρακουσῶν καὶ τῶν συμμάχων πόλεων ἐστράτευσαν ἐπ' αὐτήν. οἱ δὲ Τρινακίοι συμμάχων μὲν ἦσαν ἔρημοι διὰ τὸ τὰς ἄλλας πόλεις ὑπακούειν Συρακοσίοις, μέγαν δ' ἀγῶνα συνεστήσαντο. ἐκθύμως γὰρ ἐγκαρτεροῦντες τοῖς δεινοῖς καὶ πολλοὺς ἀνελόντες, ἥρωικῶς μαχόμενοι πάντες κατέστρεψαν τὸν βίον. (4) ὁμοίως δὲ καὶ τῶν πρεσβυτέρων οἱ πλείους ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ ζῆν μετέστησαν, οὐχ ὑπομείναντες τὰς ἐκ τῆς ἀλώσεως ὕβρεις. οἱ δὲ Συρακόσιοι τοὺς πρότερον ἀηττήτους γεγονότας νικήσαντες ἐπιφανῶς,

28. Samijczycy przekonani, że nieobecność Peryklesa daje im znakomitą sposobność do ataku na pozostawione okręty ateńskie, uderzyli na nie i zwyciężywszy w bitwie morskiej, nabrali zuchwałości. (2) Na wiadomość o klęsce swoich ludzi Perykles natychmiast zawrócił i zgromadził znaczną flotę, pragnąc raz na zawsze zmiażdżyć flotę przeciwnika. Ateńczycy szybko wysłali sześćdziesiąt trójrzędowców, a mieszkańcy Chios i Mityleny – trzydzieści. Perykles, dowodząc potężnymi siłami, zastosował morską i lądową blokadę Samos i przeprowadzał szturm za szturmem. (3) Jako pierwszy posłużył się też machinami oblężniczymi, tak zwanymi taranami i żółwiami, zbudowanymi przez Artemona⁹⁹ z Kladzomenów¹⁰⁰. Energicznie kierując oblężeniem i niszcząc mury za pomocą machin, zdobył kontrolę nad Samos. Po ukaraniu winnych ściągnął od Samijczyków pieniądze na pokrycie kosztów blokady, które wycenił na dwieście talentów¹⁰¹. (4) Skonfiskował także samijskie okręty, doszczętnie zburzył mury i ustanowiwszy rządy demokratyczne, wrócił do ojczyzny.

Ateńczycy i Lacedemończycy natomiast do tej pory zachowywali trzydziestoletni rozejm bez zakłóceń.

Takie były wydarzenia tamtego roku.

29. Kiedy archontem w Atenach był Myrichides¹⁰², Rzymianie ustanowili konsulami Lucjusza Juliusza i Marka Geganiusza¹⁰³, a Elejczycy obchodzili osiemdziesiąte piąte igrzyska olimpijskie¹⁰⁴, podczas których zwycięzcą ponownie został Krison z Himery. Tego roku na Sycylii Duketios, dawny przywódca miast sykulskich, założył Kale Akte¹⁰⁵ i sprowadzając tam licznych osadników, ubiegał się o przywództwo nad Sykulami; starania te jednak przerwała choroba i śmierć. (2) Syrakuzanie zaś, podporządkowawszy sobie wszystkie miasta Sykulów oprócz Trinakii¹⁰⁶, postanowili ją zaatakować, ponieważ podejrzewali, że Trinakijczycy będą rościć pretensje do przewodzenia swoim pobratymcom Sykulom. Trinakia miała licznych i dzielnych mieszkańców i zawsze przodowała tamtejszym miastom, pełna przywódców dumnych ze swojego męstwa. (3) Syrakuzanie zatem wyruszyli przeciw niej, zebrawszy wszystkie siły, zarówno własne, jak i sprzymierzeńców. A Trinakijczycy, chociaż pozbawieni sojuszników – inne miasta podlegały bowiem Syrakuzom – stoczyli zacięty bój. Dzielnie stawiali czoło niebezpieczeństwu, zabili wielu wrogów i wszyscy polegli w bohaterskiej walce. (4) Podobnie większość starszych Trinakijczyków odebrała sobie życie, nie mogąc znieść myśli o hańbiącej niewoli. Syrakuzanie zaś, odniósłszy wspaniałe zwycięstwo nad ludźmi dotąd niepokonanymi, sprzedali mieszkańców Trinakii w niewolę i doszczętnie zburzyli

τὴν μὲν πόλιν ἐξανδραποδισάμενοι κατέσκαψαν, τῶν δὲ λαφύρων τὰ κράτιστα ἀπέστειλαν εἰς Δελφοὺς χαριστήρια τῷ θεῷ.

30. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Γλαυκίδου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Τίτον Κοΐντιον καὶ Ἀγρίππαν Φούριον. ἐπὶ δὲ τούτων Συρακόσιοι διὰ τὰς προειρημένας εὐημερίας ἑκατὸν μὲν τριήρεις ἐναυπηγήσαντο, τὸν δὲ τῶν ἱπέων ἀριθμὸν ἐποίησαν διπλάσιον· ἐπεμελήθησαν δὲ καὶ τῆς πεζῆς δυνάμεως, καὶ χρημάτων παρασκευὰς ἐποιοῦντο, φόρους ἀδρύτερους τοῖς ὑποτεταγμένοις Σικελοῖς ἐπιτιθέντες. ταῦτα δ' ἔπραττον διανοοῦμενοι πᾶσαν Σικελίαν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον κατακτήσασθαι.

(2) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Ἑλλάδα συνέβη τὸν Κορινθιακὸν κληθέντα πόλεμον ἀρχὴν λαβεῖν διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας. Ἐπιδάμνιοι κατοικοῦντες περὶ τὸν Ἀδρίαν, ἄποικοι δ' ὑπάρχοντες Κερκυραίων καὶ Κορινθίων, ἐστασίασαν πρὸς ἀλλήλους. τῆς δ' ἐπικρατοῦσης μερίδος φυγαδεύουσης πολλοὺς τῶν ἀντιπραττόντων, οἱ φυγάδες ἀθροισθέντες καὶ παραλαβόντες τοὺς Ἰλλυριοὺς ἔπλευσαν κοινῇ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἐπίδαμνον. (3) στρατευσάντων δὲ τῶν βαρβάρων πολλῇ δυνάμει, καὶ τὴν μὲν χώραν κατασχόντων, τὴν δὲ πόλιν πολιορκούντων, οἱ μὲν Ἐπιδάμνιοι, καθ' ἑαυτοὺς οὐκ ὄντες ἀξιόμαχοι, πρέσβεις ἔπεμψαν εἰς Κέρκυραν, ἀξιοῦντες τοὺς Κερκυραίους συγγενεῖς ὄντας βοηθῆσαι. οὐ προσεχόντων δ' αὐτῶν, ἐπρεσβεύσαντο πρὸς Κορινθίους περὶ συμμαχίας, καὶ μόνην ἐκείνην ἐποίησαντο μητρόπολιν· ἅμα δὲ καὶ συνοίκους ἠτοῦντο.

(4) οἱ δὲ Κορίνθιοι τοὺς μὲν Ἐπιδαμνίους ἐλεοῦντες, τοὺς δὲ Κερκυραίους μισοῦντες διὰ τὸ μόνους τῶν ἀποίκων μὴ πέμπειν τὰ κατειθισμένα ἱερεῖα τῇ μητροπόλει, ἔκριναν βοηθεῖν τοῖς Ἐπιδαμνίοις. διόπερ ἀποίκους τε ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Ἐπίδαμνον καὶ στρατιώτας ἱκανοὺς φρουρῆσαι τὴν πόλιν. (5) ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ Κερκυραῖοι παροξυνθέντες ἀπέστειλαν πενήκοντα τριήρεις καὶ στρατηγὸν ἐπ' αὐτῶν. οὗτος δὲ προσπλεύσας τῇ πόλει προσέταττε τοὺς μὲν φυγάδας καταδέχεσθαι· ἐπὶ δὲ τοὺς φρουροὺς Κορινθίους πρέσβεις ἀπέστειλαν ἀξιοῦντες δικαστηρίῳ κριθῆναι περὶ τῆς ἀποικίας, μὴ πολέμῳ. τῶν δὲ Κορινθίων οὐ προσεχόντων αὐτοῖς, συγκατέβησαν εἰς πόλεμον ἀμφοτέρω, καὶ ναυτικὰς δυνάμεις ἀξιολόγους κατεσκεύαζον καὶ συμμάχους προσελαμβάνοντο. ὁ μὲν οὖν Κορινθιακὸς ὀνομασθεὶς πόλεμος συνέστη διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας.

(6) Ῥωμαῖοι δὲ πρὸς Οὐολούσκους διαπολεμοῦντες τὸ μὲν πρῶτον ἀκροβολισμοὺς καὶ μικρὰς μάχας συνετέλουν, μετὰ δὲ ταῦτα παρατάξει μεγάλην νίκησαντες τοὺς πλείους τῶν πολεμίων κατέκοψαν.

31. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Θεοδώρου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Μάρκον Γενύκιον καὶ Ἀγρίππαν Κούρτιον Χίλωνα. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ μὲν τὴν Ἰταλίαν τὸ ἔθνος τῶν Καμπανῶν συνέστη, καὶ ταύτης ἔτυχε τῆς προσηγορίας ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τοῦ πλησίον κειμένου πεδίου.

miasto, a najcenniejsze łupy wojenne posłali do Delf jako ofiarę dziękczynną dla Apollona.

30. Kiedy archontem w Atenach był Glaukides¹⁰⁷, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Kwinkcjusza i Agryppę Furiusza¹⁰⁸. Tego roku Syrakuzanie po wspomnianym sukcesie zbudowali sto trójrzędowców i podwoili liczbę jezdnych, zadbali też o wojsko piesze i zapewnili sobie środki finansowe, nakładając wyższe daniny na pokonanych Sykulów. Podejmowali te działania, zamierzając podbić po trochu całą Sycylię.

(2) Równocześnie w Grecji rozpoczęła się tak zwana wojna koryncka¹⁰⁹, a jej przyczyny były następujące. Wśród mieszkańców Epidamnos¹¹⁰ nad Adriatykiem, osadników Korkiry¹¹¹ i Koryntu¹¹², doszło do zamieszek politycznych. Zwycięskie stronnictwo wypędziło wielu swoich przeciwników, a ci zjednoczyli się, pozyskali sobie Illirów¹¹³ i popłynęli z nimi przeciw Epidamnos.

(3) Barbarzyńcy wyruszyli w dużej liczbie, zawładnęli okolicą i oblegali miasto. Epidamnijczycy, nie dorównując im siłą, wyprawili na Korkyrę poselstwo z wezwaniem, aby Korkyrejczycy jako pobratymcy przyszli im z pomocą. Nie znalazłszy u nich zrozumienia, posłali swoich przedstawicieli do Koryntu, aby zabiegać o przymierze, i ogłosili Korynt swoim jedynym miastem macierzystym; prosili także o osadników. (4) Koryntyjczycy, częściowo ze współczucia dla Epidamnos, częściowo z niechęci dla Korkiry, która jako jedyna spośród ich kolonii nie przysyłała im – swojemu macierzystemu miastu – zwyczajowych zwierząt ofiarnych, postanowili pomóc Epidamnijczykom. Skierowali do Epidamnos kolonistów i odpowiednią liczbę żołnierzy, aby można było strzec miasta. (5) Rozdrażnieni tym Korkyrejczycy wysłali pięćdziesiąt trójrzędowców; ich dowódca, przy płynąwszy do Epidamnos, nakazał przyjąć wygnańców z powrotem, Korkyrejczycy zaś wyprawili poselstwo do załogi korynckiej, domagając się, aby sprawę kolonii rozstrzygnąć na drodze sądowej, a nie zbrojnie. Skoro Koryntyjczycy nie zareagowali, obie strony zdecydowały się na wojnę i przystąpiły do budowy potężnych sił morskich i pozyskiwania sprzymierzeńców. Wojna koryncka, jak ją nazwano, rozgorzała zatem z podanych wyżej przyczyn.

(6) Rzymianie natomiast walczyli z Wolskami¹¹⁴. Początkowo toczyli z nimi drobne starcia i potyczki, później pokonali ich w walnej bitwie i większość zgładzili.

31. Kiedy archontem w Atenach był Teodoros, Rzymianie ustanowili konsulami Marka Genucjusza i Agryppę Kurcjusza Chilona¹¹⁵. Tego roku w Italii powstał lud Kampanów, który swoją nazwę zawdzięczał żyzności tamtejszej równiny.

Κατὰ δὲ τὴν Ἀσίαν οἱ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου βασιλεύσαντες, ὀνομασθέντες δὲ Ἀρχαιανακτίδαι, ἤρξαν ἔτη δύο πρὸς τοῖς τετταράκοντα· διεδέξατο δὲ τὴν ἀρχὴν Σπάρτακος, καὶ ἤρξεν ἔτη ἐπτὰ.

(2) Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Κορίνθιοι πρὸς Κερκυραίους διαπολεμοῦντες καὶ παρασκευασάμενοι ναυτικάς δυνάμεις, συνεστήσαντο ναυμαχίαν. οἱ μὲν οὖν Κορίνθιοι ἔχοντες ναῦς ἑβδομήκοντα καλῶς ἐξηρτυμένας, ἐπέπλευσαν τοῖς πολεμίοις· οἱ δὲ Κερκυραῖοι τριήρεσιν ὀγδοήκοντα ἀντιταχθέντες ἐνίκησαν τῇ ναυμαχίᾳ, καὶ τὴν Ἐπίδαμνον ἐκπολιορκήσαντες τοὺς μὲν ἄλλους αἰχμαλώτους ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ Κορινθίους δῆσαντες εἰς φυλακὴν παρέδωσαν. (3) μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν οἱ μὲν Κορίνθιοι καταπλαγέντες κατέπλευσαν εἰς Πελοπόννησον, οἱ δὲ Κερκυραῖοι θαλαττοκρατοῦντες τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους θαλάττης ἐπέπλεον τοῖς Κορινθίων συμμάχοις καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐπόρθουν.

32. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διελθόντος Ἀθήνησι μὲν ἤρχεν Εὐθυμένης, ἐν Ῥώμῃ δ' ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλίαρχοι κατεστάθησαν τρεῖς, Αὐλὸς Σεμπρόνιος, Λεύκιος Ἀτίλιος, Τίτος Κοΐντος. ἐπὶ δὲ τούτων Κορίνθιοι μὲν ἠττημένοι τῇ ναυμαχίᾳ ναυπηγήσασθαι στόλον ἀξιολογώτερον ἔκριναν. (2) διόπερ ὕλην πολλὴν παρασκευασάμενοι καὶ ναυπηγοὺς ἐκ τῶν πόλεων μισθούμενοι μετὰ πολλῆς φιλοτιμίας κατεσκεύαζον τριήρεις καὶ ὄπλα καὶ βέλη παντοδαπά, καὶ καθόλου πάσας τὰς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευὰς ἡτοίμαζον, καὶ τὰς μὲν ἐκ καταβολῆς τριήρεις ἐναυπηγοῦντο, τὰς δὲ πεπονηκυίας ἐθεράπευον, ἄλλας δὲ παρὰ τῶν συμμάχων μετεπέμποντο. (3) τὸ δὲ παραπλήσιον καὶ τῶν Κερκυραίων ποιοῦντων, καὶ ταῖς φιλοτιμίαις οὐκ ἀπολιμπανομένων, φανερὸς ἦν ὁ πόλεμος αὖξῃσιν μεγάλην ληψόμενος.

Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἀθηναῖοι συνώκισαν Ἀμφίπολιν, καὶ τῶν οἰκητόρων οὓς μὲν ἐκ τῶν πολιτῶν κατέλεξαν, οὓς δ' ἐκ τῶν σύνεγγυς φρουρίων.

33. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Λυσιμάχου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Τίτον Κοΐντιον καὶ Μάρκον Γεγάγιον Μακερῖνον, Ἥλεϊο δ' ἤγαγον ὀλυμπιάδα ἕκτην πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Θεόπομπος Θετταλός. ἐπὶ δὲ τούτων Κερκυραῖοι μὲν πυνθανόμενοι τῶν παρασκευαζομένων ἐπ' αὐτοὺς δυνάμεων τὸ πλῆθος, ἀπέστειλαν πρὸς Ἀθηναίους πρέσβεις ἀξιοῦντες αὐτοῖς βοηθῆσαι. (2) τὸ δ' αὐτὸ καὶ Κορινθίων ποιησάντων, καὶ συναχθείσης ἐκκλησίας, διήκουσε τῶν πρέσβεων ὁ δῆμος, καὶ ἐψηφίσατο συμμαχεῖν Κερκυραίοις. διὸ καὶ παραχρῆμα μὲν ἐξέπεμψαν τριήρεις κατηρτισμένας δέκα, μετὰ δὲ ταῦτα πλείους ἐπηγγείλαντο πέμψειν, ἐὰν ἦ χρεία. (3) οἱ δὲ Κορίνθιοι τῆς τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας ἀποτυχόντες, ἐνενήκοντα μὲν αὐτοὶ τριήρεις ἐπλήρωσαν, παρὰ δὲ τῶν συμμάχων ἐξήκοντα προσελάβοντο. ἔχοντες οὖν ναῦς κατηρτισμένας ἑκατὸν πενήκοντα, καὶ στρατηγοὺς ἐλόμενοι τοὺς χαριστάτους, ἀνήχθησαν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, κεκρικότες διὰ τάχους ναυμαχῆσαι. οἱ δὲ Κερκυραῖοι πυνθανόμενοι τὸν τῶν πολεμίων στόλον μὴ μακρὰν ἀπέχειν, (4) ἀντανήχθησαν τριήρεσιν ἑκατὸν εἴκοσι σὺν ταῖς τῶν

W Azji dynastia Archajanaktydów przez czterdzieści dwa lata panowała nad Bosforem Kimmeryjskim¹¹⁶; po nich władzę przejął Spartakos¹¹⁷ i rządził przez siedem lat.

(2) W Grecji natomiast Koryntyjczycy, którzy byli w stanie wojny z Korkyrejczykami, zakończyli budowę floty i ruszyli do bitwy morskiej. Popłynęli na wroga z siedemdziesięcioma świetnie zaopatrzonymi okrętami, a Korkyrejczycy przeciwstawili im osiemdziesiąt trójrzędowców i odnieśli zwycięstwo¹¹⁸. Następnie oblężeniem zmusili Epidamnos do kapitulacji i zabili wszystkich jeńców oprócz Koryntyjczyków, których zwięzali i oddali pod straż. (3) Po bitwie Koryntyjczycy odpłynęli w popłochu na Peloponez, a Korkyrejczycy, panując na morzu w tych okolicach, atakowali sprzymierzeńców Koryntu i pustoszyli ich ziemie.

32. Z końcem roku archontem w Atenach był Eutymenes, a w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trzech trybunów wojskowych: Aulusa Semproniusza, Lucjusza Atiliusza i Tytusa Kwinkcjusza¹¹⁹. Tego roku Koryntyjczycy, pokonani w bitwie morskiej, postanowili zbudować potężniejszą flotę. (2) Sprowadzili dużą ilość drewna i wynajmując budowniczych z innych miast, przygotowywali z wielką ambicją trójrzędowce, broń i pociski rozmaitego rodzaju – krótko mówiąc, sposobili wszelkie środki do wojny. Niektóre okręty budowali od nowa, w innych naprawiali uszkodzenia, jeszcze inne ściągali od sprzymierzeńców. (3) A ponieważ Korkyrejczycy postępowali podobnie i ambicją dorównywali Koryntyjczykom, było oczywiste, że wojna nabierze rozpędu. Równocześnie Ateńczycy założyli Amfipolis¹²⁰, wybierając osadników częściowo spośród swoich obywateli, częściowo z pobliskich warowni.

33. Kiedy archontem w Atenach był Lysimachos, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Kwinkcjusza i Marka Geganiusza Macerinusa¹²¹, a Elejczycy obchodzili osiemdziesiąte szóste igrzyska olimpijskie¹²², podczas których zwycięzcą biegu został Teopompos z Tesalii. Tego roku Korkyrejczycy, dowiadując się o potężnych siłach przygotowywanych przeciw ich miastu, wyprawili do Aten poselstwo z prośbą o pomoc. (2) To samo uczynili Koryntyjczycy. Zgromadzony lud wysłuchał posłów i zagłosował za przymierzem z Korkyrą. Ateny wysłały więc natychmiast dziesięć trójrzędowców z wyposażeniem i obiecały większą ich liczbę, jeśli okażą się potrzebne. (3) Koryntyjczycy zaś, nie uzyskawszy sojuszu z Ateńczykami, obsadzili załogami dziewięćdziesiąt trójrzędowców, a sześćdziesiąt następnych otrzymali od sprzymierzeńców. Mając sto pięćdziesiąt wyposażonych okrętów, wybrali najwybitniejszych dowódców i ruszyli przeciw Korkyrze, aby od razu stoczyć bitwę. Na wieść, że flota nieprzyjacielska znajduje się w pobliżu, (4) Korkyrejczycy pośpieszyli naprzeciw ze stu dwudziestu trójrzędowcami, wliczając okręty ateńskie. Doszło

Ἀθηναίων. γενομένης δὲ ναυμαχίας ἰσχυρᾶς, τὸ μὲν πρῶτον ἐπεκράτουν οἱ Κορίνθιοι, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Ἀθηναίων ἐπιφανέντων ἄλλαις εἴκοσι ναυσίν, ἃς ἀπεστάλκεσαν ἐν τῇ δευτέρᾳ συμμαχίᾳ, συνέβη νικῆσαι τοὺς Κερκυραίους. τῇ δ' ὑστεραίᾳ πάντων τῶν Κερκυραίων ἐπιπλευσάντων οὐκ ἀνήχθησαν οἱ Κορίνθιοι.

34. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Ἀντιοχίδου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Μάρκον Φάβιον καὶ Πόστουμον Αἰβούτιον Οὐλέκον. ἐπὶ δὲ τούτων, Ἀθηναίων μὲν συνηγωνισμένων τοῖς Κερκυραίοις καὶ τῆς κατὰ τὴν ναυμαχίαν νίκης αἰτίων γενομένων, χαλεπῶς εἶχον πρὸς αὐτοὺς οἱ Κορίνθιοι. (2) διόπερ ἀμύνεσθαι σπεύδοντες τοὺς Ἀθηναίους, ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν πόλιν Ποτιδαίαν, οὗσαν ἑαυτῶν ἄποικον. ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ Περδίκκας ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, ἀλλοτριῶς διακείμενος πρὸς Ἀθηναίους, ἔπεισε τοὺς Χαλκιδεῖς ἀποστάντας Ἀθηναίων τὰς μὲν ἐπὶ θαλάττῃ πόλεις ἐκλιπεῖν, εἰς μίαν δὲ συνοικισθῆναι τὴν ὀνομαζομένην Ὀλυνθον. (3) οἱ δ' Ἀθηναῖοι τὴν ἀπόστασιν τῶν Ποτιδαιατῶν ἀκούσαντες ἐξέπεμψαν τριάκοντα ναῦς καὶ προσέταζαν τὴν τε χώραν τῶν ἀφεστηκότεων λεηλατῆσαι καὶ τὴν πόλιν πορθῆσαι. οἱ δὲ πεμφθέντες καταπλεύσαντες εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ δήμου, συνεστήσαντο πολιορκίαν τῆς Ποτιδαίας. (4) ἔνθα δὴ τῶν Κορινθίων βοηθησάντων τοῖς πολιορκουμένοις δισχιλίους στρατιώταις, δισχιλίους καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέπεμψε. γενομένης δὲ μάχης περὶ τὸν ἰσθμὸν τὸν πλησίον τῆς Παλληνίων, καὶ τῶν Ἀθηναίων νικησάντων καὶ πλείους τῶν τριακοσίων ἀνελόντων, οἱ Ποτιδαῖαται συνεκλείσθησαν εἰς πολιορκίαν. (5) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις ἔκτισαν οἱ Ἀθηναῖοι πόλιν ἐν τῇ Προποντίδι τὴν ὀνομαζομένην Ἀστακόν. Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Ῥωμαῖοι πέμψαντες ἀποίκους εἰς Ἄρδεα τὴν χώραν κατεκληρούχησαν.

35. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Κράτητος Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Κόιντον Φούριον Φοῦσον καὶ Μάνιον Παπίριον Κράσσον. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Ἰταλίαν οἱ τοὺς Θουρίους οἰκοῦντες, ἐκ πολλῶν πόλεων συνεστηκότες, ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους, ποίας πόλεως ἀποίκους δεῖ καλεῖσθαι τοὺς Θουρίους καὶ τίνα κτίστην δίκαιον ὀνομάζεσθαι. (2) οἱ τε γὰρ Ἀθηναῖοι τῆς ἀποικίας ταύτης ἠμφισβήτησαν, ἀποφαινόμενοι πλείστους οἰκῆτορας ἐξ Ἀθηνῶν ἐληλυθέναι, ἔτι δ' αἱ κατὰ τὴν Πελοπόννησον πόλεις, οὐκ ὀλίγους παρεσχημένοι παρ' αὐτῶν εἰς τὴν κτίσιν τῶν Θουρίων, τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἀποικίας ἑαυτοῖς ἔφησαν δεῖν προσάπτεσθαι. (3) ὁμοίως δὲ καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν κεκοινωνηκότων τῆς ἀποικίας καὶ πολλὰς χρείας παρεσχημένων, πολὺς ἦν ὁ λόγος, ἐκάστου τῆς τιμῆς ταύτης σπεύδοντος τυχεῖν. τέλος δὲ τῶν Θουρίων πεμψάντων εἰς Δελφοὺς τοὺς ἐπερωτήσοντας τίνα χρὴ τῆς πόλεως οἰκιστὴν ἀγορεύειν, ὁ θεὸς ἔχρησεν αὐτὸν δεῖν κτίστην νομίζεσθαι. τούτῳ τῷ τρόπῳ λυθείσης τῆς ἀμφισβήτησεως τὸν Ἀπόλλω κτίστην τῶν Θουρίων ἀπέδειξαν, καὶ τὸ πλῆθος τῆς στάσεως ἀπολυθὲν εἰς τὴν προϋπάρχουσαν ὁμόνοιαν ἀποκατέστη.

do zaciętej walki. Z początku przewaga należała do Koryntyjczyków; potem, gdy pojawili się Ateńczycy, dostarczając dodatkowe dwadzieścia okrętów, które obiecali w drugim porozumieniu, zwycięstwo przypadło Korcyrze¹²³. Nazajutrz Korcyrejczycy wypłynęli ze wszystkimi siłami, ale Koryntyjczycy nie przyjęli bitwy.

34. Kiedy archontem w Atenach był Antiochides, Rzymianie ustanowili konsulami Marka Fabiusza i Postumusa Aebucjusza Ulekusa¹²⁴. Tego roku Koryntyjczycy pałali gniewem na Ateny, ponieważ walczyły po stronie Korcyrejczyków i doprowadziły do ich zwycięstwa w bitwie morskiej. (2) Pragnąc im się odplacić, podbuntowali przeciwko nim¹²⁵ swoją kolonię Potidaję¹²⁶. Podobnie zachował się Perdykkas¹²⁷, król Macedonii, nieprzychylnie usposobiony do Ateńczyków: przekonał mieszkańców Chalkidiki, aby odstąpiwszy od Aten, opuścili miasta położone na wybrzeżu i wspólnie osiedlili się w jednym mieście, Olincie¹²⁸. (3) Na wieść o buncie Potideatów Ateny wysłały trzydzieści okrętów, nakazując złupić ziemie buntowników i spustoszyć ich miasto. Ateńczycy wyładowali w Macedonii, zgodnie z poleceniem ludu, i przystąpili do oblegania Potidai. (4) Następnie, kiedy Koryntyjczycy pośpieszyli oblężonym z pomocą, dostarczając dwa tysiące żołnierzy, lud ateński posłał tam również dwa tysiące. W bitwie stoczonej na półwyspie koło Pallene¹²⁹ zwyciężyli Ateńczycy, zabijając ponad trzystu nieprzyjaciół. Potideaci znaleźli się w całkowitym okrążeniu. (5) W tym samym czasie Ateny założyły nad Propontydą¹³⁰ miasto Astakos¹³¹.

W Italii Rzymianie wysłali kolonistów do Ardei¹³² i rozdzielili ziemię przez losowanie.

35. Kiedy archontem w Atenach był Krates, Rzymianie ustanowili konsulami Kwintusa Furiusza Fususa i Maniusza Papiriusza Krassusa¹³³. Tego roku w Italii mieszkańcy Turiów, wywodzący się z rozmaitych miast, spierali się gwałtownie, czyimi kolonistami powinni się nazywać i kogo powinni uznawać za założyciela. (2) Otóż pretensje do tej kolonii rościli Ateńczycy, argumentując, że najliczniejsi osadnicy przybyli tam z Aten; ale i miasta na Peloponezie, które dostarczyły Turiom niemało swoich obywateli, domagały się miana kolonizatorów. (3) Dyskutowano zawzięcie także z tego powodu, że wielu wybitnych ludzi wzięło udział w kolonizacji i wyświadczyło miastu rozmaite przysługi, a teraz każdy pragnął zdobyć ów zaszczytny tytuł. Ostatecznie mieszkańcy posłali do Delf z zapytaniem, kogo mają ogłosić kolonizatorem Turiów. Bóg obwieścił, że to jego należy uznać za założyciela. W ten sposób kwestia została rozstrzygnięta, założycielem miasta obwołano Apollona, a lud, uwolniony od sporów, powrócił do zgodnego współżycia.

(4) Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Ἀρχίδαμος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἄρξας ἔτη τετταράκοντα δύο, τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος Ἄγις ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσι ἑπτὰ.

36. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Ἀψεύδους Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Τίτον Μενήνιον καὶ Πρόκλον Γεγάνιον Μακερῖνον. ἐπὶ δὲ τούτων Σπάρτακος μὲν ὁ Βοσπόρου βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἄρξας ἔτη ἑπτὰ, διεδέξατο δὲ τὴν ἀρχὴν Σέλευκος καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τετταράκοντα.

(2) Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις Μέτων ὁ Πausανίου μὲν υἱός, δεδοξασμένος δὲ ἐν ἀστρολογία, ἐξέθηκε τὴν ὀνομαζομένην ἑνεακαιδεκαετηρίδα, τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ μηνὸς ἐν Ἀθήναις σκιροφοριῶνος τρισκαιδεκάτης. ἐν δὲ τοῖς εἰρημένους ἔτεσι τὰ ἄστρα τὴν ἀποκατάστασιν ποιεῖται καὶ καθάπερ ἑνιαυτοῦ τινος μεγάλου τὸν ἀνακυκλισμὸν λαμβάνει· διὸ καὶ τινες αὐτὸν Μέτωνος ἑνιαυτὸν ὀνομάζουσι. (3) δοκεῖ δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν τῇ προρρήσει καὶ προγραφή ταύτῃ θαυμαστῶς ἐπιτετευχέναι· τὰ γὰρ ἄστρα τὴν τε κίνησιν καὶ τὰς ἐπισημασίας ποιεῖται συμφώνως τῇ γραφῇ· διὸ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων χρώμενοι τῇ ἑνεακαιδεκαετηρίδι οὐ διαψεύδονται τῆς ἀληθείας.

(4) Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Ταραντῖνοι τοὺς τὴν Σῆριν καλουμένην οἰκοῦντας μετοικίσαντες ἐκ τῆς πατρίδος καὶ ἰδίους προσθέντες οἰκήτορας, ἔκτισαν πόλιν τὴν ὀνομαζομένην Ἡράκλειαν.

37. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Πυθοδώρου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησεν Τίτον Κοῖντιον καὶ Νίττον Μενήνιον, Ἡλεῖοι δ' ἤγαγον ὀλυμπιάδα ἐβδόμην πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Σώφρων Ἀμπρακιώτης. ἐπὶ δὲ τούτων ἐν τῇ Ῥώμῃ Σπόριος Μαίλιος ἐπιθέμενος τυραννίδι ἀνηρέθη. Ἀθηναῖοι δὲ περὶ Ποτιδαίαν νενικηκότες ἐπιφανεῖ μάχῃ, Καλλίου τοῦ στρατηγοῦ πεσόντος ἐν τῇ παρατάξει, στρατηγὸν ἕτερον ἐξέπεμψαν Φορμίωνα. οὗτος δὲ παραλαβὼν τὸ στρατόπεδον καὶ προσκαθήμενος τῇ πόλει τῶν Ποτιδαιατῶν συνεχεῖς προσβολὰς ἐποιεῖτο· ἀμυνομένων δὲ τῶν ἑνδον εὐρώστως ἐγένετο πολυχρόνιος πολιορκία.

(2) Θουκυδίδης δὲ ὁ Ἀθηναῖος τὴν ἱστορίαν ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἔγραψε τὸν γενόμενον πόλεμον Ἀθηναίους πρὸς Λακεδαιμονίους τὸν ὀνομασθέντα Πελοποννησιακόν. οὗτος μὲν οὖν ὁ πόλεμος διέμεινεν ἐπὶ ἔτη εἴκοσι ἑπτὰ, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἔτη δύο πρὸς τοῖς εἴκοσι γέγραπεν ἐν βίβλοις ὀκτώ, ὡς δὲ τινες διαιροῦσιν, ἑννέα.

38. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Εὐθυδήμου Ῥωμαῖοι μὲν ἀντὶ τῶν ὑπάτων τρεῖς χιλιάρχους κατέστησαν, Μάνιον Αἰμιλιανὸν Μάμερκον, Γάιον Ἰούλιον, Λεύκιον Κοῖντιον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους ἐνέστη πόλεμος ὁ κληθεὶς Πελοποννησιακός, μακρότατος τῶν ἱστορημένων πολέμων. Ἀναγκαῖον δ' ἐστὶ καὶ τῆς ὑποκειμένης ἱστορίας οἰκεῖον προεκθέσθαι τὰς αἰτίας αὐτοῦ.

(4) W Grecji natomiast Archidamos¹³⁴, król Lacedemończyków, zmarł po czterdziestu dwóch latach rządów, a władzę przejął Agis¹³⁵, który panował przez lat dwadzieścia siedem.

36. Kiedy archontem w Atenach był Apseudes, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Meneniusza i Proklusa Geganiusza Macerinus¹³⁶. Tego roku Spartokos¹³⁷, król Bosforu, zmarł po siedmiu latach rządów, a władzę przejął Seleukos¹³⁸, który panował przez lat czterdzieści.

(2) W Atenach Meton¹³⁹, syn Pauzanasza, słynący z badań astronomicznych, ogłosił tak zwany cykl dziewiętnastoletni, rozpoczynając go w trzynastym dniu ateńskiego miesiąca Skiroforion¹⁴⁰. W trakcie dziewiętnastu lat gwiazdy powracają na swoje pierwotne pozycje i jak gdyby wykonują pełny obieg wielkiego roku; stąd niektórzy mówią o roku Metona. (3) A prognozy i rachuby badacza wydają się niezwykle trafne: ruchy i konstelacje gwiazd zgadzają się z jego obliczeniami. Dlatego też nie myli się większość Greków, polegając do dzisiaj na cyklu dziewiętnastoletnim.

(4) W Italii natomiast Tarentyńczycy wysiedlili mieszkańców Siris¹⁴¹ z ojczystej ziemi, po czym przyłączyli własnych kolonistów i założyli miasto Herakleję¹⁴².

37. Kiedy archontem w Atenach był Pythodoros, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Kwinkcjusza i Nittusa Meneniusza¹⁴³, a Elejczycy obchodzili osiemdziesiąte siódme igrzyska olimpijskie¹⁴⁴, podczas których zwycięzcą biegu został Sofron z Ambrakii¹⁴⁵. Tego roku w Rzymie zgładzono Spuriusza Meliusza¹⁴⁶, który dążył do tyranii. Po wspaniałym zwycięstwie pod Potidają Ateńczycy, utraciwszy w bitwie dowódcę Kaliasza¹⁴⁷, wysłali tam Formiona¹⁴⁸. Formion objął dowództwo nad wojskiem, rozłożył się obozem pod miastem i przeprowadzał szturm za szturmem. Potideaci jednak bronili się dzielnie i oblężenie się przedłużało¹⁴⁹.

(2) Tukidydes z Aten¹⁵⁰ od tego właśnie roku rozpoczął swoje dzieło historyczne, opisując tak zwaną wojnę peloponeską między Ateńczykami i Lacedemończykami. Wojna trwała dwadzieścia siedem lat, lecz Tukidydes przedstawił dwadzieścia dwa jej lata¹⁵¹, zamykając je w ośmiu lub – według innego podziału – dziewięciu księgach¹⁵².

38. Kiedy archontem w Atenach był Euthydemos, w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trzech trybunów wojskowych: Maniusza Emilianusa Mamerkusa, Gajusza Juliusza i Lucjusza Kwinkcjusza¹⁵³. Tego roku wybuchła wojna między Ateńczykami i Lacedemończykami, nazywana peloponeską¹⁵⁴, najdłuższa z opisywanych wojen. Zgodnie z zasadami naszej narracji powinniśmy najpierw ukazać jej przyczyny.

(2) Ἀθηναῖοι τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας ἀντεχόμενοι τὰ ἐν Δήλῳ κοινῇ συνηγμένα χρήματα, τάλαντα σχεδὸν ὀκτακισχίλια, μετήνεγκαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παρέδωκαν φυλάττειν Περικλεῖ. οὗτος δ' ἦν εὐγενεῖα καὶ δόξη καὶ λόγου δεινότητι πολὺ προέχων τῶν πολιτῶν. μετὰ δέ τινα χρόνον ἀνηλωκῶς ἀπ' αὐτῶν ἰδίᾳ πλῆθος ἱκανὸν χρημάτων καὶ λόγον ἀπαιτούμενος εἰς ἄρρωστίαν ἐνέπεσεν, οὐ δυνάμενος τῶν πεπιστευμένων ἀποδοῦναι τὸν ἀπολογισμὸν. (3) ἀδήμονοῦντος δ' αὐτοῦ περὶ τούτων, Ἀλκιβιάδης ὁ ἀδελφιδοῦς, ὄρφανὸς ὢν, τρεφόμενος παρ' αὐτῷ, παῖς ὢν τὴν ἡλικίαν, ἀφορμὴν αὐτῷ παρέσχετο τῆς περὶ τῶν χρημάτων ἀπολογίας. θεωρῶν γὰρ τὸν θεῖον λυπούμενον ἐπηρώτησε τὴν αἰτίαν τῆς λύπης. τοῦ δὲ Περικλέους εἰπόντος, ὅτι τὴν περὶ τῶν χρημάτων ἀπολογίαν αἰτούμενος ζητῶ πῶς ἂν δυναίμην ἀποδοῦναι τὸν περὶ τούτων λόγον τοῖς πολίταις, ὁ Ἀλκιβιάδης ἔφησε δεῖν αὐτὸν ζητεῖν μὴ πῶς ἀποδῶ τὸν λόγον, ἀλλὰ πῶς μὴ ἀποδῶ. (4) διόπερ Περικλῆς ἀποδεξάμενος τὴν τοῦ παιδὸς ἀπόφασιν ἐξήτει, δι' οὗ τρόπου τοὺς Ἀθηναίους δύναιτ' ἂν ἐμβαλεῖν εἰς μέγαν πόλεμον· οὕτω γὰρ μάλιστα ὑπελάμβανε διὰ τὴν ταραχὴν καὶ τοὺς τῆς πόλεως περισπασμοὺς καὶ φόβους ἐκφεύξεσθαι τὸν ἀκριβῆ λόγον τῶν χρημάτων. πρὸς δὲ ταύτην τὴν ἀφορμὴν συνέβαινε αὐτῷ καὶ ταυτόματον διὰ τοιαύτας αἰτίας.

39. Τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα Φειδίας μὲν κατεσκεύαζε, Περικλῆς δὲ ὁ Ξανθίππου καθεσταμένος ἦν ἐπιμελητής. τῶν δὲ συνεργασαμένων τῷ Φειδίᾳ τινὲς διενεχθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Περικλέους ἐκάθισαν ἐπὶ τῶν τῶν θεῶν βωμῶν· διὰ δὲ τὸ παράδοξον προσκαλούμενοι ἔφασαν πολλὰ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἔχοντα Φειδίαν δεῖξιν, ἐπισταμένου καὶ συνεργούντος τοῦ ἐπιμελητοῦ Περικλέους. (2) διόπερ ἐκκλησίας συνελθοῦσης περὶ τούτων, οἱ μὲν ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους ἔπεισαν τὸν δῆμον συλλαβεῖν τὸν Φειδίαν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Περικλέους κατηγοροῦν ἱεροσυλίαν. πρὸς δὲ τούτοις Ἀναξαγόραν τὸν σοφιστήν, διδάσκαλον ὄντα Περικλέους, ὡς ἀσεβοῦντα εἰς τοὺς θεοὺς ἐσυκοφάντουν· συνέπλεκον δ' ἐν ταῖς κατηγορίαις καὶ διαβολαῖς τὸν Περικλέα, διὰ τὸν φθόνον σπεύδοντες διαβαλεῖν τὴν τάνδρὸς ὑπεροχὴν τε καὶ δόξαν.

(3) Ὁ δὲ Περικλῆς, εἰδὼς τὸν δῆμον ἐν μὲν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις θαυμάζοντα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας διὰ τὰς κατεπειγούσας χρείας, κατὰ δὲ τὴν εἰρήνην τοὺς αὐτοὺς συκοφαντοῦντα διὰ τὴν σχολὴν καὶ φθόνον, ἔκρινε συμφέρειν αὐτῷ τὴν πόλιν ἐμβαλεῖν εἰς μέγαν πόλεμον, ὅπως χρεῖαν ἔχουσα τῆς Περικλέους ἀρετῆς καὶ στρατηγίας μὴ προσδέχεται τὰς κατ' αὐτοῦ διαβολάς, μηδ' ἔχη σχολὴν καὶ χρόνον ἐξετάζειν ἀκριβῶς τὸν περὶ τῶν χρημάτων λόγον.

(4) Ὅντος δὲ ψηφίσματος παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις Μεγαρέας εἵργεσθαι τῆς τε ἀγορᾶς καὶ τῶν λιμένων, οἱ Μεγαρεῖς κατέφυγον ἐπὶ τοὺς Σπαρτιάτας. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι πεισθέντες τοῖς Μεγαρεῦσιν ἀπέστειλαν πρέσβεις ἐκ τοῦ προφανεστάτου ἀπὸ τῆς τοῦ κοινοῦ συνεδρίου γνώμης προστάττοντες τοῖς Ἀθηναίοις ἀνελεῖν τὸ κατὰ τῶν Μεγαρέων ψήφισμα, μὴ πειθομένων δὲ

(2) Ateńczycy, zabiegając o hegemonię na morzu, przenieśli do Aten fundusze – niemal osiem tysięcy talentów – ze wspólnego skarbcza na Delos¹⁵⁵ i powierzyli je Peryklesowi. Perykles znacznie przewyższał współobywateli szlachetnym pochodzeniem, sławą i zdolnościami krasomówczymi. Otóż po pewnym czasie wyłożył sporą ilość tych pieniędzy na własne potrzeby, a kiedy domagano się od niego sprawozdania, poczuł się źle, nie mogąc się rozliczyć z powierzonych mu funduszy. (3) Podczas gdy się tym zamartwiał, jego krewny Alkibiades¹⁵⁶, sierota wychowywany w jego domu, pomimo młodego wieku wskazał mu wyjście z kłopotliwej sytuacji¹⁵⁷. Widząc, że wuj jest przygnębiony, zapytał o powód tego przygnębienia. Perykles odrzekł: „Mam się wytłumaczyć z zarządzania pieniędzmi i myślę nad tym, jak by się tu rozliczyć wobec współobywateli”. Alkibiades stwierdził: „Powinieneś myśleć nie nad tym, jak się rozliczyć, lecz nad tym, jak się nie rozliczyć”. (4) Perykles uznał słuszność tej wypowiedzi i zaczął rozważać, jak mógłby uwikłać Ateńczyków w wielką wojnę: sądził bowiem, że w ten sposób – wśród zamieszania, niepokojących zdarzeń i strachu w mieście – najłatwiej uniknie szczegółowego rozliczenia się z funduszy. Jego planom sprzyjał przypadek, a było to w następujących okolicznościach.

39. Wykonawcą posągu Ateny był Fidiasz¹⁵⁸, Perykles zaś, syn Ksantypposa, został mianowany zarządcą robót. Niektórzy ze współpracowników Fidiasza, poróżniwszy się [z rzeźbiarzem] za poduszczeniem wrogów Peryklesa, usiedli u ołtarzy bóstw. Kiedy ich wezwano, aby wytłumaczyli to niezwykle zachowanie, obiecali udowodnić, że Fidiasz zagarnął sporo funduszy przeznaczonych na święty cel, w czym dopomógł mu wtajemniczony w sytuację zarządca Perykles. (2) Zwołano, więc w tej sprawie zgromadzenie i wrogowie Peryklesa przekonali lud, aby aresztować Fidiasza, samego zaś Peryklesa oskarżali o świętokradztwo¹⁵⁹. Ponadto zarzucali sofście Anaksagorasowi, nauczycielowi Peryklesa, jakoby bluźnił przeciwko bogom¹⁶⁰. W swoje oskarżenia i oszczerstwa wplątali Peryklesa, zawistnie starając się podważyć jego autorytet i sławę¹⁶¹. (3) Perykles, świadomy, że podczas działań wojennych ludzie, będąc w trudnym położeniu, okazują szacunek wybitnym jednostkom, zaś w okresie pokoju, nie mając zajęcia i powodowani zawiścią, stawiają im fałszywe zarzuty, uznał za korzystne uwikłać Ateny w wielką wojnę. Sądził bowiem, że współobywatele, potrzebując jego odwagi i zdolności wojskowych, nie będą zważać na wysuwane przeciw niemu oszczerstwa ani nie znajdą wolnej chwili, aby dokładnie zbadać jego rozliczenie się z powierzonych mu pieniędzy¹⁶². (4) Otóż kiedy Ateńczycy zagłosowali za niedopuszczeniem Megary do rynku i portów¹⁶³, Megarejczycy odwołali się do Sparty. Lacedemończycy, przekonani ich argumentacją, otwarcie wyprawili poselstwo zgodnie z postanowieniem wspólnej Rady, nakazując Ateńczykom uchylene decyzji w sprawie Megary i grożąc, że w razie nieposłuszeństwa wyruszą przeciwko nim ze sprzymierzeń-

αὐτῶν ἀπειλοῦντες πολεμήσειν αὐτοῖς μετὰ τῶν συμμάχων. συναχθείσης οὖν περὶ τούτων ἐκκλησίας, ὁ Περικλῆς, δεινότητι λόγου πολὺ διαφέρων ἀπάντων τῶν πολιτῶν, ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους μὴ ἀναιρεῖν τὸ ψήφισμα, λέγων ἀρχὴν δουλείας εἶναι τὸ πείθεσθαι παρὰ τὸ συμφέρον τοῖς Λακεδαιμονίῳν προστάγμασι. συνεβούλευεν οὖν τὰ ἀπὸ τῆς χώρας κατακομίζειν εἰς τὴν πόλιν καὶ θαλαττοκρατοῦντας διαπολεμεῖν τοῖς Σπαρτιάταις.

40. Περὶ δὲ τοῦ πολέμου πεφροντισμένως ἀπολογισάμενος ἐξηριθμήσατο μὲν τὸ πλῆθος τῶν συμμάχων τῇ πόλει καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, πρὸς δὲ τούτοις τὸ πλῆθος τῶν μετακεκομισμένων ἐκ Δήλου χρημάτων εἰς τὰς Ἀθήνας, ἃ συνέβαιναν ἐκ τῶν φόρων ταῖς πόλεσι κοινῇ συνηθροῖσθαι· (2) κοινῶν δ' ὄντων τῶν μυρίων τάλαντων ἀπανήλωτο πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν προπυλαίων καὶ τὴν Ποτιδαίας πολιορκίαν τετρακισχίλια τάλαντα· καὶ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐκ τοῦ φόρου τῶν συμμάχων ἀνεφέρετο τάλαντα τετρακόσια ἐξήκοντα. χωρὶς δὲ τούτων τὰ τε πομπεῖα καὶ τὰ Μηδικὰ σκῦλα πεντακοσίων ἄξια τάλαντων ἀπεφήνατο, (3) ἔν τε τοῖς ἱεροῖς ἀπεδείκνυεν ἀναθημάτων τε πλῆθος καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἔχειν χρυσοῦ πενήκοντα τάλαντα, ὡς περιαιρετῆς οὔσης τῆς περὶ τὸν κόσμον κατασκευῆς· καὶ ταῦτα, ἀναγκαῖα εἰ καταλάβοι χρεῖα, χρησαμένους παρὰ τῶν θεῶν πάλιν ἀποκαταστήσειν ἐν εἰρήνῃ· τοὺς τε τῶν πολιτῶν βίους διὰ τὴν πολυχρόνιον εἰρήνην πολλὴν ἐπίδοσιν εἰληφέναι πρὸς εὐδαιμονίαν. (4) Χωρὶς δὲ τῶν χρημάτων τούτων στρατιώτας ἀπεδείκνυεν ὑπάρχειν τῇ πόλει χωρὶς συμμάχων καὶ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις ὄντων ὀπίτας μὲν μυρίους καὶ δισχιλίους, τοὺς δ' ἐν τοῖς φρουρίοις ὄντας καὶ τοὺς μετοίκους ὑπάρχειν πλείους τῶν μυρίων ἑπτακισχιλίων, τριῆρεις τε τὰς παρούσας τριακοσίας. (5) τοὺς δὲ Λακεδαιμονίους χρημάτων τε σπανίζειν ἀπεδείκνυε καὶ ταῖς ναυτικαῖς δυνάμεσι πολὺ λείπεσθαι τῶν Ἀθηναίων. ταῦτα διελθὼν καὶ παρορμήσας τοὺς πολίτας εἰς τὸν πόλεμον, ἔπεισε τὸν δῆμον μὴ προσέχειν τοῖς Λακεδαιμονίοις. ταῦτα δὲ ῥαδίως συνετέλεσε διὰ τὴν δεινότητα τοῦ λόγου, δι' ἣν αἰτίαν ὠνομάσθη Ὀλύμπιος. (6) μέμνηται δὲ τούτων καὶ Ἀριστοφάνης ὁ τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιητής, γεγονὼς κατὰ τὴν τοῦ Περικλέους ἡλικίαν, ἐν τοῖσδε τοῖς τετραμέτροις,

ὦ λιπερνῆτες γεωργοί, τὰμά τις ξυνιέτω
ρήματ', εἰ βούλεσθ' ἀκοῦσαι τήνδ' ὅπως ἀπώλετο.
πρῶτα μὲν γὰρ αὐτῆς ἦρχε Φειδίας πράζας κακῶς,
εἶτα Περικλῆς φοβηθεὶς μὴ μετάσχη τῆς τύχης,
ἐμβαλὼν σπινθῆρα μικρὸν Μεγαρικοῦ ψηφίσματος
ἐξεφύσησεν τοσοῦτον πόλεμον ὥστε τῷ καπνῷ
πάντας Ἑλλήνας δακρῦσαι, τοὺς τ' ἐκεῖ τοὺς τ' ἐνθάδε·

cami. (5) Gdy zwołano w tej sprawie zgromadzenie, Perykles, który talentem krasomówczym znacznie przewyższał współobywateli, nakłonił Ateńczyków do podtrzymania decyzji, oznajmiając, że zastosowanie się do poleceń Lacedemończyków wbrew własnym interesom byłoby początkiem poddaństwa. Doradzał, aby sprowadzić dobytek ze wsi do miasta i walczyć ze Spartanami, wykorzystując przewagę na morzu.

40. Umiejętnie uzasadniwszy swój pogląd na wojnę, Perykles podkreślił liczbę sprzymierzeńców i potęgę morską Aten, a także wielkość funduszy przeniesionych tutaj z Delos, przekazywanych ze składek do wspólnej kasy miast: (2) z dziesięciu tysięcy zebranych talentów cztery tysiące wyłożono na budowę Propylejów i oblężenie Potidai, zaś corocznie ze składek wpłacanych przez sojuszników uzyskiwano czterysta sześćdziesiąt talentów. Ponadto naczynia niesione w procesjach i łupy zdobyte na Medach były warte pięćset talentów, (3) w świątyniach znajdowało się dużo darów wotywnych, a zdobienia na posągu Ateny – pięćdziesiąt talentów złota – umocowano tak, aby dało się je zdjąć. Gdyby zaszła konieczność – twierdził Perykles – można użyć tych kosztowności, wypożyczonych od bogów, i zwrócić je po zakończeniu wojny; co więcej, długoletni pokój¹⁶⁴ zapewnił obywatelom znaczny wzrost dobrobytu¹⁶⁵.
- (4) Oprócz środków finansowych Perykles przedstawił siły wojskowe Aten¹⁶⁶: powiedział, że pomijając sprzymierzeńców i żołnierzy w warowniach, miasto dysponuje dwunastoma tysiącami hoplitów; załogi warowni i metojkowie¹⁶⁷ liczą ponad siedemnaście tysięcy, a w portach czeka trzysta trójrzędowców. (5) Lacedemończycy natomiast – oświadczył – mają niewiele pieniędzy, zaś ich flota pozostaje daleko w tyle za ateńską. Po tej analizie, zachęciwszy współobywateli do walki, Perykles przekonał lud do zlekceważenia Lacedemończyków. Dokonał tego bez trudu dzięki swoim zdolnościom krasomówczym, które zyskały mu miano Olimpijczyka. Wspomina o tym nawet Arystofanes¹⁶⁸, współczesny Peryklesowi poeta z kręgu starej komedii, w następujących tetrametrach:

Wysłuchajcie słów moich, o biedni wieśniacy,
a pojmiecie, dlaczego [bogini pokoju] dla was zaginęła.
Nieszczęście się zaczęło od biedy z Fidaszem.
Potem Perykles w strachu, by nie wpaść tak samo,
rzucił maleńką iskrę – megarską uchwałę –
rozdmuchał taką wojnę, że od tego dymu
wszyscy Helleni płaczą: i ci stąd, i stamtąd¹⁶⁹.

καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις

Περικλῆς οὐλύμπιος
ἤστραπτεν, ἐβρόντα, συνεκύκα τὴν Ἑλλάδα.

Εὐπολις ὁ ποιητής

Πειθὼ τις ἐπεκάθιζεν ἐπὶ τοῖς χεῖλεσιν·
οὕτως ἐκήλει καὶ μόνος τῶν ῥητόρων
τὸ κέντρον ἐγκατέλειπε τοῖς ἀκροωμένοις.

41. Αἰτίαι μὲν οὖν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τοιαῦταί τινες ὑπῆρξαν, ὡς Ἐφορος ἀνέγραψε. τῶν δ' ἡγουμένων πόλεων τοῦτον τὸν τρόπον εἰς πόλεμον ἐμπεσουσῶν, Λακεδαιμόνιοι μὲν μετὰ τῶν Πελοποννησίων συνεδρεύσαντες ἐψηφίσαντο πολεμεῖν τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ πρὸς τὸν Περσῶν βασιλέα πρεσβεύσαντες παρεκάλουν συμμαχεῖν αὐτοῖς, καὶ τοὺς κατὰ τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν συμμάχους διαπρεσβευσάμενοι διακοσίαις τριήρεσιν ἔπεισαν βοηθεῖν, (2) αὐτοὶ δὲ μετὰ τῶν Πελοποννησίων τὰς πεζὰς δυνάμεις διατάξαντες καὶ τᾶλλα τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἡτοίμασμένοι πρῶτοι τοῦ πολέμου κατήρξαντο. κατὰ γὰρ τὴν Βοιωτίαν ἢ τῶν Πλαταιέων πόλις αὐτόνομος ἦν καὶ συμμαχίαν εἶχε πρὸς Ἀθηναίους. (3) ἐν ταύτῃ τῶν πολιτῶν τινες καταλῦσαι τὴν αὐτονομίαν βουλόμενοι διελέχθησαν τοῖς Βοιωτοῖς, ἐπαγγελλόμενοι τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν τῶν Θηβαίων τάξιν συντέλειαν καὶ παραδώσειν αὐτοῖς τὰς Πλαταιάς, ἐὰν αὐτοὶ στρατιώτας πέμψωσι τοὺς βοηθοῦντας. (4) διὸ καὶ τῶν Βοιωτῶν ἀποστειλάντων στρατιώτας ἐπιλέκτους τριακοσίους νυκτός, οἱ προδόται τούτους παρεισαγαγόντες ἐντὸς τῶν τειχῶν κυρίους τῆς πόλεως ἐποίησαν. (5) οἱ δὲ Πλαταιεῖς βουλόμενοι τὴν πρὸς Ἀθηναίους συμμαχίαν διαφυλάττειν, τὸ μὲν πρῶτον ὑπολαβόντες πανδημεὶ τοὺς Θηβαίους παρεῖναι, διεπρεσβεύσαντο πρὸς τοὺς κατειληφότας τὴν πόλιν καὶ παρεκάλουν συνθέσθαι σπονδὰς· ὡς δ' ἡ νύξ παρήλθε, κατανοήσαντες ὀλίγους ὄντας, συνεστράφησαν καὶ περὶ τῆς ἐλευθερίας ἐκθύμως ἠγωνίζοντο. (6) γενομένης δὲ τῆς μάχης ἐν ταῖς ὁδοῖς, τὸ μὲν πρῶτον οἱ Θηβαῖοι διὰ τὰς ἀρετὰς προεῖχον καὶ πολλοὺς τῶν ἀνθισταμένων ἀνήρουν· τῶν δ' οἰκετῶν καὶ τῶν παιδῶν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν βαλλόντων τὰς κεραμίδας καὶ κατατιτρωσκόντων τοὺς Θηβαίους ἐτράπησαν· καὶ τινὲς μὲν αὐτῶν ἐκπεσόντες ἐκ τῆς πόλεως διεσώθησαν, τινὲς δὲ εἰς οἰκίαν τινὰ καταφυγόντες ἠναγκάσθησαν παραδοῦναι σφᾶς αὐτούς. (7) οἱ δὲ Θηβαῖοι παρὰ τῶν ἐκ τῆς μάχης διασωθέντων πυθόμενοι τὰ συμβεβηκότα, παραχρῆμα πανδημεὶ κατὰ σπουδὴν ὥρμησαν. διὰ δὲ τὸ παράδοξον ἀνετοιμῶν ὄντων τῶν κατὰ τὴν χώραν, πολλοὶ μὲν ἀνηρέθησαν, οὐκ ὀλίγοι δὲ ζῶντες συνελήφθησαν, ἅπαντα δ' ἡ χώρα ταραχῆς καὶ διαρπαγῆς ἔγεμεν.
42. Οἱ δὲ Πλαταιεῖς διαπρεσβευσάμενοι πρὸς τοὺς Θηβαίους ἤξιουν ἀπελθεῖν ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν καὶ ἀπολαβεῖν τοὺς αἰχμαλώτους. διὸ καὶ τῆς συνθέσεως ταύτης

A także:

Perykles Olimpijczyk gniewem
zabłysnął, zagrzmiął, potrząsnął Helladą¹⁷⁰.

Poeta Eupolis¹⁷¹ zaś pisze:

Perswazja spoczywała mu na wargach:
upajał tak i jedyny spośród mówców
zostawiał żądło w tych, którzy go słuchali.

41. Takie w przybliżeniu były przyczyny wojny peloponeskiej, jak zapisał Efor¹⁷². Skoro najpotężniejsze miasta uwikłały się tym sposobem w wojnę, Lacedaemończycy, zebrawszy się z Peloponezyjczykami na radę, postanowili walczyć przeciw Atenom. Wyprawili poselstwo do króla perskiego¹⁷³, proponując mu sojusz wojenny, i przez swoich przedstawicieli namówili sprzymierzeńców z Sycylii i Italii, aby wspomogli ich dwustoma trójrzędowcami. (2) Sami zaś, podobnie jak Peloponezyjczycy, przyszykowali siły lądowe, poczynili wszelkie przygotowania do wojny i pierwsi podjęli działania zbrojne. Otóż Plateje¹⁷⁴ na terenie Beocji były miastem niezawisłym, sprzymierzonym z Atenami. (3) Niektórzy spośród tamtejszych obywateli¹⁷⁵, dążąc do obalenia autonomii, porozumieli się z Beotami i obiecali, że podporządkują miasto związkowi powołanemu przez Tebańczyków i wydadzą im Plateje, jeżeli otrzymają od nich żołnierzy jako wsparcie. (4) Beoci wysłali nocą¹⁷⁶ doborowy oddział trzystu ludzi, a zdrajcy wprowadzili ich w obręb murów i umożliwili im opanowanie miasta. (5) Platejczycy, pragnąc zachować przymierze z Atenami, a przekonani początkowo, że Tebańczycy przybyli z całym wojskiem, wyprawili poselstwo do zdobywców i zabiegali o rozejm. Z upływem nocy zorientowali się, że napastnicy są nieliczni, i połączywszy siły, z zapalem bronili swojej wolności. (6) Walki toczyły się na ulicach. Przez jakiś czas przeważali znakomici żołnierze tebańscy, zabijając wielu przeciwników, lecz później, ranieni dachówkami ciskanymi z domów przez służbę i dzieci, ratowali się ucieczką. Część, wymknąwszy się z miasta, uszła bezpiecznie; innych, którzy schronili się w jednym z budynków, zmuszono do kapitulacji. (7) Kiedy Tebańczycy usłyszeli od ocalałych o tym, co się wydarzyło, wyruszyli pośpiesznie z całym wojskiem. A ponieważ atak nastąpił nagle i Platejczycy, mieszkający na wsi, nie byli nań przygotowani, wielu zginęło, niemało trafiło do niewoli, w całej zaś okolicy zapanowało zamieszanie i szerzyły się grabieże.
42. Platejczycy wyprawili wtedy do Tebańczyków poselstwo z żądaniem, aby wycofali się z ich ziemi i zabrali swoich jeńców. Zawarto umowę. Tebańczycy

γεγενημένης οἱ μὲν Θηβαῖοι τοὺς αἰχμαλώτους ἀπολαβόντες καὶ τὴν λείαν ἀποδόντες εἰς τὰς Θήβας ἀπηλλάγησαν, οἱ δὲ Πλαταιεῖς πρὸς μὲν Ἀθηναίους ἔπεμψαν πρέσβεις περὶ βοήθειας, αὐτοὶ δὲ τὰ πλεῖστα ἐκόμισαν εἰς τὴν πόλιν. (2) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πυθόμενοι τὰ περὶ τὰς Πλαταιάς, παραχρῆμα ἐξέπεμψαν τοὺς ἱκανοὺς στρατιώτας· οὗτοι δὲ κατὰ σπουδὴν παραγενόμενοι, καὶ μὴ φθάσαντες τοὺς Θηβαίους, τὰ λοιπὰ τῶν ἀπὸ τῆς χώρας κατεκόμισαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ τὸν ὄχλον ἀθροίσαντες ἐξαπέστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας. (3) Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κρίναντες καταλελύσθαι τὰς σπονδὰς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, δύναμιν ἀξιόλογον ἤθροισαν ἕκ τε τῆς Λακεδαίμονος καὶ παρὰ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων. (4) συνεμάχουν δὲ τότε Λακεδαιμονίους Πελοποννήσιοι μὲν πάντες πλὴν Ἀργείων· οὗτοι δ' ἠσυχίαν εἶχον· τῶν δ' ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου Μεγαρεῖς, Ἀμβρακιῶται, Λευκάδιοι, Φωκεῖς, Βοιωτοί, Λοκροὶ τῶν μὲν πρὸς Εὐβοίαν ἐστραμμένων οἱ πλείους, τῶν δ' ἄλλων Ἀμφισσεῖς. (5) τοῖς δ' Ἀθηναίοις συνεμάχουν οἱ τὴν παράλιον τῆς Ἀσίας οἰκοῦντες Κἄρες καὶ Δωριεῖς καὶ Ἴωνες καὶ Ἑλλησπόντιοι καὶ νησιῶται πάντες πλὴν τῶν ἐν Μήλῳ καὶ Θήρᾳ κατοκούντων, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἐπὶ Θράκης πλὴν Χαλκιδέων καὶ Ποτιδαιατῶν· πρὸς δὲ τούτοις Μεσσήνιοι μὲν οἱ τὴν Ναύπακτον οἰκοῦντες καὶ Κερκυραῖοι. τούτων ναυτικὸν παρείχοντο Χῖοι, Λέσβιοι, Κερκυραῖοι, αἱ δ' ἄλλαι πᾶσαι πεζοὺς στρατιώτας ἐξέπεμπον. σύμμαχοι μὲν οὖν ἀμφοτέροις ὑπῆρχον οἱ προειρημένοι. (6) Λακεδαιμόνιοι δὲ δύναμιν ἀξιόλογον προχειρισάμενοι τὴν ἡγεμονίαν ἔδωκαν Ἀρχιδάμῳ τῷ βασιλεῖ. οὗτος δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, τοῖς δὲ φρουρίοις προσβολὰς ἐποιεῖτο καὶ τῆς χώρας πολλὴν ἐδήλωσε. τῶν δ' Ἀθηναίων παροξυνομένων διὰ τὴν τῆς χώρας καταδρομὴν, καὶ βουλομένων παρατάξασθαι τοῖς πολεμίοις, Περικλῆς στρατηγὸς ὢν καὶ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν ἔχων παρεκάλει τοὺς νέους ἠσυχίαν ἔχειν, ἐπαγγελόμενος ἄνευ κινδύνων ἐκβαλεῖν τοὺς Λακεδαιμονίους ἐκ τῆς Ἀττικῆς. (7) πληρώσας οὖν ἑκατὸν τριήρεις καὶ δύναμιν ἀξιόλογον εἰς τὰς ναῦς ἐνθήμενος, καὶ στρατηγὸν ἐπιστήσας Καρκίνον καὶ ἐτέρους τινάς, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. οὗτοι δὲ πολλὴν τῆς παραθαλαττίου χώρας πορθήσαντες καὶ τινα τῶν φρουρίων ἐλόντες κατεπλήξαντο τοὺς Λακεδαιμονίους· διὸ καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς δύναμιν ταχέως μεταπεμψάμενοι πολλὴν ἀσφάλειαν τοῖς Πελοποννησίοις παρείχοντο. (8) τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ τῆς Ἀττικῆς ἐλευθερωθείσης, ὁ μὲν Περικλῆς ἀποδοχῆς ἐτύγχανε παρὰ τοῖς πολίταις, ὡς δυνάμενος στρατηγεῖν καὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις διαπολεμεῖν.

43. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀπολλοδώρου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Μάρκον Γεγάριον καὶ Λούκιον Σέργιον. ἐπὶ δὲ τούτων ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς οὐ διέλιπε τὴν μὲν χώραν τῶν Πελοποννησίων λεηλατῶν καὶ καταφθειρῶν, τὰ δὲ φρούρια πολιορκῶν προσγενομένων δὲ αὐτῷ πεντήκοντα τριήρων ἐκ τῆς Κερκύρας, πολὺ μᾶλλον ἐπόρθει τὴν Πελοποννησίων χώραν, καὶ μάλιστα τῆς παραθαλαττίου τὴν καλουμένην Ἀκτὴν ἐδήλου καὶ τὰς ἐπαύλεις ἐνεπύριζε. (2) μετὰ δὲ ταῦτα πλεύσας ἐπὶ Μεθώνην τῆς Λακωνικῆς, τὴν τε χώραν κατέσυρε καὶ τῇ πόλει προσβολὰς ἐποιεῖτο. ἐνθα δὴ Βρασιδᾶς ὁ Σπαρτιάτης,

odzyskali pojmanych żołnierzy¹⁷⁷, zwrócili łupy i odeszli do Teb; Platejczycy posłali do Aten z prośbą o wsparcie, a sami ściągnęli większość dobytku do miasta. (2) Ateńczycy na wieść o sytuacji w Platejach natychmiast skierowali tam spory oddział wojska. Żołnierze dotarli z pośpiechem na miejsce, nie wyprzedzając jednak Tebańczyków, i sprowadzili pozostały jeszcze na wsi dobytek do Platejów, po czym zgromadziwszy dzieci, kobiety i pospólstwo, wyprawili je do Aten¹⁷⁸.

(3) Lacedemończycy uznali, że Ateny zerwały rozejm i zebrali potężną armię złożoną ze Spartan i pozostałych Peloponezyjczyków. (4) U ich boku stanęli¹⁷⁹ wówczas wszyscy mieszkańcy Peloponezu oprócz Argiwów, którzy nie uczestniczyli w działaniach wojennych, a spoza półwyspu Megarejczycy, Ambrakioeci, Leukadyjczycy, Fokejczycy, Beoci, większość Lokrów znad zatoki Eubejskiej i Lokrowie z Amfissy. (5) Za Ateńczykami natomiast opowiedzieli się mieszkańcy wybrzeża Azji: Karyjczycy, Dorowie, Jonowie i plemiona znad Hellespontu, wszyscy wyspiarze oprócz Melijczyków i Teryjczyków, ponadto mieszkańcy Tracji z wyjątkiem Chalkidyjczyków i Potideatów, a także Messeńczycy z Naupaktos i Korkyrejczycy, przy czym Chioci, Lesbijczycy i Korkyrejczycy dostarczali okrętów, a wszyscy pozostali – sił lądowych. Tacy oto sprzymierzeńcy dołączyli do jednej lub drugiej strony.

(6) Lacedemończycy, zmobilizowawszy potężne siły, przekazali komendę królowi Archidamosowi. Ten zaś wtargnął z wojskiem do Attyki¹⁸⁰, gdzie atakował warownie i spustoszył dużą część kraju. Gdy Ateńczycy, oburzeni tym napadem na ich ziemię, rwali się do walki z wrogiem, Perykles, który był strategiem i naczelnym dowódcą, wzywał młodych do zachowania spokoju, obiecując, że bez zagrożenia usunie Lacedemończyków z Attyki¹⁸¹. (7) Następnie obsadził załogami sto trójrzędowców, wprowadził na pokład znaczne siły wojskowe i postawiwszy nad nimi Karkinosa i innych, wysłał ich na Peloponez¹⁸². Armia ateńska złupiła spory obszar peloponeskiego wybrzeża i zajęła niektóre warownie, wzbudzając popłoch wśród Lacedemończyków, a ci ściągnęli pośpiesznie wojsko z Attyki i tak zapewnili mieszkańcom Peloponezu względne bezpieczeństwo. (8) W ten sposób uwolniono Attykę od najeźdźców, a Perykles jako utalentowany dowódca i zręczny przeciwnik Lacedemończyków zyskał uznanie współobywateli.

43. Kiedy archontem w Atenach był Apollodoros, Rzymianie ustanowili konsulami Marka Geganiusza i Lucjusza Sergiusza¹⁸³. Tego roku¹⁸⁴ wódz ateński nieprzerwanie plądrował i niszczył terytorium Peloponezyjczyków oraz oblegał ich warownie, a otrzymawszy dodatkowe pięćdziesiąt trójrzędowców z Korkyry, tym intensywniej pustoszył ziemię peloponeską, łupiąc zwłaszcza część wybrzeża zwaną Akte i podpalając zagrody. (2) Potem popłynął do Iakońskiej Methone¹⁸⁵, gdzie rabował okolice i szturmował miasto. Wtedy to Spartanin Brazydas¹⁸⁶ – młody wprawdzie, lecz wyróżniający się hartem ducha i mę-

νέος μὲν ὦν τὴν ἡλικίαν, ἀλκῆ δὲ καὶ ἀνδρεία διαφέρων, ὄρων τὴν Μεθώνην κινδυνεύουσαν ἐκ βίας ἄλῶναι, παραλαβὼν τινὰς τῶν Σπαρτιατῶν διὰ μέσου τῶν πολεμίων ἐσκεδασμένων ἐτόλμησε διεκπερᾶσαι, καὶ πολλοὺς ἀνελῶν παρεϊσέπεσεν εἰς τὸ χωρίον. (3) γενομένης δὲ πολιορκίας, καὶ τοῦ Βρασίδου λαμπρότατα κινδυνεύσαντος, Ἀθηναῖοι μὲν οὐ δυνάμενοι τὸ χωρίον ἐλεῖν ἀπεχώρησαν πρὸς τὰς ναῦς, Βρασίδης δὲ διασεσωκῶς τὴν Μεθώνην διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἀποδοχῆς ἔτυχε παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις. Διὰ δὲ τὴν ἀνδραγαθίαν ταύτην φρονηματισθεὶς, πολλάκις ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις παραβόλως ἀγωνιζόμενος μεγάλην δόξαν ἀνδρείας ἀπηνέγκατο. (4) Ἀθηναῖοι δὲ περιπλεύσαντες εἰς τὴν Ἥλειαν τὴν τε χώραν ἐπόρθουν καὶ Φειᾶν χωρίον Ἥλειων ἐπολιόρκουν. ἐκβοηθησάντων δὲ τῶν Ἥλειων, μάχη τε ἐνίκησαν καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες τῶν πολεμίων εἶλον τὰς Φειᾶς κατὰ κράτος. (5) μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Ἥλειων πανδημεὶ παραταξαμένων ἀπεκρούσθησαν εἰς τὰς ναῦς· εἴτ' ἀποπλεύσαντες εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, καὶ τοὺς ταύτην κατοικοῦντας εἰς τὴν συμμαχίαν προσαγαγόμενοι, τὸν εἰς τὰς Ἀθήνας πλοῦν ἐποίησαντο.

44. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἀθηναῖοι στρατηγὸν προχειρισάμενοι Κλεόπομπον ἐξαπέστειλαν μετὰ νεῶν τριάκοντα, προστάξαντες τὴν τε Εὐβοίαν παραφυλάττειν καὶ Λοκροῖς πολεμεῖν. ὁ δ' ἐκπλεύσας τὴν τε παραθαλάττιον τῆς Λοκρίδος ἐδήλωσε καὶ πόλιν Θρόνιον ἐξεπολιόρκησε, τοῖς δ' ἀντιταξαμένοις τῶν Λοκρῶν συνάψας μάχην ἐνίκησε περὶ πόλιν Ἀλόπην. ἔπειτα τὴν προκειμένην τῆς Λοκρίδος νῆσον, ὀνομαζομένην Ἀταλάντην, ἐπιτείχισμα τῆς Λοκρίδος κατεσκεύασε, πολεμῶν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. (2) Ἀθηναῖοι δ' ἐγκαλοῦντες Αἰγινήταις ὡς συνηρηγῶσι Λακεδαιμονίοις ἀνέστησαν αὐτοὺς ἐκ τῆς πόλεως, ἐκ δὲ τῶν πολιτῶν οἰκίτορας ἐκπέμψαντες κατεκληρούχησαν τὴν τε Αἴγιναν καὶ τὴν χώραν. (3) Λακεδαιμόνιοι δὲ τοῖς ἐκπεπτωκόσιν Αἰγινήταις ἔδωκαν οἰκεῖν τὰς καλουμένας Θυρέας διὰ τὸ καὶ τοὺς Ἀθηναίους δεδωκέναι τοῖς ἐκ Μεσσήνης ἐκβληθεῖσι κατοικεῖν Ναύπακτον. Ἀθηναῖοι δὲ Περικλέα μετὰ δυνάμεως ἐξέπεμψαν πολεμήσοντα τοῖς Μεγαρεῦσιν. οὗτος δὲ πορθήσας τὴν χώραν καὶ τὰς κτήσεις αὐτῶν λυμηνάμενος μετὰ πολλῆς ὠφελείας ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας.

45. Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ Πελοποννησίων καὶ τῶν ἄλλων συμμαχῶν ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸ δεύτερον. ἐπιπορευόμενοι δὲ τὴν χώραν ἐδενδροτόμουν καὶ τὰς ἐπαύλεις ἐνεπύριζον, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν γῆν ἐλυμήναντο πλὴν τῆς καλουμένης Τετραπόλεως· ταύτης δ' ἀπέσχοντο διὰ τὸ τοὺς προγόνους αὐτῶν ἐνταῦθα καταφικέναι καὶ τὸν Εὐρυσθέα νενικηκέναι τὴν ὄρμην ἐκ ταύτης ποιησαμένους· δίκαιον γὰρ ἡγοῦντο τοῖς εὐηργετηκόσι τοὺς προγόνους, παρὰ τῶν ἐκγόνων τὰς προσηκούσας εὐεργεσίας ἀπολαμβάνειν. (2) οἱ δ' Ἀθηναῖοι παρατάξασθαι μὲν οὐκ ἐτόλμων, συνεχόμενοι δ' ἐντὸς τῶν τειχῶν ἐνέπεσον εἰς λοιμικὴν περίστασιν· πολλοῦ γὰρ πλήθους καὶ παντοδαποῦ συνερρηκῶτος εἰς τὴν πόλιν διὰ τὴν στενοχωρίαν εὐλόγως εἰς νόσους ἐνέπιπτον, ἔλκοντες ἀέρα διεφθαρμένον. (3) διόπερ οὐ δυνάμενοι τοὺς πολεμίους ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς χώρας,

stwem – widząc, że Methone może być zdobyta siłą, razem z grupą Spartan śmiało przedarł się przez rozproszone siły nieprzyjacielskie, zabił wielu wrogów i dostał się do środka. (3) Podczas późniejszego oblężenia dokonywał wspaniałych czynów i Ateńczycy, nic nie wskórawszy, wycofali się na okręty, a Brazydas, który ocalił Methone dzięki własnej niezłomności i odwadze, zyskał uznanie Spartan. Pełen dumy ze swojego bohaterstwa, w następnych latach nieraz ryzykował w walce i zasłynął z dzielności. (4) Ateńczycy zaś, popłynąwszy do Elidy¹⁸⁷, pustoszyli okolice i oblegali Feję¹⁸⁸, miejscowość Elejczyków. Kiedy ci nadciągnęli z odsieczą, Ateńczycy pokonali ich w bitwie, zabijając wielu, i zdobyli Feję szturmem. (5) Potem jednak Elejczycy wystąpili przeciwko nim ze wszystkimi siłami i zepchnęli ich na okręty, a wówczas Ateńczycy odплыnęli na Kefallenię¹⁸⁹, nakłonili jej mieszkańców do przymierza i powrócili do Aten.

44. Następnie Ateńczycy mianowali Kleopomposa dowódcą i przydzielili mu trzydzieści okrętów, nakazując strzec Eubei i walczyć z Lokrami. Kleopompos, wyruszywszy na morze, spustoszył wybrzeże Lokrydy¹⁹⁰ i oblężeniem zmusił do kapitulacji miasto Tronion¹⁹¹, a Lokrów, którzy wystąpili przeciwko niemu, pokonał w bitwie koło Alope. Później założył warowną bazę na Atalancie¹⁹², wyspie położonej naprzeciw Lokrydy, i prowadził walkę z tamtejszą ludnością. (2) Ateńczycy natomiast zarzucili Eginetom¹⁹³ współpracę z Lacedemończykami i wysiedlili ich z ojczyzny, a wyprawiwszy tam własnych kolonistów, rozdzielili w losowaniu miasto Eginę¹⁹⁴ i okolice. (3) Lacedemończycy pozwolili wygnanym Eginetom zamieszkać w Tyrejach¹⁹⁵, bo i Ateny pozwoliły kiedyś wygnańcom z Messene osiedlić się w Naupaktos¹⁹⁶. Ateńczycy także wysłali Peryklesa z wojskiem, aby walczył przeciwko Megarze. Perykles złupił terytorium Megarejczyków, spustoszył ich posiadłości i powrócił do Aten z wielką zdobyczą.
45. Lacedemończycy zaś z Peloponezyjczykami i innymi sprzymierzeńcami po raz drugi wtargnęli do Attyki. Posuwając się naprzód, wycinali drzewa, podpalali zabudowania i spustoszyli niemal cały kraj z wyjątkiem Tetrapolis¹⁹⁷, które oszczędzili, ponieważ niegdyś mieszkali tam ich przodkowie¹⁹⁸ i stamtąd wyruszyli, aby pokonać Eurysteusza¹⁹⁹. Lacedemończycy bowiem uważali, że potomkowie powinni wyświadczyć należne dobrodziejstwa dobroczyńcom swoich przodków. (2) Ateńczycy nie ośmielali się wydać nieprzyjacielowi bitwy. Zamknięci w murach miasta, znaleźli się w straszliwym położeniu ze względu na zarazę²⁰⁰: do Aten ściągnęły zewsząd ogromne tłumy, nic zatem dziwnego, że przy panującej tam ciasnocie ulegali chorobom, wdychając skażone powietrze. (3) Nie mogąc przepędzić wrogów ze swojej ziemi, znów

πάλιν ναῦς πολλὰς ἐξέπεμπον εἰς Πελοπόννησον στρατηγὸν ἐπιστήσαντες Περικλέα. οὗτος δὲ πολλὴν χώραν τῆς παραθαλαττίου δηώσας καὶ τινὰς πόλεις πορθήσας, ἐποίησεν ἀπελθεῖν ἐκ τῆς Ἀττικῆς τοὺς Λακεδαιμονίους. (4) μετὰ δὲ ταῦθ' οἱ Ἀθηναῖοι, τῆς μὲν χώρας δεδενδροκοπημένης, τῆς δὲ νόσου πολλοὺς διαφθειρούσης, ἐν ἀθυμίᾳ καθειστήκεσαν, καὶ τὸν Περικλέα νομίζοντες αἴτιον αὐτοῖς γεγονέναι τοῦ πολέμου δι' ὀργῆς εἶχον. διόπερ ἀποστήσαντες αὐτὸν τῆς στρατηγίας, καὶ μικράς τινὰς ἀφορμὰς ἐγκλημάτων λαβόντες, ἐζημίωσαν αὐτὸν ὀγδοήκοντα ταλάντοις. (5) μετὰ δὲ ταῦτα πρεσβείας ἀποστείλαντες Λακεδαιμονίους ἤξιον καταλύσασθαι τὸν πόλεμον· ὥς δὲ οὐδεὶς αὐτοῖς προσεῖχεν, ἠναγκάζοντο πάλιν τὸν Περικλέα στρατηγὸν αἰρεῖσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

46. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἐπαμείνωνος Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Παπίριον καὶ Αὔλον Κορνήλιον Μακερῖνον. ἐπὶ δὲ τούτων ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις Περικλῆς ὁ στρατηγὸς ἐτελεύτησεν, ἀνὴρ γένει καὶ πλούτῳ, πρὸς δὲ τούτοις δεινότητι λόγου καὶ στρατηγία πολὺ προέχων τῶν πολιτῶν. (2) Ὁ δὲ δῆμος φιλοτιμούμενος κατὰ κράτος ἐλεῖν τὴν Ποτιδαίαν, ἐξαπέστειλεν Ἄγνωνα στρατηγὸν ἔχοντα τὴν δύναμιν ἣν πρότερον εἶχε Περικλῆς. οὗτος δὲ μετὰ παντὸς τοῦ στόλου καταπλεύσας εἰς τὴν Ποτιδαίαν παρεσκευάσατο τὰ πρὸς τὴν πολιορκίαν· μηχανὰς τε γὰρ παντοδαπὰς παρεσκεύασε πολιορκητικὰς καὶ ὄπλων καὶ βελῶν πλῆθος, ἔτι δὲ σίτου δαψύλειαν ἰκανὴν πάσῃ τῇ δυνάμει. προσβολὰς δὲ ποιούμενος συνεχεῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν διέτριβε πολὺν χρόνον, οὐ δυνάμενος ἐλεῖν τὴν πόλιν. (3) οἱ μὲν γὰρ πολιορκούμενοι διὰ τὸν ἐκ τῆς ἀλώσεως φόβον ἐρρωμένως ἡμύοντο καὶ ταῖς ὑπεροχαῖς τῶν τειχῶν πεποιθότες ἐπλεονέκτου, ἡ δὲ νόσος τοὺς πολιορκοῦντας συνέχουσα πολλοὺς ἀνῆρει, καὶ τὸ στρατόπεδον ἀθυμία κατεῖχεν. (4) ὁ δ' Ἄγνων εἰδὼς τοὺς Ἀθηναίους δεδαπανηκότας εἰς τὴν πολιορκίαν πλείω τῶν χιλίων ταλάντων καὶ χαλεπῶς διακειμένους πρὸς τοὺς Ποτιδαίατας διὰ τὸ πρότους ἀποστήναι πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐφοβεῖτο λῦσαι τὴν πολιορκίαν· διόπερ ἠναγκάζετο διακαρτερεῖν καὶ τοὺς στρατιώτας ἀναγκάζειν παρὰ δύναμιν βίαν προσάγειν τῇ πόλει. (5) ἐπεὶ δὲ τῶν πολιτῶν πολλοὶ διεφθείροντο κατὰ τὰς προσβολὰς καὶ κατὰ τὴν ἐκ τοῦ λοιμοῦ νόσον, ἀπολιπὼν μέρος τῆς δυνάμεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀποβεβληκὼς τῶν στρατιωτῶν πλείους τῶν χιλίων. (6) ἀπελθόντων δὲ τούτων οἱ Ποτιδαῖαται, τοῦ τε σίτου παντελῶς ἐκλιπόντος καὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἀθυμούντων, ἐπεκηρυκέσαντο πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας περὶ διαλύσεως. ἀσμένως δὲ κάκεινων προσδεξαμένων διαλύσεις ἐποίησαντο τοιαύτας, ἀπελθεῖν ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντας τοὺς Ποτιδαίατας, ἄλλο μὲν μηθὲν λαβόντας, ἔχοντας δὲ τοὺς μὲν ἄνδρας ἰμάτιον ἓν, τὰς δὲ γυναῖκας δύο. (7) γενομένων δὲ τούτων τῶν σπονδῶν οἱ μὲν Ποτιδαῖαται πάντες μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων ἐξέλιπον τὴν πατρίδα κατὰ τὰς συνθήκας, καὶ παρελθόντες εἰς τοὺς ἐπὶ Θράκης Χαλκιδεῖς παρ' αὐτοῖς κατόκησαν· οἱ δ' Ἀθηναῖοι τῶν πολιτῶν εἰς χιλίους οἰκῆτορας ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Ποτιδαίαν, καὶ τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν κατεκληροῦχησαν.

słali przeciw Peloponezowi liczne okręty pod dowództwem Peryklesa. Perykles spustoszył znaczną część wybrzeża i splądrował miasta, czym skłonił Lacedemończyków do wycofania się z Attyki. (4) Później Ateńczycy podupadli na duchu – wycięto drzewa na ich terytorium, zaraza pochłaniała wiele ofiar – i byli rozgniewani na Peryklesa, którego obwiniali o sprowadzenie na nich wojny. W rezultacie pozbawili go dowództwa i wyszukawszy jakieś drobne powody do oskarżeń, ukarali go grzywną osiemdziesięciu talentów²⁰¹. (5) Następnie wyprawili poselstwo do Lacedemończyków, proponując zakończenie działań wojennych, a kiedy tamci nie okazali zainteresowania, byli zmuszeni ponownie ustanowić Peryklesa strategiem²⁰².

Takie były wydarzenia tamtego roku.

46. Kiedy archontem w Atenach był Epameinon, Rzymianie ustanowili konsulami Lucjusza Papiriusza i Aulusa Korneliusza Macerinususa²⁰³. Tego roku w Atenach zmarł strateg Perykles²⁰⁴ – człowiek, który urodzeniem, majątkiem, a ponadto zdolnościami krasomówczymi i talentem wojskowym znacznie przewyższał współobywateli.

(2) Lud ateński, który z ambicji pragnął zdobyć Potidaję szturmem, posłał stratega Hagnona²⁰⁵ z wojskiem dowodzonym uprzednio przez Peryklesa. Hagnon wylądował pod Potidają z wszystkimi siłami i poczynił przygotowania do blokady: zadbał o różnego rodzaju maszyny oblężnicze, mnóstwo broni i pocisków oraz obfitość zboża wystarczającą dla zgromadzonych tam żołnierzy²⁰⁶. Spędził wiele czasu, przeprowadzając codziennie atak za atakiem, lecz nie zdołał opanować miasta: (3) oblegani bronili się zawzięcie ze strachu przed klęską i – ufni w wysokość swoich murów – mieli przewagę nad atakującymi ich z zatoki, natomiast wśród oblegających szerzyła się śmiertelna zaraza i wojsko upadło na duchu. (4) Świadomy, że Ateńczycy wydali na oblężenie ponad tysiąc talentów i pałają gniewem na Potideatów – pierwszych, którzy przeszli na stronę Lacedemończyków – Hagnon obawiał się przerwać blokadę. Nie odstępował więc od Potidai i zmuszał żołnierzy do walki ponad siły. (5) Gdy jednak wielu obywateli ginęło podczas szturmów i na skutek zarazy, pozostawił część wojska przy oblężeniu i odpłynął do Aten, utraciwszy ponad tysiąc żołnierzy. (6) Pod jego nieobecność Potideaci przez heroldów zaproponowali oblegającym zakończenie działań wojennych, ponieważ w mieście wyczerpały się zapasy zboża i mieszkańców ogarnęło zniechęcenie. Ateńczycy skwapliwie przyjęli propozycję i uzgodniono następujące warunki: wszyscy Potideaci opuszczają miasto, niczego nie zabierając w drogę, z tym tylko wyjątkiem, że mężczyźni będą mieli z sobą jedno ubranie, a kobiety dwa. (7) Po zawarciu rozejmu Potideaci odeszli z ojczyściej ziemi z żonami i dziećmi, jak było umówione, i osiedlili się wśród Chalkidyjczyków w Tracji. Ateńczycy zaś wysłali do Potidai około tysiąca swoich obywateli i rozdzielili przez losowanie miasto i okolice.

47. Αθηναῖοι δὲ Φορμίωνα στρατηγὸν προχειρισάμενοι μετὰ εἴκοσι τριήρων ἐξαπέστειλαν. οὗτος δὲ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον εἰς Ναύπακτον κατῆρε, καὶ θαλαττοκρατῶν τοῦ Κρισαίου κόλπου διεκώλυσε ταύτη πλεῖν τοὺς Λακεδαιμονίους. Λακεδαιμόνιοι δὲ δύναντι ἀξιόλογον ἐξέπεμψαν μετ' Ἀρχιδάμου τοῦ βασιλέως· οὗτος δὲ παρελθὼν τῆς Βοιωτίας εἰς Πλαταιὰς ἐστρατοπέδευσε. μελλόντων δ' αὐτῶν δηοῦν τὴν χώραν, καὶ παρακαλούντων τοὺς Πλαταιεῖς ἀποστῆναι τῶν Ἀθηναίων, ὡς οὐ προσεῖχον αὐτοῖς, ἐπόρθησε τὴν χώραν καὶ τὰς κατ' αὐτὴν κτήσεις ἐλυμήνατο. (2) μετὰ δὲ ταῦτα τὴν πόλιν περιτειχίσας ἤλιζε τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων καταπονήσειν τοὺς Πλαταιεῖς· οὐδὲν δ' ἤττον καὶ μηχανὰς προσάγοντες καὶ διὰ τούτων σαλεύοντες τὰ τεῖχη καὶ προσβολὰς ἀδιαλείπτως ποιούμενοι διετέλουν. ἐπεὶ δὲ οὐδὲ διὰ τῶν προσβολῶν ἠδύναντο χειρώσασθαι τὴν πόλιν, ἀπολιπόντες τὴν ἰκανὴν φυλακὴν ἐπανήλθον εἰς Πελοπόννησον. (3) Ἀθηναῖοι δὲ στρατηγὸς καταστήσαντες Ξενοφῶντα καὶ Φανόμαχον ἀπέστειλαν ἐπὶ Θράκην μετὰ στρατιωτῶν χιλίων. οὗτοι δὲ παραγεννηθέντες εἰς Σπάρταλον τῆς Βοττικῆς ἔτεμον τὴν χώραν, καὶ τὸν σίτον ἐν γλῶττι διέφθειραν. προσβοηθησάντων δὲ τοῖς Βοττιαίοις Ὀλυνθίων, ἠττήθησαν ὑπὸ τούτων μάχη· ἀνῆρέθησαν δὲ τῶν Ἀθηναίων οἱ τε στρατηγοὶ καὶ τῶν στρατιωτῶν οἱ πλείους. (4) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Λακεδαιμόνιοι πεισθέντες ὑπὸ Ἀμβρακιωτῶν ἐστράτευσαν εἰς Ἀκαρνανίαν. ἡγούμενος δὲ τούτων Κνήμος εἶχε στρατιώτας πεζοὺς χιλίους καὶ ναῦς ὀλίγας· προσλαβόμενος δὲ καὶ παρὰ τῶν συμμάχων στρατιώτας τοὺς ἰκανοὺς ἤκεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ κατεστρατοπέδευσε πλησίον πόλεως τῆς ὀνομαζομένης Στράτου. (5) οἱ δὲ Ἀκαρνανες συστραφέντες καὶ τοῖς πολεμίοις ἐνεδρεῦσαντες πολλοὺς ἀπέκτειναν, καὶ συνηγάκασαν τὸν Κνήμον ἀπαγαγεῖν τὴν δύναντι εἰς τοὺς ὀνομαζομένους Οἰνιάδας.
48. Περί δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Φορμίον ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς ἔχων εἴκοσι τριήρεις περιέτυχεν ναυσὶ Λακεδαιμονίων ἐπτὰ πρὸς ταῖς τετταράκοντα. ναυμαχίας δὲ πρὸς ταύτας τὴν τε στρατηγίδα ναῦν τῶν πολεμίων κατέδυσεν καὶ τῶν ἄλλων πολλὰς ἄπλους ἐποίησεν, δώδεκα δὲ αὐτάνδρους εἶλε, τὰς δὲ λοιπὰς μέχρι τῆς γῆς κατεδίωξεν. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι παρ' ἐλπίδας ἠττηθέντες ταῖς ὑπολειφθείσαις ναυσὶν ἔφυγον εἰς Πάτρας τῆς Ἀχαΐας. αὕτη μὲν οὖν ἡ ναυμαχία συνέστη περὶ τὸ Ῥίον καλούμενον. οἱ δ' Ἀθηναῖοι τρόπαιον στήσαντες καὶ τῷ Ποσειδῶνι περὶ τὸν πορθμὸν ναῦν καθιερώσαντες ἀπέπλευσαν εἰς πόλιν συμμαχίδα Ναύπακτον. (2) Λακεδαιμόνιοι δ' ἐτέρας ναῦς ἐξέπεμψαν εἰς τὰς Πάτρας. αὗται δὲ προσλαβόμεναι τὰς ἐκ τῆς ναυμαχίας περιλειμμένας τριήρεις ἠθροίσθησαν εἰς τὸ Ῥίον· εἰς τὸν αὐτὸν δὲ τόπον καὶ τὸ πεζὸν στρατόπεδον τῶν Πελοποννησίων κατήντησε καὶ πλησίον τοῦ στόλου κατεστρατοπέδευσε. (3) Φορμίον δὲ τῇ προγεγενημένη νίκῃ φρονηματισθεὶς ἐτόλμησεν ἐπιθέσθαι ταῖς πολεμίαις ναυσὶν οὔσαις πολλαπλασίαις· καὶ τινὰς αὐτῶν καταδύσας καὶ τῶν ἰδίων ἀποβαλῶν ἀμφίδοξον ἔσχε τὴν νίκην. μετὰ δὲ

47. Następnie²⁰⁷ Ateńczycy wybrali Formiona²⁰⁸ na stratega i przydzielili mu dwadzieścia trójrzędowców. Po opłynięciu Peloponezu Formion zawinął do Naupaktos i panując nad Zatoką Krysajską, przeszkodził Lacedemończykom w żegludze po tamtejszych wodach. Lacedemończycy wysłali znaczne siły pod dowództwem króla Archidamosa, który wkroczył do Beocji i zajął pozycje pod Platejami. Zamierzając spustoszyć kraj, wezwał Platejczyków do odstąpienia od Aten, a skoro zlekceważyli jego słowa, splądrował ich terytorium i zniszczył posiadłości. (2) Potem otoczył miasto murami w nadziei, że pokona Platejczyków, pozbawiając ich środków do życia; niezależnie od tego Lacedemończycy niezmordowanie podciągali maszyny oblężnicze, za ich pomocą uderzali na mury miasta i przeprowadzali atak za atakiem. Kiedy szturm nie przyniósł rezultatu, pozostawili część wojska na straży i powrócili na Peloponez. (3) Ateńczycy mianowali Ksenofonta i Fanomachosa dowódcami i posłali ich z tysiącem żołnierzy do Tracji. Po przybyciu do bottyjskiego Spartolos²⁰⁹ wojsko ateńskie spustoszyło kraj i zniszczyło zieleniące zboże, ale przegrało bitwę z Olintyjczykami, którzy pośpieszyli Bottyjczykom na pomoc; w walce polegli ateńscy dowódcy i większość żołnierzy. (4) Równocześnie Lacedemończycy za namową Ambrakiotów zorganizowali wyprawę przeciw Akarnanii²¹⁰, przydzielając dowódcy Knemosowi tysiąc piechurów i nieco okrętów. Knemos, otrzymawszy jeszcze spore oddziały od sprzymierzeńców, dotarł do Akarnanii i rozłożył się obozem w pobliżu miasta Stratos²¹¹. (5) Akarneńczycy połączyli siły, schwytali wrogów w zasadzkę i wielu zabili, zmuszając Knemosa do wycofania się z wojskiem do Ojniad²¹².
48. Mniej więcej w tym samym czasie strateg ateński Formion, dowodząc dwudziestoma trójrzędowcami, natknął się na czterdzieści siedem okrętów lacedemońskich²¹³. W bitwie morskiej zatopił okręt nieprzyjacielskiego dowódcy, wiele innych uczynił niezdatnymi do żeglugi, tuzin przejął razem z ich załogami, a pozostałe ścigał aż do wybrzeża. Lacedemończycy, pokonani wbrew swoim oczekiwaniom, umknęli na ocalałych okrętach do achajskiego Patraj²¹⁴. Bitwa ta²¹⁵ odbyła się niedaleko Rion²¹⁶. Ateńczycy wzniesli pomnik zwycięstwa i poświęcili Posejdonowi²¹⁷ okręt w pobliżu cieśniny, po czym odpłynęli do sojuszniczego Naupaktos. (2) Lacedemończycy posłali do Patraj inne okręty, które zabrały ze sobą trójrzędowce uratowane z bitwy i zgromadziły się przy Rion; w to samo miejsce ściągnęła peloponeska armia lądowa i rozłożyła się obozem obok floty. (3) Formion, przepelniony dumą ze zwycięstwa, odważył się zaatakować okręty nieprzyjaciela, znacznie liczniejsze od ateńskich; niektóre z nich zatopił, stracił też trochę własnych, tak że jego wygrana była wątpliwa. Potem, kiedy Ateny wyprawiły następne dwadzieścia trójrzędowców,

ταῦτα Ἀθηναίων ἀποστειλάντων εἴκοσι τριήρεις, οἱ Λακεδαιμόνιοι φοβηθέντες ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κόρινθον, οὐ τολμώντες ναυμαχεῖν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

49. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Διοτίμου Ῥωμαῖοι μὲν ὑπάτους κατέστησαν Γάιον Ἰούλιον καὶ Πρόκλον Οὐεργίνιον Τρίκοστον, Ἥλεϊοι δ' ἤγαγον ὀλυμπιάδα ὀγδόην πρὸς ταῖς ὀγδοήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Σύμμαχος Μεσσήνιος ἀπὸ Σικελίας. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Κνήνος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος ἐν τῇ Κορίνθῳ διατρίβων ἔκρινε τὸν Πειραιᾶ καταλαβέσθαι. ἐπυνθάνετο γὰρ μήτε ναῦς ἐν αὐτῷ καθειλκυσμένας ὑπάρχειν μήτε στρατιώτας εἶναι τεταγμένους ἐπὶ τῆς φυλακῆς· τοὺς γὰρ Ἀθηναίους ἀμελῶς ἔχειν περὶ τῆς τούτου φυλακῆς διὰ τὸ μηδαμῶς ἐλπίζειν τολμησαί τινὰς καταλαβέσθαι τὸν τόπον. (3) διόπερ ἐν τοῖς Μεγάροις καθελκύσας τὰς νενεωκλημένας τετταράκοντα τριήρεις νυκτὸς ἔπλευσεν εἰς τὴν Σαλαμίνα· προσπεσὼν δ' ἀπροσδοκῆτως εἰς τὸ φρούριον τῆς Σαλαμίνας τὸ καλούμενον Βουδόριον, τρεῖς ναῦς ἀπέσπασε καὶ τὴν ὅλην Σαλαμίνα κατέδραμε. (4) τῶν δὲ Σαλαμινίων πυρρσευσάντων τοῖς κατὰ τὴν Ἀττικὴν, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι δόξαντες τὸν Πειραιᾶ κατειληφθαι ταχέως ἐξεβοήθουν μετὰ πολλῆς ταραχῆς· γνόντες δὲ τὸ γεγονός, ταχέως πληρώσαντες ναῦς ἱκανὰς ἔπλεον εἰς τὴν Σαλαμίνα. (5) οἱ δὲ Πελοποννήσιοι τῆς ἐπιβολῆς διαψευσθέντες ἀπέπλευσαν ἐκ τῆς Σαλαμίνας εἰς τὴν οἰκίαν. οἱ δ' Ἀθηναῖοι, τῶν πολεμίων ἀποπεπλευκότων, τῆς μὲν Σαλαμίνας ἐπιμελεστέραν φυλακὴν ἐποίησαντο καὶ κατέλιπον φρουροὺς τοὺς ἱκανοὺς, τὸν δὲ Πειραιᾶ κλειθροὺς καὶ φυλακαῖς ἱκαναῖς διαλαβόντες ὠχύρωσαν.
50. Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Σιτάλκης ὁ τῶν Θρακῶν βασιλεὺς παρειλήφει μὲν βασιλείαν ὀλίγην χώραν, διὰ δὲ τὴν ἰδίαν ἀνδρείαν καὶ σύνεσιν ἐπὶ πολὺ τὴν δυναστείαν ἠῤῥησεν, ἐπιεικῶς μὲν ἄρχων τῶν ὑποτεταγμένων, ἀνδρεῖος δ' ὢν ἐν ταῖς μάχαις καὶ στρατηγικός, ἔτι δὲ τῶν προσόδων μεγάλην ποιούμενος ἐπιμέλειαν. τὸ δὲ τέλος ἐπὶ τοσοῦτον δυνάμειος προῆλθεν, ὥστε χώρας ἄρξαι πλείστης τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλευσάντων κατὰ τὴν Θράκην. (2) ἡ μὲν γὰρ παραθαλάττιος αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ἀβδηριτῶν χώρας τὴν ἀρχὴν ἔχουσα διέτεινε μέχρι τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ, ἀπὸ δὲ θαλάττης εἰς τὸ μεσόγειον πορευομένῳ τοσοῦτον εἶχε διάστημα, ὥστε πεζὸν εὐζωνον ὁδοιπορῆσαι ἡμέρας δέκα τρεῖς. τηλικαύτης δὲ χώρας βασιλευδῶν ἐλάμβανε προσόδους καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν πλείω χιλίων ταλάντων. (3) κατὰ δὲ τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς ἔχων πόλεμον ἤθροισεν ἐκ τῆς Θράκης στρατιώτας πεζοὺς μὲν πλείους τῶν δώδεκα μυριάδων, ἵππεῖς δὲ πεντακισμυρίους, ἀναγκαῖον δ' ἐστὶ τοῦ πολέμου τούτου προεκθέσθαι τὰς αἰτίας, ἵνα σαφῆς ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ὑπάρξῃ τοῖς ἀναγινώσκουσι. Σιτάλκης τοίνυν πρὸς Ἀθηναίους φιλίαν συνθέμενος ὠμολόγησεν αὐτοῖς συμμαχήσειν τὸν ἐπὶ Θράκης πόλεμον· διόπερ βουλόμενος τοὺς Χαλκιδεῖς σὺν τοῖς Ἀθηναίοις καταπολεμῆσαι, παρεσκευάζετο δύναμιν ἀξιόλογον. (4) ἅμα δὲ καὶ πρὸς Περδίκκαν τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων ἀλλοτρίως διακείμενος,

Lacedemończycy w popłochu odpłynęli do Koryntu, nie ośmielając się toczyć bitwy na morzu.

Takie były wydarzenia tamtego roku.

49. Kiedy archontem w Atenach był Diotimos, Rzymianie ustanowili konsulami Gajusza Juliusza i Proklusa Werginiusza Trikostusa²¹⁸, a Elejczycy obchodzili osiemdziesiąte ósme igrzyska olimpijskie²¹⁹, podczas których zwycięzcą biegu został Symmachos z Messene²²⁰ na Sycylii. (2) Tego roku Knemos, dowódca floty lacedemońskiej, który przebywał w Koryncie, postanowił zająć Pireus²²¹. Jak bowiem słyszał, nie spuszczone tam na wodę żadnych okrętów ani nie wyznaczono straży: Ateńczycy nie dbali o zabezpieczenie Pireusu, nie spodziewając się zupełnie, że ktoś ośmieli się go przechwycić. (3) Tak więc Knemos popłynął nocą na Salaminę z czterdziestoma trójrzędowcami, które, wyciągnięte na ląd, czekały dotąd w Megarze. Uderzywszy znieacka na salamińską warownię Budorion, uprowadził trzy okręty i zaatakował całą wyspę. (4) Gdy Salamińczycy zaalarmowali mieszkańców Attyki sygnałami ogniowymi, Ateńczycy – przekonani, że zdobyto Pireus – w wielkim wzburzeniu śpieszyli z odsieczą. Zrozumiawszy, co się wydarzyło, szybko obsadzili załogami dużą liczbę okrętów i ruszyli na Salaminę. (5) Peloponezyjczycy, którym udaremniono plany, wycofali się z wyspy na własne terytorium. Po ich odpłynięciu Ateńczycy zatroszczyli się o lepszą ochronę Salaminy i pozostawili tam silną załogę, Pireus zaś umocnili rozmieszczonymi w nim zaporami i odpowiednią strażą.

50. Mniej więcej w tym samym czasie Sitalkes²²², król Traków, który objął we władanie małą krainę, znacznie ją rozwinął dzięki męstwu i rozumowi, rządząc poddanymi sprawiedliwie, wykazując w bitwie odwagę i zdolności dowódcze, a także dbając o finanse. Na koniec jego potęga wzrosła tak bardzo, że panował nad obszarem większym niż ten, którym mogli się szczycić poprzedni królowie traccy. (2) Wybrzeże królestwa sięgało od ziemi Abderytów²²³ aż po rzekę Ister²²⁴, a morze dzieliła od wnętrza kraju tak duża odległość, że pieszy podróżujący bez obciążenia potrzebował trzynastu dni, aby ją pokonać. Władając na tym ogromnym terytorium, Sitalkes otrzymywał corocznie ponad tysiąc talentów dochodu. (3) Zaangażowany w wojnę w okresie, o którym tu mówimy, zgromadził w Tracji ponad sto dwadzieścia tysięcy piechurów i pięćdziesiąt tysięcy jezdnych. Najpierw jednak należy przedstawić przyczyny tej wojny, aby jej omówienie było dla czytelników zrozumiałe.

Otóż Sitalkes, związawszy się przyjaźnią z Ateńczykami, obiecał im wsparcie w wojnie na terenie Tracji; dlatego, pragnąc z pomocą Aten pokonać Chalkidyjczyków, szykował potężne siły. (4) Równocześnie zaś będąc we wrogich stosunkach z Perdykkasem, królem Macedonii, postanowił osadzić Amyntasa,

ἔκρινε κατάγειν ἐπὶ τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν Ἀμύνταν τὸν Φιλίππου. δι' ἀμφοτέρας οὖν τὰς προειρημένους αἰτίας ἦν ἀναγκαῖον αὐτῷ συστήσασθαι δύναμιν ἀξιόλογον. ὡς δ' αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν στρατείαν εὐτρεπῆ κατεσκεύαστο, προήγαγε τὴν δύναμιν ἅπασαν, καὶ διελθὼν τὴν Θράκην ἐπέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. (5) οἱ δὲ Μακεδόνες τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως καταπλαγέντες παρατάξασθαι μὲν οὐκ ἐτόλμησαν, ἐκκομίσαντες δὲ τὸν τε σῆτον καὶ τῶν χρημάτων ὅσα δυνατόν ἦν εἰς τὰ καρτερώτατα φρουρία, μένοντες ἐν τούτοις ἡσυχίαν εἶχον. (6) οἱ δὲ Θρᾶκες καταγαγόντες τὸν Ἀμύνταν ἐπὶ τὴν βασιλείαν τὸ μὲν πρῶτον διὰ λόγων καὶ πρεσβειῶν ἐπειρῶντο προσάγεσθαι τὰς πόλεις, ὡς δ' οὐδεὶς αὐτοῖς προσεῖχεν, εὐθύς τῷ πρῶτῳ φρουρίῳ προσβαλόντες κατὰ κράτος εἶλον. (7) μετὰ δὲ ταῦτά τινες τῶν πόλεων καὶ τῶν φρουρίων διὰ τὸν φόβον ἐκουσίως ὑπετάγησαν. πορθήσαντες δὲ πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν καὶ πολλῆς ὠφελείας κύριοι γενόμενοι μετέβησαν ἐπὶ τὰς Ἑλληνίδας πόλεις τὰς τῶν Χαλκιδέων.

51. Τοῦ δὲ Σιτάλκου περὶ ταῦτα διατρίβοντος Θετταλοὶ καὶ Ἀχαιοὶ καὶ Μάγνητες καὶ οἱ ἄλλοι πάντες Ἑλληνας ὅσοι κατέκουν μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θερμοπυλῶν, συνεφρόνησαν καὶ δύναμιν ἀξιόλογον κοινῇ συνεστήσαντο· εὐλαβοῦντο γὰρ μήποτε τοσαύταις μυριάσιν οἱ Θρᾶκες ἐμβάλωσιν αὐτῶν εἰς τὴν χώραν, καὶ κινδυνεύσωσι ταῖς πατρίσι. (2) τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῶν Χαλκιδέων ποιησάντων, Σιτάλκης πυθόμενος τοὺς Ἑλληνας ἀδράς δυνάμεις συνηθροικῆναι καὶ τοὺς στρατιώτας ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐνοχλουμένους ἐννοούμενος, πρὸς μὲν τὸν Περδίκκαν διαλυσάμενος ἐπιγαμίας ἐποίησατο, τὰς δὲ δυνάμεις ἀπήγαγεν εἰς τὴν Θράκην.
52. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Λακεδαιμόνιοι μὲν παραλαβόντες τοὺς ἐκ Πελοποννήσου συμμάχους εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἔχοντες τὴν ἡγεμονίαν Ἀρχιδάμου τοῦ βασιλέως, τὸν δὲ σῆτον ἐν τῇ χλῶῃ διέφθειραν, καὶ τὴν χώραν δηώσαντες ἐπανῆλθον εἰς τὰς πατρίδας. (2) οἱ δ' Ἀθηναῖοι παρατάξασθαι μὲν οὐ τολμῶντες, ὑπὸ δὲ τῆς νόσου καὶ τῆς σιτοδείας πιεζόμενοι, κακὰς περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλάμβανον ἐλπίδας. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.
53. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Εὐκλείδου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους τρεῖς, Μάρκον Μάνιον, Κόιντον Σουλπίκιον Πραιτέξτατον, Σερούιον Κορνήλιον Κόσσον. ἐπὶ δὲ τούτων κατὰ τὴν Σικελίαν Λεοντῖνοι, Χαλκιδέων μὲν ὄντες ἄποικοι, συγγενεῖς δὲ Ἀθηναίων, ἔτυχον ὑπὸ Συρακοσίων πολεμούμενοι. πιεζόμενοι δὲ τῷ πολέμῳ, καὶ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῶν Συρακοσίων κινδυνεύοντες ἀλῶναι κατὰ κράτος, ἐξέπεμψαν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀξιούντες τὸν δῆμον βοηθῆσαι τὴν ταχίστην καὶ τὴν πόλιν ἑαυτῶν ἐκ τῶν κινδύνων ῥύσασθαι. (2) ἦν δὲ τῶν ἀπεσταλμένων ἀρχιπερσεβευτῆς Γοργίας ὁ ῥήτωρ, δεινότητι λόγου πολὺ προέχων πάντων τῶν καθ' ἑαυτόν. οὗτος καὶ τέχνας ῥητορικὰς πρῶτος ἐξεῦρε καὶ κατὰ τὴν σοφιστείαν τοσοῦτο τοὺς ἄλλους

syna Filipa, na tronie macedońskim. Z obu wymienionych powodów potrzebował potężnej armii. Kiedy przygotowania do wyprawy dobiegły końca, poprowadził wojsko przez Trację i wtargnął do Macedonii. (5) Macedończycy, przerażeni ogromem sił nieprzyjacielskich, nie odważyli się wydać bitwy, lecz ściągnęli jak największą ilość zboża i dobytku do najbardziej umocnionych warowni i tam ukryci nie podejmowali działań wojennych. (6) Trakowie, osadziwszy Amyntasa na tronie, starali się z początku pozyskać miasta negocjacjami i poselstwami, a skoro nie chciano ich słuchać, zaatakowali pierwszą napotkaną twierdzę i zdobyli ją szturmem. (7) Później niektóre miasta i warownie same podporządkowały im się ze strachu. A po spustoszeniu całego kraju i zagarnięciu wielkich łupów Trakowie zwrócili się przeciwko greckim miastom na Chalkidiki.

51. Kiedy Sitalkes był zajęty działaniami w Macedonii, Tessalowie, Achajowie, Magneci i wszyscy inni Grecy mieszkający między Macedonią a Termopilami porozumieli się i wspólnie zebrali znaczne wojsko, zaniepokojeni, czy Trakowie z takim mnóstwem żołnierzy nie wtargną na ich ziemie i nie zagrożą ich ojczyznom. (2) Skoro tak samo postąpili Chalkidyjczycy, Sitalkes, który dowiedział się o dużych siłach zgromadzonych przez Greków i zdawał sobie sprawę, że jego żołnierzom dokucza zima²²⁵, pojednał się z Perdykkasem, doprowadził do małżeństwa [między ich rodzinami] i wycofał się z wojskiem do Tracji.
52. Równocześnie zaś Lacedemończycy, mając u swojego boku sprzymierzeńców z Peloponezu, pod dowództwem króla Archidamosa wtargnęli do Attyki²²⁶, zniszczyli zieleniejące zboże i po spustoszeniu kraju wrócili do ojczyzny. (2) Ateńczycy nie ośmielali się wydać im bitwy; udręczeni zarazą i brakiem zboża, ponuro patrzyli w przyszłość. Takie były wydarzenia tamtego roku.
53. Kiedy archontem w Atenach był Euklejdes²²⁷, w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trzech trybunów wojskowych: Marka Maniusza, Kwintusa Sulpicjusza Praetekstusa i Serwiusza Korneliusza Kossusa²²⁸. Tego właśnie roku na Sycylii Syrakuzanie prowadzili wojnę z mieszkańcami Leontinoj²²⁹ – osadnikami Chalkidyjczyków, a pobratymcami Ateńczyków. Leontyńczycy znajdowali się w ciężkim położeniu i obawiali się, że nieprzyjaciel, mając przewagę, zdobędzie ich miasto szturmem. Wyprawili więc posłów do Aten²³⁰, prosząc lud ateński o jak najszybszą pomoc i ocalenie od niebezpieczeństwa. (2) Poselstwu przewodniczył mówca Gorgiasz²³¹, który talentem krasomówczym znacznie przewyższał wszystkich swoich współczesnych. On pierwszy sformułował za-

ὑπερέβαλεν, ὥστε μισθὸν λαμβάνειν παρὰ τῶν μαθητῶν μνᾶς ἑκατόν. (3) οὗτος οὖν κατανήσας εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παραχθεις εἰς τὸν δῆμον διελέχθη τοῖς Ἀθηναίοις περὶ τῆς συμμαχίας, καὶ τῷ ξενίζοντι τῆς λέξεως ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους ὄντας εὐφυεῖς καὶ φιλολόγους. (4) πρῶτος γὰρ ἐχρήσατο τοῖς τῆς λέξεως σχηματισμοῖς περιττοτέροις καὶ τῇ φιλοτεχνία διαφέρουσιν, ἀντιθέτοις καὶ ἰσοκώλοις καὶ παρίσοις καὶ ὁμοιοτελεύτοις καὶ τισιν ἑτέροις τοιοῦτοις, ἃ τότε μὲν διὰ τὸ ξένον τῆς κατασκευῆς ἀποδοχῆς ἠξιοῦτο, νῦν δὲ περιεργίαν ἔχειν δοκεῖ καὶ φαίνεται καταγέλαστα πλεονάκις καὶ κατακόρως τιθέμενα. (5) τέλος δὲ πείσας τοὺς Ἀθηναίους συμμαχεῖσθαι τοῖς Λεοντίνοις, οὗτος μὲν θαυμασθεὶς ἐν ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ τέχνῃ ῥητορικῇ τὴν εἰς Λεοντίνους ἐπάνοδον ἐποιήσατο.

54. Ἀθηναῖοι δὲ καὶ πάλαι μὲν ἦσαν ἐπιθυμηταὶ τῆς Σικελίας διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας, καὶ τότε δ' ἀσμένως προσδεξάμενοι τοὺς τοῦ Γοργίου λόγους ἐνηφίσαντο συμμαχίαν ἐκπέμπειν τοῖς Λεοντίνοις, πρόφασιν μὲν φέροντες τὴν τῶν συγγενῶν χρεῖαν καὶ δέησιν, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὴν νῆσον σπεύδοντες κατακτήσασθαι. (2) καὶ γὰρ οὐ πολλοῖς ἔτεσι πρότερον τῶν τε Κορινθίων καὶ τῶν Κερκυραίων διαπολεμούντων μὲν πρὸς ἀλλήλους, φιλοτιμηθέντων δ' ἀμφοτέρων συμμάχους λαβεῖν τοὺς Ἀθηναίους, προέκρινεν ὁ δῆμος συμμαχεῖν τοῖς Κερκυραίοις διὰ τὸ τὴν Κέρκυραν εὐφυῶς κεῖσθαι πρὸς τὸν εἰς Σικελίαν πλοῦν. (3) καθόλου γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι κατακτησάμενοι τὴν τῆς θαλάττης ἡγεμονίαν καὶ μεγάλας πράξεις ἐπιτελεσάμενοι συμμάχων τε πολλῶν εὐπόρουσιν καὶ δυνάμεις μεγίστας ἐκέκτηντο καὶ χρημάτων τε πλῆθος ἔτοιμον παρέλαβον, μετακομίσαντες ἐκ Δήλου τὰ κοινὰ χρήματα τῶν Ἑλλήνων, ὄντα πλείω τῶν μυρίων ταλάντων, ἡγεμόσι τε μεγάλοις καὶ διὰ στρατηγίαν δεδοκιμασμένοις ἐχρήσαντο, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ἠλπιζόν καταπολεμήσειν μὲν τοὺς Λακεδαιμονίους, πάσης δὲ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡγεμονίαν περιπεποιημένοι ἀνθέξασθαι τῆς Σικελίας. (4) Διὰ ταύτας οὖν τὰς αἰτίας ψηφισάμενοι βοηθεῖν τοῖς Λεοντίνοις ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Σικελίαν ναῦς εἴκοσι καὶ στρατηγούς Λάχρητα καὶ Χαροιάδην. οὗτοι δὲ πλεύσαντες εἰς τὸ Ῥήγιον προσελάβοντο ναῦς εἴκοσι παρὰ τῶν Ῥηγίων καὶ τῶν ἄλλων Χαλκιδέων ἀποίκων. ἐντεῦθεν δ' ὀρμώμενοι τὸ μὲν πρῶτον τὰς Λιπαραίων νήσους κατέδραμον διὰ τὸ συμμαχεῖν τοὺς Λιπαραίους τοῖς Συρακοσίοις, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ Λοκροὺς πλεύσαντες καὶ πέντε νεῶν Λοκρίδων κυριεύσαντες, Μύλας φρούριον ἐπολιόρκησαν. (5) ἐπιβοηθησάντων δὲ τῶν πλησιοχώρων Σικελιωτῶν τοῖς Μυλαίοις ἐγένετο μάχη, καθ' ἣν Ἀθηναῖοι νικήσαντες ἀπέκτειναν μὲν πλείους τῶν χιλίων, ἐξώγησαν δὲ οὐκ ἐλάττους τῶν ἑξακοσίων· εὐθὺς δὲ καὶ τὸ φρούριον ἐκπολιορκήσαντες κατέσχον. (6) Τούτων δὲ πραττομένων κατέπλευσαν νῆες τετταράκοντα, ἃς ἀπέστειλεν ὁ δῆμος, κρίνων γενναιότερον ἄπτεσθαι τοῦ πολέμου· ἦγετο δ' αὐτῶν Εὐρυμέδων καὶ Σοφοκλῆς. ἀθροισθεισῶν δὲ τῶν τριήρων εἰς ἓνα τόπον ἀξιόλογος ἦδη στόλος κατεσκευάσθη, συγκείμενος ἐκ τριήρων ὀγδοήκοντα. τοῦ δὲ πολέμου χρονίζοντος οἱ Λεοντῖνοι διαπρεσβευσάμενοι πρὸς τοὺς Συρακοσίους

sady retoryki, a w sofistyce górował nad innymi tak bardzo, że otrzymywał od uczniów wynagrodzenie w wysokości stu min. (3) Gorgiasz zatem przybył do Aten i – przedstawiony zgromadzeniu ludowemu – mówił o przymierzu, zdumiewając Ateńczyków, z natury bystrych i zamiłowanych w sztuce słowa, niezwykłością wypowiedzi. (4) Pierwszy bowiem zastosował osobliwe i kunsztowne figury stylistyczne: antytezy, zdania złożone z równych członów, o jednakowej budowie i podobnych zakończeniach i inne tego rodzaju środki, które wówczas budziły podziw ze względu na odmienność stylu, teraz zaś, używane zbyt często i z przesadą, wydają się pretensjonalne i niedorzeczne. (5) Ostatecznie przekonał Ateńczyków do sojuszu z Leontyńczykami i zyskawszy w Atenach uznanie dla swoich umiejętności retorycznych, powrócił do Leontinoj.

54. Ateńczycy już przedtem pożądaliby Sycylii z powodu jej urodzajności, a teraz, z zadowoleniem przyjąwszy argumenty Gorgiasza, zagłosowali za wysłaniem wsparcia Leontyńczykom²³². Decyzję tę tłumaczyli trudnym położeniem i prośbą pobratymców, w rzeczywistości jednak pragnęli opanować wyspę²³³. (2) Bo i niewiele lat wcześniej, kiedy trwała wojna Koryntu z Korkyrą i obie strony zabiegały u Ateńczyków o przymierze, lud ateński opowiedział się za sojuszem z Korkyrejczykami, ponieważ Korkyra była dogodnie położona na szlaku morskim wiodącym na Sycylię. (3) Ogółem, po zdobyciu dominacji na morzu i dokonaniu wspaniałych czynów Ateńczycy mieli szereg sojuszników, zgromadzili potężne siły, zagarnęli ogromną ilość pieniędzy – ponad dziesięć tysięcy talentów – przenosząc z Delos wspólne fundusze Greków, a także znajdowali wybitnych dowódców wypróbowanych w kampaniach wojennych, i na tej właśnie podstawie liczyli, że pokonają Lacedemończyków i zapewniwszy sobie polityczną przewagę w Grecji, sięgną po Sycylię. (4) Z tych więc powodów zagłosowali za udzieleniem pomocy Leontyńczykom i wysłali na Sycylię dwadzieścia okrętów dowodzonych przez Lachesa i Charojadesa²³⁴. Ci zaś popłynęli do Region i uzyskali jeszcze dwadzieścia okrętów od Regionczyków i innych kolonistów chalkidyckich. Wyruszając z bazy w Region, zaatakowali najpierw wyspy Liparyjczyków, którzy byli sojusznikami Syrakuz, następnie wyprawili się przeciw Lokrom²³⁵ i przechwycili pięć lokryjskich okrętów, po czym przystąpili do oblężenia warownego miasta Myle²³⁶. (5) Na odsiecz oblężonym pośpieszyli ich sycylijscy sąsiedzi. Doszło do bitwy, w której zwycięzcy Ateńczycy zabili ponad tysiąc nieprzyjaciół, a do niewoli wzięli nie mniej niż sześciuset; zaraz też zmusili obleganych do kapitulacji i zajęli warownię. (6) Równocześnie przyplłynęło²³⁷ czterdzieści okrętów wysłane przez lud ateński, który postanowił prowadzić wojnę z większym zaangażowaniem; dowodzili nimi Eurymedont i Sofokles. Kiedy okręty Ateńczyków zgromadziły się w jednym miejscu, utworzyły potężną flotę, złożoną z osiemdziesięciu trójrzędowców. (7) Wojna jednak się przedłużała i Leontinoj za pośrednic-

διελύθησαν. (7) διόπερ αἱ μὲν τῶν Ἀθηναίων τριήρεις ἀπέπλευσαν εἰς τὴν οἰκείαν, οἱ δὲ Συρακόσιοι τοῖς Λεοντίνοις μεταδόντες τῆς πολιτείας ἅπαντας Συρακοσίους ἐποίησαν, καὶ τὴν πόλιν φρούριον ἀπέδειξαν τῶν Συρακοσίων. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Σικελίαν ἐν τούτοις ἦν.

55. Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Λέσβιοι μὲν ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων· ἐνεκάλουν γὰρ αὐτοῖς, ὅτι βουλομένων συνοικίζειν πάσας τὰς κατὰ τὴν Λέσβον πόλεις εἰς τὴν Μυτιληναίων πόλιν διεκόλυσαν. (2) διὸ καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους ἀποστείλαντες πρεσβευτὰς καὶ συμμαχίαν συνθέμενοι συνεβούλευον τοῖς Σπαρτιάταις ἀντέχεσθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας· πρὸς ταύτην δὲ τὴν ἐπιβολὴν ἐπηγγείλαντο πολλὰς τριήρεις εἰς τὸν πόλεμον παρέξεσθαι. (3) ἀσμένως δὲ τῶν Λακεδαιμονίων ὑπακουσάντων καὶ περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν τριήρων γινομένων, Ἀθηναῖοι φθάσαντες αὐτῶν τὴν παρασκευὴν παραχρῆμα δύναμιν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Λέσβον, πληρώσαντες ναῦς τετταράκοντα καὶ στρατηγὸν προχειρισάμενοι Κλεινιππίδην. οὗτος δὲ προσλαβόμενος βοήθειαν παρὰ τῶν συμμάχων κατέπλευσεν εἰς Μυτιλήνην. (4) γενομένης δὲ ναυμαχίας οἱ μὲν Μυτιληναῖοι λειφθέντες συνεκλείσθησαν εἰς πολιορκίαν, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων ψηφισαμένων βοηθεῖν τοῖς Μυτιληναίοις καὶ παρασκευαζομένων στόλον ἀξιόλογον, ἔφθασαν Ἀθηναῖοι ναῦς ἄλλας σὺν ὀπλίταις χιλίοις ἀποστείλαντες εἰς Λέσβον. (5) τούτων δ' ἡγούμενος Πάχης ὁ Ἐπικλήρου καταντήσας εἰς τὴν Μυτιλήνην, καὶ τὴν προϋπάρχουσαν δύναμιν παραλαβὼν, περιετείχισε τὴν πόλιν καὶ συνεχεῖς προσβολὰς ἐποιεῖτο οὐ μόνον κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλατταν. (6) Λακεδαιμόνιοι δὲ ἐξαπέστειλαν εἰς τὴν Μυτιλήνην τριήρεις μὲν τετταράκοντα πέντε καὶ στρατηγὸν Ἀλκίδαν, εἰς δὲ τὴν Ἀττικὴν εἰσέβαλον μετὰ τῶν συμμάχων· ἐπελθόντες δὲ τοὺς παραλελειμμένους τόπους τῆς Ἀττικῆς καὶ δηώσαντες τὴν χώραν ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκείαν. (7) Μυτιληναῖοι δὲ τῆ σιτοδείᾳ καὶ τῷ πολέμῳ πιεζόμενοι καὶ στασιάζοντες πρὸς ἀλλήλους, καθ' ὁμολογίαν παρέδωκαν τὴν πόλιν τοῖς πολιορκουσίν. (8) ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις τοῦ δήμου βουλευομένου πῶς χρὴ προσενέγκασθαι τοῖς Μυτιληναίοις, Κλέων ὁ δημαγωγός, ὠμὸς ὢν τὸν τρόπον καὶ βίαιος, παρῶξυνε τὸν δῆμον, ἀποφαινόμενος δεῖν τοὺς Μυτιληναίους αὐτοὺς μὲν ἠβηδὸν ἅπαντας ἀποκτεῖναι, τέκνα δὲ καὶ γυναῖκας ἐξανδραποδίσασθαι. (9) τέλος δὲ πεισθέντων τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν γνώμην τε τοῦ Κλέωνος ψηφισαμένων, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μυτιλήνην οἱ τὰ δοχθέντα τῷ δήμῳ δηλώσοντες τῷ στρατηγῷ. (10) τοῦ δὲ Πάχηςτος ἀναγνόντος τὸ ψήφισμα ἦλθεν ἐναντίον τῷ προτέρῳ ἕτερον. ὁ δὲ Πάχης γνοὺς τὴν μετάνοιαν τῶν Ἀθηναίων ἐχάρη, καὶ τοὺς Μυτιληναίους συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν ἀπέλυσε τῶν ἐγκλημάτων, ἅμα δὲ καὶ τῶν μεγίστων φόβων. Ἀθηναῖοι δὲ τῆς Μυτιλήνης τὰ τείχη περιελόντες τὴν Λέσβον ὅλην πλὴν τῆς Μηθυμναίων χώρας κατεκληρούχησαν. Ἡ μὲν οὖν Λεσβίων ἀπόστασις ἀπ' Ἀθηναίων τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος.

twem posłów pogodziło się z Syrakuzami. Ateńskie trójrzędowce powróciły do ojczyzny; Syrakuzy nadały Leontyńczykom prawa obywatelskie i uczyniły ich wszystkich Syrakuzanami, a ich miasto ogłosiły swoją warownią. Tak wyglądała wtedy sytuacja na Sycylii.

55. W Grecji mieszkańcy Lesbos zbuntowali się przeciw Atenom²³⁸, urażeni tym, że stanęły im na przeszkodzie, kiedy chcieli zjednoczyć wszystkie miasta lesbijskie z Mityleną. (2) Wyprawili więc poselstwo do Lacedemończyków, zawarli z nimi przymierze i doradzali, aby Sparta zabiegała o hegemonię na morzu, a jako pomoc w tym przedsięwzięciu obiecali dostarczyć wiele trójrzędowców dla celów wojennych. (3) Lacedemończycy przyjęli ofertę z zadowoleniem i przystąpili do budowy floty, lecz Ateńczycy uprzedzili te przygotowania: czym prędzej posłali wojsko na Lesbos, obsadziwszy załogami czterdzieści okrętów dowodzonych przez Kleinippidesa. Kleinippides otrzymał wsparcie od sprzymierzeńców i przyплыł do Mityleny. (4) Doszło do bitwy morskiej i pokonani Mityleńczycy zostali zamknięci w oblężonym mieście. Lacedemończycy opowiedzieli się za pomocą dla Mityleny i szykowali silną flotę, ale Ateńczycy uprzedzili ich zamiary, wysyłając na Lesbos dodatkowe okręty z tysiącem hoplitów pod rozkazami Pachesa, syna Epiklerosa. Po przybyciu do Mityleny Paches objął dowództwo nad znajdującym się tam wojskiem, otoczył miasto murami i przeprowadzał częste szturmy od strony lądu i morza. (6) Lacedemończycy zaś wyprawili do Mityleny czterdzieści pięć trójrzędowców pod dowództwem Alkidasa, a także wtargnęli ze sprzymierzeńcami do Atyki, zaatakowali miejsca, które ominęli poprzednio, spustoszyli kraj, po czym wrócili na swoje terytorium. (7) Mityleńczycy natomiast, udręczeni głodem i wojną, wewnątrz skłóceni, na podstawie układu poddali miasto oblegającym. (8) Kiedy zgromadzenie ludowe w Atenach debatowało nad tym, jak obejść się z Mityleńczykami, demagog Kleon²³⁹, człowiek okrutny i gwałtowny, podburzył lud, dowodząc, że należy zabić wszystkich mężczyzn i młodzieńców w Mitylenie, a dzieci i kobiety sprzedać w niewolę. (9) W końcu Ateńczycy, przekonani argumentami Kleona, zagłosowali po jego myśli i posłali do Mityleny, aby zawiadomić dowódcę o swoim postanowieniu. (10) Paches właśnie przeczytał ich uchwałę, kiedy nadeszła następna, przeciwna tej pierwszej. Ucieszył się na wiadomość o zmianie decyzji i wezwawszy Mityleńczyków na zgromadzenie, uwolnił ich od zarzutów i największych obaw. Ateńczycy zburzyli mury Mityleny i rozdzielili przez losowanie całe Lesbos²⁴⁰ oprócz terytorium Metymny²⁴¹.

Tak zakończył się bunt Lesbijczyków przeciw Atenom.

56. Περί δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Λακεδαιμόνιοι τὰς Πλαταιὰς πολιορκοῦντες περιτείχισαν τὴν πόλιν καὶ στρατιώταις πολλοῖς παρεφύλαττον. χρονιζούσης δὲ τῆς πολιορκίας καὶ τῶν Ἀθηναίων μηδεμίαν ἐξαποστελλόντων βοήθειαν, οἱ πολιορκούμενοι σιτοδεία τε συνείχοντο καὶ τῶν πολιτῶν ἐν ταῖς προσβολαῖς πολλοὺς ἀπεβελήκεσαν. (2) ἀπορουμένων δ' αὐτῶν καὶ βουλευομένων περὶ τῆς σωτηρίας, τοῖς μὲν πολλοῖς ἐδόκει τὴν ἡσυχίαν ἄγειν, τοῖς δ' ἄλλοις ὡς διακοσίοις οὓσιν ἔδοξε νυκτὸς βιάσασθαι τοὺς φύλακας καὶ διεκπεσεῖν εἰς τὰς Ἀθήνας. (3) τηρήσαντες οὖν ἀσέληνον νύκτα τοὺς μὲν ἄλλους ἔπεισαν εἰς θάτερα μέρη προσβάλλειν τῷ περιτειχίσματι, αὐτοὶ δ' ἑτοιμασάμενοι κλίμακας, καὶ τῶν πολεμίων παραβοηθούτων ἐν τοῖς ἀπεστραμμένοις μέρεσι τῶν τειχῶν, αὐτοὶ διὰ τῶν κλιμάκων ἔτυχον ἀναβάντες ἐπὶ τὸ τεῖχος, καὶ τοὺς φύλακας ἀποκτείναντες διέφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας. (4) τῇ δ' ὑστεραίᾳ Λακεδαιμόνιοι μὲν παροξυνθέντες ἐπὶ τῷ δρασμῷ τῶν ἀπεληλυθόντων ἐκ τῆς πόλεως, προσέβαλον τῇ πόλει τῶν Πλαταιέων καὶ πᾶσαν εἰσεφέροντο σπουδῆν βίᾳ χειρώσασθαι τοὺς πολιορκουμένους· οἱ δὲ Πλαταιεῖς καταπλαγέντες καὶ διαπρεσβευσάμενοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς τε καὶ τὴν πόλιν τοῖς πολεμίοις. (5) οἱ δ' ἡγεμόνες τῶν Λακεδαιμονίων καθ' ἓνα τῶν Πλαταιέων προσκαλούμενοι ἐπηρώτων τί ἀγαθὸν πεποίηκε τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἐκάστου δὲ ὁμολογοῦντος μηδὲν εὐηργετηκέναι, πάλιν ἐπηρώτων εἴ τι κακὸν ἔδρασαν τοὺς Σπαρτιάτας· οὐδενὸς δ' ἀντιλέγοντος, πάντων κατέγνωσαν θάνατον. (6) διὸ καὶ τοὺς ἐγκαταλειφθέντας ἅπαντας ἀνεῖλον καὶ κατασκάψαντες ἐμίσθωσαν τὴν χώραν αὐτῶν. Πλαταιεῖς μὲν οὖν τὴν πρὸς Ἀθηναίους συμμαχίαν βεβαιοτάτην τηρήσαντες ἀδίκως ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς περιέπεσον.

57. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις ἐν τῇ Κερκύρᾳ μεγάλη συνέστη στάσις καὶ φιλοτιμία διὰ τιαύτας αἰτίας. ἐν τῷ περὶ Ἐπίδαμον πολέμῳ πολλοὶ Κερκυραίων αἰχμάλωτοι γενόμενοι καὶ καταβληθέντες εἰς τὴν δημοσίαν φυλακὴν ἐπηγγείλαντο τοῖς Κορινθίοις παραδώσειν τὴν Κέρκυραν, ἐὰν αὐτοὺς ἀπολύσωσιν. (2) ἀσμένως δὲ τῶν Κορινθίων προσδεξαμένων τοὺς λόγους, οἱ Κερκυραῖοι προσποιηθέντες λύτρα διδόναι διηγγήθησαν ὑπὸ τῶν προξένων ἱκανῶν τιῶν ταλάντων ἀφεθέντες. (3) καὶ τηροῦντες τὴν τῶν ὁμολογημένων πίστιν, ὡς κατήντησαν εἰς τὴν πατρίδα, τοὺς δημαγωγεῖν εἰωθότας καὶ μάλιστα τοῦ πλήθους προΐστασθαι συλλαβόντες ἀπέσφαξαν. καταλύσαντες δὲ τὴν δημοκρατίαν, μετ' ὀλίγον χρόνον Ἀθηναίων βοηθησάντων τῷ δήμῳ, οἱ μὲν Κερκυραῖοι τὴν ἐλευθερίαν ἀνακτησάμενοι κολάζειν ἐπεβάλλοντο τοὺς τὴν ἐπανάστασιν πεπονημένους· οὗτοι δὲ φοβηθέντες τὴν τιμωρίαν κατέφυγον ἐπὶ τοὺς τῶν θεῶν βωμοὺς καὶ ἰκέται τοῦ δήμου καὶ τῶν θεῶν ἐγένοντο. (4) οἱ δὲ Κερκυραῖοι διὰ τὴν πρὸς θεοὺς εὐσέβειαν τῆς μὲν τιμωρίας αὐτοὺς ἀπέλυσαν, ἐκ τῆς πόλεως δὲ ἐξέπεμψαν. οὗτοι δὲ πάλιν νεωτερίζειν ἐπιβαλόμενοι καὶ τευχίσαντες ἐν τῇ νήσῳ χωρίον ὄχυρὸν ἑκακοποιοῦν τοὺς Κερκυραίους. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

56. Mniej więcej w tym samym czasie²⁴² Lacedemończycy otoczyli oblegane Plateje murami i wystawili liczne straże. A ponieważ blokada się przedłużyła i Ateńczycy nie przysyłali żadnego wsparcia²⁴³, oblegani cierpieli głód i stracili wielu obywateli w trakcie szturmów. (2) Bezradni debatowali więc nad sposobem, w jaki mogliby się ocalić. Większość była zdania, że należy trwać w mieście; inni – około dwustu – postanowili przedrzeć się nocą przez posterunki i poszukać schronienia w Atenach. (3) Doczekawszy się bezksiężycowej nocy, namówili współobywateli, aby przypuścili atak na część zamykających ich murów, sami zaś przygotowali drabiny i kiedy wrogowie pośpieszyli bronić przeciwległego odcinka, wspięli się po drabinach na mur, zabili strażników i uciekli do Aten. (4) Nazajutrz Lacedemończycy, rozdrażnieni ich ucieczką z miasta, zaatakowali Plateje i dokładali wszelkich starań, aby zdławić opór oblężonych. Przerażeni Platejczycy, wyprawivszy posłów, poddali siebie i miasto nieprzyjacielowi. (5) Wtedy dowódcy lacedemońscy, przywołując każdego z osobna, pytali, jakie dobro wyświadczył Lacedemończykom, a kiedy każdy przyznawał, że nic dobrego dla nich nie uczynił, zadawali mu pytanie, czy wyrządził Spartanom jakieś zło; skoro żaden nie mógł temu zaprzeczyć, skazali Platejczyków bez wyjątku na śmierć. (6) Zgładzono więc wszystkich pozostałych w Platejach, doszczętnie zburzono miasto, a ziemię oddano w dzierżawę. I tak oto Platejczycy, najwierniejsi sprzymierzeńcy Aten, wbrew sprawiedliwości doznali najokrutniejszego losu.

57. Równocześnie na Korkyrze rozgorzała zacięta wojna domowa i rywalizacja, a to z następujących powodów. W trakcie walk o Epidamnos Korkyrejczycy, wzięci w dużej liczbie do niewoli i wtrąceni do państwowego więzienia, obiecali wydać Korkyrę Koryntyjczykom w zamian za oswobodzenie. (2) Kiedy Koryntyjczycy przyjęli tę propozycję życzliwie, Korkyrejczycy upozorowali wypłatę okupu i wyszli na wolność po złożeniu przez proksenów znacznej sumy jako poręczenia. (3) Wróciwszy do ojczyzny, dochowali obietnicy: zaarrestowali i zabili najbardziej doświadczonych i wpływowych przedstawicieli ludu, a następnie obalili demokrację. Wkrótce Ateny udzieliły wsparcia stronnictwu ludowemu i Korkyrejczycy, odzyskawszy swobodę, przystąpili do karania winnych przewrotu; tamci, obawiając się zemsty, schronili się u ołtarzy jako błagalnicy ludu i bogów. (4) Współobywatele, powodowani pobożnością, darowali im karę, ale wygnali ich z miasta. Wypędzeni zaczęli wtedy ponownie dążyć do zmiany ustroju; obwarowali placówkę na wyspie i napadali na Korkyrejczyków. Takie były wydarzenia tamtego roku.

58. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Εὐθύνου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἀντι τῶν ὑπάτων χιλιάρχους τρεῖς, Μάρκον Φάβιον, Μάρκον Φαλίτιον, Λεύκιον Σερούλιον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι χρόνον τινὰ τῆς νόσου τῆς λοιμικῆς ἀνείμενοι πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς συμφορὰς ἐνέπεσον· (2) οὕτω γὰρ ὑπὸ τῆς νόσου διετέθησαν, ὥστε τῶν στρατιωτῶν ἀποβαλεῖν πεζοὺς μὲν ὑπὲρ τοὺς τετρακισχιλίους, ἵππεῖς δὲ τετρακοσίους, τῶν δ' ἄλλων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων ὑπὲρ τοὺς μυρίους. ἐπιζητούσης δὲ τῆς ἱστορίας τὴν τῆς περι τὴν νόσον δεινότητος αἰτίαν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐκθέσθαι ταῦτα.

(3) Προγεγενημένων ἐν τῷ χειμῶνι μεγάλων ὄμβρων συνέβη τὴν γῆν ἔνυδρον γενέσθαι, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν κοίλων τόπων δεξαμένους πλῆθος ὕδατος λιμνάσαι καὶ σχεῖν στατὸν ὕδωρ παραπλησίως τοῖς ἐλώδεσι τῶν τόπων, θερμαινομένων δ' ἐν τῷ θέρει τούτων καὶ σηπομένων συνίστασθαι παχείας καὶ δυσώδεις ἀτμίδας, ταύτας δ' ἀναθυμιωμένας διαφθεῖρειν τὸν πλησίον ἀέρα· ὅπερ διὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἐλῶν τῶν νοσώδη διάθεσιν ἐχόντων ὁρᾶται γινόμενον. (4) συνεβάλετο δὲ πρὸς τὴν νόσον καὶ ἡ τῆς προσφερομένης τροφῆς κακία· ἐγένοντο γὰρ οἱ καρποὶ κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ἔνυγροι παντελῶς καὶ διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν φύσιν. τρίτην δὲ αἰτίαν συνέβη γενέσθαι τῆς νόσου τὸ μὴ πνεῦσαι τοὺς ἐτησίαις, δι' ὧν αἰεὶ κατὰ τὸ θέρος ψύχεται τὸ πολὺ τοῦ καύματος· τῆς δὲ θερμασίας ἐπίτασιν λαβούσης καὶ τοῦ ἀέρος ἐμπύρου γενομένου, τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων μηδεμίαν ψύξεως γενομένης λυμαίνεσθαι συνέβαινε. (5) διὸ καὶ τὰ νοσήματα τότε πάντα καυματώδη συνέβαιναν εἶναι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς θερμασίας. διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν οἱ πλεῖστοι τῶν νοσοῦντων ἔρριπτον ἑαυτοὺς εἰς τὰ φρέατα καὶ τὰς κρήνας, ἐπιθυμοῦντες αὐτῶν καταψύζειν τὰ σώματα. (6) οἱ δ' Ἀθηναῖοι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς νόσου τὰς αἰτίας τῆς συμφορᾶς ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνέπεμπον. διὸ καὶ κατὰ τινὰ χρησμόν ἐκάθηραν τὴν νῆσον Δῆλον, Ἀπόλλωνος μὲν οὖσαν ἱεράν, δοκοῦσαν δὲ μεμιάνθαι διὰ τὸ τοὺς τετελευτηκότας ἐν αὐτῇ τεθάφθαι. (7) ἀνασκάναντες οὖν ἀπάσας τὰς ἐν τῇ Δήλῳ θήκας μετήνεγκαν εἰς τὴν Ῥήνειαν καλουμένην νῆσον, πλησίον ὑπάρχουσαν τῆς Δήλου. ἔταξαν δὲ καὶ νόμον μήτε τίκτειν ἐν τῇ Δήλῳ μήτε θάπτειν. ἐποίησαν δὲ καὶ πανήγυριν τὴν τῶν Δηλίων, γεγενημένην μὲν πρότερον, διαλιποῦσαν δὲ πολὺν χρόνον.

59. Τῶν δ' Ἀθηναίων περὶ ταῦτ' ἀσχολουμένων Λακεδαιμόνιοι τοὺς Πελοποννησίους παραλαβόντες κατεστρατοπέδευσαν περὶ τὸν ἰσθμόν, διανοοῦμενοι πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβαλεῖν· σεισμῶν δὲ μεγάλων γινομένων δεισιδαιμονήσαντες ἀνέκαμψαν εἰς τὰς πατρίδας. (2) τηλικούτους δὲ τοὺς σεισμοὺς συνέβη γενέσθαι κατὰ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὥστε καὶ πόλεις τινὰς ἐπιθαλαττίους ἐπικλύσασαν τὴν θάλατταν διαφθεῖραι, καὶ κατὰ τὴν Λοκρίδα χερρονήσου καθεστώσης ῥῆξαι μὲν τὸν ἰσθμόν, ποιῆσαι δὲ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Ἀταλάντην.

(3) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Λακεδαιμόνιοι τὴν Τραχίνα καλουμένην ᾧκισαν καὶ μετωνόμασαν Ἡράκλειαν διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας. (4) Τραχίνιοι πρὸς Οἰταίους ὁμόρους ὄντας ἔτη πολλὰ διεπολέμουν καὶ τοὺς πλείους τῶν πολιτῶν ἀπέβαλον. ἐρήμου δ' οὖσης τῆς πόλεως ἠξίωσαν Λακεδαιμόνιους ὄντας ἀποίκους

58. Kiedy archontem w Atenach był Euthynos²⁴⁴, w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trzech trybunów wojskowych: Marka Fabiusza, Marka Faliniusza i Lucjusza Serwiliusza²⁴⁵. Tego roku Ateńczycy, których od pewnego czasu nie nawiedzała zaraza, znowu popadli w owo nieszczęście²⁴⁶: (2) choroba szerzyła się tak bardzo, że stracili w armii ponad cztery tysiące piechurów i czterystu jezdnych, a spośród pozostałych – wolnych i niewolników – ponad dziesięć tysięcy ludzi. Ponieważ historia szuka przyczyny tego strasznego moru, winni jesteśmy wyjaśnienie.

(3) Tak się mianowicie złożyło, że po ulewnych deszczach zimowych grunt zrobił się błotnisty, a wiele terenów nizinnych, wchłonawszy mnóstwo opadów, zamieniło się w rozlewiska stojącej wody, podobne do moczarów. Latem, kiedy podniosła się temperatura rozlewisk i nastąpiło gnicie, utworzyły się gęste, cuchnące wyziewy, które ulatniając się, skaziły okoliczne powietrze. To samo zjawisko można obserwować na bagnach o niezdrowym charakterze. (4) Do zarazy przyczyniła się także zła jakość pożywienia: tamtego roku plony były zupełnie wodniste i bez swojej naturalnej wartości. Trzecim powodem zarazy był brak wiatrów z północnego zachodu²⁴⁷, które na ogół znacznie łagodzą letni upał. Straszliwy skwar i rozpalone powietrze działały niszcząco na ludzkie ciała, które nie znajdowały żadnego orzeźwienia. (5) W rezultacie wszystkim chorobom towarzyszyła wtedy gorączka wywołana przez nadmierne gorąco i większość chorych w poszukiwaniu ochłody rzucała się do cystern i źródeł. (6) Ateńczycy, poruszeni srogością zarazy, upatrywali sprawcę nieszczęścia w bóstwie. Dlatego zgodnie z poleceniem pewnej wyroczni oczyścili Delos, wyspę poświęconą Apollonowi, którą uważali za skalaną, ponieważ pogrzebano na niej zmarłych. (7) Odkopali więc wszystkie tamtejsze groby i przenieśli je na pobliską wyspę Reneję²⁴⁸. Uchwalili też prawo, które zakazywało porodów i pogrzebów na Delos. Ponadto zorganizowali uroczyste święto Deliów, obchodzone niegdyś, lecz od dawna już zaniechane.

59. Podczas gdy Ateńczycy byli tym zatrudnieni, Lacedemończycy z Peloponezyjczykami rozłożyli się obozem na przesmyku [korynckim], zamierzając ponownie wtargnąć do Attyki. Nastąpiło jednak potężne trzęsienie ziemi²⁴⁹ i ogarnięci zabobonnym lękiem zawrócili na własne terytoria. (2) Wstrząsy te dotknęły wiele obszarów Grecji tak mocno, że morze zalało i zniszczyło niektóre nadbrzeżne miasta, a w Lokrydzie utworowało sobie drogę przez półwysp, tworząc wyspę Atalantę²⁵⁰.

(3) Równocześnie Lacedemończycy skolonizowali miasto Trachis²⁵¹ i zmienili mu nazwę na Herakleja²⁵², a to z następujących powodów. (4) Trachińczycy od szeregu lat prowadzili wojnę z sąsiednimi Ojtajczykami i stracili większość obywateli. Ponieważ miasto opustoszało, oczekiwali, że Lacedemończycy za-

ἐπιμεληθῆναι τῆς πόλεως. οἱ δὲ καὶ διὰ τὴν συγγένειαν καὶ διὰ τὸ τὸν Ἡρακλέα, πρόγονον ἑαυτῶν ὄντα, ἐγκαταφεκῆναι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐν τῇ Τραχίνι, ἔγνωσαν μεγάλην αὐτὴν ποιῆσαι πόλιν. (5) διὸ καὶ Λακεδαιμονίων μὲν καὶ τῶν Πελοποννησίων τετρακισχιλίους οἰκῆτορας ἐκπεμψάντων, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοὺς βουλομένους μετέχειν τῆς ἀποικίας προσεδέξαντο· οὗτοι δ' ἦσαν οὐκ ἐλάττους τῶν ἑξακισχιλίων. διὸ καὶ τὴν Τραχίνα μυριάνδρον ποιήσαντες, καὶ τὴν χώραν κατακληρουχίσαντες, ὠνόμασαν τὴν πόλιν Ἡράκλειαν.

60. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθηνησι Στρατοκλέους ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ τῶν ὑπάντων χιλίαρχοι τρεῖς κατεστάθησαν, Λεύκιος Φούριος, Σπόριος Πινάριος καὶ Γάιος Μέτελλος. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι μὲν Δημοσθένη προχειρισάμενοι στρατηγὸν μετὰ νεῶν τριάκοντα καὶ στρατιωτῶν ἱκανῶν ἐξαπέστειλαν. οὗτος δὲ προσλαβόμενος παρὰ τῶν Κερκυραίων τριῆρεις πεντεκαίδεκα καὶ παρὰ τῶν Κεφαλλήνων καὶ Ἀκαρνάνων καὶ Μεσσηνίων τῶν ἐν Ναυπάκτῳ στρατιώτας ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν Λευκάδα. δηώσας δὲ τὴν χώραν τῶν Λευκαδίων ἀπέπλευσεν ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν καὶ πολλὰς αὐτῶν κόμας ἐπόρθησε. τῶν δὲ Αἰτωλῶν συστραφέντων ἐπ' αὐτὸν ἐγένετο μάχη, καθ' ἣν Ἀθηναῖοι λειφθέντες εἰς Ναύπακτον ἀπεχώρησαν. (2) οἱ δὲ Αἰτωλοὶ διὰ τὴν νίκην ἐπαρθέντες, καὶ προσλαβόμενοι Λακεδαιμονίων τρισχιλίους στρατιώτας, στρατεύσαντες ἐπὶ Ναύπακτον, κατοικούντων ἐν αὐτῇ τότε Μεσσηνίων, ἀπεκρούσθησαν. (3) μετὰ δὲ ταῦτα στρατεύσαντες ἐπὶ τὴν ὀνομαζομένην Μολυκρίαν εἶλον τὴν πόλιν. ὁ δὲ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς Δημοσθένης εὐλαβούμενος μὴ καὶ τὴν Ναύπακτον ἐκπολιορκήσωσι, χιλίους ὀπίλας ἐξ Ἀκαρνανίας μεταπεμψάμενος ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ναύπακτον. (4) Δημοσθένης δὲ περὶ τὴν Ἀκαρνανίαν διατρίβων περιέτυχεν Ἀμπρακιώταις χιλίοις στρατοπεδεύουσι, πρὸς οὓς συνάψας μάχην σχεδὸν πάντας ἀνείλε. τῶν δ' ἐκ τῆς Ἀμπρακίας ἐπεξεληθόντων πανδημεί, πάλιν ὁ Δημοσθένης τοὺς πλείους αὐτῶν ἀπέκτεινε, ὥστε τὴν πόλιν σχεδὸν ἔρημον γενέσθαι. (5) ὁ μὲν οὖν Δημοσθένης ᾤετο δεῖν ἐκπολιορκῆσαι τὴν Ἀμπρακίαν, ἐλπίζων διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀμυνομένων ραδίως αὐτὴν αἰρήσειν. οἱ δ' Ἀκαρνανες φοβούμενοι μὴ τῆς πόλεως Ἀθηναῖοι κυριεύσαντες βαρύτεροι πάροικοι γένωνται τῶν Ἀμπρακιωτῶν, οὐκ ἔφασαν ἀκολουθεῖν. (6) στασιαζόντων δ' αὐτῶν, οἱ μὲν Ἀκαρνανες διαλυσάμενοι τοῖς Ἀμπρακιώταις συνέθεντο τὴν εἰρήνην εἰς ἔτη ἑκατόν, Δημοσθένης δ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων ἀπέπλευσε σὺν ταῖς εἴκοσι ναυσὶν εἰς Ἀθήνας. Ἀμπρακιῶται δὲ μεγάλη συμφορᾷ περιπεπωκότες παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων φρουρὰν μετεπέμψαντο, φοβούμενοι τοὺς Ἀθηναίους.

61. Δημοσθένης δὲ στρατεύσας ἐπὶ Πύλον ἐπεβάλετο τοῦτο τὸ χωρίον τειχίσαι κατὰ τῆς Πελοποννήσου· ἔστι γὰρ ὄχυρόν τε διαφερόντως καὶ κείμενον ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ, τῆς δὲ Σπάρτης ἀπέχον σταδίους τετρακοσίους. ἔχων δὲ τότε καὶ ναῦς πολλὰς καὶ στρατιώτας ἱκανούς, ἐν εἴκοσιν ἡμέραις ἐτείχισε τὴν Πύλον. Λακεδαιμόνιοι δὲ πυθόμενοι τὸν τειχισμόν τῆς Πύλου συνήγαγον δύναμιν ἀξιόλογον οὐ μόνον πεζήν, ἀλλὰ καὶ ναυτικήν. (2) διὸ καὶ τριῆρεις

troszczą się o nie jako jego koloniści. Ci zaś ze względu na pokrewieństwo, jak i dlatego, że ich przodek Herakles w pradawnych czasach mieszkał w Trachis, postanowili uczynić je potężnym miastem. (5) Tak więc Lacedemończycy i Peloponezyjczycy posłali cztery tysiące osadników i przyjęli innych Greków chętnych do udziału w kolonizacji, a było takich nie mniej niż sześć tysięcy. W ten sposób dali Trachis dziesięć tysięcy mieszkańców i rozdzielwszy ziemię przez losowanie, nazwali miasto Herakleją.

60. Kiedy archontem²⁵³ w Atenach był Stratokles, w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trzech trybunów wojskowych: Lucjusza Furiusza, Spuriusza Pinariusza i Gajusza Metellusa²⁵⁴. Tego roku Ateńczycy mianowali Demostenesa²⁵⁵ dowódcą i przydzielili mu trzydzieści okrętów i sporą ilość wojska. Po otrzymaniu dodatkowych piętnastu trójrzędowców od Korkyrejczyków, a żołnierzy od Kefalleńczyków, Akarnańczyków i Meseńczyków z Naupaktos, Demostenes ruszył do Leukadii²⁵⁶. Spustoszył kraj Leukadyjczyków, popłynął do Etolii²⁵⁷ i spłądował wiele tamtejszych wsi. Etolowie jednak połączyli się przeciwko niemu i doszło do bitwy, po której pokonani Ateńczycy wycofali się do Naupaktos. (2) Uniesieni zwycięstwem Etolowie, uzyskawszy jeszcze trzy tysiące żołnierzy spartańskich, wyprawili się przeciw temu miastu, zamieszkanemu wtedy przez Meseńczyków, ale zostali odparci. (3) Później zaatakowali i zdobyli miasto Molykria²⁵⁸. (4) Dowódca ateński Demostenes, zaniepokojony, że Etolowie zajmą także Naupaktos, wysłał tam tysiąc hoplitów ściągniętych z Akarnanii. Sam zaś, przebywając na terytorium Akarnańczyków, natknął się na obóz tysiąca Ambrakiotów i prawie wszystkich zabił w bitwie. Mieszkańcy Ambrakii ruszyli wtedy gromadnie do walki, lecz Demostenes ponownie wytracił większość przeciwników, tak że ich miasto niemal opustoszało. (5) Uznał wtedy, że należy opanować Ambrakię, którą ze względu na brak obrońców spodziewał się zdobyć bez trudu. Akarnańczycy jednak, lękając się, że po zajęciu miasta Ateńczycy będą bardziej niedogodnymi sąsiadami niż Ambrakiooci, odmówili udziału w wyprawie. (6) W wyniku powstałego sporu pogodzili się z Ambrakiotami i zawarli z nimi stuletni pokój, a Demostenes, porzucony przez akarnańskich sprzymierzeńców, odpłynął z dwudziestoma okrętami do Aten. Ambrakiooci zaś, którzy znaleźli się w nieszczęśliwym położeniu, posłali po oddział spartański, bo obawiali się Ateńczyków.
61. Demostenes wyprawił się wtedy przeciwko Pylos²⁵⁹ i przystąpił do obwarowywania tego miejsca jako bazy działań na Peloponezie. Pylos bowiem jest niezwykle silną placówką na terenie Mesenii, oddaloną od Sparty o czterysta stadiów. Mając wiele okrętów i sporo żołnierzy, Demostenes otoczył Pylos murami w ciągu dwudziestu dni. Na wieść o tych umocnieniach Lacedemończycy zebrali znaczne siły tak lądowe, jak i morskie: (2) wyruszyli

μὲν ἐπὶ τὴν Πύλον ἔπλευσαν τετταράκοντα πέντε καλῶς κατεσκευασμέναις, πεζοῖς δὲ ἐστράτευσαν μυριοὶς καὶ δισχιλίοις, αἰσχρὸν ἠγοῦμενοι τοὺς τῆ Ἄττικῆ δουμένῃ μὴ τολμήσαντας βοηθεῖν ἐν Πελοποννήσῳ χωρίον τειχίζειν καὶ καταλαμβάνεσθαι. (3) οὗτοι μὲν οὖν ἠγομένου Θρασυμήδους πλησίον τῆς Πύλου κατεστρατοπέδευσαν. ἐμπεισοῦσης δὲ ὄρμῆς τῷ πλήθει πάντα κίνδυνον ὑπομένειν καὶ βία χειρώσασθαι τὴν Πύλον, τὰς μὲν ναῦς ἀντιπρόρους ἔστησαν τῷ στόματι τοῦ λιμένος, ὅπως διὰ τούτων ἐμφράξωσι τὸν εἰσπλουν τῶν πολεμίων, πεζῆ δ' ἐκ διαδοχῆς προσβάλλοντες τῷ τείχει καὶ φιλοτιμίαν τὴν μεγίστην εἰσφερόμενοι θαυμασίους ἀγῶνας συνεστήσαντο. (4) εἰς δὲ τὴν νῆσον τὴν καλουμένην Σφακτηρίαν, παρατεταμένην δ' ἐπὶ μήκος καὶ ποιῶσαν εὐδίων τὸν λιμένα, διεβίβασαν τοὺς ἀρίστους τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων. τοῦτο δ' ἔπραξαν φθάσαι βουλόμενοι τοὺς Ἀθηναίους προκαταλαβέσθαι τὴν νῆσον, εὐφυῶς σφόδρα κειμένην πρὸς τὴν πολιορκίαν. (5) διημερεύοντες δ' ἐν ταῖς τειχομαχίαις καὶ κατατιτρωσκόμενοι διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ τείχους ὑπεροχὴν οὐκ ἔληγον τῆς βίας· διὸ πολλοὶ μὲν αὐτῶν ἀπέθνησκον, οὐκ ὀλίγοι δὲ κατετραυματίζοντο πρὸς τόπον ὠχυρωμένον βιαζόμενοι. (6) οἱ δὲ Ἀθηναῖοι προκατελιημμένοι χωρίον καὶ φύσει καρτερόν, καὶ βελῶν τε πλήθη καὶ τῶν ἄλλων τῶν χρησίμων πολλὴν ἔχοντες ἀφθονίαν, ἐκθύμως ἡμύνοντο· ἥλιζον γὰρ κρατήσαντες τῆς ἐπιβολῆς πάντα τὸν πόλεμον περιαγαγεῖν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ δηῶσειν ἀνὰ μέρος τὴν χώραν τῶν πολεμίων.

62. Τῆς δὲ πολιορκίας ἀνυπέρβλητον τὴν σπουδὴν ἐχούσης παρ' ἀμφοτέροις, καὶ τῶν Σπαρτιατῶν βίαν προσαγόντων τοῖς τείχεσι, πολλοὶ μὲν ἄλλοι κατὰ τὰς ἀνδραγαθίας ἐθουμάσθησαν, μεγίστης δὲ ἀποδοχῆς ἔτυχε Βρασιδάς. (2) τῶν γὰρ τριηράρχων οὐ τολμώντων προσαγαγεῖν τῆ γῆ τὰς τριήρεις διὰ τὴν χαλεπότητα τῶν τόπων, τριήραρχος ὢν ἐβόα καὶ παρεκελεύετο τῷ κυβερνήτῃ μὴ φεΐδεσθαι τοῦ σκάφους, ἀλλὰ καὶ βία προσάγειν τῆ γῆ τὴν τριήρη· αἰσχρὸν γὰρ εἶναι τοῖς Σπαρτιάταις τῆς μὲν ψυχῆς ἀφειδεῖν ἕνεκα τῆς νίκης, τῶν δὲ σκαφῶν φεΐδεσθαι καὶ περιορᾶν Ἀθηναίους κρατοῦντας τῆς Λακωνικῆς. (3) τέλος δὲ συναναγκάσαντος τὸν κυβερνήτην προσαγαγεῖν τὴν ναῦν, ἡ μὲν τριήρης ἐπώκειλεν, ὁ δὲ Βρασιδάς ἐπιβάς ἐπὶ τὴν τῆς νεῶς ἐπιβάθραν ἐκ ταύτης ἡμύνατο τὸ πλῆθος τῶν ἐπ' αὐτὸν συνδραμόντων Ἀθηναίων. καὶ τὸ μὲν πρῶτον τοὺς προσιόντας πολλοὺς ἀπέκτεινε, μετὰ δὲ ταῦτα πολλῶν ἐπ' αὐτὸν ἐπιφερομένων βελῶν πολλοῖς περιέπιπτεν ἐναντίοις τραύμασι. (4) τέλος δὲ διὰ τῶν τραυμάτων αἵματος ἐκχυθέντος πολλοῦ, καὶ διὰ τοῦτο λιποψυχήσαντος αὐτοῦ, ὁ μὲν βραχίων προέπεσεν ἐκ τῆς νεῶς, ἡ δ' ἀσπίς περιρρυεῖσα καὶ πεσοῦσα εἰς τὴν θάλατταν ὑποχείριος ἐγένετο τοῖς πολεμίοις. (5) μετὰ δὲ ταῦτα οὗτος μὲν πολλοὺς τῶν πολεμίων νεκροὺς σωρεύσας αὐτὸς ἡμιθανῆς ἐκ τῆς νεῶς ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀπηνέχθη, τοσοῦτον τοὺς ἄλλους ὑπερβαλόμενος ἀνδρεία, ὥστε τῶν ἄλλων τοὺς ἀποβαλόντας τὴν ἀσπίδα θανάτῳ κολάζεσθαι, τοῦτον δ' ἐπὶ τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ ἀπενέγκασθαι δόξαν.

z czterdziestu pięcioma świetnie wyposażonymi trójrzędowcami oraz dwunastoma tysiącami piechurów, poczytując za hańbę to, że ludzie, którzy nie odważyli się bronić pustoszonej Attyki, umacniają i zajmują placówkę na Peloponezie. (3) Dowodzone przez Trazymedesa wojsko rozbiło obóz w pobliżu Pylos, gotowe narazić się na wszelkie niebezpieczeństwa, byle zdobyć miasto szturmem. Podczas gdy okręty, skierowane dziobami ku wejściu do przystani, miały uniemożliwić dostęp nieprzyjacielowi, kolejne oddziały piechoty atakowały mury; żołnierze, prześcigając się w gorliwości, toczyli bój godny podziwu. (4) Na wyspę Sfakterię, która rozciąga się naprzeciw portu i osłania go od wiatru, przepawiono najlepszych spośród Lacedemończyków i sprzymierzeńców – po to, aby uprzedzić Ateńczyków w opanowaniu wyspy, ponieważ swoją dogodną pozycją ułatwiała oblężenie. (5) Walcząc przez cały dzień pod murami, często ranieni z wysokości obwarowań, żołnierze nie ustawiali w zaciekłości; szturmując umocnioną placówkę, wielu ginęło, a niemało odnosiło obrażenia. (6) Ateńczycy zaś, którzy zajęli miejsce z natury warowne i mieli pod dostatkiem pocisków i wszystkiego, czego im było potrzeba, bronili się z zapalem. Liczyli bowiem na to, że jeśli przedsięwzięcie się powiedzie, przeniosą wojnę na Peloponez i stopniowo spustoszą terytorium wroga.

62. Gdy zarówno oblegani, jak oblegający wykazywali niezwykłą zapamiętałość, a Spartanie zaciekle szturmowali mury, wielu wzbudziło podziw swoją odwagą, ale największe uznanie zyskał Brazydas²⁶⁰. (2) Otóż kapitanowie nie ośmielali się podprowadzić trójrzędowców do trudno dostępnego wybrzeża, a Brazydas, który też był kapitanem, zawołał na sternika, aby nie troszczył się o wytrzymałość kadłuba, lecz z całą mocą kierował okręt ku lądowi; mówił, że byłoby hańbą dla Lacedemończyków, gdyby w walce o zwycięstwo nie szczydził życia, a oszczędzali okręty, patrząc, jak Ateńczycy panoszą się na lakońskiej ziemi. (3) Wreszcie nakłonił sternika do wykonania rozkazu. Trójrzędowiec przybił do brzegu, a Brazydas stanął na pomoście okrętowym i stamtąd odpierał nacierających tłumnie Ateńczyków. Zabił wielu; potem jednak, wobec godzących zewsząd pocisków, otrzymał liczne rany z przodu. (4) Na skutek obfitego krwawienia omdlał; ramię zwisło mu z pokładu, tarcza wysliznęła się i wpadłszy do morza, trafiła w ręce nieprzyjaciół. (5) Ten, który nagromadził stos nieprzyjacielskich trupów, w końcu sam na wpół martwy został przez swoich wyniesiony z okrętu. A tak bardzo przewyższył wszystkich męstwem, że chociaż zwyczajową karą za utratę tarczy jest śmierć, Brazydasowi to właśnie przysporzyło chwały.

(6) Οἱ μὲν οὖν Λακεδαιμόνιοι συνεχεῖς προσβολὰς ποιούμενοι τῇ Πύλῳ, καὶ πολλοὺς ἀποβαλόντες στρατιώτας, ἔμενον καρτερῶς ἐν τοῖς δεινοῖς. θαυμάσαι δ' ἂν τις τῆς τύχης τὸ παράδοξον καὶ τὴν ιδιότητα τῆς τῶν περὶ τὴν Πύλον διαθέσεως. (7) Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ ἐκ τῆς Λακωνικῆς ἀμυνόμενοι τοὺς Σπαρτιάτας ἐκράτουν, Λακεδαιμόνιοι δὲ τὴν ἰδίαν χώραν πολεμίαν ἔχοντες ἐκ τῆς θαλάττης προσέβαλλον τοῖς πολεμίῳις, καὶ τοῖς μὲν πεζῇ κρατοῦσι θαλαττοκρατεῖν συνέβαινε, τοῖς δὲ κατὰ θάλατταν πρωτεύουσι τῆς γῆς ἀπείργειν τοὺς πολεμίους.

63. Χρονιζούσης δὲ τῆς πολιορκίας, καὶ τῶν Ἀθηναίων ταῖς ναυσὶν ἐπικρατησάντων καὶ σίτον εἰς τὴν γῆν εἰσκομίζειν κωλύοντων, ἐκινδύνευον οἱ κατειλημμένοι ἐν τῇ νήσῳ τῷ λιμῷ διαφθαρήναι. (2) διόπερ οἱ Λακεδαιμόνιοι φοβηθέντες περὶ τῶν ἀπειλημμένων ἐν τῷ νήσῳ, πρεσβείας ἀπέστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ πολέμου· οὐ συγκατατιθεμένων δ' αὐτῶν ἠξίουσαν ἀλλαγὴν ποιήσασθαι τῶν ἀνδρῶν καὶ λαβεῖν τοὺς ἴσους τῶν Ἀθηναίων τῶν ἐαλωκότων· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο συνεχώρησαν οἱ Ἀθηναῖοι. διόπερ οἱ πρέσβεις παρρησίαν ἤγαγον ἐν ταῖς Ἀθήναις ὡς ὁμολογοῦσι Λακεδαιμονίους κρείττους εἶναι, μὴ βουλόμενοι τὴν ἀντίδοσιν τῶν αἰχμαλώτων ποιήσασθαι. (3) οἱ δ' Ἀθηναῖοι τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαιῶν καταπονήσαντες τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ παρέλαβον αὐτοὺς καθ' ὁμολογίαν. ἦσαν δ' οἱ παραδόντες αὐτοὺς Σπαρτιᾶται μὲν ἑκατὸν εἴκοσι, τῶν δὲ συμμάχων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. (4) οὗτοι μὲν οὖν ὑπὸ Κλέωνος τοῦ δημαγωγοῦ στρατηγούντος τότε δεθέντες ἤχθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας· ὁ δὲ δῆμος ἐψηφίσατο αὐτοὺς φυλάττειν, ἐὰν βούλωνται Λακεδαιμόνιοι λῦσαι τὸν πόλεμον, ἐὰν δὲ προκρίνωσι τὸ πολεμεῖν, τότε πάντας τοὺς αἰχμαλώτους ἀποκτεῖναι. (5) μετὰ δὲ ταῦτα τῶν ἐν Ναυπάκτῳ κατῳκισμένων Μεσσηνίων μεταπεμψάμενοι τοὺς ἀρίστους καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων τοὺς ἱκανοὺς προσθέντες, τούτοις παρέδωκαν τὴν Πύλον φρουρεῖν· ἐνόμιζον γὰρ τοὺς Μεσσηνίους διὰ τὸ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας μῖσος ἐκθυμώτατα κακοποιήσειν τὴν Λακωνικὴν, ὀρωμένους ἐξ ὀχυροῦ χωρίου. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Πύλον ἐν τούτοις ἦν.

64. Ἀρταξέρξης δ' ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἄρξας ἔτη τετταράκοντα, τὴν δ' ἀρχὴν διαδεξάμενος Ξέρξης ἐβασίλευσεν ἐνιαυτόν. Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Αἰκλῶν ἀποστάντων ἀπὸ Ῥωμαίων κατὰ τὸν πόλεμον αὐτοκράτορα μὲν Αὐλῶν Ποστούμιον, ἵππαρχον δὲ Λεύκιον Ἰούλιον ἐποίησαν. (2) οὗτοι δὲ μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἀξιολόγου στρατεύσαντες εἰς τὴν τῶν ἀφεστηκότων χώραν τὸ μὲν πρῶτον τὰς κτήσεις ἐπόρθησαν, μετὰ δὲ ταῦτα Αἰκλῶν ἀντιταχθέντων ἐγένετο μάχη, καθ' ἣν ἐνίκησαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν πολεμίῳν ἀνεῖλον, οὐκ ὀλίγους δ' ἐζώγησαν, λαφύρων δὲ πολλῶν ἐκυρίευσαν. (3) μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ μὲν ἀφεστηκότες διὰ τὴν ἦτταν καταπεπληγμένοι τοῖς Ῥωμαίοις ὑπετάγησαν, ὁ δὲ Ποστούμιος δόξας καλῶς διαφικεῖναι τὰ κατὰ τὸν πόλεμον, κατήγαγε τὸν εἰωθότα θρίαμβον. ἴδιον δέ τι καὶ παντελῶς ἄπιστόν φασι πράξει τὸν Ποστούμιον· κατὰ γὰρ τὴν μάχην τὸν

(6) Lacedemończycy zatem nieprzerwanie szturmowali Pylos i stracili wielu żołnierzy, lecz trwali niezłomnie wśród zagrożeń. Doprawdy, można dziwić się nieoczekiwanemu zrządzeniu losu i osobliwej sytuacji pod Pylos: Ateńczycy, broniąc się na lakońskiej ziemi, górowali nad Spartanami, Lacedemończycy zaś, z własnym terytorium zajęтым przez wrogów, atakowali od strony morza; ludziom niezrównanym w walce na lądzie przyszło panować na morzu, a panom morza – odpierać napastników z lądu.

63. Ponieważ oblężenie się przedłużało, a zwycięskie okręty Ateńczyków uniemożliwiały dostarczanie żywności na ląd, pozostawionym na Sfakterii groziła śmierć głodowa. (2) Dlatego Lacedemończycy, bojąc się o odciętych na wyspie, wyprawili do Aten poselstwo w sprawie zakończenia wojny. Gdy nie osiągnięto porozumienia, domagali się wymiany: oddania im tylu jeńców, ilu trzymali u siebie żołnierzy ateńskich. Ateńczycy nie zgodzili się i na to. Posłowie oświadczyli więc w Atenach otwarcie, że odmawiając wymiany jeńców, Ateńczycy uznają wyższość Lacedemończyków. (3) Tymczasem brak pożywienia wyczerpał żołnierzy na Sfakterii i poddali się Ateńczykom na podstawie układu: stu dwudziestu Spartan i stu osiemdziesięciu ich sprzymierzeńców. (4) Demagog Kleon, będący wtedy dowódcą, sprowadził ich w więzach do Aten, a lud zadecydował, że należy trzymać ich pod strażą na wypadek, gdyby Lacedemończycy chcieli zakończyć wojnę; gdyby jednak wybrali dalszą walkę, wszyscy pojmani mieli zginąć. (5) Potem Ateńczycy ściągnęli najwaleczniejszych spośród Meseńczyków osiedlonych w Naupaktos, przyłączyli do nich żołnierzy przysłanych przez innych sprzymierzeńców i powierzyli im dozór nad Pylos. Sądził bowiem, że z powodu nienawiści do Spartan Meseńczycy będą z największym zapałem pustoszyć Lakonię, wyruszając z ufortyfikowanej bazy.

Tak przedstawiała się sytuacja pod Pylos.

64. Król perski Artakserkses zmarł po czterdziestu latach rządów²⁶¹, a władzę przejął Kserkses²⁶², który panował przez rok.

W Italii Ekwowie²⁶³ zbuntowali się przeciwko Rzymowi. W związku z wojną Rzymianie mianowali Aulusa Postumiusza dyktatorem²⁶⁴, a Lucjusza Juliusza – dowódcą jazdy²⁶⁵. (2) Wyruszywszy z licznym i potężnym wojskiem na terytorium buntowników, najpierw splądrowali ich posiadłości, następnie, kiedy napotkali opór, w zwycięskiej bitwie zabili wielu nieprzyjaciół, nie mało wzięli do niewoli i zgarnęli znaczne łupy. (3) Wtedy buntownicy, przerażeni klęską, podporządkowali się Rzymowi, a Postumiusz, podziwiany za sposób przeprowadzenia wojny, odbył zwyczajowy triumf. Podobno uczynił także coś osobliwego i całkiem nie do wiary: ponieważ w trakcie bitwy jego syn w porywie odwagi wyskoczył przed pozycję wyznaczoną mu przez ojca,

υιὸν αὐτοῦ διὰ τὴν προθυμίαν προεκπηδήσαι τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς δεδομένης τάξεως· τὸν δὲ πατέρα τηροῦντα τὸ πάτριον ἔθος τὸν υἱὸν ὡς λειοπότην τὴν τάξιν ἀποκτεῖναι.

65. Τούτου δὲ τοῦ ἔτους διελθόντος Ἀθήνησι μὲν ἦν ἄρχων Ἴσαρχος, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ καθειστήκεσαν ὑπάτοι Τίτος Κοϊντίος καὶ Γάιος Ἰούλιος, παρὰ δὲ Ἠλείοις Ὀλυμπιάς ἤχθη ἐνάτη καὶ ὀγδοηκοστή, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Σύμμαχος τὸ δεύτερον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι στρατηγὸν καταστήσαντες Νικίαν τὸν Νικηράτου, καὶ παραδόντες αὐτῷ τριήρεις μὲν ἐξήκοντα, ὀπλίτας δὲ τρισχιλίους, προσέταξαν πορθῆσαι τοὺς Λακεδαιμονίων συμμαχούς. (2) οὗτος δ' ἐπὶ πρώτην τὴν Μῆλον πλεύσας τὴν τε χώραν ἐδήλωσε καὶ τὴν πόλιν ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας ἐπολιόρκησεν· αὕτη γὰρ μόνη τῶν Κυκλάδων νήσων διεφύλαττε τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους συμμαχίαν, ἄποικος οὖσα τῆς Σπάρτης. (3) ὁ δὲ Νικίας, γενναίως ἀμυνομένων τῶν Μηλίων οὐ δυνάμενος ἐλεῖν τὴν πόλιν, ἀπέπλευσεν εἰς Ὠρωπὸν τῆς Βοιωτίας. ἐνταῦθα δὲ τὰς ναῦς ἀπολιπὼν παρήλθεν εἰς τὴν τῶν Ταναγραίων χώραν μετὰ τῶν ὀπλιτῶν, καὶ κατέλαβεν ἐνταῦθα δύναμιν ἑτέραν Ἀθηναίων, ἧς ἐστρατήγει Ἴππόνικος ὁ Καλλίου. (4) συνελθόντων δὲ εἰς ταῦτ' ὁ τῶν στρατοπέδων ἀμφοτέρων, οὗτοι μὲν ἐπεπορεύοντο τὴν χώραν πορθοῦντες, τῶν δὲ Θηβαίων ἐκβοηθούντων συνάψαντες αὐτοῖς μάχην οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πολλοὺς ἀνελόντες ἐνίκησαν. (5) Μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ μεθ' Ἴππονίκου στρατιῶται τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδον ἐποίησαντο, Νικίας δὲ παρελθὼν ἐπὶ τὰς ναῦς παρέπλευσεν ἐπὶ τὴν Λοκρίδα, καὶ τὴν παραθαλάττιον χώραν πορθήσας προσελάβετο παρὰ τῶν συμμαχῶν τριήρεις τετταράκοντα, ὥστε τὰς πάσας ἔχειν αὐτὸν ναῦς ἑκατόν· καταλέξας δὲ καὶ πεζοὺς στρατιώτας οὐκ ὀλίγους, καὶ δύναμιν ἀξιόλογον συστησάμενος, ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον. (6) ἀποβιβάσαντος δ' αὐτοῦ τοὺς στρατιώτας, καὶ τῶν Κορινθίων ἀντιταχθέντων, οἱ Ἀθηναῖοι δυσὶ μάχαις ἐνίκησαν καὶ πολλοὺς τῶν πολεμίων ἀνελόντες τρόπαιον ἔστησαν. ἐτελεύτησαν δ' ἐν τῇ μάχῃ τῶν Ἀθηναίων εἰς ὀκτώ, τῶν δὲ Κορινθίων πλείους τῶν τριακοσίων. (7) ὁ δὲ Νικίας πλεύσας εἰς Κρομμυῶνα τὴν τε χώραν ἐδήλωσε καὶ τὸ φρούριον ἐχειρώσατο. εὐθὺς δ' ἐπαναζεύξας καὶ τειχίσας φρούριον ἐν τῇ Μεθώνῃ, φυλακὴν κατέλιπε τὴν τὸ χωρίον ἅμα φυλάξουσας καὶ τὴν ἐγγὺς χώραν δηρώσουσας· αὐτὸς δὲ τὴν παραθαλάττιον πορθήσας ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. (8) Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ Κύθηρα ναῦς ἀπέστειλαν ἐξήκοντα καὶ δισχιλίους ὀπλίτας, ὧν εἶχε τὴν στρατηγίαν Νικίας μετ' ἄλλων τινῶν. οὗτος δὲ στρατεύσας ἐπὶ τὴν νῆσον καὶ προσβολὰς ποιησάμενος παρέλαβε τὴν πόλιν καθ' ὁμολογίαν. ἐν δὲ τῇ νήσῳ καταλιπὼν φρουρὰν ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν παραθαλάττιον χώραν ἐδήλωσε. (9) καὶ Θυρέας μὲν κειμένας ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Ἀργείας ἐκπολιορκήσας ἐξηνδραποδίσαστο καὶ κατέσκαψε, τοὺς δ' ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας Αἰγινήτας καὶ τὸν φρούραρχον Τάνταλον Σπαρτιάτην ζωγρήσας ἀπήγαγεν εἰς τὰς Ἀθήνας. οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὸν μὲν Τάνταλον δῆσαντες ἐφύλαττον μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων καὶ τοὺς Αἰγινήτας.

Postumiusz, zachowując zasady przodków, zabił go za porzucenie miejsca w szyku²⁶⁶.

65. Z końcem tego roku archontem w Atenach był Isarchos, w Rzymie ustanowiono konsulami Tytusa Kwinkcjusza i Gajusza Juliusza²⁶⁷, a Elejczycy obchodzili osiemdziesiąte dziewiąte igrzyska olimpijskie²⁶⁸, podczas których zwycięzcą biegu ponownie został Symmachos²⁶⁹. Tego roku Ateńczycy mianowali dowódcą Nikiasza²⁷⁰, syna Nikeratosa i przydzielili mu sześćdziesiąt trójrzędowców i trzy tysiące hoplitów, nakazując spłądować ziemie sojuszników lacedemońskich²⁷¹. (2) Nikiasz wyruszył najpierw na Melos²⁷², spustoszył wyspę i przez szereg dni oblegał miasto. Melos bowiem jedyna spośród wysp cykladzkich zachowywała przymierze z Lacedemończykami, będąc kolonią Sparty. (3) Melijczycy bronili się dzielnie i Nikiasz, nie mogąc zdobyć ich miasta, odpłynął do beockiego Oropos²⁷³. Pozostawił tam flotę i poprowadził hoplitów na terytorium Tanagry²⁷⁴, gdzie spotkał się z siłami ateńskimi pod dowództwem Hipponikosa, syna Kaliasza. Połączone wojska posuwały się naprzód, plądrując kraj, a kiedy Tebańczycy nadciągnęli z odsieczą, przyjęły bitwę i zwyciężyły, zadając duże straty²⁷⁵. (5) Po bitwie wojsko dowodzone przez Hipponikosa powróciło do Aten, Nikiasz zaś przedostał się na okręty i popłynął do Lokrydy. Kiedy spustoszył wybrzeże, otrzymał od sprzymierzeńców dodatkowe czterdzieści trójrzędowców, tak że ogółem miał sto okrętów; zwerbował też немало piechoty i z tak potężną armią ruszył przeciw Koryntowi. (6) Wysadził żołnierzy na ląd, a gdy Koryntyjczycy wystąpili do walki, Ateńczycy pokonali ich w dwóch bitwach, zadając nieprzyjacielowi duże straty, i wzniesli pomnik zwycięstwa. W walce poległo może ośmiu Ateńczyków, a ponad trzystu Koryntyjczyków. (7) Następnie Nikiasz popłynął do Krommyon, złupił jego terytorium i zajął warownię. Niezwłocznie wyprawił się do Methone, ufortyfikował tamtejszą placówkę i pozostawił załogę, aby strzegła tego miejsca i zarazem pustoszyła okolicę. Sam zaś spłądował tereny nadmorskie i powrócił do Aten. (8) Potem Ateńczycy wysłali na Kyterę²⁷⁶ sześćdziesiąt okrętów i dwa tysiące hoplitów pod rozkazami Nikiasza oraz innych dowódców. Nikiasz zaatakował wyspę, przeprowadził szturmy i na mocy układu zajął miasto²⁷⁷. Pozostawiając na Kyterze załogę, popłynął na Peloponez i spustoszył wybrzeże. (9) Oblężeniem zmusił do kapitulacji Tyreje, położone na granicy między Lakonią i Argolidą, sprzedał ludność w niewolę, miasto zburzył do szczętu, a mieszkających tam Eginetów i Spartanina Tantalosa, dowódcę załogi, pojmał i sprowadził do Aten. Ateńczycy oddali związanego Tantalosa pod straż, razem z innymi jeńcami i Eginetami²⁷⁸.

66. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Μεγαρεῖς θλιβόμενοι τῷ πολέμῳ τῷ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τῷ πρὸς τοὺς φυγάδας... διαπρεσβευομένων δὲ πρὸς ἀλλήλους περὶ τούτων, τῶν πολιτῶν τινες ἀλλοτρίως ἔχοντες πρὸς τοὺς φυγάδας ἐπηγγείλαντο πρὸς τοὺς Ἀθηναίων στρατηγούς προδώσειν τὴν πόλιν. (2) οἱ δὲ στρατηγοί, Ἴπποκράτης τε καὶ Δημοσθένης, συνθέμενοι περὶ τῆς προδοσίας, ἐξέπεμψαν νυκτὸς στρατιώτας ἑξακοσίους εἰς τὴν πόλιν, καὶ οἱ συνθέμενοι παρεδέξαντο τοὺς Ἀθηναίους ἐντὸς τειχῶν. καταφανοῦς δὲ τῆς προδοσίας γενομένης κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τοῦ πλήθους σχιζομένου κατὰ τὴν αἴρεσιν, καὶ τῶν μὲν συμμαχούντων τοῖς Ἀθηναίοις, τῶν δὲ βοηθούντων τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἐκήρυξέ τις ἀφ' ἑαυτοῦ τοὺς βουλομένους τίθεσθαι τὰ ὄπλα μετὰ Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων. (3) διόπερ τῶν Λακεδαιμονίων ἐγκαταλείπεσθαι μελλόντων ὑπὸ τῶν Μεγαρέων, συνέβη τοὺς φρουροῦντας τὰ μακρὰ τεῖχη καταλιπεῖν, εἰς δὲ τὴν καλουμένην Νίσαιαν, ἥπερ ἐστὶν ἐπίκειον τῶν Μεγαρέων, καταφυγεῖν. (4) περιταφρεύσαντες δὲ αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολιόρκουν· μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ τῶν Ἀθηνῶν τεχνίτας προσλαβόμενοι περιετείχισαν τὴν Νίσαιαν. οἱ δὲ Πελοποννήσιοι φοβούμενοι μὴ κατὰ κράτος ἀλόντες ἀναيرهθῶσι, παρέδοσαν τὴν Νίσαιαν τοῖς Ἀθηναίοις καθ' ὁμολογίαν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τοὺς Μεγαρέας ἐν τούτοις ἦν.

67. Βρασίδας δὲ δύναμιν ἰκανὴν ἀναλαβὼν ἔκ τε Λακεδαίμονος καὶ παρὰ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων ἀνέζευξεν ἐπὶ Μέγαρα. καταπληξάμενος δὲ τοὺς Ἀθηναίους, τούτους μὲν ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Νισαίας, τὴν δὲ πόλιν τῶν Μεγαρέων ἐλευθερώσας ἀποκατέστησεν εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων συμμαχίαν· αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως διὰ Θετταλίας τὴν πορείαν ποιησάμενος ἦκεν εἰς Δῖον τῆς Μακεδονίας. (2) ἐκεῖθεν δὲ παρελθὼν εἰς Ἄκανθον συνεμάχησε τοῖς Χαλκιδεῦσι. καὶ πρώτην μὲν τὴν Ἄκανθίων πόλιν τὰ μὲν καταπληξάμενος, τὰ δὲ καὶ λόγοις φιλανθρώποις πείσας ἐποίησεν ἀποστῆναι τῶν Ἀθηναίων· ἔπειτα πολλοὺς καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπὶ Θράκης κατοικούντων προετρέψατο κοινωεῖν τῆς τῶν Λακεδαιμονίων συμμαχίας. (3) μετὰ δὲ ταῦτα Βρασίδας βουλόμενος ἐνεργότερον ἄψασθαι τοῦ πολέμου, μετεπέμπετο στρατιώτας ἐκ τῆς Λακεδαίμονος, σπευδὼν ἀξιόλογον συστήσασθαι δύναμιν· οἱ δὲ Σπαρτιῆται βουλόμενοι τῶν Εἰλώτων τοὺς κρατίστους ἀπολέσθαι, ἐμπουσιν ἐξ αὐτῶν τοὺς μάλιστα πεφρονηματισμένους χιλίους, νομίζοντες ἐν ταῖς μάχαις τοὺς πλείστους αὐτῶν κατακοπήσεσθαι. (4) ἔπραξαν δὲ τι καὶ ἄλλο βίαιον καὶ ὠμόν, δι' οὗ ταπεινώσειν ὑπελάμβανον τοὺς Εἰλωτας· ἐκήρυξαν γὰρ ἀπογράφεσθαι τῶν Εἰλώτων τοὺς ἀγαθὸν τι πεποιηκότας τῇ Σπάρτῃ, καὶ τούτους κρίναντες ἐλευθερώσειν ἐπηγγείλαντο· ἀπογραψαμένων δὲ δισχιλίων, τούτους μὲν προσέταξαν τοῖς κρατίστοις ἀποκτεῖναι κατ' οἶκον ἐκάστου. (5) σφόδρα γὰρ εὐλαβοῦντο μήποτε καιροῦ δραξάμενοι καὶ μετὰ τῶν πολεμίων ταχθέντες εἰς κίνδυνον ἀγάγωσι τὴν Σπάρτην. οὐ μὴν ἀλλὰ τῷ Βρασίδα παραγενομένων χιλίων Εἰλώτων, ἔκ τε συμμάχων στρατολογηθέντων συνέστη δύναμις ἀξιόχρεως.

66. W tym czasie Megaryjczycy ciężko znosili wojnę przeciw Atenom i przeciw własnym wygnańcom [...]. Podczas gdy w Megarze toczyły się rokowania w tej sprawie, niektórzy spośród obywateli, wrogo nastawieni do wypędzonych, powiadomili dowództwo ateńskie, że są gotowi wydać miasto²⁷⁹. (2) Dowódcy – Hippokrates i Demostenes – przyjęli tę propozycję i wysłali nocą do Megary sześciuset żołnierzy, spiskowcy zaś wpuścili ich w obręb murów. Kiedy po mieście rozeszła się wiadomość o zdradzie, a opinie ludności były podzielone: jedni pragnęli sprzymierzyć się z Ateńczykami, drudzy – pomóc Lacedemończykom, pewien człowiek ogłosił z własnej inicjatywy, że chętni mogą stanąć do walki po stronie Aten i Megary. (3) Skoro zanosilo się na to, że Megaryjczycy porzucą Lacedemończyków, wartownicy opuścili długie mury²⁸⁰ i schronili się w megaryjskim porcie Nisaja²⁸¹. Ateńczycy wykopali wokół fosę i przystąpili do oblężenia; potem, ściągnawszy rzemieślników z Aten, otoczyli port murami. Peloponezyjczycy, obawiając się szturm i załgady, poddali Nisaję Ateńczykom na podstawie umowy. Tak wyglądała sytuacja w Megarze.

67. Brazydas tymczasem, zebrawszy znaczną armię z Lacedemonu i innych miast Peloponezu, wyruszył do Megary²⁸². Wypchnął przerażonych Ateńczyków z Nisai, a Megarę uwolnił i odnowił jej przymierze z Lacedemończykami. Następnie przeszedł z wojskiem przez Tesalię i przybył do Dion²⁸³ w Macedonii. (2) Przeniósłszy się stamtąd do Akantos²⁸⁴, sprzymierzył się z Chalkidyjczykami. Akantos było pierwszą miejscowością, którą nakłonił do buntu przeciw Atenom – częściowo postrachem, częściowo zaś życzliwą perswazją; później przekonał wiele innych plemion trackich, aby przyłączyły się do lacedemońskiego sojuszu. (3) Zamierzając prowadzić działania wojenne z większą energią, posłał do Lacedemonu po żołnierzy, z których chciał utworzyć potężne wojsko. Wtedy Spartanie, pragnąc wygubić najdzielniejszych helotów, wybrali spośród nich tysiąc najbardziej ambitnych, przekonani, że większość zginie w walce. (4) Dokonali też innego brutalnego i okrutnego czynu dla pognębienia podbitej ludności: publicznie zapowiedzieli spisanie tych helotów, którzy wyświadczyli Sparcie jakąś przysługę, i obiecali im wolność po rozpatrzeniu ich sprawy; potem, kiedy mieli na liście dwa tysiące kandydatów, nakazali swoim najlepszym ludziom pozabijać ich wszystkich po domach. (5) Niepokoił się bowiem, że heloci skorzystają z okazji, opowiedzą się po stronie wrogów i ściągną na Spartę niebezpieczeństwo. Brazydas jednak zyskał tysiąc helotów, zwerbował żołnierzy spośród sprzymierzeńców i zgromadził dostateczne siły.

68. Διὸ καὶ θαρρήσας τῷ πλήθει τῶν στρατιωτῶν ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν καλουμένην Ἀμφίπολιν. Ταύτην δὲ τὴν πόλιν πρότερον μὲν ἐπεχείρησεν οἰκίζειν Ἀρισταγόρας ὁ Μιλήσιος, φεύγων Δαρεῖον τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν· (2) ἐκεῖνον δὲ τελευτήσαντος, καὶ τῶν οἰκητῶρων ἐκπεσόντων ὑπὸ Θρακῶν τῶν ὀνομαζομένων Ἡδωνῶν, μετὰ ταῦτα ἔτεσι δυσὶ πρὸς τοῖς τριάκοντα Ἀθηναῖοι μυρίους οἰκίτορας εἰς αὐτὴν ἐξέπεμψαν. ὁμοίως δὲ καὶ τούτων ὑπὸ Θρακῶν διαφθαρέντων περὶ Δράβησκον, διαλιπόντες ἔτη δύο πάλιν ἀνεκτήσαντο τὴν πόλιν Ἄγωνος ἡγουμένου. (3) περιμαχήτου δ' αὐτῆς πολλάκις γεγενημένης, ἔσπευδεν ὁ Βρασίδης κύριος γενέσθαι τῆς πόλεως. διὸ καὶ στρατεύσας ἐπ' αὐτὴν ἀξιολόγῳ δυνάμει, καὶ στρατοπεδεύσας πλησίον τῆς γεφύρας, τὸ μὲν πρῶτον εἶλε τὸ προάστειον τῆς πόλεως, τῇ δ' ὕστεραῖα καταπληξάμενος τοὺς Ἀμφιπολίτας παρέλαβε τὴν πόλιν καθ' ὁμολογίαν, ὥστ' ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τὰ ἑαυτοῦ λαβόντα ἀπελθεῖν ἐκ τῆς πόλεως. (4) Εὐθὺς δὲ καὶ τῶν πλησιοχώρων πόλεων πλείονας προσηγάγετο, ἐν αἷς ἦσαν ἀξιολογώταται Οἰσίμη καὶ Γαληψός, ἀμφοτέραι Θασίων ἄποικοι, καὶ Μύρκινον, Ἡδωνικὸν πολισμάτιον. ἐπεβάλετο δὲ καὶ ναυπηγεῖσθαι τριήρεις πλείους ἐπὶ τῷ Στρυμόνι ποταμῷ, καὶ στρατιώτας ἕκ τε Λακεδαιμόνος καὶ παρὰ τῶν ἄλλων συμμάχων μετεπέμπετο. (5) κατεσκευάζε δὲ καὶ πανοπλίας πολλὰς, καὶ τοῖς ἀόπλοις τῶν νέων ἀνεδίδου ταύτας, καὶ βελῶν καὶ σίτου καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων παρασκευὰς ἐποιεῖτο. ὡς δ' αὐτῷ πάντα παρεσκευάστο, ἀνέζυξεν ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ παραγενόμενος εἰς τὴν καλουμένην Ἀκτὴν κατεστρατοπέδευσεν. ἐν ταύτῃ δ' ὑπῆρχον πέντε πόλεις, ὧν αἱ μὲν Ἑλληνίδες ἦσαν, Ἀνδριῶν ἄποικοι, αἱ δὲ εἶχον ὄχλον βαρβάρων διγλώττων Βισαλτικόν. (6) ταύτας δὲ χειρωσάμενος ἐστράτευσεν ἐπὶ πόλιν Τορώνην, ἄποικον μὲν Χαλκιδέων, κατεχομένην δὲ ὑπ' Ἀθηναίων. προδιδόντων δὲ τινῶν τὴν πόλιν, ὑπὸ τούτων εἰσαχθεὶς νυκτὸς ἐκράτησε τῆς Τορώνης ἄνευ κινδύνων. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὸν Βρασίδαν μέχρι τούτου προέβη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.
69. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις περὶ τὸ Δῆλιον ἐγένετο παράταξις κατὰ τὴν Βοιωτίαν Ἀθηναίων πρὸς Βοιωτοὺς διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας. τῶν Βοιωτῶν τινες δυσαρεστούμενοι τῇ τότε πολιτείᾳ καὶ σπεύδοντες δημοκρατίας ἐν ταῖς πόλεσι καταστῆσαι, διελέχθησαν περὶ τῆς ἰδίας προαιρέσεως τοῖς Ἀθηναίων στρατηγοῖς Ἴπποκράτει καὶ Δημοσθένει, καὶ κατεπηγγέλλοντο παραδώσειν τὰς ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πόλεις. (2) ἀσμένως δὲ τῶν Ἀθηναίων προσδεξαμένων, περὶ τε τῶν κατὰ τὴν ἐπίθεσιν διοικήσεων διελομένων τῶν στρατηγῶν τὴν δύναμιν, Δημοσθένης μὲν τὸ πλεῖστον τοῦ στρατεύματος ἀναλαβὼν ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ καταλαβὼν τοὺς Βοιωτοὺς προνενομημένους τὴν προδοσίαν, ἄπρακτος ἀπῆλθεν, Ἴπποκράτης δὲ πανδημεῖ τοὺς Ἀθηναίους ἀγαγὼν ἐπὶ τὸ Δῆλιον κατελάβετο τὸ χωρίον, καὶ φθάσας τὴν ἔφοδον τῶν Βοιωτῶν εἰείχισε τὸ Δῆλιον. τοῦτο δὲ τὸ χωρίον κεῖται μὲν πλησίον τῆς Ὠρωπίας καὶ τῶν ὄρων τῆς Βοιωτίας· (3) Παγώνδας δ' ὁ τῶν Βοιωτῶν ἔχων τὴν στρατηγίαν ἐξ ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν πόλεων μεταπεμψάμενος στρατιώτας ἦκε πρὸς τὸ Δῆλιον

68. Pokładając ufność w liczebności wojska, wyprawił się przeciw Amfipolis²⁸⁵. Miasto to wcześniej próbował skolonizować Aristagoras z Miletu, uciekając przed Dariuszem, królem Persów; (2) po jego śmierci osadnicy zostali wygnani przez tracki lud Edonów²⁸⁶, a trzydzieści dwa lata później Ateńczycy posłali do Amfipolis dziesięć tysięcy kolonistów. Ci także ulegli Trakom, rozgromieni pod Drabeskos, lecz po dwóch latach Ateńczycy pod dowództwem Hagnona odzyskali miasto. (3) Ponieważ Amfipolis nieraz była przedmiotem walk, Brazydasowi zależało na jej zdobyciu. Wyruszył więc przeciwko niej z potężną armią, rozłożył się obozem niedaleko mostu i najpierw opanował przedmieście, a następnego dnia, wywoławszy popłoch wśród mieszkańców, przejął Amfipolis na podstawie układu, tak że każdy, kto chciał, mógł je opuścić ze swoim dobytkiem.

(4) Zaraz potem Brazydas pozyskał większość okolicznych miast, wśród których najbardziej znaczące były dwie kolonie tazyjskie: Ojsyme i Galepsos, a także Myrkinon, nieduża miejscowość edońska. Zlecił też budowę sporej liczby trójrzędowców na rzece Strymon²⁸⁷ i ściągał żołnierzy z Lacedemonu i od innych sprzymierzeńców. (5) Nakazał sporządzić wiele pełnych zestawów uzbrojenia i rozdawał je młodym ludziom, którzy nie mieli własnej broni, a także gromadził pociski, żywność i wszelkie zapasy. Kiedy przygotowania dobiegły końca, wyruszył z Amfipolis z wojskiem i przybył do Akte, gdzie rozłożył się obozem. W tym rejonie znajdowało się pięć miast: niektóre z nich – kolonie andryjskie – były greckie, inne zamieszkałe przez dwujęzyczną ludność barbarzyńską o pochodzeniu bisaltyjskim. (6) Podbiwszy te miejscowości, Brazydas wyprawił się przeciw Torone, które było kolonią chalkidyjską, ale zajęta przez Ateńczyków. Zdobył miasto bez trudu, wpuszczony nocą do środka przez zdrajców.

Takie były dokonania Brazydasa tamtego roku.

69. Równocześnie zaś pod Delion²⁸⁸ w Beocji doszło do walnej bitwy²⁸⁹ między Ateńczykami i Beotami, a to z następujących powodów. Niektórzy Beoci²⁹⁰, niezadowoleni z panującego wtedy ustroju i gotowi wprowadzić u siebie demokrację, omówili swoje zamiary z ateńskimi dowódcami Hippokratesem i Demostenesem, obiecując wydać im miasta beockie. (2) Ateńczycy przyjęli tę propozycję z radością. Dowódcy rozdzielili siły zgodnie z ustaleniami dotyczącymi ataku²⁹¹: Demostenes z większą częścią wojska wtargnął do Beocji, a skoro zorientował się, że Beoci już wiedzą o zdradzie, wycofał się, niczego nie osiągnąwszy; Hippokrates natomiast z powołanymi pod broń Ateńczykami opanował Delion i zdążył je umocnić przed nadejściem Beotów. Delion zaś jest położone w pobliżu terytorium Oropos i granic Beocji. (3) Pagondas, który dowodził Beotami, zawezwał żołnierzy ze wszystkich miast beockich i przybył do Delion z potężną armią: pod rozkazami miał niewiele mniej niż dwadzieścia tysięcy piechoty i około tysiąca jazdy. (4) Ateńczycy przewyż-

μετὰ πολλῆς δυνάμεως· εἶχε γὰρ στρατιώτας πεζοὺς μὲν οὐ πολὺ λείποντας τῶν δισμυρίων, ἵππεῖς δὲ περὶ χιλίους. (4) οἱ δ' Ἀθηναῖοι τῷ πλήθει μὲν ὑπερεῖχον τῶν Βοιωτῶν, ὀπλισμένοι δὲ οὐχ ὁμοίως τοῖς πολεμίοις· ἄφω γὰρ καὶ συντόμως ἐξεληλύθεσαν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ διὰ τὴν σπουδὴν ὑπῆρχον ἀπαράσκευοι.

70. Ἀμφοτέρων δὲ προθύμως ὠρμημένων παρετάχθησαν αἱ δυνάμεις τόνδε τὸν τρόπον. παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς ἐτάχθησαν ἐπὶ τὸ δεξιὸν κέρας Θηβαῖοι, ἐπὶ δὲ τὸ εὐώνυμον Ὀρχομένιοι, τὴν δὲ μέσσην ἀνεπλήρουν φάλαγγα Βοιωτοί· προεμάχοντο δὲ πάντων οἱ παρ' ἐκείνοις ἠνίοχοι καὶ παραβάται καλούμενοι, ἄνδρες ἐπίλεκτοι τριακόσιοι. Ἀθηναῖοι δὲ διατάττοντες ἔτι τὴν δύναμιν ἠναγκάσθησαν συνάψαι μάχην. (2) γενομένης δὲ τῆς παρατάξεως ἰσχυρᾶς, τὸ μὲν πρῶτον οἱ τῶν Ἀθηναίων ἵππεῖς ἀγωνιζόμενοι λαμπρῶς ἠνάγκασαν φυγεῖν τοὺς ἀντιστάντας ἵππεῖς· μετὰ δὲ ταῦτα τῶν πεζῶν διαγωνισαμένων οἱ ταχθέντες κατὰ τοὺς Θηβαίους Ἀθηναῖοι βιασθέντες ἐτράπησαν, οἱ δὲ λοιποὶ τοὺς ἄλλους Βοιωτοὺς τρεψάμενοι καὶ συχνοὺς ἀνελόντες ἐφ' ἱκανὸν τόπον ἐδίωξαν. (3) οἱ δὲ Θηβαῖοι, διαφέροντες ταῖς τῶν σωμάτων ῥώμαις, ἐπέστρεψαν ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ, καὶ τοῖς διώκουσι τῶν Ἀθηναίων ἐπιπεσόντες φυγεῖν ἠνάγκασαν· ἐπιφανεῖ δὲ μάχῃ νικήσαντες μεγάλην ἀπηνέγκαντο δόξαν πρὸς ἀνδρείαν. (4) τῶν δ' Ἀθηναίων οἱ μὲν εἰς Ὠρωπὸν, οἱ δὲ εἰς τὸ Δῆλιον κατέφυγον, τινὲς δὲ πρὸς τὴν θάλατταν διέτειναν πρὸς τὰς ἰδίας ναῦς, ἄλλοι δὲ κατ' ἄλλους ὡς ἔτυχε τόπους διεσπάρησαν. ἐπιγενομένης δὲ τῆς νυκτὸς ἔπεσον τῶν μὲν Βοιωτῶν οὐ πλείους τῶν πεντακοσίων, τῶν δ' Ἀθηναίων πολλαπλάσιοι τούτων. εἰ μὲν οὖν ἢ νῦξ μὴ προκατέλαβεν, οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων ἂν ἐτελεύτησαν· αὕτη γὰρ μεσολαβήσασα τὰς τῶν διωκόντων ὀρμὰς διέσωσε τοὺς φεύγοντας. (5) ὅμως δὲ τοσοῦτο πλῆθος τῶν ἀναιρεθέντων ἦν, ὥστε τοὺς Θηβαίους ἐκ τῆς τῶν λαφύρων τιμῆς τὴν τε στοὰν τὴν μεγάλην ἐν ἀγορᾷ κατασκευάσαι καὶ χαλκοῖς ἀνδριᾶσι κοσμησαι, τοὺς δὲ ναοὺς καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀγορὰν στοὰς τοῖς ὄπλοις τοῖς ἐκ τῶν σκύλων προσηλωθεῖσι καταχαλκῶσαι· τὴν τε τῶν Δηλίων πανήγυριν ἀπὸ τούτων τῶν χρημάτων ἐνεστήσαντο ποιεῖν. (6) Μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ μὲν Βοιωτοὶ τῷ Δηλίῳ προσβολὰς ποιησάμενοι κατὰ κράτος εἶλον τὸ χωρίον· τῶν δὲ φρουρούντων τὸ Δῆλιον οἱ πλείους μὲν μαχόμενοι γενναίως ἀπέθανον, διακόσιοι δὲ ἦλωσαν· οἱ δὲ λοιποὶ κατέφυγον εἰς τὰς ναῦς, καὶ διεκομίσθησαν μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἀθηναῖοι μὲν οὖν ἐπιβουλεύσαντες τοῖς Βοιωτοῖς τοιαύτη συμφορὰ περιέπεσον.

71. Κατὰ δὲ τὴν Ἀσίαν Ξέρξης ὁ βασιλεὺς ἐτελεύτησεν ἄρξας ἐνιαυτόν, ὡς δ' ἔνιοι γράφουσι, μῆνας δύο· τὴν δὲ βασιλείαν διαδεξάμενος ὁ ἀδελφὸς Σογδιανὸς ἤρξε μῆνας ἐπτὰ. τοῦτον δ' ἀνελὼν Δαρεῖος ἐβασίλευσεν ἔτη δεκαεννέα. (2) Τῶν δὲ συγγραφέων Ἀντίοχος ὁ Συρακόσιος τὴν τῶν Σικελικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστρεψεν, ἀρξάμενος ἀπὸ Κωκάλου τοῦ Σικανῶν βασιλέως, ἐν βίβλοις ἐννέα.

szali Beotów liczebnością, lecz nie dorównywali im uzbrojeniem, opuścili bowiem Ateny szybko i niespodziewanie, w pośpiechu nie przygotowując się należycie.

70. Jedni i drudzy rwali się do boju²⁹², a wojska ustawiono w następujący sposób: prawe skrzydło sił beockich zajmowali Tebańczycy, lewe – Orchomeńczycy, środek wypełniały szeregi Beotów, a na samym przedzie walczyło trzystu doborowych żołnierzy zwanych w Beocji wojownikami rydwanów i piechurami²⁹³; Ateńczycy natomiast z konieczności ruszyli na wroga, zanim skończyli porządkować szyki. (2) Rozgorzała zacięta bitwa. Świetnie walcząca jazda ateńska zmusiła jeźdźców przeciwnika do odwrotu; potem, kiedy starły się szeregi pieszych, Ateńczycy zajmujący pozycję na wprost Tebańczyków poszli w rozsypkę wobec naporu wroga, podczas gdy ich towarzysze odepchnęli pozostałych Beotów, zabijając wielu, i zapędzili się dość daleko w pościgu. (3) Wtedy Tebańczycy, obdarzeni niezwykłą siłą fizyczną, zaniechali pogoni, uderzyli na ścigających Ateńczyków i zmusili ich do ucieczki. Wspaniałe zwycięstwo rozślawiło ich odwagę. (4) Spośród Ateńczyków niektórzy szukali schronienia w Oropos, niektórzy w Delion, inni umknęli nad morze, na własne okręty, a jeszcze inni rozproszyli się bezładnie po okolicy. Z nastaniem ciemności straty Beotów nie przekraczały pięciuset poległych, zaś straty ateńskie były wielokrotnie wyższe. A gdyby nie mrok, zginęłaby większość Ateńczyków: noc przerwała pościg i ocalała uciekających. (5) Mimo to liczba zabitych była tak znaczna²⁹⁴, że Tebańczycy, sprzedawszy łupy, ufundowali wielki portyk na agorze i przyozdobili go posągami z brązu, a świątynie i krużganki na agorze pokryli spżem uzbrojenia ściągniętego z powalonych nieprzyjaciół; pieniądze wykorzystali również dla zorganizowania święta Deliów. (6) Po bitwie Beoci zaatakowali Delion i zdobyli je szturmem²⁹⁵. Większość obrońców poległa, walcząc mężnie; dwustu wzięto do niewoli, reszta uciekła na okręty i razem z innymi przepłynęła się do Attyki. Takie to nieszczęście spotkało Ateńczyków, którzy przygotowywali spisek przeciw Beotom.

71. W Azji natomiast król Kserkses zmarł po roku lub – jak podają niektórzy – po dwóch miesiącach panowania²⁹⁶; jego brat Sogdianos²⁹⁷, przejąwszy tron, władał przez siedem miesięcy. Sogdianosą zglądził Dariusz²⁹⁸, który panował następnie przez dziewiętnaście lat. (2) Historyk Antioch z Syrakuz²⁹⁹ na tym właśnie roku zakończył spisywanie dziejów Sycylii, które rozpoczął od Kokalosa, władcy Sikanów, zawierając je w dziewięciu księgach.

72. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Ἀμεινίου Ῥωμαῖοι μὲν κατέστησαν ὑπάτους Γάιον Παπίριον καὶ Λεύκιον Ἰούνιον. ἐπὶ δὲ τούτων Σκιωναῖοι μὲν καταφρονήσαντες τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν περὶ τὸ Δῆλιον ἦτταν, ἀπέστησαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὴν πόλιν παρέδωκαν Βρασίδα τῷ στρατηγούντι τῶν ἐπὶ Θράκης Λακεδαιμονίων.

(2) Ἐν δὲ τῇ Λέσβῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μυτιλήνης ὑπ' Ἀθηναίων οἱ πεφευγότες ἐκ τῆς ἀλώσεως πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν ὄντες καὶ πάλαι μὲν ἐπεχείρουν κατελθεῖν εἰς τὴν Λέσβον, τότε δὲ συστραφέντες Ἄντανδρον κατέλαβον, κάκειθεν ὀρμώμενοι διεπολέμουν τοῖς κατέχουσι τὴν Μυτιλήνην Ἀθηναίους.

(3) ἐφ' οἷς παροξυνθεὶς ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέπεμψε στρατηγούς μετὰ δυνάμεως ἐπ' αὐτοὺς Ἀριστείδην καὶ Σύμμαχον. οὗτοι δὲ καταπλεύσαντες εἰς τὴν Λέσβον καὶ προσβολὰς ποιησάμενοι συνεχεῖς εἶλον τὴν Ἄντανδρον, καὶ τῶν φυγάδων τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δ' ἐκ τῆς πόλεως ἐξέβαλον, αὐτοὶ δὲ φρουρὰν ἀπολιπόντες τὴν φυλάξουσιν τὸ χωρίον ἀπέπλευσαν ἐκ τῆς Λέσβου.

(4) μετὰ δὲ ταῦτα Λάμαχος ὁ στρατηγὸς ἔχων δέκα τριήρεις ἔπλευσεν εἰς τὸν Πόντον, καὶ καθορισθεὶς εἰς Ἡράκλειαν περὶ τὸν ποταμὸν τὸν ὀνομαζόμενον Κάλητα πάσας τὰς ναῦς ἀπέβαλε· μεγάλων γὰρ ὄμβρων καταρραγόντων, καὶ τοῦ ποταμοῦ βίαιον τὴν καταφορὰν τοῦ ρεύματος ποιησαμένου, τὰ σκάφη κατὰ τινὰς τραχεῖς τόπους προσπεσόντα τῇ γῆ διεφθάρη.

(5) Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς Λακεδαιμονίους σπονδὰς ἐνιαυσίους ἐποίησαντο κατὰ ταύτας τὰς ὁμολογίας, ὥστ' ἔχειν ἑκατέρους ὧν τότε κύριοι καθειστήκεσαν. συνιόντες δὲ πολλάκις εἰς λόγους ᾧοντο δεῖν καταλῦσαι τὸν πόλεμον καὶ εἰς τέλος παύσασθαι τῆς πρὸς ἀλλήλους φιλοτιμίας· Λακεδαιμόνιοι δὲ ἔσπευδον ἀπολαβεῖν τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ γενομένους αἰχμαλώτους. (6) τῶν δὲ σπονδῶν τὸν εἰρημένον τρόπον συντελεσθεισῶν, περὶ μὲν τῶν ἄλλων αὐτοῖς ὁμολογούμενα πάντα ὑπῆρξε, περὶ δὲ τῆς Σκιώνης ἠμφισβήτησαν ἀμφοτέροι. γενομένης δὲ μεγάλης φιλοτιμίας τὰς σπονδὰς κατελύσαντο, περὶ δὲ τῆς Σκιώνης διεπολέμουν πρὸς ἀλλήλους.

(7) Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Μένδη πόλις πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπέστη καὶ τὴν φιλοτιμίαν τὴν ὑπὲρ τῆς Σκιώνης ἰσχυροτέραν ἐποίησε. διὸ καὶ Βρασίδα μὲν ἐκ τῆς Μένδης καὶ τῆς Σκιώνης ἀποκομίσας τέκνα καὶ γυναῖκας καὶ ἄλλα τὰ χρησιμώτατα φρουραῖς ἀξιολόγοις ἠσφαλίσατο τὰς πόλεις. (8) Ἀθηναῖοι δὲ παροξυνθέντες ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν ἐψηφίσαντο πάντας τοὺς Σκιωναίους, ὅταν ἄλῳσιν, ἠβηδὸν ἀποσφάζει, καὶ δύνανται ἐξέπεμψαν ἐπ' αὐτοὺς ναυτικὴν τριήρων πενήκοντα· τούτων δὲ τὴν στρατηγίαν εἶχε Νικίας καὶ Νικόστρατος. (9) οὗτοι δὲ πλεύσαντες ἐπὶ πρώτην τὴν Μένδην ἐκράτησαν τῆς πόλεως προδόντων τινῶν αὐτῆν· τὴν δὲ Σκιώνην περιετείχισαν, καὶ προσκαθήμενοι τῇ πολιορκίᾳ συνεχεῖς προσβολὰς ἐποιοῦντο. (10) οἱ δ' ἐν τῇ Σκιώνῃ φρουροί, πολλοὶ μὲν τὸν ἀριθμὸν ὄντες, εὐπορίαν δ' ἔχοντες βελῶν καὶ σίτου καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς, ῥαδίως ἠμύνοντο τοὺς Ἀθηναίους, καὶ στάσιν ὑπερδέξιον ἔχοντες πολλοὺς κατετίτρωσκον.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

72. Kiedy archontem w Atenach był Amejnias, Rzymianie ustanowili konsulami Gajusza Papiriusza i Lucjusza Juniusza³⁰⁰. Tego roku mieszkańcy Skione³⁰¹, wzgardziwszy Ateńczykami z powodu klęski pod Delion, przeszli na stronę Lacedemończyków i poddali miasto Brazydasowi, który dowodził wojskiem lacedemońskim w Tracji.

(2) Na Lesbos uchodźcy z Mityleny zdobytej przez Ateńczyków, liczni i od dawna próbujący powrócić na wyspę, połączyli wtedy swoje siły, opanowali Antandros i stamtąd przeprowadzali ataki przeciw Ateńczykom, którzy zajmowali Mitylenę. (3) Rozdrażniony lud ateński wysłał przeciw nim Aristejdesa i Symmachosa na czele wojska. Ci zaś udali się na Lesbos i zdobyli Antandros po wielokrotnych szturmach³⁰²; spośród uchodźców niektórych zabili, niektórych wygnali z miasta i pozostawiając załogę na straży okolicy, odpłynęli. (4) Później dowódca Lamachos³⁰³ przybył z dziesięcioma trójrzędowcami do Pontu, lecz stracił je wszystkie, kiedy zawiął do Heraklei nad rzeką Kales³⁰⁴: po ulewnych deszczach rzeka gwałtownie wezbrała i okręty, natrafiwszy na skaliste miejsca, roztrzaskały się w zderzeniu z lądem.

(5) Ateny podpisały z Lacedemonem roczny układ³⁰⁵, który pozwalał obu stronom zachować ich ówczesne posiadłości. W trakcie częstych spotkań skłaniano się ku zakończeniu wojny i położeniu kresu wzajemnej rywalizacji; Lacedemończycy przy tym pragnęli odzyskać żołnierzy wziętych do niewoli na Sfakterii. (6) Gdy zawarto rozejm na wspomnianych warunkach, Ateńczycy i Lacedemończycy byli zgodni we wszystkich sprawach poza przynależnością miasta Skione, do którego jedni i drudzy rościli pretensje. Zacięty spór spowodował zerwanie układu i o Skione toczyły się walki.

(7) Mniej więcej w tym czasie na stronę Lacedemończyków przeszło także miasto Mende³⁰⁶, przez co konflikt wokół Skione dodatkowo się zaostrzył. Brazydas wyprowadził z Mende i Skione dzieci, kobiety i najpotrzebniejszy dobytek i zabezpieczył miasta silnymi załogami. (8) Ateńczycy, oburzeni tym, co się wydarzyło, uchwalili, że po zdobyciu Skione zabiją wszystkich młodzieńców i mężczyzn, i wysłali przeciwko Skionejczykom flotę złożoną z pięćdziesięciu trójrzędowców pod rozkazami Nikiasza i Nikostratosa. (9) Ci wyruszyli najpierw do Mende i opanowali miasto z pomocą zdrajców; później otoczyli Skione murami i przystąpiwszy do oblężenia, dokonywali częstych ataków. (10) Załoga Skione jednak, liczna i dobrze zaopatrzona w pociski, żywność i wszelkie zapasy, odpierała z łatwością szturm Ateńczyków i wielu raniła, zajmując wyżej położone miejsce.

Takie były wydarzenia tamtego roku.

73. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἀθήνησι μὲν ἦρχεν Ἀλκαῖος, ἐν Ῥώμῃ δὲ ὑπῆρχον ὕπατοι Ὀπίτερος Λουκρήτιος καὶ Λεύκιος Σέργιος Φιδηνιάτης, ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι τοῖς Δηλίοις ἐγκαλοῦντες ὅτι λάθρα πρὸς Λακεδαιμονίους συντίθενται συμμαχίαν, ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκ τῆς νήσου καὶ τὴν πόλιν αὐτοὶ κατέσχον. τοῖς δ' ἐκπεσοῦσι Δηλίοις Φαρνιάκης ὁ σατράπης ἔδωκεν οἰκεῖν πόλιν Ἄδραμύτιον. (2) Οἱ δ' Ἀθηναῖοι προχειρισάμενοι στρατηγὸν Κλέωνα τὸν δημαγωγόν, καὶ δόντες ἀξιόλογον δύναμιν περὶ τὴν ἐπιθροῆν, ἐξέπεμψαν εἰς τοὺς ἐπὶ Θράκης τόπους. οὗτος δὲ πλεύσας εἰς Σκιώνην, κάκειθεν προσλαβόμενος στρατιώτας ἐκ τῶν πολιορκούντων τὴν πόλιν, ἀπέπλευσε καὶ κατῆρεν εἰς Τορώνην· ἐγίνωσκε γὰρ τὸν μὲν Βρασίδαν ἐκ τούτων τῶν τόπων ἀπεληλυθότα, πρὸς δὲ τῇ Τορώνῃ τοὺς ἀπολελειμμένους στρατιώτας οὐκ ὄντας ἀξιωμαχοῦς. (3) πλησίον δὲ τῆς Τορώνης καταστρατοπεδεύσας καὶ πολιορκήσας ἅμα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, εἶλε κατὰ κράτος τὴν πόλιν, καὶ τοὺς μὲν παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας ἠνδραποδίσατο, αὐτοὺς δὲ καὶ τοὺς τὴν πόλιν φρουροῦντας αἰχμαλώτους λαβὼν, σῆσας ἀπέστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας· τῆς δὲ πόλεως βαπολιπῶν τὴν ἰκανὴν φρουρὰν ἐξέπλευσε μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ κατῆρε τῆς Θράκης ἐπὶ Στρυμόνα ποταμόν. Καταστρατοπεδεύσας δὲ πλησίον πόλεως Ἰιώνος, ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως σταδίου ὡς τριάκοντα, προσβολὰς ἐποίει τοῦ πολίσματι.
74. Πυθόμενος δὲ τὸν Βρασίδαν μετὰ δυνάμεως διατρίβειν περὶ πόλιν Ἀμφίπολιν, ἀνέβη ἐπ' αὐτόν. ὁ δὲ Βρασίδης ὡς ἤκουσε προσιόντας τοὺς πολεμίους, ἐκτάξας τὴν δύναμιν ἀπῆντα τοῖς Ἀθηναίοις· γενομένης δὲ παρατάξεως μεγάλης, καὶ τῶν στρατοπέδων ἀγωνισαμένων ἀμφοτέρων λαμπρῶς, τὸ μὲν πρῶτον ἰσόρροπος ἦν ἡ μάχη, μετὰ δὲ ταῦτα παρ' ἑκατέρους τῶν ἡγεμόνων φιλοτιμιῶν δι' ἑαυτῶν κρῖναι τὴν μάχην, συνέβη πολλοὺς τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν ἀναιρεθῆναι, τῶν στρατηγῶν αὐτοὺς καταστησάντων εἰς τὴν μάχην καὶ ὑπὲρ τῆς νίκης ἀνυπέμβλητον φιλοτιμίαν εἰσενεγκαμένων. (2) ὁ μὲν οὖν Βρασίδης ἀριστεύσας καὶ πλείστους ἀνελὼν ἥρωικῶς κατέστρεψε τὸν βίον· ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Κλέωνος ἐν τῇ μάχῃ πεσόντος, ἀμφοτέραι μὲν αἱ δυνάμεις διὰ τὴν ἀναρχίαν ἐταράχθησαν, τὸ τέλος δ' ἐνίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ τρόπαιον ἔστησαν. οἱ δ' Ἀθηναῖοι τοὺς νεκροὺς ὑποσπόνδους, ἀνελόμενοι καὶ θάψαντες ἀπέπλευσαν εἰς τὰς Ἀθήνας. (3) εἰς δὲ τὴν Λακεδαίμονα παραγενομένων τινῶν ἐκ τῆς μάχης καὶ τὴν Βρασίδου νίκην ἅμα καὶ τελευτήν ἀπαγγειλάντων, ἡ μήτηρ τοῦ Βρασίδου πυνθανομένη περὶ τῶν πραχθέντων κατὰ τὴν μάχην ἐπρώτησε, ποῖός τις γέγονεν ἐν τῇ παρατάξει Βρασίδης· τῶν δ' ἀποκριναμένων ὅτι πάντων Λακεδαιμονίων ἄριστος, εἶπεν ἡ μήτηρ τοῦ τετελευτηκότος ὅτι Βρασίδης ὁ υἱὸς αὐτῆς ἦν ἀγαθὸς ἀνὴρ, πολλῶν μέντοι γε ἐτέρων καταδεέστερος. (4) τῶν δὲ λόγων τούτων διαδοθέντων κατὰ τὴν πόλιν οἱ ἔφοροι δημοσίᾳ τὴν γυναῖκα ἐτίμησαν, ὅτι προέκρινε τὸν τῆς πατρίδος ἔπαινον τῆς τοῦ τέκνου δόξης. (5) Μετὰ δὲ τὴν εἰρημένην μάχην ἔδοξαν οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς Λακεδαιμονίοις συνθέσθαι σπονδὰς πεντηκονταετείς ἐπὶ τοῖσδε· τοὺς μὲν αἰχμαλώτους παρ' ἀμφοτέροις ἀπολυθῆναι, τὰς δὲ πόλεις ἀποδοῦναι τὰς κατὰ πόλεμον ληφθείσας.

73. Następnie archontem w Atenach był Alkajos, a w Rzymie urząd konsula sprawowali Opiter Lukrecjusz i Lucjusz Sergiusz Fideniates³⁰⁷. Tego roku³⁰⁸ Ateńczycy, oskarżając mieszkańców Delos o potajemne sprzymierzenie się z Lacedemończykami, usunęli ich z wyspy i przejęli miasto. Satrapa Farnakes pozwolił wypędzonym Delijczykom osiedlić się w Adramytion³⁰⁹. (2) Ateńczycy mianowali demagoga Kleona³¹⁰ dowódcą, przydzielili mu duży oddział piechoty i wysłali w okolice Tracji. Kleon przybył do Skione, dobrał sobie żołnierzy spośród oblegających miasto i popłynął do Torone³¹¹, bo wiedział, że Brazydas opuścił ten rejon, a pozostawiona tam załoga jest słabym przeciwnikiem. (3) Rozbił więc obóz w pobliżu, wprowadził blokadę od strony łądu i morza i zdobył miasto szturmem; dzieci i kobiety sprzedał w niewolę, a obrońców pojmał i odesłał w więzach do Aten. Pozostawiwszy w Torone spory garnizon, odpłynął z wojskiem i wylądował w Tracji nad rzeką Strymon. Rozłożył się obozem niedaleko Eion³¹² i atakował to miasto, znajdujące się w odległości około trzydziestu stadiów od Amfipolis.
74. Na wiadomość, że Brazydas z armią przebywa pod Amfipolis, ruszył przeciwko niemu³¹³. Kiedy Brazydas usłyszał o zbliżaniu się wroga, ustawił wojsko w szyku bojowym i poprowadził je na Ateńczyków. Rozgorzała zacięta bitwa, w której jedni i drudzy walczyli znakomicie. Na początku szanse były wyrównane; potem, gdy dowódcy po obu stronach sami starali się wpłynąć na wynik, zginęło wielu wybitnych żołnierzy, a naczelnicy włączyli się do zmagania i z najwyższym zapałem współzawodniczyli o zwycięstwo. (2) Brazydas, wspaniale walcząc, bohatersko zakończył życie po powaleniu licznych przeciwników; podobnie poległ Kleon i w obu armiach, pozbawionych dowództwa, zapanował chaos. Ostatecznie przeważyli Lacedemończycy i postawili pomnik zwycięstwa. Ateńczycy na mocy układu zabrali swoich poległych, pogrzebali ich i odpłynęli do Aten. (3) Kiedy ludzie, którzy uczestniczyli w bitwie, dotarli do Lacedemonu i donieśli o zwycięstwie i zarazem śmierci Brazydasa, jego matka na wieść o tym, czego dokonano, zapytała, jak zachowywał się Brazydas na polu walki. Odpowiedziano, że był najlepszy ze wszystkich Lacedemończyków; wtedy matka zmarłego odparła, że jej syn Brazydas był dzielnym człowiekiem, gorszym jednak od wielu innych. (4) Słowa te rozeszły się po mieście i eforowie publicznie okazali Spartance szacunek, bo więcej znaczyło dla niej dobre imię ojczyzny niż sława jej syna. (5) Po wspomnianej bitwie Ateńczycy postanowili zawrzeć z Lacedemończykami pięćdziesięcioletni rozejm³¹⁴ na następujących warunkach: jeńcy po obu stronach odzyskują wolność, a zdobyte na wojnie miasta zostaną zwrócone. (6) Tak zakończyła się wojna peloponeska, która trwała dotąd dziesięć lat.

ὁ μὲν οὖν Πελοποννησιακὸς πόλεμος, διαμείνας μέχρι τῶν ὑποκειμένων καιρῶν ἔτη δέκα, τὸν εἰρημένον τρόπον κατελύθη.

75. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησιν Ἀριστίωνος Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Τίτον Κοϊντίον καὶ Αὔλον Κορνήλιον Κόσσον. ἐπὶ δὲ τούτων ἄρτι τοῦ πολέμου τοῦ Πελοποννησιακοῦ καταλελυμένου ἄλιν ταραχαὶ καὶ κινήσεις πολεμικαὶ συνέβησαν κατὰ τὴν Ἑλλάδα διὰ τιοαύτας τινὰς αἰτίας. (2) Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι κοινῇ μετὰ τῶν συμμάχων πεποημένοι σπονδὰς καὶ διαλύσεις, χωρὶς τῶν συμμαχίδων πόλεων συνέθεντο συμμαχίαν. Τοῦτο δὲ πράξαντες εἰς ὑπόνοιαν ἦλθον ὡς ἐπὶ καταδουλώσει τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἰδίᾳ πεποημένοι συμμαχίαν. (3) διόπερ αἱ μέγισται τῶν πόλεων διεπρεσβεύοντο πρὸς ἀλλήλας καὶ συνδιελέγοντο περὶ ὁμονοίας καὶ συμμαχίας κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων. ἦσαν δὲ προεστῶσαι πόλεις ταύτης αἱ δυνατώταται τέτταρες, Ἄργος, Θῆβαι, Κόρινθος, Ἴηλις.
- (4) Εὐλόγως δ' ὑπόπτειθησαν αἱ πόλεις συμφρονεῖν κατὰ τῆς Ἑλλάδος διὰ τὸ προσγεγράφθαι ταῖς κοιναῖς συνθήκαις· ἐξεῖναι Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους, ὅπερ ἂν δοκῆ ταύταις ταῖς πόλεσι, προσγράφειν ταῖς συνθήκαις καὶ ἀφαιρεῖν ἀπὸ τῶν συνθηκῶν. χωρὶς δὲ τούτων Ἀθηναῖοι μὲν διὰ ψηφίσματος ἔδωκαν δέκα ἀνδράσιν ἐξουσίαν ἔχειν βουλευέσθαι περὶ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων· τὸ παραπλήσιον δὲ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων πεποηκόντων φανερὰν συνέβη γενέσθαι τῶν δύο πόλεων τὴν πλεονεξίαν. (5) πολλῶν δὲ πόλεων ὑπακουουσῶν πρὸς τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν, καὶ τῶν μὲν Ἀθηναίων καταφρονουμένων διὰ τὴν περὶ τὸ Δῆλιον συμφορὰν, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων τεταπεινωμένων τῇ δόξῃ διὰ τὴν ἄλωσιν τῶν ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ νήσῳ, πολλαὶ πόλεις συνίσταντο, καὶ προῆγον τὴν τῶν Ἀργείων πόλιν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν. (6) εἶχε γὰρ ἡ πόλις αὕτη μέγα ἀξίωμα διὰ τὰς παλαιὰς πράξεις· πρὸ γὰρ τῆς Ἡρακλειδῶν κατηλύσεως ἐκ τῆς Ἀργείας ὑπῆρξαν σχεδὸν ἅπαντες οἱ μέγιστοι τῶν βασιλέων· πρὸς δὲ τούτοις πολὺν χρόνον εἰρήνην ἔχουσα προσόδους μεγίστας ἐλάμβανε, καὶ πλῆθος οὐ μόνον χρημάτων εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν. (7) οἱ δ' Ἀργεῖοι νομίζοντες αὐτοῖς συγχωρηθῆσεσθαι τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, ἐπέλεξαν τῶν πολιτῶν χιλίους τοὺς νεωτέρους καὶ μάλιστα τοῖς τε σώμασιν ἰσχύοντας καὶ ταῖς οὐσίαις· ἀπολύσαντες δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς ἄλλης λειτουργίας καὶ τροφᾶς δημοσίας χορηγοῦντες προσέταξαν γυμνάζεσθαι συνεχεῖς μελέτας. οὗτοι μὲν οὖν διὰ τὴν χορηγίαν καὶ τὴν συνεχῆ μελέτην ταχὺ τῶν πολεμικῶν ἔργων ἀθληταὶ κατεστάθησαν.
76. Λακεδαιμόνιοι δὲ ὀρῶντες ἐπ' αὐτοὺς συνισταμένην τὴν Πελοπόννησον καὶ προορώμενοι τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου, τὰ κατὰ τὴν ἡγεμονίαν ὡς ἦν δυνατὸν ἠσφαλίζοντο. καὶ πρῶτον μὲν τοὺς μετὰ Βρασίδα κατὰ τὴν Θράκην ἐστρατευμένους Εἰλωτας ὄντας χιλίους ἠλευθέρωσαν, μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ νήσῳ ληφθέντας αἰχμαλώτους Σπαρτιάτας ἀτιμίᾳ περιβεβληκότας, ὡς τὴν Σπάρτην ἄδοξοτέραν πεποηκότας, ἀπέλυσαν τῆς ἀτιμίας. (2) ἀκολούθως

75. Kiedy archontem w Atenach był Aristion, Rzymianie ustanowili konsulami Tytusa Kwinkcjusza i Aulusa Korneliusza Kossusa³¹⁵. Tego roku, mimo że wojna peloponeska ledwie się zakończyła, w Grecji doszło znów do zamieszek i działań wojennych, a przyczyny były następujące. (2) Ateńczycy i Lacedemończycy, chociaż w porozumieniu ze sprzymierzeńcami uzgodnili rozejm i przerwali akcje wojskowe, zawarli między sobą sojusz³¹⁶, nie uwzględniając miast sprzymierzonych. Uczyniwszy to, narazili się na podejrzenie, że zawiązali prywatne przymierze dla ujarznienia pozostałych Greków. (3) Dlatego najznacześniejsze miasta słały do siebie poselstwa, naradzając się nad wspólnym postępowaniem i sojuszem wymierzonym w Ateny i Lacedemon. Przedsięwzięciu temu przewodziły cztery najpotężniejsze miasta: Argos, Teby, Korynt i Elis.

(4) I nie bez powodu podejrzewano, że Ateńczycy i Lacedemończycy zamyślają coś razem przeciwko Grecji: zgodnie z dołączoną klauzulą, Atenom i Lacedemonowi wolno było według uznania dodawać lub usuwać postanowienia wspólnego traktatu. Niezależnie od tego Ateńczycy w głosowaniu przyznali dziesięciu ludziom prawo doradzania w kwestiach interesu państwa; a kiedy Lacedemończycy postąpili podobnie, wyszła na jaw zachłanność obu miast. (5) Ponieważ sprawa wolności politycznej cieszyła się dużym poparciem i pogardzano Ateńczykami po klęsce, jaką ponieśli pod Delion, a sława Lacedemończyków przygasła z powodu pojmania ich żołnierzy na wyspie Sfakterii, szereg miast porozumiało się między sobą, oddając przywództwo Argos³¹⁷. (6) Miasto to otaczano głębokim szacunkiem ze względu na dawne dokonania: przed powrotem Heraklidów³¹⁸ właśnie stamtąd wywodzili się niemal wszyscy potężni królowie; ponadto na skutek długotrwałego pokoju Argos uzyskiwało ogromne dochody i miało nie tylko wiele pieniędzy, lecz także dużą liczbę mieszkańców. (7) Argiwowie zatem, przekonani, że właśnie im przypadnie hegemonia, wybrali tysiąc obywateli – młodszych i wyróżniających się siłą fizyczną oraz majątkiem – zwolnili ich z innych obowiązków na rzecz państwa i zapewniając im wyżywienie na koszt publiczny, nakazali im intensywny trening. Dzięki temu utrzymaniu i nieustannym ćwiczeniom grupa szybko zaprawiła się do wojaczki.

76. Lacedemończycy, zauważając, że Peloponez łączy się przeciwko nim, i przewidując zasięg działań wojennych, czynili, co mogli, aby zabezpieczyć swoją hegemonię³¹⁹. Przede wszystkim więc przyznali wolność tysiącowi helotów, którzy walczyli w Tracji pod wodzą Brazydasa; następnie przywrócili dobre imię Spartanom pojmanym na wyspie Sfakterii, okrytym niesławą, bo obwianym o splamienie honoru Sparty. (2) Zgodnie z tą metodą postępowania,

δὲ τούτοις τοῖς κατὰ τὸν πόλεμον ἐπαίνοις καὶ τιμαῖς προετρέποντο τὰς προγεγενημένας ἀνδραγαθίας ἐν τοῖς μέλλουσιν ἀγῶσιν ὑπερβάλλεσθαι· τοῖς τε συμμάχοις ἐπιεικέστερον προσεφέροντο, καὶ ταῖς φιλανθρωπίαις τοὺς ἀλλοτριωτάτους αὐτῶν ἐθεράπευον. (3) Ἀθηναῖοι δὲ τοῦναντίον τῷ φόβῳ βουλόμενοι καταπλήξασθαι τοὺς ἐν ὑποψία ἀποστάσεως ὄντας, παράδειγμα πᾶσιν ἀνέδειξαν τὴν ἐκ τῶν Σκιωναίων τιμωρίαν· ἐκπολιορκήσαντες γὰρ αὐτοὺς καὶ πάντας ἤβηδὸν κατασφάζαντες, παῖδας μὲν καὶ γυναῖκας ἐξηνδραποδίσαντο, τὴν δὲ νῆσον οἰκεῖν παρέδωσαν τοῖς Πλαταιεῦσιν, ἐκπεπτωκόσι δι' ἐκείνους ἐκ τῆς πατρίδος.

(4) Περί δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους κατὰ τὴν Ἰταλίαν Καμπανοὶ μεγάλην δυνάμει στρατεύσαντες ἐπὶ Κύμην ἐνίκησαν μάχῃ τοὺς Κυμαίους καὶ τοὺς πλείους τῶν ἀντιταχθέντων κατέκοψαν. προσκαθεζόμενοι δὲ τῇ πολιορκίᾳ καὶ πλείους προσβολὰς ποιησάμενοι κατὰ κράτος εἴλον τὴν πόλιν. διαρπάσαντες δ' αὐτὴν καὶ τοὺς καταληφθέντας ἐξανδραποδισάμενοι τοὺς ἱκανοὺς οἰκῆτορας ἐξ αὐτῶν ἀπέδειξαν.

77. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀστυφίλου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Κοῖντιον καὶ Αὔλον Σεμπρόνιον, Ἥλειοι δ' ἤγαγον Ὀλυμπιάδα ἐνενηκοστήν, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Ὑπέρβιος Συρακόσιος. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀθηναῖοι μὲν κατὰ τινα χρησμόν Δηλίους ἀπέδωσαν τὴν νῆσον, καὶ κατήλθον εἰς τὴν πατρίδα οἱ τὸ Ἀδραμύτιον οἰκοῦντες Δήλιοι. (2) τῶν δὲ Ἀθηναίων οὐκ ἀποδόντων Λακεδαιμονίοις τὴν Πύλον, πάλιν αἱ πόλεις αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας διεφέροντο καὶ πολεμικῶς εἶχον. ἃ δὴ πυθόμενος ὁ δῆμος τῶν Ἀργείων ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους φιλίαν συνθέσθαι πρὸς τοὺς Ἀργεῖους. (3) αὐξομένης δὲ τῆς διαφορᾶς, οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι τοὺς Κορινθίους ἔπεισαν ἐγκαταλιπεῖν τὴν κοινὴν σύνοδον καὶ συμμαχεῖν τοῖς Λακεδαιμονίοις. τοιαύτης δὲ ταραχῆς γενομένης καὶ ἀναρχίας οὔσης, τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐν τούτοις ἦν.

(4) Ἐν δὲ τοῖς ἐκτὸς τόποις Αἰνιᾶνες καὶ Δόλοπες καὶ Μηλιεῖς συμφρονήσαντες δυνάμεσιν ἀξιολόγοις ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἡράκλειαν τὴν ἐν Τραχίνοι. ἀντιταχθέντων δὲ τῶν Ἡρακλεωτῶν, καὶ μάχης γενομένης ἰσχυρᾶς, ἠττήθησαν οἱ τὴν Ἡράκλειαν κατοικοῦντες. πολλοὺς δ' ἀποβαλόντες στρατιώτας, καὶ συμφυγόντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, μετεπέμψαντο βοήθειαν παρὰ τῶν Βοιωτῶν. ἀποστειλάντων δ' αὐτοῖς τῶν Θηβαίων χιλίους ὀπλίτας ἐπιλέκτους, μετ' αὐτῶν ἡμύνοντο τοὺς ἐπεστρατευκότας.

(5) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ὀλύνθιοι μὲν στρατεύσαντες ἐπὶ πόλιν Μηκύβερναν, φρουρουμένην ὑπ' Ἀθηναίων, τὴν μὲν φρουρὰν ἐξέβαλον, αὐτοὶ δὲ τὴν πόλιν κατέσχον.

78. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀρχίου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Παπίριον Μουγιλανὸν καὶ Γάιον Σερουίλιον Στροῦκτον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀργεῖοι μὲν ἐγκαλέσαντες τοῖς Λακεδαιμονίοις ὅτι τὰ θύματα οὐκ ἀπέδωσαν τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθαεῖ, πόλεμον αὐτοῖς κατήγγειλαν· καθ' ὃν δὴ χρόνον Ἀλκιβιάδης

pochwałami i zaszczytami za osiągnięcia wojenne zachęcali żołnierzy, aby w przyszłych walkach wykazali się jeszcze większym niż poprzednio męstwem; sprzymierzeńców traktowali z umiarem, a najbardziej nieprzychylnych spośród nich zjednywali sobie życzliwością. (3) Ateńczycy natomiast woleli wywoływać strach w miastach podejrzewanych o buntownicze zamiary. Przykładem dla wszystkich uczynili los mieszkańców Skione: zdobywszy oblegane miasto, zabili młodzieńców i mężczyzn, a dzieci i kobiety sprzedali w niewolę, po czym przekazali wyspę Platejczykom, których wygnano z ojczyzny za sprzyjanie Atenom³²⁰.

(4) Mniej więcej w tym czasie Kampanowie w Italii wyruszyli z potężną armią na Kyme³²¹ i w zwycięskiej bitwie wytracili większość Kymejczyków. Przystąpiwszy do oblężenia, po wielokrotnych atakach wzięli Kyme szturmem, ograbili miasto, pochwyconych mieszkańców sprzedali w niewolę i wyznaczyli odpowiednią liczbę osadników spośród własnych obywateli.

77. Kiedy archontem w Atenach był Astyfilos, Rzymianie ustanowili konsulami Lucjusza Kwinkcjusza i Aulusa Semproniusza³²², a Elejczycy obchodzili dziewięćdziesiąte igrzyska olimpijskie³²³, podczas których zwycięzcą biegu został Hyperbios z Syrakuz. Tego roku Ateńczycy zgodnie z nakazem pewnej wyroczni oddali wyspę Delos jej dawnym mieszkańcom i Delijczycy z Adramytion wrócili do ojczyzny. (2) A ponieważ Ateny nie przekazały Lacedemonowi Pylos, wznowił się spór i wrogość między tymi dwoma miastami. Dowiedziawszy się o tym, lud argijski przekonał Ateny, aby związały się przyjaźnią z Argos³²⁴. (3) Konflikt narastał³²⁵ i Lacedemończycy nakłonili Korynt do opuszczenia konfederacji miast i sprzymierzenia się z Lacedemonem. Tak wyglądała sytuacja na Peloponezie pośród zamętu i braku przywództwa.

(4) Na terenach zewnętrznych Ajnianowie³²⁶, Dolopowie³²⁷ i Malijczycy zawarli porozumienie i ruszyli z potężnymi siłami na trachińską Herakleję³²⁸. Heraklejczycy wyszli im naprzeciw i zostali pokonani w zaciętej bitwie. Po stracie wielu żołnierzy, zmuszeni do schronienia się w obrębie murów, posłali do Beocji po pomoc. Otrzymałszy z Teb tysiąc doborowych hoplitów, razem z nimi odpierali nieprzyjaciół.

(5) Równocześnie zaś Olintyjczycy wyprawili się przeciwko Mekiybernie³²⁹ strzeżonej przez Ateńczyków, przepędzili ateńską załogę i opanowali miasto³³⁰.

78. Kiedy archontem w Atenach był Archias, Rzymianie ustanowili konsulami Lucjusza Papiriusza Mugilanusa i Gajusza Serwiliusza Struktusa³³¹. Tego roku Argiowowie, zarzucając Lacedemończykom, że nie złożyli ofiar Apollonowi Pytyjskiemu, wypowiedzieli im wojnę, a właśnie w tym czasie strateg ateński

ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀργεῖαν ἔχων δύναμιν. (2) τούτους δὲ οἱ Ἀργεῖοι παραλαβόντες ἐστράτευσαν ἐπὶ Τροιζίῃνα, πόλιν σύμμαχον Λακεδαιμονίων, καὶ τὴν μὲν χώραν λεηλατήσαντες, τὰς δὲ ἐπαύλεις ἐμπρήσαντες, ἀπηλλάγησαν εἰς τὴν οἰκείαν. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι παροξυνθέντες ἐπὶ τοῖς εἰς τοὺς Τροιζηνίους παρανομήμασιν ἔγνωσαν διαπολεμεῖν πρὸς Ἀργείους· διὸ καὶ δύναμιν ἀθροίσαντες ἐπέστησαν ἡγεμόνα Ἄγιν τὸν βασιλέα. (3) οὗτος δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Ἀργείους, καὶ τὴν μὲν χώραν ἐδήλωσε, πλησίον δὲ τῆς πόλεως ἀγαγὼν τὴν δύναμιν προεκαλεῖτο τοὺς πολεμίους εἰς μάχην. (4) οἱ δ' Ἀργεῖοι προσλαβόμενοι στρατιώτας παρὰ μὲν Ἡλείων τρισχιλίους, παρὰ δὲ Μαντινέων οὐ πολὺ λειπομένους τούτων, προῆγον ἐκ τῆς πόλεως τὸ στρατόπεδον. μελλούσης δὲ παρατάξεως γίνεσθαι, οἱ στρατηγοὶ παρ' ἀμφοτέροις διαπρεσβευσάμενοι τετραμηνιαίους ἀνοχὰς συνέθεντο. (5) ἐπανελθόντων δὲ τῶν στρατοπέδων ἀπράκτων εἰς τὴν οἰκείαν, δι' ὀργῆς εἶχον αἱ πόλεις ἀμφοτέραι τοὺς συνθεμένους τὰς σπονδὰς στρατηγούς. διόπερ οἱ μὲν Ἀργεῖοι τοῖς λίθοις βάλλοντες τοὺς ἡγεμόνας ἀποκτείνειν ἐπεχείρησαν, καὶ μόγις μεταξὺ πολλῆς δεήσεως τὸ ζῆν συνεχώρησαν, τὴν δ' οὐσίαν αὐτῶν δημεύσαντες κατέσκαψαν τὰς οἰκίας. (6) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὸν Ἄγιν ἐπεβάλοντο μὲν κολάζειν, ἐπαγγεिलाμένου δ' αὐτοῦ διὰ τῶν καλῶν ἔργων διορθώσασθαι τὴν ἀμαρτίαν, μόγις συνεχώρησαν, εἰς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἐλόμενοι δέκα ἄνδρας τοὺς συνετωτάτους, παρακατέστησαν συμβούλους καὶ προσέταξαν μηδὲν ἄνευ τῆς τούτων γνώμης πράττειν.

79. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἀθηναίων ἀποστειλάντων κατὰ θάλατταν εἰς Ἄργος ὀπίτας μὲν χιλίους ἐπιλέκτους, ἵππεῖς δὲ διακοσίους, ὧν ἐστρατήγουν Λάχης καὶ Νικόστρατος· συνῆν δὲ τούτοις καὶ Ἀλκιβιάδης ἰδιώτης ὢν διὰ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς Ἡλείους καὶ Μαντινεῖς· συνεδρευσάντων δὲ πάντων, ἔδοξε τὰς μὲν σπονδὰς εἶναι χαίρειν, πρὸς δὲ τὸν πόλεμον ὀρμῆσαι. (2) διὸ καὶ τοὺς ἰδίους ἕκαστος στρατηγὸς παρῶρμησε πρὸς τὸν ἀγῶνα, καὶ πάντων προθύμως ὑπακουσάντων, ἐκτὸς τῆς πόλεως κατεστρατοπέδευσαν. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς πάντων πρῶτον στρατεῦειν ἐπ' Ὀρχομενὸν τῆς Ἀρκαδίας. διὸ καὶ παρελθόντες εἰς Ἀρκαδίαν, προσκαθεζόμενοι τῇ πόλει καθ' ἡμέραν ἐποιοῦντο προσβολὰς τοῖς τείχεσι. (3) χειρωσάμενοι δὲ τὴν πόλιν κατεστρατοπέδευσαν πλησίον Τεγέας, κεκρικότες καὶ ταύτην πολιορκῆσαι. τῶν δὲ Τεγεατῶν ἀξιούντων τοὺς Λακεδαιμονίους βοηθῆσαι κατὰ τάχος, οἱ Σπαρτιᾶται παραλαβόντες τοὺς ἰδίους πάντας καὶ τοὺς συμμάχους ἦκον ἐπὶ τὴν Μαντινείαν, νομίζοντες ταύτης πολεμουμένης ἀρθῆσεσθαι τὴν τῆς Τεγέας πολιορκίαν. (4) οἱ δὲ Μαντινεῖς τοὺς συμμάχους παραλαβόντες, καὶ αὐτοὶ πανδημεῖ στρατεύσαντες, ἀντετάχθησαν τοῖς Λακεδαιμονίοις. γενομένης δὲ μάχης ἰσχυρᾶς, οἱ μὲν ἐπιλεκτοὶ τῶν Ἀργείων, χίλιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, γεγυμνασμένοι δὲ καλῶς τὰ κατὰ τὸν πόλεμον, ἐτρέψαντο τοὺς ἀντιτεταγμένους πρῶτοι, καὶ διώκοντες πολὺν ἐποίουν φόνον. (5) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τᾶλλα μέρη τοῦ στρατεύματος τρεψάμενοι καὶ πολλοὺς ἀνελόντες ὑπέστρεψαν ἐπ' αὐτοὺς ἐκείνους, καὶ τῷ πλήθει κυκλώσαντες ἤλιπον κατακόψειν ἅπαντας. (6) τῶν δὲ λογάδων

Alkibiades³³² wkroczył z oddziałem do Argolidy. (2) Argiwo wie przyłączyli ich do swojego wojska i wyruszyli przeciwko Trojzenowi³³³, miastu sprzymierzonemu z Lacedemończykami; złupili jego terytorium, spalili zagrody i powrócili do domu. Lacedemończycy, oburzeni bezprawnym potraktowaniem Trojzeńczyków, uchwalili wojnę z Argos, zgromadzili wojsko i powierzyli dowództwo królowi Agisowi³³⁴. (3) Agis wyprawił się przeciw Argiwo m i spustoszył ich kraj, po czym podszedł z armią pod Argos i prowokował wrogów do walki. (4) Argiwo wie, otrzymawszy trzy tysiące żołnierzy od Elejczyków i niewiele mniej od Mantinejczyków, wyprowadzili wojsko poza mury. Kiedy bitwa wydawała się nieuchronna, wodzowie wymienili między sobą poselstwa i uzgodnili czteromiesięczne zawieszenie broni. (5) A gdy armie, niczego nie zdziaławszy, wycofały się na swoje terytoria, oba miasta zawrzały gniewem na ludzi odpowiedzialnych za ten rozejm. Argiwo wie porwali się z kamieniami na dowódców i dopiero po usilnych prośbach oszczędzili im życie, ale skonfiskowali ich majątki i zburzyli domy; (6) Lacedemończycy zamierzali ukarać Agisa, kiedy jednak przyrzekł odpokutować winę walecznymi czynami, ustąpili mu niechętnie, a na przyszłość przydzielili mu dziesięciu najrozumnijszych ludzi jako doradców i zakazali przedsiębrać cokolwiek bez zasięgnięcia ich opinii.

79. Następnie³³⁵ Ateńczycy wysłali morzem do Argos tysiąc doborowych hoplitów i dwustu jezdnych pod rozkazami Lachesa i Nikostratosa, a towarzyszył im Alkibiades, jako osoba prywatna, ze względu na przyjaźń z Elejczykami i Mantinejczykami. Na wspólnej naradzie postanowiono zlekceważyć rozejm i podjąć działania wojenne. (2) Każdy z dowódców zachęcił swoich żołnierzy do walki, a kiedy wszyscy odpowiedzieli z zapałem, rozłożono się obozem poza miastem. Panowała opinia, że najpierw należy uderzyć na arkadyjskie Orchomenos³³⁶. Wyruszyli zatem do Arkadii, przystąpili do oblężenia i codziennie szturmowali mury. (3) Po zdobyciu Orchomenos rozbili obóz w pobliżu Tegei³³⁷, aby oblegać i to miasto. Skoro zaś Tegeaci prosili Lacedemończyków o jak najszybszą pomoc, Spartanie, zebrawszy swoją armię i sprzymierzeńców, wyprawili się przeciwko Mantinei, przypuszczając, że ten atak skłoni wroga do odstąpienia od Tegei. (4) Mantinejczycy wyszli naprzeciw Lacedemończykom z sojusznikami i całym swoim wojskiem. Rozgorzała zacięta bitwa. Doborowy oddział Argiwo czyków – tysiąc żołnierzy doskonale zaprawionych do walki – pierwszy zmusił przeciwników do ucieczki i w pościgu zadawał im ogromne straty. (5) Lacedemończycy jednak rozproszyli pozostałe wojsko, zabijając wielu nieprzyjaciół, po czym zwrócili się przeciw owym Argiwo m i – silniejsi liczebnie – otoczyli ich dla dokonania całkowitego pogromu. (6) Chociaż doborowi żołnierze argiwo wscy, ustępując tamtym liczebnością, przewyższali ich męstwem, król lacedemoński, który walczył na czele swoich żołnierzy, trwał

τῷ μὲν πλήθει πολὺ λειπομένων, ταῖς δ' ἀνδραγαθίαις προεχόντων, ὁ μὲν βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων προαγωνιζόμενος ἐνεκαρτέρησε τοῖς δεινοῖς, καὶ πάντας ἂν ἀνεῖλεν· ἔσπευδε γὰρ τοῖς πολίταις ἀποδοῦναι τὰς ἐπαγγελίας, καὶ μέγα τι κατεργασάμενος διορθώσασθαι τὴν γεγενημένην ἀδοξίαν· οὐ μὴν εἰάθη γε τὴν προαίρεσιν ἐπιτελέσαι. Φάραξ γὰρ ὁ Σπαρτιάτης, εἷς ὢν τῶν συμβούλων, ἀξίωμα δὲ μέγιστον ἔχων ἐν τῇ Σπάρτῃ, διεκελεύετο τοῖς λογάσι δοῦναι δίοδον, καὶ μὴ πρὸς ἀπεγνωκότας τὸ ζῆν διακινδυνεύοντας πείραν λαβεῖν ἀτυχούσης ἀρετῆς. (7) ὅθεν ἠναγκάσθη κατὰ τὴν ἀρτίως ῥηθεῖσαν ἐπιταγὴν δοῦναι διέξοδον κατὰ τὴν τοῦ Φάρακος γνώμην. οἱ μὲν οὖν χίλιοι τὸν εἰρημένον τρόπον ἀφεθέντες διελθεῖν διεσώθησαν, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι μεγάλῃ μάχῃ νίκησαντες καὶ τρόπαιον στήσαντες ἀπῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν.

80. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦρχεν Ἀντιφῶν, ἐν Ῥώμῃ δ' ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχοι τέτταρες κατεστάθησαν, Γάιος Φούριος καὶ Τίτος Κοίντιος, ἔτι δὲ Μάρκος Ποστούμιος καὶ Αὐλὸς Κορνήλιος. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀργεῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι διαπρεσβευσάμενοι πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην ἐποιήσαντο καὶ συμμαχίαν συνέθεντο. (2) διόπερ οἱ Μαντινεῖς ἀποβαλόντες τὴν ἀπὸ τῶν Ἀργείων βοήθειαν ἠναγκάσθησαν ὑποταγῆναι τοῖς Λακεδαιμονίοις. περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀργείων οἱ κατ' ἐκλογὴν κεκριμένοι τῶν πολιτῶν χίλιοι συνεφώνησαν, καὶ τὴν μὲν δημοκρατίαν ἔγνωσαν καταλύειν, ἀριστοκρατίαν δ' ἐξ αὐτῶν καθιστάναι. (3) ἔχοντες δὲ πολλοὺς συνεργοὺς διὰ τὸ προέχειν τῶν πολιτῶν ταῖς οὐσίαις καὶ ταῖς ἀνδραγαθίαις, τὸ μὲν πρῶτον συλλαβόντες τοὺς δημαγωγεῖν εἰωθότας ἀπέκτειναν, τοὺς δ' ἄλλους καταπληξάμενοι κατέλυσαν τοὺς νόμους καὶ δι' ἑαυτῶν τὰ δημόσια διώκουν. διακατασχόντες δὲ ταύτην τὴν πολιτείαν μῆνας ὀκτῶ κατελύθησαν, τοῦ δήμου συστάτος ἐπ' αὐτοῦ· διὸ καὶ τούτων ἀναιρεθέντων ὁ δῆμος ἐκομίσατο τὴν δημοκρατίαν. (4) Ἐγένετο δὲ καὶ ἐτέρα κίνησις κατὰ τὴν Ἑλλάδα· καὶ Φωκεῖς γὰρ πρὸς Λοκροὺς διενεχθέντες παρατάξει ἐκρίθησαν διὰ τὴν οἰκίαν ἀνδρείαν· ἐνίκησαν γὰρ Φωκεῖς ἀνελόντες Λοκρῶν πλείους χιλίων. (5) Ἀθηναῖοι δὲ Νικίου στρατηγούντος εἶλον δύο πόλεις, Κύθηρα καὶ Νίσαιαν· τὴν τε Μῆλον ἐκπολιορκήσαντες πάντας ἠβηδὸν ἀπέσφαξαν, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἐξηνδραποδίσαντο. (6) Καὶ τὰ μὲν κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐν τούτοις ἦν. Κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Φιδηνᾶται μὲν, παραγενομένων εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν πρέσβειων ἐκ τῆς Ῥώμης, ἐπὶ μικραῖς αἰτίαις ἀνεῖλον τούτους. (7) ἐφ' οἷς οἱ Ῥωμαῖοι παροξυνθέντες ἐψηφίσαντο πολεμεῖν, καὶ προχειρισάμενοι δύναμιν ἀξιόλογον εἵλοντο δικτάτωρα Ἄνιον Αἰμίλιον καὶ μετὰ τούτου κατὰ τὸ ἔθος Αὐλὸν Κορνήλιον ἵπαρχον. ὁ δ' Αἰμίλιος παρασκευασάμενος τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἀνέξευξε μετὰ τῆς δυνάμεως ἐπὶ τοὺς Φιδηνάτας. ἀντιταξαμένων δὲ τῶν Φιδηνατῶν ἐγένετο μάχῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἰσχυρά, καὶ πολλῶν παρ' ἀμφοτέροις πεσόντων ἰσόρροπος ὁ ἀγὼν ἐγένετο.

niewzruszenie wśród niebezpieczeństw i chętnie zgładziłby wszystkich przeciwników, pragnął bowiem dochować obietnicy złożonej współobywatelom i wspinałym czynem zmasać swoją wcześniejszą niesławę. Ale nie dane mu było spełnić tego zamiaru. Spartiata Faraks – jeden z królewskich doradców, otaczany w Sparcie najgłębszym szacunkiem – nakazywał Agisowi otworzyć przejście Argiwoom i zaprzestać ryzykownej walki z desperatami, aby Lacedemończycy nie przekonali się dowodnie, czym jest męstwo ludzi, od których odwróciło się szczęście. (7) Agis, zgodnie z niedawno otrzymanym poleceniem, był zmuszony otworzyć drogę, jak doradzał Faraks. Tysiąc Argiwoom, zyskując w ten sposób wolne przejście, uszło z życiem, a Lacedemończycy, pokonawszy przeciwników w walnej bitwie, wnieśli pomnik zwycięstwa i wrócili do ojczyzny.

- 80.** Z końcem tego roku³³⁸ archontem w Atenach był Antifon, a w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono czterech trybunów wojskowych: Gajusza Furiusza i Tytusa Kwinkcjusza oraz Marka Postumiusza i Aulusa Korneliusza³³⁹. Tego roku Argiwoom i Lacedemończycy wymienili poselstwa, zawarli pokój i związali się przymierzem. (2) Tak więc Mantinejczy, którzy utracili wsparcie Argiwoom, byli zmuszeni podporządkować się Lacedemończykom. Mniej więcej w tym samym czasie w Argos owych tysiąc specjalnie wybranych obywateli doszło do porozumienia: postanowili obalić demokrację i wyłonić spośród siebie rząd arystokratyczny, (3) a znaleźli licznych pomocników, jako że zajmowali wysoką pozycję w mieście ze względu na swój majątek i odwagę. Najpierw schwytali i zabili doświadczonych przywódców ludowych, po czym, wywoławszy lęk wśród reszty mieszkańców, unieważnili prawa i zabrali się do kierowania państwem. Utrzymali ten ustrój przez osiem miesięcy, a potem lud zjednoczył się przeciwko nim i pozbawił ich władzy. Zostali więc zgładzeni i lud przywrócił demokrację.
- (4) W Grecji doszło też do innych działań wojennych, Fokejczy bowiem, poróżniewszy się z Lokrami, rozstrzygnęli sprawę swoim męstwem: zwyciężyli w bitwie, zabijając ponad tysiąc przeciwników.
- (5) Ateńczycy zaś pod wodzą Nikiasza zdobyli dwa miasta: Kyterę³⁴⁰ i Nisaję³⁴¹. Zmusiwszy do kapitulacji oblegane Melos³⁴², zgładzili wszystkich młodzieńców i mężczyzn, a dzieci i kobiety sprzedali w niewolę³⁴³.
- (6) Tak wyglądała sytuacja Greków. W Italii natomiast, kiedy posłowie z Rzymu przybyli do miasta Fideny³⁴⁴, mieszkańcy zabili ich z błahych powodów. Oburzeni tym Rzymianie zagłosowali za wojnę. Zgromadzili znaczne siły i mianowali Aniusza Emiliusza dyktatorem, a z nim – zgodnie ze zwyczajem – wyznaczyli Aulusa Korneliusza na dowódcę jazdy. (7) Emiliusz poczynił przygotowania i ruszył z wojskiem na Fidenatów, a ci wyszli mu naprzeciw. Rozgorzała długa i gwałtowna bitwa; obie strony poniosły duże straty i walka była nierozstrzygnięta.

81. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Εὐφήμου ἐν Ῥώμῃ κατεστάθησαν ἀντι τῶν ὑπάτων χιλίαρχοι Λεύκιος Φούριος, Λεύκιος Κοίντιος, Αὐλὸς Σεμπρόνιος, ἐπὶ δὲ τούτων Λακεδαιμόνιοι μετὰ τῶν συμμάχων στρατεύσαντες εἰς τὴν Ἀργεῖαν Ὑσιὰς χωρίον εἶλον, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀποκτείναντες τὸ μὲν φρούριον κατέσκαψαν, αὐτοὶ δὲ πυθόμενοι τοὺς Ἀργεῖους ὠκοδομηκῆναι τὰ μακρὰ τείχη μέχρι τῆς θαλάττης, ἐπελθόντες τὰ κατεσκευασμένα τείχη κατέσκαψαν, καὶ τὴν εἰς τὴν οἰκίαν ἐπάνοδον ἐποίησαντο.

(2) Ἀθηναῖοι δ' ἐλόμενοι στρατηγὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ δόντες αὐτῷ ναῦς εἴκοσι, προσέταξαν συγκατασκευάσαι τοῖς Ἀργεῖοις τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν· ἔτι γὰρ ἦσαν ἐν ταραχαῖς διὰ τὸ πολλοὺς ὑπολελειῖφθαι τῶν τὴν ἀριστοκρατίαν αἰρουμένων. (3) ὁ δ' οὖν Ἀλκιβιάδης καταντήσας εἰς τὴν τῶν Ἀργείων πόλιν, καὶ συνεδρεύσας μετὰ τῶν τὴν δημοκρατίαν προκρινόντων, ἐπέλεξε τῶν Ἀργείων τοὺς μάλιστα δοκοῦντας τὰ τῶν Λακεδαιμονίων αἰρεῖσθαι· μεταστησάμενος δὲ τούτους ἐκ τῆς πόλεως, καὶ συγκατασκευάσας βεβαίως τὴν δημοκρατίαν, ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας.

(4) Τούτου δὲ τοῦ ἔτους λήγοντος Λακεδαιμόνιοι μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐμβαλόντες εἰς τὴν Ἀργεῖαν, καὶ πολλὴν τῆς χώρας δηώσαντες, τοὺς φυγάδας τῶν Ἀργείων κατῴκισαν εἰς Ὀρνεάς· ἐπιτειχίσαντες δὲ τοῦτο τὸ χωρίον ἐπὶ τῆς Ἀργείας, καὶ φρουροὺς τοὺς ἱκανοὺς ἀπολιπόντες, προσέταξαν κακοποιεῖν τοὺς Ἀργεῖους. (5) ἀπελθόντων δὲ τῶν Λακεδαιμονίων ἐκ τῆς Ἀργείας, Ἀθηναῖοι μὲν συμμαχίαν ἐξέπεμψαν τοῖς Ἀργεῖοις τριήρεις τετταράκοντα, ὀπλίτας δὲ χιλίους καὶ διακοσίους· οἱ δ' Ἀργεῖοι μετὰ τῶν Ἀθηναίων στρατεύσαντες ἐπὶ τὰς Ὀρνεὰς τὴν τε πόλιν κατὰ κράτος εἶλον καὶ τῶν φρουρῶν καὶ φυγάδων οὓς μὲν ἀπέκτειναν, οὓς δ' ἐξέβαλον ἐκ τῶν Ὀρνεῶν.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τὸ πεντεκαίδεκατον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

82. Τῷ δ' ἑκκαιδεκάτῳ παρὰ μὲν Ἀθηναίοις ἦν ἄρχων Ἀρίμνηστος, ἐν Ῥώμῃ δ' ἀντι τῶν ὑπάτων χιλίαρχοι κατεστάθησαν τέτταρες, Τίτος Κλαύδιος καὶ Σπόριος Ναύτιος, ἔτι δὲ Λούκιος Σέντιος καὶ Σέξτος Ἰούλιος. ἐπὶ δὲ τούτων παρὰ μὲν Ἠλείοις ἦχθη Ὀλυμπιάς πρώτη πρὸς ταῖς ἐνενήκοντα, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Ἐξαίνετος Ἀκραγαντίνος. (2) Βυζάντιοι δὲ καὶ Χαλκηδόνιοι παραλαβόντες Θυράκας ἐστράτευσαν εἰς τὴν Βιθυνίαν πολλοῖς πλήθεσι, καὶ τὴν τε χώραν ἐπόρθησαν καὶ πολλὰ τῶν μικρῶν πολισμάτων ἐκπολιορκήσαντες ἐπετελέσαντο πράξεις ὠμότητι διαφερούσας· πολλῶν γὰρ αἰχμαλώτων κρατήσαντες ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν ἅπαντας ἀπέσφαξαν.

(3) Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους κατὰ τὴν Σικελίαν Ἐγεσταῖοι πρὸς Σελινουντίους ἐπολέμησαν περὶ χώρας ἀμφισβητησίμου, ποταμοῦ τὴν χώραν τῶν διαφορομένων πόλεων ὀρίζοντος. (4) Σελινούντιοι δὲ διαβάντες τὸ ρεῖθρον τὸ μὲν πρῶτον τῆς παραποταμίας βία κατέσχον, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τῆς προσκειμένης χώρας πολλὴν ἀποτεμόμενοι κατεφρόνησαν τῶν ἡδικομένων. (5) οἱ δ' Ἐγεσταῖοι παροξυνθέντες τὸ μὲν πρῶτον διὰ τῶν λόγων

81. Kiedy archontem w Atenach był Eufemos, w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trybunów wojskowych: Lucjusza Furiusza, Lucjusza Kwinkcjusza, Aulusa Semproniusza³⁴⁵. Tego roku³⁴⁶ Lacedemończycy wyruszyli ze sprzymierzeńcami przeciw Argolidzie, zdobyli miejscowość Hysiaj, wybili jej mieszkańców i zburzyli warownię. Dowiedziawszy się, że Argiowowie wybudowali długie mury aż do morza, zaatakowali i doszczętnie zburzyli ukończone już obwarowania, po czym wrócili do kraju.

(2) Ateńczycy zaś mianowali Alkibiadesa dowódcą, przydzielili mu dwadzieścia okrętów i polecieli mu wesprzeć Argiwczyków w porządkowaniu państwa. Sytuacja w Argos nadal była niespokojna, pozostało bowiem wielu obywateli, którzy opowiadali się za rządami arystokracji. (3) Alkibiades przybył do Argos i po radzie ze zwolennikami ustroju demokratycznego wybrał tych spośród Argiów, którzy uchodzili za najbardziej zagorzałych sprzymierzeńców Lacedemonu. Usunął ich z miasta, dopomógł w utrwaleniu demokracji i odpłynął do Aten.

(4) Pod koniec tego roku Lacedemończycy wtargnęli z licznym wojskiem do Argolidy, spustoszyli znaczny obszar i osiedlili wygnańców argijskich w Ornej. Umocnili tę miejscowość przeciw Argolidzie, zostawili tam odpowiednią załogę i nakazali nękać Argiów. (5) Gdy Lacedemończycy wycofali się z Argolidy, Ateńczycy przysłali Argiom czterdzieści trójrzędowców i tysiąc dwustu hoplitów jako wsparcie. Argiowowie wyruszyli z nimi przeciw Ornej i zdobyli miasto szturmem; spośród załogi i wygnańców niektórych zabili, niektórych wypędzili z Ornej.

Takie były wydarzenia w piętnastym roku wojny peloponeskiej.

82. W szesnastym roku wojny archontem u Ateńczyków był Arimnestos, a w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono czterech trybunów wojskowych: Tytusa Klaudiusza i Spuriusza Nautiusza oraz Lucjusza Sentiusza i Sekstusa Juliusza³⁴⁷. Tego roku u Elejczyków obchodzono dziewięćdziesiąte pierwsze igrzyska olimpijskie³⁴⁸, podczas których zwycięzcą biegu został Eksajnetos z Akragas. (2) Bizantyńczycy i Chalkedończycy, wspomagani przez Traków, ruszyli w ogromnej liczbie na Bitynię i spustoszyli jej terytorium, a po oparowaniu szeregu małych miejscowości dokonali niezwykle okrutnych czynów: zdobywszy wielu jeńców – mężczyzn, kobiety i dzieci – wszystkich pozabijali.

(3) Mniej więcej w tym samym czasie na Sycylii mieszkańcy Egesty³⁴⁹ i Selinuntu³⁵⁰ prowadzili wojnę o sporne ziemie, a terytoria zwaśnionych miast rozdzielała rzeka. (4) Selinuntyńczycy, przeprawiwszy się na drugi brzeg, zajęli najpierw teren nadrzeczny, a później wydzielili sobie sporo przyległego obszaru, nie zważając na wyrządzaną niesprawiedliwość. (5) Oburzeni Ege-

πείθειν ἐπεβάλλοντο μὴ ἐπιβαίνειν τῆς ἀλλοτρίας γῆς· ὥς δὲ οὐδείς αὐτοῖς προσεῖχεν, ἐστράτευσαν ἐπὶ τοὺς κατέχοντας τὴν χώραν, καὶ πάντας ἐκβαλόντες ἐκ τῶν ἀγρῶν αὐτοὶ τὴν χώραν κατέσχον. (6) γενομένης δὲ διαφορᾶς μεγάλης ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι, στρατιώτας ἀθροίσαντες διὰ τῶν ὄπλων ἐποιοῦντο τὴν κρίσιν. διόπερ ἀμφοτέρων παραταξαμένων ἐγένετο μάχη καρτερά, καθ' ἣν Σελινούντιοι νικήσαντες ἀπέκτειναν τῶν Ἑγεσταίων οὐκ ὀλίγους. (7) οἱ δ' Ἑγεσταῖοι ταπεινωθέντες καὶ καθ' ἑαυτοὺς οὐκ ὄντες ἀξιόμαχοι, τὸ μὲν πρῶτον Ἀκραγαντίνους καὶ Συρακοσίους ἔπειθον συμμαχεῖσθαι· ἀποτυχόντες δὲ τούτων ἐξέπεμψαν πρεσβευτὰς εἰς τὴν Καρχηδόνα, δεόμενοι βοηθῆσαι· οὐ προσεχόντων δ' αὐτῶν, ἐζήτησαν τινὰ διαπόντιον συμμαχίαν· οἷς συνήργησε ταυτόματον.

83. Λεοντίνων γὰρ ὑπὸ Συρακοσίων ἐκ τῆς πόλεως μετῴκισμένων καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἀποβεληκότων, οἱ φυγάδες αὐτῶν συστραφέντες ἔκριναν πάλιν τοὺς Ἀθηναίους προσλαβέσθαι συμάχους, ὄντας συγγενεῖς. (2) περὶ δὲ τούτων κοινολογησάμενοι τοῖς Ἑγεσταίοις συνεφρόνησαν καὶ κοινῇ πρέσβεις ἐξέπεμψαν πρὸς Ἀθηναίους, ἀξιοῦντες μὲν βοηθῆσαι ταῖς πόλεσιν αὐτῶν ἀδικουμέναις, ἐπαγγειλάμενοι δὲ συγκατασκευάσειν αὐτοῖς τὰ κατὰ τὴν Σικελίαν πράγματα. (3) παραγενομένων οὖν εἰς τὰς Ἀθήνας τῶν πρέσβεων, καὶ τῶν μὲν Λεοντίνων τὴν συγγένειαν προφερομένων καὶ τὴν προϋπάρχουσαν συμμαχίαν, τῶν δ' Ἑγεσταίων ἐπαγγελομένων χρημάτων τε πλῆθος δώσειν εἰς τὸν πόλεμον καὶ συμμαχεῖσθαι κατὰ τῶν Συρακοσίων, ἔδοξε τοῖς Ἀθηναίοις ἐκπέμψαι τινὰς τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν καὶ διασκεῖσθαι τὰ κατὰ τὴν νῆσον καὶ τοὺς Ἑγεσταίους. (4) παραγενομένων οὖν τούτων εἰς τὴν Ἑγεσταν, οἱ μὲν Ἑγεσταῖοι χρημάτων πλῆθος ἐπέδειξαν, τὰ μὲν οἴκοθεν, τὰ δὲ παρὰ τῶν ἀστυγειτόνων χρησάμενοι φαντασίας ἔνεκεν. (5) ἀνελθόντων δὲ τῶν πρέσβεων καὶ τὴν εὐπορίαν τῶν Ἑγεσταίων ἀπαγγειλάντων, συνήλθεν ὁ δῆμος περὶ τούτων. προτεθείσης δὲ τῆς βουλῆς περὶ τοῦ στρατεύειν ἐπὶ Σικελίαν, Νικίας μὲν ὁ Νικηράτου, θαυμαζόμενος ἐπ' ἀρετῇ παρὰ τοῖς πολίταις, συνεβούλευε μὴ στρατεύειν ἐπὶ Σικελίαν· (6) μὴ γὰρ δυνατὸν ὑπάρχειν ἅμα τε Λακεδαιμονίοις διαπολεμεῖν καὶ δυνάμεις μεγάλας ἐκπέμπειν διαποντίους, καὶ τῶν Ἑλλήνων μὴ δυναμένους κτήσασθαι τὴν ἡγεμονίαν ἐλπίζειν τὴν μεγίστην τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην νήσων περιποιήσασθαι, καὶ Καρχηδονίους μὲν, ἔχοντας μεγίστην ἡγεμονίαν καὶ πολλάκις ὑπὲρ τῆς Σικελίας πεπολεμηκότας, μὴ δεδυνῆσθαι κρατῆσαι τῆς νήσου, τοὺς δὲ Ἀθηναίους, πολὺν λειπομένους τῇ δυνάμει τῶν Καρχηδονίων, δορικτήτων ποιήσασθαι τὴν κρατίστην τῶν νήσων.

84. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα διαλεχθέντος αὐτοῦ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως οἰκεῖα, τῆς ἐναντίας γνώμης προεστηκώς Ἀλκιβιάδης, ἐπιφανέστατος Ἀθηναίων, ἔπεισε τὸν δῆμον ἐπανελεῖσθαι τὸν πόλεμον· ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ οὗτος δεινότατος μὲν εἰπεῖν τῶν πολιτῶν, εὐγενεῖα δὲ καὶ πλούτῳ καὶ στρατηγίᾳ διωνομασμένος. (2) εὐθὺς οὖν ὁ δῆμος στόλον ἀξιόχρεων κατεσκεύασε, τριάκοντα μὲν τριήρεις παρὰ τῶν συμάχων λαβῶν, ἰδίας δ' ἑκατὸν καταρτίσας. (3) ταύτας δὲ κοσμήσας πᾶσι

stańczycy początkowo usiłowali nakłonić ich perswazją, aby nie wkraczali na cudzą ziemię, a kiedy niczego nie osiągnęli, ruszyli na intruzów, przepędzili wszystkich z pól i sami zajęli ten teren. (6) Spór się zaostrzył i oba miasta zwerbowały żołnierzy, zdecydowane na zbrojne rozstrzygnięcie. Kiedy armie ustawiły się w szyku bojowym, rozgorzała zacięta bitwa, w której zwycięscy Selinuntyńczycy zabili немало Egestańczyków. (7) Egesta, osłabiona i niezdolna samodzielnie wystąpić do walki, najpierw namawiała do przymierza Akragas i Syrakuzy; zawiódłszy się na nich, posłała do Kartaginy z prośbą o wsparcie, a skoro Kartagińczycy nie reagowali, szukała sojuszników za morzem. Dopomógł jej przypadek.

83. Otóż kiedy Leontyńczycy zostali przez Syrakuzan wysiedleni z Leontinoj³⁵¹ i utracili miasto z podległym mu terytorium, ich obywatele żyjący na wygnaniu zgromadzili się i postanowili znowu przyjąć Ateńczyków, swoich pobratymców, za sojuszników. (2) Naradzili się w tej sprawie z Egestańczykami, doszli do porozumienia i wspólnie wyprawili poselstwo do Aten, prosząc o pomoc dla swoich pokrzywdzonych miast i obiecując współpracę w porządkowaniu spraw na Sycylii. (3) Gdy więc posłowie dotarli do Aten i Leontyńczycy powoływali się na pokrewieństwo i wcześniejsze przymierze, a Egestańczycy oświadczali, że dostarczą sporo pieniędzy na działania wojenne i będą sojusznikami w walce przeciw Syrakuzom, Ateńczycy zdecydowali się wysłać niektórych ze swoich najlepszych ludzi, aby rozpatrzyli sytuację na wyspie i wśród Egestańczyków. (4) Kiedy wysłannicy przybyli do Egesty, mieszkańcy pokazali im mnóstwo pieniędzy, częściowo zebranych na miejscu, częściowo pośród sąsiadów, aby wywołać korzystne wrażenie. (5) Ateńczycy powrócili z wiadomością o bogactwie Egestańczyków i lud zebrał się na obrady. Przedłożono projekt wyprawy na Sycylię³⁵². Nikiasz, syn Nikeratosa, szanowany przez współobywateli za prawość charakteru, wystąpił przeciwko tej propozycji. (6) Ateny – twierdził – nie zdołają równocześnie wojować z Lacedemończykami i wysyłać znacznych sił za morze, a nie umiając zapewnić sobie hegemonii w Grecji, nie powinny żywić nadziei, że opanują największą spośród wysp zamieszkanego świata. Skoro nawet Kartagińczycy, którzy władają ogromnym obszarem, nie potrafili zdobyć Sycylii, chociaż nieraz prowadzili o nią wojny, jak Ateńczycy, dużo od nich słabsi, mogliby podbić włóczęnią tę najpotężniejszą z wysp?

84. Nikiasz wytoczył jeszcze wiele innych argumentów, lecz Alkibiades – główny zwolennik przeciwstawnej opinii i sławny Ateńczyk – przekonał lud do wszczęcia wojny, był bowiem najwybitniejszym mówcą wśród obywateli, słynącym ze szlacheckiego pochodzenia, bogactwa i talentów wojskowych. (2) Zaraz więc przygotowano silną flotę, ściągając od sojuszników trzydzieści trójrzędowców i zaopatrując setkę własnych. (3) Wyposażono je we

τοῖς εἰς πόλεμον χρησίμοις κατέλεξεν ὀπλίτας εἰς πεντακισχιλίους, στρατηγούς δὲ τρεῖς ἐχειροτόνησεν ἐπὶ ταύτην τὴν στρατηγίαν, Ἀλκιβιάδην καὶ Νικίαν καὶ Λάμαχον.

(4) Ἀθηναῖοι μὲν οὖν περὶ ταῦτα ἦσαν. ἡμεῖς δὲ παρόντες ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τοῦ συστάντος Ἀθηναίοις καὶ Συρακοσίοις, κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ πρόθεσιν τὰς ἐπομένας πράξεις εἰς τὴν ἐχομένην βίβλον κατατάξομεν.

wszelki sprzęt wojenny, po czym zwerbowano około pięciu tysięcy hoplitów i wybrano w głosowaniu trzech dowódców wyprawy: Alkibiadesa, Nikiasza i Lamachosa.

(4) Tym więc zajmowali się Ateńczycy. My zaś, doszedłszy do początku wojny między Atenami i Syrakuzami, zgodnie z pierwotnym założeniem opiszemy dalszy rozwój wypadków w następnej księdze.

KOMENTARZ (do tekstu polskiego)

Tekst w komentarzach poprzedzony (*) pochodzi od tłumaczki.

- 1 W 480 r. przed Chr.
- 2 Zob. ks. XI 3.7-9 (przegląd wojsk perskich w Doriskos): „I tak: wojska lądowe liczyły ponad osiemset tysięcy żołnierzy, zaś wszystkich okrętów wojennych było ponad tysiąc dwieście, z czego trzysta dwadzieścia to okręty greckie, to jest takie, których załogi składały się z żołnierzy przysyłanych przez Greków, ale same łodzie zostały wyekwipowane na koszt króla. Wszystkie pozostałe okręty należały do barbarzyńców. Z nich właśnie dwieście dostarczyli Egipcjanie, trzysta – Fenicjanie, osiemdziesiąt – Cylicyjczycy, czterdzieści – Pamfilijczycy, tyleż samo dostarczyli też Licyjczycy, a ponadto Karyjczycy użyczyli osiemdziesięciu okrętów, zaś Cypryjczycy – stu pięćdziesięciu. Spośród ludów greckich Dorowie, mieszkający na terenach przyległych do Karii, dostarczyli wraz z Rodyjczykami i mieszkańcami Kos czterdziestu okrętów, Jonowie wraz z Chiotami i Samijczykami – stu okrętów, Eolowie wraz z Lesbijczykami i Tenedami – czterdziestu okrętów, obywatele Hellespontu wraz z mieszkańcami Pontu - osiemdziesięciu okrętów, zaś mieszkańcy wysp – pięćdziesięciu okrętów. Król bowiem na swą stronę przeciągnął wyspy leżące pomiędzy Ciemnymi Skałami a Triopion i Sunion. Na ową [wspomnianą wyżej] masę składały się same tylko triery, a były jeszcze przecieź okręty do transportu koni w liczbie osmiuset pięćdziesięciu oraz triakontery w liczbie trzech tysięcy” (przekł. Ireneusz Ptaszek); por. Herodot VII 184-185; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 283-284.
- 3 Ostatecznie po powstaniu jońskim, 500-494 przed Chr.
- 4 Fidiasz (Pheidias, łac. Phidias; ok. 490-420 przed Chr.), syn Charmidesa, najświetniejszy rzeźbiarz grecki. Jego działalność przypada na najświetniejszy rozwój Aten pod rządami Peryklesa (460-430 przed Chr.); stworzone przez Fidiasza posągi Ateny Parthenos i Zeusa Olimpijskiego uznane zostały za idealne dzieła sztuki; KIPauly 4, s. 722-724; DNP 9 (2000), s. 760-763; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 399-401; SKA, s. 181-182; E. Papuci-Władyka, *Sztuka starożytnej Grecji*, Kraków 2001, s. 232-238; Bravo et alii, s. 502
- 5 Polityk ateński, czołowa postać w Atenach w latach czterdziestych i trzydziestych V w. przed Chr.; urodził się ok. 495-490, zmarł w 429 r.; matka Agariste

- pochodziła ze znanego i wpływowego rodu Alkmeonidów; od roku 443 przez 15 lat był rokrocznie wybierany do kolegium 10 strategów (Plutarch, Perykles 16.3). Lata jego aktywnej działalności politycznej zbiegają się z największym triumfem ustroju demokratycznego w Atenach. Był zaciętym przeciwnikiem Sparty; DNP 9 (2000), s. 567-572; MEKA, s. 586-587; SKA, s. 391-392.
- 6 Izokrates, Isokrates (436-338 przed Chr.), logograf, nauczyciel wymowy (retoryki) i publicysta ateński, zaliczany do kanonu dziesięciu mówców (obok niego Antyfon, Andokides, Lizjasz, Izajos, Ajschines, Hyperejdes, Likurg z Aten, Demostenes, Dejnarchos); uczeń Sokratesa; entuzjasta Filipa II Macedońskiego; DNP 5 (1998), s. 1138-1143; MEKA, s. 342-343; SKA, s. 240-241, 253.
 - 7 Miltiades (Milcjades) Młodszy (ok. 550-489 przed Chr.), syn Kimona z rodu Filajdów, dowodził zwycięskimi Ateńczykami w bitwie pod Maratonem (wrzesień 490 przed Chr.). Wykorzystał w bitwie znajomość realiów perskiego wojska, którą nabył jako poddany króla perskiego na Chersonzie Trackim. Uczestniczył też w wyprawie Dariusza I przeciwko Scytom w roku 514/513; DNP 8 (2000), s. 192-193; SKA, s. 333.
 - 8 Temistokles, syn Neoklesa z rodu Lykomidów, przywódca stronnictwa radykalno-demokratycznego w Atenach; urodził się ok. roku 525 przed Chr., zmarł ok. 459; z jego inspiracji Ateny przystąpiły do budowy wielkiej floty wojennej, która zadecydowała o losach interwencji perskiej: w roku 480 Grecy odnieśli wielkie zwycięstwo w bitwie morskiej u wybrzeży Salaminy, którego prawdziwym autorem był Temistokles; kierował odbudową murów obronnych Aten oraz wzniesieniem tzw. Długich Murów, które połączyły Ateny z portem w Pireusie; w wyniku rozgrywek politycznych zmuszony został do opuszczenia Aten (na mocy wyroku skorupkowego); oskarżony o zdradę i skazany zaocznie na śmierć, uciekł do Persji, gdzie został życzliwie przyjęty przez króla Artakserksesa I; zmarł w Magnezji; DNP 12/1 (2001), s. 306-307; MEKA, s. 733; SKA, s. 477.
 - 9 Syn Lizymacha; jeden z najwybitniejszych polityków ateńskich okresu wojen perskich, rywal Temistoklesa. Był jednym z inicjatorów założenia Związku Morskiego, jemu przypadło zadanie ustalenia wysokości składki (foros), którą członkowie Związku wpłacali do wspólnego skarbcza; DNP 1 (1996), s. 1094-1095; SKA, s. 71.
 - 10 Kimon (ok. 510-450/449 przed Chr.), ateński wódz i polityk z rodu Filajdów, syn Miltiadesa Młodszego, zwycięzcy spod Maratonu; w polityce kierował się umiarkowanymi konserwatywnymi poglądami demokratycznymi; zasłużył się w wojnach perskich, odniósł m.in. znakomite zwycięstwo nad wojskami perskimi w morsko-lądowej bitwie u ujścia rzeki Eurymedont w Azji Mniejszej (465); był zwolennikiem porozumienia ze Spartą, widząc w niej równorzędnego partnera; doprowadził w roku 462, wbrew opiniom radykałów, do wysłania Spartanom zbrojnej pomocy, gdy ci zmagali się z wielkim powstaniem helotów;

- spotkało go tam jednak upokorzenie, ponieważ Spartanie odesłali ateńskie posiłki, w ogóle z nich nie korzystając; podkopało to pozycję Kimona, jego przeciwnicy polityczni (Efiates, Perykles) ostracyzmem doprowadzili do jego wygnania (461); po powrocie kierował ateńską wyprawą na Cypr, gdzie wskutek odniesionej rany lub choroby, zmarł; RE XI 2 (1921) s.v. Kimon 2 (E. Swoboda), s. 438-454; DNP 6 (1999), s. 461-462; SKA, s. 260; Bravo et alii, s. 90.
- 11 Syn Kaliasza z Aten; o nim Diodor ks. XI 78; 81-83; w roku 458 odniósł zwycięstwo nad Koryntyjczykami na terenie Megary, w 456 pokonał Tebańczyków pod Ojnofytą (por. Tukidydes I 105; 108); DNP 8 (2000), s. 601-602 s.v. Myronides [2].
- 12 Pokój Kaliasza z 449 r., zob. niżej, rozdz. 4.5.
- 13 450 r.
- 14 415 r.
- 15 Błąd Diodora, poprawnie Euthynos, zob. Will, s. 325.
- 16 L. Quinctius L. F. Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus; możliwi konsulowie roku 457 przed Chr., obydwaj skądinąd nieznanymi, występują tylko u Diodora; por. Broughton I, s. 41; Will, s. 325.
- 17 To jest roku 450/449; Diodor w swoim opowiadaniu posługuje się schematem annalistyczno-synchronistycznym; datowanie przyjmuje, w zależności od wykorzystywanego źródła, według olimpiad, list archontów ateńskich i konsulów rzymskich, bez dążenia do ujednoczenia chronologii; prowadzi to niejednokrotnie do sporych rozbieżności; z reguły przywoływani konsulowie sprawowali swój urząd o siedem lat wcześniej niż przytaczani archontowie; często też Diodor różne wydarzenia, które rozciągały się na dłuższy okres, „kawałkował” na poszczególne lata lub też w całości opisywał w perspektywie jednego roku; Meister, s. 171-181, zwł. 175-176; DNP 3 (1997/1999), s. 592-594 s.v. Diodoros [18] (K. Meister); SPA, s. 163; K. Korus, Diodor Sycylijski (I wiek przed Chr.), LGS II, s. 97-100.
- 18 Obszar w delcie Nilu, w obrębie kanopskiego ujścia rzeki, według Herodota II 165 wyspa; prawdopodobnie czwarty nom dolnoegipski. Tutaj Ateńczycy w 454 r. przed Chr. doznali ciężkiej klęski z rąk perskiego wodza Megabyzosa (Tukidydes I 109); DNP 10 (2000), s. 448; zob. J.M. Balcer, *The Persian Conquest of the Greek 545-450 B.C.*, Konstanz 1995, s. 320-321; Olmstead, s. 294-295.
- 19 Chodzi tu zapewne o Artabazosa syna Farnakesa, uczestnika wyprawy Kserksesa na Grecję, dowodził wówczas oddziałami Partów i Chorasmistów (Herodot VII 66); obok Megabyzosa tłumił bunt w Egipcie w latach 465-455. W roku 477 został satrapą Frygii hellesponckiej (Tukidydes I 29-132); w 449 przed Chr. rozpoczął pertraktacje z Atenami, które zakończyły się zawarciem słynnego pokoju Kaliasza; RE II 1 (1895), s. 1298-1299 (Artabazos 1, 2); DNP 2 (1997), s. 44; zob. także Balcer, s. 299-300 (relacje rodzinne Artabazosa z domem królewskim).

- 20 Wódz perski, brał udział w wyprawie Kserksesa do Grecji; później zadał Ateńczykom klęskę w delcie Nilu (454 przed Chr.; Diodor ks. XI 74,6); DNP 7 (1999), s. 1132.
- 21 Kition to dzis. Larnaka na południowym wybrzeżu Cypru; od 479 do 312 przed Chr. panowała tu (z krótką przerwą w latach 388-387) dynastia pochodzenia fenickiego; natomiast Marion (późniejsza nazwa Arsinoe) leżało na północno-zachodnim wybrzeżu wyspy (obok dzis. Polis tis Chrysochou). Informacja Diodora jest nieścisła: Kimon zdobył tylko Marion; Kition, świetnie ufortyfikowane, oparło się oblegającym Grekom. W trakcie oblężenia Kimon zmarł, według jednych źródeł śmiertelnie raniony, według innych w następstwie jakiejś epidemii, co zmusiło Ateńczyków do zwinienia oblężenia; Kimon, RE XI 1 (1921), s. 452 (E. Swoboda); PECS, s. 456-457(Kition), 552 (Marion); DNP 6 (1999), s. 491-492 (Kition); 7 (1999), s. 900-901 (Marion). ASM, s. 418-420 (Kition), 424-425 (Marion).
- 22 Jest to opis bitwy w pobliżu Salaminy cypryjskiej. Kimon w tym czasie już nie żył; wskazuje to jednak wyraźnie, że opis ten, jak i poniżej 4.6, nie jest niczym innym, jak tylko dubletem bitwy u ujścia Eurymedontu do Morza Śródziemnego w 465 r.; RE XI 1 (1921), s. 451 (E. Swoboda); Balcer, s. 323; Will, s. 325-326 (z przywołaniem źródeł i literatury).
- 23 M. Valerius M'. f. Maxumus Lactuca, Sp. Verginius A. f. Tricostus Caeliomontanus, konsulowie roku 456 przed Chr.; Will, s. 325; Broughton I, s. 41.
- 24 Artakserkses I, król perski w latach 465-424, syn Kserksesa i Amastris; doszedł do władzy po zabójstwie ojca (zob. Diodor XI 69. 2-6); KIPauly 1, s. 615; DNP 2 (1997), s. 47; Olmstead, s. 287-279.
- 25 Pokój Kaliasza (Kalliasa), 449 r. przed Chr.; jego autentyczność budzi wiele zastrzeżeń, zwłaszcza że większość źródeł łączy zawarcie pokoju z bitwą nad Eurymedontem (465). Przemawia za tym także fakt, że zawarty w księdze XII opis walk na Cyprze (3.1-4.3) jest najwyraźniej dubletem sprawozdania znad Eurymedontu. Wielu badaczy uważa, że pokój musiał być zawarty jeszcze za życia Kserksesa, natomiast w czasach Artakserksesa I został odnowiony; H. Swoboda, Kallias 2, RE X 2 (1919), s. 1615-1618, zwł. 1617; DNP 6 (1999), s. 178-179 (Kallias 4); K. Meister, Die Ungeschichtlichkeit des Kalliasfriedens und deren historische Rolle, Wiesbaden 1982 (Palingenesia 18), s. 124-130; E. Badian, The Peace of Callias, The Journal of Hellenic Studies 107, 1987, s. 1-39; A.B. Bosworth, Plutarch, Callisthenes and the Peace of Callias, The Journal of Hellenic Studies 110, 1990, s. 1-13; D.M. Lewis, The Peace of Callias, CAH² V (1992), s. 121-127 (broni roku 449); Balcer, s. 299-325, zwł. 323-325 (The Peace of Callias); zob. też komentarz Willa, s. 325-326; Olmstead, s. 296-297; Hammond, Dzieje Grecji, s. 367-368; W. Lengauer, Starożytna Grecja okresu archaicznego i klasycznego, Warszawa 1999, s. 135, opowiadają się za wersją tradycyjną (449/448); rzeczowe przedstawienie

- problemu, z tendencją do uznania niehistoryczności „pokoju Kaliasza”, zob. Rhodes, s. 54; Bravo et alii, s. 90-93.
- 26 Miasto portowe na wybrzeżu licyjskim (południowa Turcja), w pobliżu dzisiejszej wioski Tekirova, ok. 50 km na wschód od Antalyi. Jako grecka kolonia założone zostało, niewykluczone, że na miejscu starszego osiedla fenickiego, ok. roku 690 przez osadników z Lindos (Kreta). W połowie VI w. dostało się pod panowanie perskie, w roku 468, pod naciskiem Kimona, Faselis przystąpiło do Związku Morskiego; PECS, s. 700-701; ASM, s. 595-597; DNP 9 (2000), s. 756-757.
- 27 Symplegades, inaczej Kyaneaj nesoi, dwie małe skaliste wysepki u ujścia Bosforu Trackiego do Morza Czarnego; w micie o Argonautach tworzyły one skalne ruchome wrota i nawet ptakom nie udawało się obok nich przelatywać; Argonauci zdołali jednak przepłynąć i od tego czasu Symplegady znieruchomiały; wyspy te stanowiły metaforę przejścia ze świata rzeczywistego do baśniowego; DNP 10 (2001), s. 1138; zob. też MEKA, s. 714.
- 28 T. Romilius T. f. Rocus Vaticanus, C. Veturius P. f. Cicurinus, konsulowie roku 455; Will, s. 326; Broughton I 42.
- 29 Mieszkańcy Elidy (Elis) na Peloponezie, z Olimpią jako głównym miastem.
- 30 Mieszkańcy Megary i Megarydy: wąski przesmyk, łączący Attykę z Koryntem, przechodzący następnie w Istm Koryncki. Miasto Megara leżało w odległości 2 km od brzegu morskiego (Zatoka Saronńska); od VI w. Megara należała do Związku Peloponeskiego; z Atenami rywalizowała o wyspę Salaminę; PECS, s. 565; DNP 7 (1999), s. 1139-1140; o historii Megary: R.P. Legon, Megara. The political history of a Greek city-state to 336 B.C., London 1981.
- 31 Wcześniej, w 461 r., Megarejczycy wystąpili ze Związku Peloponeskiego.
- 32 Sp. Tarpeius M. F. Montanus Capitolinus, A. Asterius Varus Fontinalis, konsulowie roku 454; Will, s. 326; Broughton I 42-43.
- 33 W wyniku łapówki, którą w roku 446 od Ateńczyków, jak w Sparcie przypuszczano, otrzymali spartański król Plejstoanaks (syn Pauzanasza, zwycięzca spod Platej) i jego doradca Kleandridas; za to Plejstoanaks skazany został na banicję (udał się do Arkadii), Kleandridas uciekł; KIPauly 4, s. 925; DNP 9 (2000), s. 1130; Will, s. 326; Bravo et alii, s. 95.
- 34 Wielokrotny ateński strateg w latach 457-447. Po zabójstwie Efialtaesa stał się w latach pięćdziesiątych V w. najważniejszym politykiem demokratycznym w Atenach, był zwolennikiem agresywnej polityki morskiej. W 456/455 skutecznie dowodził flotą, która skierowana została na wody Peloponezu, w 447 poprowadził ateńskich kleruchów na Eubeję, Naksos i Andros. W tym samym roku poległ w bitwie po Koroneję w Beocji, która zakończyła się klęską Ateńczyków; DNP 12/1 (2001), s. 670.
- 35 Pomyłka Diodora: chodzi o Koroneję; Will, s. 326.
- 36 447 r.; miasto w Beocji nad jeziorem Kopais, ok. 2 km na wschód od dzis. Agios Georgios i ok. 4 km na północ od dzis. Koronei; na terytorium Koronei,

- ok. 3 km na wschód od miasta, znajdowała się ogólnobeocka świątynia Ateny Itonia, której poświęcone były igrzyska o nazwie Panboiotia; KIPauly 3, s. 309; DNP 6 (1999), s. 756-757; Will, s. 326.
- 37 Zob. Bravo et alii, s. 93-94.
- 38 Był to kres aspiracji ateńskich do hegemonii w Grecji środkowej; zob. Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 372-373; Bravo et alii, s. 93-95.
- 39 Sex. Quintilius Sex. f., P. Curiatius Fistus Trigeminus: konsulowie roku 453; Will, s. 326; Broughton I 43-44.
- 40 Wyspa u wschodnich wybrzeży środkowej Grecji (Lokryda, Beocja, Attyka); po Krecie największa wyspa na Morzu Egejskim, pow. 3580 km²; w cieśninie Euripos odległość wyspy od lądu stałego wynosi zaledwie 40 m; po wojnach perskich znalazła się pod całkowitą kontrolą Aten; Perykles zdławił bunt Eubejczyków w 446 r.; DNP 4 (1998), s. 207-210; Bravo et alii, s. 95.
- 41 Histiaja, Hestiaja (Histiaea) – miasto na północnym wybrzeżu Eubei. Histiaja odegrała główną rolę w antyateńskim powstaniu 446 r. przed Chr., dlatego też potraktowana została ze szczególną surowością: mieszkańcy zostali wygnani do Macedonii, a na ziemi Histiai osadzeni (w r. 443 przed Chr.) ateńscy kleruchowie w liczbie 2 tys. W miejsce poprzedniej wprowadzono nazwę Oreos. Histiaja była jednak bardziej niż ateńska kolonia oddalona od linii wybrzeża, leżała w miejscu, gdzie znajduje się obecnie miejscowość Orei, natomiast Oreos zlokalizowane zostało na samym wybrzeżu w pobliżu dzisiejszego Molos. Po wycofaniu się attyckich kolonistów obie miejscowości zostały połączone i opasane wspólnym murem obronnym, w efekcie Histiaja posiadała dwa akropole, nad morzem i w górnym mieście; PECS, s. 396; KIPauly 2, s. 1189-1190; DNP 5 (1998), s. 632-633.
- 42 Ateny ze Spartą, zawarły go zimą roku 446/445 przed Chr.; de facto „sankcjonował podział greckiego świata na strefy wpływów, decydując arbitralnie o losach państw trzecich, którym nie pozostawało nic innego, jak przyjąć te decyzje do wiadomości. Ateny i Sparta deklarowały wzajemne niemieszanie się w wewnętrzne sprawy drugiego sojuszu”; Bravo et alii, s. 93-96; zob. Will, s. 326.
- 43 Akragas, Agrigentum (dzis. Agrigento) miasto na południowo-zachodnim wybrzeżu Sycylii, położone w głębi lądu mniej więcej w odległości 4 km od brzegu morskiego. Założone zostało w roku 582 przez kolonistów z innego miasta sycylijskiego – Geli, na stromym skalistym wzgórzu, osiagającym wysokość 351 m n.p.m. Opływają je dwie rzeki: Hypsas (dzis. Drago) od strony zachodniej i Akragas (dzis. S. Biagio) od strony wschodniej. Na południe od miasta rzeki łączą się ze sobą. Powierzchnia miasta obejmowała 625 ha, opasywał ją mur o łącznej długości 10 km. Apogeum swej politycznej, militarnej i gospodarczej prosperity osiągnęła Akragas w latach 488-471 pod rządami tyrana Terona. Wojska Akragas wzięły udział w bitwie pod Himera w 480 r., co przyniosło miastu chwałę i bogate łupy. Bogactwo mieszkańców

- Akragas było w okresie klasycznym wręcz przysłowiowe. W roku 405 jednak Akragas została zdobyta przez Kartagińczyków i mimo późniejszej odbudowy nigdy już nie odzyskała swojej dawnej świetności; KIPauly 1, s. 220-221; Wroński, s. 132-138.
- 44 Duketios, Ducetius, wmienny już przez Diodora w ks. XI; wódz Sykulów na Sycylii, próbował wywalczyć ich niezależność; DNP 3 (1997), s. 834-835; zob. także Wroński, s. 59-63.
- 45 Miasto greckie na północnym wybrzeżu Sycylii, w pobliżu dzisiejszej miejscowości Caronia Mariona; KIPauly 3, s. 57; DNP 6 (1999), s. 155; zob. także Wroński, s. 188.
- 46 Herbita, miasto Sykulów w środkowej części wyspy: DNP 5 (1998), s. 398; dokładna lokalizacja jest jednak niemożliwa, zob. Wroński, s. 196-197.
- 47 Turie, Turioj, Thurioi, Thuri, Copia, miasto w Lukanii w południowej Italii, założone w roku 443 przed Chr. w miejscu lub tuż w pobliżu nieistniejącej już wówczas polis Sybaris (zob. przypis następny), przy udziale m.in. kolonistów z Aten. Miasto powstało na planie prostokąta, wytyczonym prawdopodobnie przez samego Hippodamosa z Miletu, długość murów obronnych wynosiła ok. 8-9 km. W drugiej połowie V w. należało do najlepiej rozwijających się miast południowej Italii; KIPauly 5, s. 802-803; PECS, s. 919; zob. V. Ehrenberg. The foundation of Thuri, The American Journal of Philology 69, 1948, s. 149-170; N.K. Rutter, Diodorus and the foundation of Thuri, Historia 22, 1973, s. 155-176; Will, s. 327; Hammond, Dzieje Grecji, s. 378-379.
- 48 Greckie miasto w Lukanii nad rzeką o tej samej nazwie, założone w 720 r. przez kolonistów z Achai i Trojzeny. Słynęło z bogactwa i luksusu, co stało się przysłowiowe ('sybaryta'); Sybaris zdołała rozciągnąć swą hegemonię na znaczne obszary południowej części Półwyspu Apenińskiego, w okresie największego powodzenia w zależności od niej pozostawało 25 miast. Koloniści z Sybaris założyli m.in. Metapont, Laos i Posejdonię. W 510 r. Sybaris zniszczona została przez Krotoniatów. Opisana przez Diodora w ks. XI 90.3-4 próba odbudowania miasta w roku 453 przed Chr. nie powiodła się. Dopiero 10 lat później, dzięki zaangażowaniu Aten, Sybaris – tym razem jednak jako Turie – została założona od nowa; KIPauly 5 (1979), s. 439-440; DNP 11 (2001), s. 1124-1125 s.v. Sybaris [4]; 12/1 (2002), s. 515-516 s.v. Thurioi; MEKA, s. 712, 767.
- 49 Znaczna przesada; Will, s. 327.
- 50 Był tyranem w Sybaris; zob. Herodot V 44; KIPauly 5, s. 577.
- 51 Kroton (Krotona), greckie miasto w Brucji (Bruttium) w południowej Italii nad Morzem Jońskim, założone ok. roku 710 przed Chr. przez kolonistów z Achai i Sparty, jedna z największych polis Wielkiej Grecji. W Krotonie miał swoją szkołę Pitagoras; KIPauly 3, s. 364-365; PECS, s. 470-471.
- 52 Milon z Krotonu, syn Diotimosa, najsłynniejszy atleta starożytności i zarazem (wraz z żoną) pitagorejczyk. Jego kariera atlety trwała ok. 30 lat, swoje pierw-

sze zwycięstwa w igrzyskach olimpijskich i pytyjskich osiągnął już w wieku chłopięcym, potem triumfował wielokrotnie w tych, jak i w igrzyskach istmij-skich i nemejskich. O jego niebywalej sile i sprawności fizycznej opowiadano legendy, porównywano go w tym względzie do Heraklesa i Achillesa. Jego córka poślubiła Demokedesa z Krotonu, słynnego nadwornego lekarza króla perskiego Dariusza I, zob. Herodot III 137; RE XV (1032), s. 1672-1676 nr 2; KIPauly 3, s. 1303-1305 nr 2.

53 Po raz pierwszy prawdopodobnie w 540 r. przed Chr., zob. KIPauly 3, s. 1303.

54 Turie (Turioj).

55 W Delfach.

56 *U Greków: miara zboża, ok. 52 litry.

57 Zwięzły opis zakładania miasta; przyjmuje się, że architektem był Hippodamos z Miletu; Will, s. 327.

58 Charondas zaliczany jest obok Zaleukosa do najwybitniejszych prawodawców zachodniogreckich; porównuje się go do Likurga i Solona, słynnych prawodawców okresu archaicznego; pochodził z Katany na Sycylii, działał głównie na wyspie i w południowej Italii w VI w. przed Chr. (a nie w piątym, jak chce Diodor); ustanowione przez niego prawa wprowadzono m.in. w Katani, Region i wielu innych miastach południowej Italii i Sycylii; przekaz Diodora o Charondasie pochodzi ze źródła wtórnego, zawierającego szereg wątków legendowych; prawa wymienione w ks. XII 11.3 – 19.2 są w większości niehistoryczne; KIPauly 1, s. 1139-1140; DNP 2 (1997/1999), s. 1109; zob. M. Mühl, Die Gesetze des Zaleukos und Charondas, Klio 22, 1929, s. 113-118, 432-444, 454-457, 461-463; Will, s. 327; Hammond, Dzieje Grecji, s. 188.

59 *Diodor używa tutaj określenia $\sigma\upsilon\mu\beta\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma$; być może chodzi o zakaz sprawowania konkretnego urzędu w Turiach.

60 Filomen, syn Damona, pochodził z Syrakuz lub Soloj w Cylicji. Żył w latach 361-262 przed Chr. Jeden z najwybitniejszych pisarzy nowej komedii attyckiej; napisał 97 sztuk teatralnych, z czego zachowały się 64 tytuły. Działał głównie w Atenach (uzyskał tam obywatelstwo ok. 307/306 r.), gdzie rywalizował m.in. z Menandrem, za życia ciesząc się nawet większą niż on popularnością; potomność przyznała jednak laur pierwszeństwa Menandrowi, Filomena umieszczając tuż za nim. Na gruncie rzymskim sztuki Filomena adaptowane były przez Newiusza (prawdopodobnie) i Plauta; KIPauly 4, s. 737-738 nr 2; SPA, s. 355; M. Borowska, Menander i komedia nowa, LGS I, s. 902-903.

*Tekst niepewny.

61 Solon, syn Eksekestidesa, ateński polityk i poeta, prawodawca i reformator. Pochodził z królewskiego rodu Medontydów, przez matkę był spokrewniony z późniejszym tyranem ateńskim Pizystratem. Najwybitniejszy, obok Likurga, prawodawca grecki; w roku 594/593, wybrany na archonta, przeprowadził w Atenach gruntowne reformy, z których najważniejszą był nowy podział społeczeństwa według cenzusu majątkowego, dotąd zorganizowanego na

podstawie kryterium rodowego. Pozostałe, o podłożu politycznym i gospodarczym, przyczyniły się do radykalnego wzmocnienia pozycji ateńskiego zgromadzenia ludowego (eklezja), co spowodowało w późniejszych czasach (IV w.) postrzeganie w osobie Solona twórcy demokracji w Atenach. Niewątpliwie okres jego rządów stanowił wyraźny przełom i pchnął Ateny na drogę dalszych, ważnych przemian. Po skończeniu swego urzędowania Solon opuścił Ateny, odbierając jakoby od obywateli przysięgę, że przez najbliższe dziesięć lat nie dokonają żadnych zmian do wprowadzonego przez niego systemu. Później zaliczony został do grona siedmiu mędrców. W IV w. przed Chr. wystawiono mu brązowy pomnik w ateńskiej Stoa Pojkile; KIPauly 5, s. 262-266; DNP 11 (2001), s. 705-708; SPA, s. 426-428 (A. Szatyńska-Siemion); MEKA, s. 693-694; L. Trzcionkowski, Wstęp, [w:] Plutarch, Żywoty równoległe, przełożyli K. Korus, L. Trzcionkowski, Warszawa 2005, t. II, s. 31-38; Hammond, Dzieje Grecji, s. 203-212.

62 Zob. także ks. XIII 33.2-3.

63 Syrakuzkański polityk, przeciwnik Hermokratesa; w 412 r. wprowadził w Syrakuzach nowe prawa, zmieniając ich ustrój w formie radykalnej demokracji na wzór ateński, czym nieświadomie przygotował grunt pod tyranię Dionizjusza I; z inicjatywy Hermokratesa został w roku 408/407 skazany na banicję; KIPauly 2, s. 51-52 (s.v. Diokles 2); DNP 3 (1997/1999), s. 610-611 nr [3]; MEKA, s. 193, nr 3; o nim zob. ks. XIII.

64 Pochodził z Lokrów Epizefiryjskich (Lokroi Epizefyrion) w południowej Italii, żył i działał w VII w. przed Chr.; uchodzi za najstarszego, tj. pierwszego w tradycji greckiej, prawodawcę. Prawa swemu miastu rodzinnemu nadać miał w roku 663/662 przed Chr. (drugi rok 29. olimpiady), były to najstarsze prawa w Europie. Jednak już w starożytności wątpiono w jego historyczność, tak np. Timajos (FGrH 566 F 130). Diodor, podążając za Eforem (FGrH 70 F 139), wątpiwości tej nie ma. Był często mylony z Charondasem; KIPauly 5, s. 1454; DNP 12/2 (2002), s. 690; Mühl, Gesetze, s. 109-113, 118-124, 457-461; Hammond, Dzieje Grecji, s. 188; Will, s. 327-328.

65 Lokroi Epizefyrion (Locri Epizephyrii, Lokry Epizefiryjskie), w południowej Italii, położone na wybrzeżu Morza Jońskiego, w odległości 4 km na południowy zachód od dzisiejszego miasta Locri. Założone zostały w 673 r. przed Chr., należały do najstarszych, zarazem najznacniejszych miast greckich na Półwyspie. Założycielami byli osadnicy z Lokrów w środkowej Grecji, być może wspomagani przez Syrakuzy. Było ich „sto domów”, ich potomkowie tworzyli później w Lokrach Epizefiryjskich arystokratyczną Radę Tysiąca, która rządziła polis. Głównymi rywalami Lokrów w regionie były miasta Region i Kroton. Nad tym ostatnim Lokryczycy odnieśli w połowie VI w. przed Chr. spektakularne zwycięstwo w bitwie nad rzeką Sargas, jakoby z pomocą Dioskurów. Dlatego boscy bliźniacy cieszyli się w Lokrach szczególnym kultem. W pobliżu miasta znajdowała się też słynna w świecie greckim świątynia

- Persefony; PECS, s. 523-524; KIPauly 3, s. 721-725; DNP 7 (1999), s. 421-425 nr [2]; Hammond, Dzieje Grecji, s. 152, 158.
- 66 Ze względów chronologicznych było to niemożliwe; por. Mühl, s. 120, 458.
- 67 Jest ono całkowicie fikcyjne („Fälschung”); pozostajemy w kręgu poglądów stoickich, por. Cynceron, O naturze bogów II 5.13 nn.; Mühl, s. 118-119; Will, s. 328.
- 68 Titus Menenius Agripp. f. Lanatus, Publius Sestius Q. f. Capito(linus?) Vaticanus, konsulowie roku 452 przed Chr.; Broughton I, s. 44; Will, s. 328.
- 69 Bretti, Brutti, Brucjowie, plemię italskie pochodzenia lukańskiego, zamieszkiwali na południe od linii Laus – Metapont; zob. Diodor ks. XVI 15; KIPauly 1, s. 953-954; DNP 2 (1997/1999), s. 803-804.
- 70 Zob. wyżej, rozdz. 7.
- 71 Zob. wyżej, rozdz. 7.
- 72 Rok 444 przed Chr.
- 73 Miasto na Sycylii; Himera założona została około roku 649 na stromym wzgórzu (dzis. Piano di Imera) powyżej ujścia do Morza Tyrreńskiego rzeki o tej samej nazwie (dzis. Fiume Grande). Obok niewielkiej kolonii Mylai (Mylae), Himera była jedynym greckim miastem na północnym wybrzeżu Sycylii. Powstała jako siostrzana kolonia Zankle/Messyny, osadnicy byli pochodzenia jońsko-doryckiego. Miała stanowić przeciwwagę dla Fenicjan (Kartagińczyków), zajmujących zachodnią część wyspy. Pod jej murami w roku 480 przed Chr. Grecy z Syrakuz i Akragas odnieśli wielkie zwycięstwo nad Kartaginą. W roku 476 tyran Theron z Akragas wymordował jońskich mieszkańców Himery i zastąpił ich kolonistami doryckimi. W ten sposób miasto nabrało charakteru całkowicie doryckiego. W roku 409 Himera została jednak zdobyta przez wojska Kartaginy i, z zemsty za klęskę w roku 480, zrównana z ziemią. Nigdy też nie została odbudowana. W obrębie północnej części miasta archeologowie odślepnili zespół czterech świątyń (tzw. area sacra), z których jedna (tzw. świątynia D) poświęcona była bogini Atenie. Na miejscu bitwy z roku 480 natrafiono na resztki wielkiej świątyni doryckiej (peripteros), którą nazwano umownie „świątynią zwycięstwa” (nie wiadomo, jakiemu bóstwu była poświęcona). Wzniesiona została przez tyranów Akragas i Syrakuz dla upamiętnienia triumfu nad Kartagińczykami; PECS, s. 393; DNP 5 (1998), s. 560-561; ASM, s. 172-173; Wroński, s. 174-182; SKA, s. 226.
- 74 Decemviri (consulari imperio) legibus scribundis, słynna komisja dziesięciu mężów do spisania praw, powoływano ją dwukrotnie: po raz pierwszy na rok 451, następnie na rok 450 przed Chr.; w skład pierwszej wchodził tylko patrycjusze, w drugiej uczestniczyli już plebejusze; lista Diodora jest niepełna, zob. Broughton I, s. 45-47; w ręce decemwirów złożono całą władzę w państwie, zawieszono nawet prawo obywateli odwoływania się do ludu (provocatio ad populum), ale członkowie komisji mieli prawo intercesji wobec siebie; KIPauly 1, 1405-1406; DNP 3 (1997/1999), s. 342-343 nr [1].

- 75 Ap. Claudius Ap. f. Crassus Inrigillensis Sabinus, T. Genucius L. f. Augurinus, T. (*lub Sp.lub L.*) Veturius Sp. f. Crassus Cicurinus, C. Iulius C. f. Iulius, A. Manlius Cn. f. Vulso, Sedr (*lub P.*) Sulpicius Ser. f. Camerinus (Cornutus), P. Sestius Q. f. Capito (Vaticanus), P. Curiatius Fistus Trigeminus, T. Romilius T. f. Rocus Vaticanus, Sp. Postumius A. f. Albus Regillensis – decemviri consulari imperio legibus scribundis; Broughton I, s. 45-46; Will, s. 328.
- 76 Taras, Tarentum, dzis. Taranto w południowo-wschodniej Italii, nad Zatoką Tarentyjską. Miasto założone zostało u schyłku VIII w. przed Chr (według Euzebiusza w 706, zob. Hieron. Chron., s. 91) przez kolonistów spartańskich, tzw. partenów, tj. potomków kobiet spartańskich i helotów. Nazwa „Taras” pochodzi od mitycznego Tarasa, herosa, który był synem Posejdona. Uchodził on za mitycznego założyciela Tarentu, w momencie przybycia osadników spartańskich miało już jakoby istnieć w tym miejscu małe osiedle, które zostało przez nich powiększone. Tarent stał się szybko, zwłaszcza po upadku Sybaris, najznacniejszym miastem w południowej Italii. W późniejszym okresie wślawił się konfliktem z Rzymem, do którego rozstrzygnięcia wezwał na pomoc Pyrrusa, króla Epiru (III w.); od roku 272 przed Chr. w rękach Rzymian; PECS, s. 878-879, s.v. Taras; ASM, s. 147-149; KIPauly 5, s. 518-52; DNP 12/1 (2002), s. 20-22; SKA, s. 473.
- 77 Rok 450 przed Chr.; Will, s. 328.
- 78 Przyjmuje się, że pierwsza komisja przygotowała dziesięć tablic, pozostałe dwie druga; KIPauly 1, s. 1406; Litewski, s. 154.
- 79 Appiusz Klaudiusz, zob. Liwiusz III 44-49; Dion z Halikarnasu XI 28-46; Ap. Claudius, RE III 2 (1899), s. 2698-2702 s. v. Claudius 123 (F. Münzer); RE VIII A.2 (1958), s. 1512-1516 s.v. Verginius (H. Gundel); KIPauly 5, s. 1201-1202 (Verginius 5).
- 80 Algidus mons, pasmo górskie w Lacjum, na południowy wschód i wschód od Rzymu, część Gór Albańskich (dzis. Artemisio); od tej strony w V w. przed Chr. zagrażali Rzymowi Ekwowie; później wytyczono tu via Latina; PECS, s. 40; KIPauly 1, s. 256; DNP 1 (1996/1999), s. 490.
- 81 Aventinus mons, Awentyn, uważany za jedno z siedmiu wzgórz Rzymu, mimo że systemem fortyfikacyjnym objęty został nie wcześniej, jak około 200 r. przed Chr., a w obręb granic Miasta (pomoerium) włączono go dopiero w czasie panowania cesarza Klaudiusza (41-54 po Chr.). Awentyn zajmował ważne miejsce w życiu religijnym Rzymu; tutaj mieli wypasać swoje trzody Kakus, Numitor i Amuliusz, w trakcie zakładania Rzymu Romulus i Remus przeprowadzili na Awentynie auspicja; w okresie walk patrycjuszy z plebejuszami Awentyn był głównym miejscem oparcia tych drugich, tutaj dokonywano kolejnych secesji (pierwsza w roku 494 przed Chr.); na Awentynie wzniesiono świątynię bóstw plebejskich, tj. Libera, Libery i Ceres, na wzgórzu znajdowała się też ogólnolatyńska świątynia Diany, dlatego w literaturze często pojawia się substytut oficjalnej nazwy – collis Dianae, a sama bogini nazywana jest dea

- Aventinensis; KIPauly 1, s. 785-786; L. Richardson, jr, *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Baltimore – London 1992, s. 47; A. Ziółkowski, *Siedem wzgórz Rzymu*, *Meander* 48, 1993, s. 49-68.
- 82 Diodor antycypuje tu sytuację z IV w.: obowiązek wyboru jednego konsula spośród plebejuszy wprowadzono ostatecznie w 342 r.; M. Cary, H.H. Scullard, *Dzieje Rzymu*, Warszawa 1992, t. I, s. 161.
- 83 *Tekst niepewny.
- 84 M. Horatius M.f. Barbatus, L. Valerius P. f. Turpinus Potitus, konsulowie roku 449, autorzy *leges Valeriae Horatiae*, które znacznie zwiększyły pozycję plebejuszy w społeczeństwie rzymskim; Cary, Scullard, t. I, s. 142-144; Broughton I, s. 47.
- 85 Chodzi o Prawo (Ustawę) XII Tablic, ogłoszone w Rzymie w połowie V wieku przed Chr.; spisanie praw dokonało się w latach 451-450 pod naciskiem plebejuszy; prawa wyryte zostały na dwunastu tablicach (drewnianych, po ich zniszczeniu w pożarze Rzymu w roku 390 « 386 » wykonano je w spiżu), które wystawiono na widok publiczny na Forum Romanum. Była to pierwsza kodyfikacja prawa rzymskiego, chociaż niepełna. Kodeks w większości przejął, jak się uważa, przepisy wcześniejszego prawa zwyczajowego, regulował jednak z duchem czasu prawo prywatne, rodzinne, spadkowe i sąsiedzkie. Przyjęto pełną podmiotowość głowy rodziny (*pater familias*) w obrocie i przy rozporządzeniach ostatniej woli, wolność stowarzyszeń oraz częściową ochronę dłużników przed nadużyciami wierzycieli. Usankcjonowano własność prywatną. W Prawach znalazł się też zapis zakazujący zawierania małżeństw patrycjuszowsko-plebejskich: jego utrzymanie groziłoby wprowadzeniem w społecznej strukturze Rzymu systemu kastowego. Został on, na mocy ustawy Kanulejusza o związkach małżeńskich (*lex Canuleia de conubio*), wykreślony w roku 445. Rzymianie darzyli Prawo XII Tablic wielkim szacunkiem, stanowiło ono dla nich „źródło wszelkiego prawa publicznego i prywatnego” (*Liwiusz III* 34). *Lex XII Tabularum* otwiera historię prawa rzymskiego i zarazem europejskiego; KIPauly 1, s. 1405-1406 („*Decemviri*”); DNP 3 (1997 / 1999), s. 342-343 s.v. *Decemviri* [1]; Cary, Scullard, *Dzieje Rzymu*, t. I, s. 139-142; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa² 1976, s. 32-34; Litewski, s. 154; M. J. Zabłoccy, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, Warszawa 2000.
- 86 Pokój Kaliasza z 449 r., zob. wyżej, rozdz. 4.5.
- 87 Chodzi o układ z roku 412/411 przed Chr., którym, za cenę zwrotu królowi perskiemu miast greckich w Azji Mniejszej, Sparta zagwarantowała sobie pomoc finansową Persji w toczonej wojnie z Atenami (wojna peloponeska); *Tukidydes VIII* 18; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 474-478; R. Kulesza, *Wojna peloponeska*, Warszawa 2006, s. 158-159.
- 88 W roku 446; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 373-364.
- 89 W roku 480, po bitwie pod Himerą; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 325-328; KIPauly 2, s. 729 (*Gelon*); W. Huss, *Geschichte der Karthager*, München 1985, s. 93-99.

- 90 Lars (*lub Sp.*) Herminius Cortinesanus, T. Verginius Tricostus Caelimontanus, konsulowie roku 448; Will, s. 328; por. Broughton I, s. 50.
- 91 Samos, wyspa w północno-wschodniej części Morza Egejskiego w archipelagu Sporadów, oddalona od Azji Mniejszej o ok. 2 km, ze stolicą o tej samej nazwie; powierzchnia 476 km²; przez jońskich Greków zasiedlona została ok. roku 1000 przed Chr.; jej najświetniejszy okres rozwoju przypadł na tyranie Polikratesa (538-522 przed Chr.); Samijczycy wzięli udział w powstaniu jońskim, walczyli w bitwie pod Mykale w roku 479, dzięki czemu obronili swą niezależność; po wojnach perskich wyspa należała do Ateńskiego Związku Morskiego, od którego próbowała się uniezależnić w roku 440; w roku 365 przed Chr. stała się kolonią Aten; niezależność odzyskała dopiero w roku 321; PECS, s. 802-801; ASM, s. 360-364; DNP 11 (2001), s. 17-23; MEKA, s. 659.
- 92 Miletos, Milatos, najsłynniejsze miasto greckie na zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej, dzis. Balat w Turcji, w odległości 9 km od brzegu morskiego. Wierzą, że mitycznym założycielem miasta był syn Apollona o imieniu Miletos. Jako jońską polis Milet założyć miał Nilos, syn ateńskiego króla Kodrosa, w XI w. przed Chr. Miasto stało się szybko najznacniejszym greckim ośrodkiem w Azji Mniejszej, skutecznie odparło najazd Kimerów i Lidyjczyków pod wodzą Mermnadów. Szczególną rolę odegrał Milet w okresie archaicznym, stając się ważnym ośrodkiem kultury greckiej (Tales z Miletu) i jednym z najaktywniejszych ośrodków kolonizacyjnych. Według Pliniusza Starszego (NH V 112) założył jakoby 90 kolonii. W roku 500 Milet stał się centrum powstania antyperskiego (powstanie jońskie), które zakończyło się jednak klęską i w efekcie zniszczeniem miasta. Większość mieszkańców Persowie wymordowali, pozostających przy życiu przesiedlili w głąb Persji. Po wojnach perskich Milet został odbudowany, ale nigdy już nie odzyskał swej dawnej świetności i znaczenia; RE XV 2 (1932), s. 1586-1655 (M. Mayer); PECS, s. 578-582; KIPauly 3, s. 1295-1298; DNP 8 (2000), s. 170-180; N. Ehrhardt, Milet und seine Kolonien, Frankfurt a. M. 1983.
- 93 Priene (dzis. Güllübahçe), miasto w Jonii w Azji Mniejszej na południowym stoku gór Mykale, w pobliżu rzeki Meander, szesnaście kilometrów na północ od Miletu. Miasto założone zostało, według legendy, przez Ajpytosa, wnuka ostatniego króla ateńskiego Kodrosa; dlatego Priene traktowało Ateny jako swą metropolis; od zarania swych dziejów należało do Związku Jońskiego, główna świątynia Związku, Panionion, leżała na terytorium Priene. W okresie od 645 do 546 przed Chr. miasto znajdowało się pod kontrolą lidyjską, a następnie perską. Priene wzięło udział w powstaniu jońskim, za karę zostało przez Persów całkowicie zniszczone; po wojnach perskich należało do Związku Morskiego; PECS, s. 737-739; KIPauly 4, s. 1131-1133; DNP 10 (2001), s. 310-314; ASM, s. 599-604.
- 94 Mowa o tzw. wojnie samijskiej lat 440-439; Hammond, Dzieje Grecji, s. 379-382; Bravo et alii, s. 96-98.

- 95 Sardes, Sardeis (dzis. wieś Sart), miasto w Lidii w Azji Mniejszej, położone nad rzeką Paktolos w dolinie Hermosu (dzis. rzeka Gediz), około 75 km na wschód od Smyrny (dzis. Izmir) w Azji Mniejszej na zachodnim stoku Katakekaumene; stolica państwa lidyjskiego, później rezydencja perskich satrapów; w Sardes znajdowała się słynna świątynia bogini Kybele, spalona przez Greków w czasie powstania jońskiego, w 498 r.; KIPauly 4, s. 1551-1552; PECS, s. 808-809 s.v. Sardis; ASM, s. 604-609; DNP 11 (2001), s. 54-65 s.v. Sardeis.
- 96 Pissuthenes, syn Hystaspesa, być może spokrewniony z panującą dynastią Achemenidów; satrapa Sardes; poza oligarchami samijskimi, na jego wsparcie liczyli także – ale nadaremnie – i inni Grecy buntujący się przeciwko Atenom; w 420 r., wykorzystując greckich najemników, wystąpił przeciwko królowi perskiemu Dariuszowi II; pokonany i ujęty przez Tissafernesa, z rozkazu króla został stracony; KIPauly 4, s. 870; DNP 9 (2000), s. 1045-1046.
- 97 Lemnos, wyspa w północnej części basenu Morza Egejskiego, na wprost wejścia do Hellespontu, 477 km²; od roku 510 przed Chr. aż do ok. 200 po Chr. stanowiła posiadłość Ateńczyków; główne miasta to Marina (w pobliżu dzis. Kastro) na zachodnim wybrzeżu i Hefajstias na północnym, oba należały do Związku Morskiego; Lemnos uważana była za wyspę Hefajstosa, tutaj bowiem spadł on, zrzucony przez Zeusa; RE XII (1925), s. 1928-1930 (C. Friedrich); KIPauly 3, s. 553-554; DNP 7 (1999), s. 41-43; ASM, s. 351-353.
- 98 Rok 441/440.
- 99 Artemon z Kladzomenów, inżynier grecki na usługach Peryklesa; uchodzi za wynalazcę nowych machin oblężniczych, wykorzystanych w trakcie oblężenia samos; RE II 2 (1896), s. 1445 nr 1 (Toepfer).
- 100 Kladzomeny, Klazomenaj, miasto greckie w Lidii w Azji Mniejszej, na południowym brzegu Zatoki Smyrneńskiej, w pobliżu dzis. miejscowości Burla. Założone zostało przez osadników z Kolofonu. Ze strachu przed Persami mieszkańcy przenieśli miasto na leżącą naprzeciw wyspę, która później, z polecenia Aleksandra Wielkiego, z łądem stałym połączona została groblą; KIPauly 3, s. 225; PECS, s. 458.
- 101 Informację tę uważa się za błędną. W relacji innych źródeł wielkość ta waha się od 1000 do 1400 talentów, zob. Will, s. 329.
- 102 Morychides?; Will, s. 329
- 103 L. Iulius, M. Geganius M. f. Macerinus, konsulowie roku 447 przed Chr.; Will, s. 329; Broughton I, s. 50-51.
- 104 Rok 440 przed Chr.
- 105 Zob. wyżej rozdz. 8.2.
- 106 Thrinakie, identyfikowane przez niektórych badaczy z Palike, miastem w środkowej Sycylii w pobliżu wyschniętego dzisiaj jeziora Lago Nafti, między Katanią a Caltagirone, założonym przez Duketiosa; KIPauly 4, s. 425 s.v. Palike; DNP 9 (2000), s. 187 s.v. Palike; Wroński, s. 108.
- 107 Poprawnie Glaukinos, zob. Will, s. 329.

- 108 T. Quinctius L. f. Capitolinus Barbatus, Agrippa Furius Fusus, konsulowie roku 446; Will, s. 329; Broughton I, s. 51.
- 109 Chodzi o konflikt między Koryntem a Korcyrą o miasto Epidamnos w Zatoce Jońskiej. Wybuchł on w roku 435 i stał się zarzewiem wojny peloponeskiej, ponieważ Ateńczycy wtrącili się do sporu, stając po stronie Korcyry; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 383-386; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 47-55; Bravo et alii, s. 244-245.
- 110 Przez Rzymian zwane Dyrrachium (Dyrrachion), dzis. Durres (Durazzo) w Albanii. Epidamnos założone zostało w roku 625/626 przed Chr. jako kolonia Koryntu i Korcyry na terytorium plemienia Taulantiów; w okresie rzymskim rozpoczynała się tu słynna via Egnatia, droga łącząca Adriatyk z Morzem Egejskim; KIPauly 2, s. 187-188 (s.v. Dyrrhachion); PECS, s. 311; ASM, s. 228-230.
- 111 Korcyra (Kerkyra, dzis. Korfu), druga co do wielkości (pow. 589 km²) wyspa Morza Jońskiego, w odległości ok. 2 km od wybrzeża albańskiego; polis o tej samej nazwie obejmowała całą wyspę. Korcyra należała do najważniejszych kolonii Koryntu, za założyciela uchodził Chersikrates z rodu Bakchiadów, a dokonać się to miało w tym samym roku, co założenie Syrakuz (a więc w 734 r.). Z inicjatywy Korcyry, nierzadko wspólnie z Koryntem, na przeciwległym lądzie powstało szereg kolonii, jak Anaktorion, Lukas, Apollonia i Epidamnos. Korcyra uchodziła za jedno z najbogatszych miast Grecji; w wojnie peloponeskiej stała po stronie Aten; PECS, s. 449-451; KIPauly 3, s. 305-307; DNP 6 (1999), s. 752-754.
- 112 Korinthos, Corinthus, jedno z najsłynniejszych, a zarazem drugie co do wielkości (po Atenach) miasto Grecji klasycznej, położone w północno-wschodniej części Peloponezu, na Przesmyku Istmijskim. Szczególny okres rozwoju Koryntu, dzięki rzemiosłu i handlowi, przypada na czasy archaiczne (VIII-VI w.). Z czasem (VI-V w.) został on jednak ograniczony konkurencją ateńską, co uczyniło z Koryntu zaciętego przeciwnika Aten. Niewątpliwie ok. roku 735 Korynt był potężnym państwem, zdolnym do aktywnego udziału w ruchu kolonizacyjnym. Założył szereg znaczących miast w zachodniej części świata greckiego: Syrakuzy, Korcyrę, Apollonię, Epidamnos/Dyrrachion, na wschodzie natomiast Potidaję na Chalkidiki. Wydaje się, że w VII w. przed Chr. Korynt zmonopolizował handel olejkami zapachowymi ze Wschodu. Jako jedno z pierwszych miast greckich zaczął bić, ok. roku 600, własną monetę. W latach 725-550 miał absolutną przewagę w handlu zachodnim, przodował też w budowie okrętów. Korynt należał do najwierniejszych, ale zarazem najbardziej niezależnych, sojuszników Sparty, członek Związku Peloponeskiego. W roku 481/480 stał się centrum Związku Hellenów, utworzonego w do walki z Persami (najazd Kserksesa). W roku 337 przed Chr. w Koryncie odbył się zjazd większości państw greckich, na którym Związek, znany jako Związek Koryncki, został odnowiony z inicjatywy Filipa II

- Macedońskiego. W roku 146 miasto zostało zniszczone przez Rzymian, odbudowane później przez Juliusza Cezara jako Colonia Laus Iulia Corinthus; w okresie Cesarstwa Korynt stał się największym miastem na obszarze Grecji i zarazem stolicą prowincji Achai; PECS, s. 240-243 s.v. Corinth; KIPauly 3, s. 301-305; DNP 6 (1999), s. 745-751; ASM, s. 309-313; Hammond, Dzieje Grecji, s. 279-282; 664-665.
- 113 Ilirowie, Illyrioi, Illyrii, wieloplemienny lud zamieszkujący północno-zachodnie tereny Półwyspu Bałkańskiego, pomiędzy Adriatykiem, Dunajem, Tracją i Grecją, obszar dzisiejszej Albanii, Czarnogóry i Serbii; Ilirowie zagrażali przede wszystkim posiadłościom Macedonii, wchodzili w częste konflikty z greckimi miastami, ale ulegali także hellenizacji; pierwsze znane nam plemienne organizmy państwowe Ilirów powstały w IV-III w. przed Chr.; KIPauly 2, s. 1367-1369 s. v. Illyricum; DNP 5 (1998), s. 940-941 s.v. Illyricum; W. Pająkowski, Die Illyrier. Illyrii proprie dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion, Poznań 2000, zwłaszcza s. 41-89.
- 114 Wolskowie, Volsci, plemię italskie, które zamieszkiwało obszar między Lacjum a Kampanią, w dolinach rzek Liris, Melpis i Tolerus; w V i IV w. częsty przeciwnik Rzymu; KIPauly 5, s. 1323-1324; DNP 12/2 (2002), s. 312-314; J. Heurgon, Rzym i świat śródziemnomorski do wojen punickich, Warszawa 1973, s. 184-185.
- 115 M. Genucius Augurinus, Agrippa (*lub* C.) Curtius Chilo (*lub* Philo), konsulowie roku 445 przed Chr.; Will, s. 329; Broughton I, s. 52.
- 116 Bosfor (Bospor) Kimeryjski albo Scytyjski, cieśnina Kercz, łącząca Morze Czarne z Azowskim. Po jej obu stronach powstały greckie poleis, które w latach osiemdziesiątych VI w. przed Chr. zjednoczone zostały przez dziedzicznych archontów miasta Pantikapajon (dzis. Kercz) z rodu Archajanaktydów (Archajanaktidaj, Archaeanactidae). Utworzone w ten sposób (ok. r. 580) Państwo Bosporańskie objęło swym zasięgiem także kilka miejscowych plemion. Zjednoczenie było konieczne przede wszystkim ze względów strategicznych, tj. stawienia skutecznie czoła napadającym plemionom barbarzyńskim, oraz gospodarczych. W ostatnim przypadku chodziło o stworzenie stabilnych warunków do handlu miejscowym zbożem. Ród Archajanaktydów miał korzenie milezyjskie; jego kolejnym generacjom udało się zmonopolizować urząd archonta i w rezultacie doprowadzić do utworzenia Państwa Bosporańskiego. W roku 438 przed Chr. zostali obaleni przez Spartokidów, ród prawdopodobnie pochodzenia trackiego, ale silnie zhellenizowany; KIPauly 1, s. 931-933 (s.v. Bosporanum regnum); V. Gajdukievič, Das Bosporanische Reich, Berlin-Amsterdam 1971, s. 50-64.
- 117 Daje on początek dynastii Spartokidów, która panowała aż do schyłku II w. przed Chr.; KIPauly 1, s. 931-933; Gajdukievič, s. 65-96.
- 118 Bitwa morska w pobliżu Korkyry, na wysokości jej południowo-wschodniego przylądka o nazwie Leukimme, dzis. Lefkimo, rozegrana została latem roku

- 435, zob. Tukidydes I 29-30; Will, s. 329; KIPauly 3, s. 595; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 383-384; Bravo et alii, s. 144.
- 119 Aulus Sempronius A. f. Atratinus, L. Atilius Luscus, T. Cloelius Siculus, trybuni wojskowi z władzą konsularną, powołani po raz pierwszy w 444 r. przed Chr., abdykowali po trzech miesiącach ze względu na błędy proceduralne w trakcie auspicjów wyborczych; w ich miejsce wyłoniono dwóch konsulów zastępczych; Will, s. 329; Broughton I, s. 52-53; Cary, Scullard, op. cit., s. 144.
- 120 Jako kolonia (apoikia) ateńska powstała w 437/436 r., w miejscu wcześniejszej miejscowości Ennea Hodoj (Dziewięć Dróg), w Macedonii nad rzeką Strymon, nieco powyżej jej ujścia do Morza Egejskiego, na terenie trackiego plemienia Edonów. Otoczona z trzech stron ramieniem rzeki, położona na trudno dostępnym wzgórzu, Amfipolis znakomicie panowała nad drogą do Tracji, co pozwoliło miastu na pełną kontrolę handlu drewnem, zbożem i kopalinami. Dzięki temu Amfipolis szybko stała się kwitnącym miastem. Przy ujściu Strymonu w miejscowości Eion Ateńczycy zbudowali bazę floty wojennej, co skutecznie wzmocniło ich panowanie na północnych wodach Morza Egejskiego; w 424 dostała się w ręce Sparty; od roku 421 zachowywała niezależność (autonomię), w 357 Filip II włączył ją do Macedonii; KIPauly 1, s. 314-315; PECS, s. 51-52; DNP 1 (1996/1999), s. 616; ASM, s. 242-244; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 382.
- 121 T. Quinctius (Capitolinus) Barbatus, M. Geganius M. f. Macerinus, konsulowie roku 443; Will, s. 329; Broughton I, s. 53.
- 122 Rok 436 przed Chr.
- 123 Bitwa morska pod Sybotami, wyspami położonymi na południe od Korcyry, sierpień lub wrzesień roku 433; Will, s. 329; KIPauly 5, s. 440; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 384-385; Bravo et alii, s. 49-50, 145.
- 124 M. Fabius Q. f. Vibulanus, Post. Aebutius Helva Cornicen, konsulowie roku 442; Broughton I, s. 54.
- 125 Zob. Bravo et alii, s. 145-146.
- 126 Potidaję, Poteidaia, miasto na Chalkidiki, na wąskim przesmyku, łączącym chalkidycki półwysep Pallene z lądem stałym, z dwóch stron ograniczone wodą, apoikia Koryntu. Założone zostało jakoby przez Euagorasa, który był synem Periandra, tyrana Koryntu, w początkach VI w. przed Chr. W okresie wojen perskich Potidaję początkowo stała (zmuszona) po stronie Kserksesa, ale pod Platejami walczyła już po stronie Greków. Należała do Związku Morskiego; była najpotężniejszym wówczas miastem greckim na północnym zachodzie Morza Egejskiego. W 432 r. Potidaję, wykorzystując konflikt Aten z Koryntem i Perdykkasem, królem Macedonii, ogłosiła secesję ze Związku. Doprowadziło to do długotrwałego oblężenia Potidai przez Ateńczyków i w rezultacie zdobycia przez nich miasta zimą 430/429 r. Mieszkańcom pozwolono odejść, natomiast w Potidai osiedlono 1000 attyckich kleruchów; PECS, s. 733-734; KIPauly 4, s. 1092-1093; DNP 10 (2001), s. 230-232 s.v. Poteidaia; Will, s. 330.

- 127 Perdykkas II, król Macedonii w latach 450/440-413 przed Chr. Umiejętnie rozgrywał konflikt ateńsko-spartański, raz stając po jednej, raz po drugiej stronie; KIPauly 3, s. 622; N.G.L. Hammond, *Starożytna Macedonia. Początki, instytucje, dzieje*, przełożył A. Chankowski, Warszawa 1999, s. 89-93.
- 128 Olint, Olynthos, miasto na Chalkidiki, w pobliżu dzis. Myriophyto (Nea-Olynthos), ok. 64 km na południowy-wschód od Salonik; należało do Związku Ateńskiego, z którego wystąpiło w 432 r. pod naciskiem Perdykkasa II. Równocześnie do Olintu przesiedlono mieszkańców okolicznych małych miejscowości; zdobyte i zburzone przez Filipa II Macedońskiego w roku 349/348; PECS, s. 651-652; KIPauly 4, s. 295-296; AMS, s. 281-283; DNP 8 (2000), s. 1194-1196; MEKA, s. 543; SKA, s. 362.
- 129 Najbardziej na zachód położony spośród trzech „palczastych” półwyspów Chalkidiki; dostępu do półwyspu od strony lądu stałego broniła Potidaja; leżące na Pallene miasta (Potidaja, Afytis, Neapolis, Aige, Therambos, Skione, Mende, Sane) należały – z wyjątkiem Sane – do Związku Morskiego; KIPauly 4, s. 436; DNP 9 (200), s. 199 nr [4].
- 130 Propontis, dzis. Morze Marmara, między Hellespontem i Bosforem Trackim.
- 131 Miasto położone na wschodnim krańcu zatoki o tej samej nazwie. Założone zostało w 712/711 r. przez kolonistów z Megary, należało później do Związku Morskiego. W roku 435/434 Ateńczycy zasiedlili je swoimi kleruchami, co oznaczało kres Astakos; KIPauly 1, s. 658.
- 132 Ardea, miasto Rutulów na terenie Lacjum (populus Ardeatis Rutulus), według legendy założone przez Ardeasa, syna Odyseusza i Kirke. Należało do Związku Latyńskiego; KIPauly 1, s. 521-522; Nissen II, s. 576-579.
- 133 Q. (*lub* C.) Furius Pacilius Fusus, M'. (*lub* M.) Papirius Crassus, konsulowie 441 r. przed Chr.; Will, s. 330; Broughton I, s. 54-55.
- 134 Archidamos II, syn Zeuksidamosa, wnuk i następcą Leotychidasa II, pochodził z rodu Eurypontydów, panował w latach 469-427; jego imieniem nazwano pierwszy etap wojny peloponeskiej („wojna archidamijska”); Archidamos dążył do porozumienia z Atenami; data jego śmierci, podana przez Diodora (434), jest niewłaściwa; Will, s. 330; KIPauly 1, s. 506; DNP 1 (1996/1997), s. 991 nr [1]; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 79-125 („wojna archidamijska”); idem, *Sparta w V-IV wieku p.n.e.*, Warszawa 2003, s. 118, 220-223, 387.
- 135 Agis, syn Archidamosa II, Eurypontyda, panował w latach 427-400 przed Chr.; w 421 przed Chr. sygnował, wraz z drugim królem spartańskim Plejsoanaksem tzw. pokój Nikiasza, kończący pierwszą fazę wojny peloponeskiej („wojna archidamijska”); autor świetnego zwycięstwa Spartan w bitwie pod Mantineją nad koalicją Aten, Argos i Mantinei w 418 r.; w roku 405 dowodził, wspólnie z Pauzaniaszem II, lądową blokadą Aten i odegrał istotną rolę w ustalaniu warunków kapitulacji Ateńczyków w roku 404; KIPauly 1, s. 132; DNP 1 (1996/1999), s. 256 nr [2]; Kulesza, *Sparta*, s. 238-239, 387.

- 136 T. Mennenius (*lub* L. Menenius) Lanatus, Proculus Geganius Macerinus, konsulowie roku 440; Will, s. 330; Broughton I, s. 55.
- 137 Spartokos I, władca Królestwa Bosporańskiego, panował w latach 438/437-433/432, założyciel dynastii Spartokidów; karierę zaczynał jako wódz trackich najemników, niewykluczone, że w roku 438/437 dokonał przewrotu politycznego w Pantikapajonie, przejmując władzę. Dynastia Spartokidów panowała około 300 lat; KIPauly 5, s. 299; Gajdukiewicz, s. 65-96 („Die Spartokiden”).
- 138 Seleukos I, syn Spartokosa I, panował w latach 433/432-393/392, wspólnie ze swoim bratem Satyrossem I; Gajdukiewicz, s. 573; KIPauly 4, s. 1472 („Satyros 2”).
- 139 Meton z Aten, astronom i geometra, żył w V w. przed Chr.; przyczynił się do zreformowania ateńskiego kalendarza księżycowo-słonecznego; wprowadzony przez niego cykl dziewiętnastoletni polegał na wprowadzeniu dodatkowego miesiąca w roku trzecim, piątym, ósmym, jedenastym, trzynastym, szesnastym i dziewiętnastym; skonstruował zegar słoneczny, który w roku 432/432 umieszczono w Atenach na wzgórzu Pnyks; RE XV 2 (1932), s. 1458-1466 s.v. Meton 2 (W. Kubitschek); DNP 8 (2000), s. 107-108; SKA, s. 328.
- 140 Dwunasty miesiąc roku attyckiego, przypadający na maj-czerwiec. Nazwa pochodzi od święta zwanego ‘Skira’ bądź ‘Skiroforia’, obchodzonego w 12. dniu miesiąca ku czci Ateny Skiras i Posejdona-Erechteusa; cykl dziewiętnastomiesięczny zaczynał się więc następnego dnia po uroczystościach; KIPauly 5, s. 230.
- 141 Siris, miasto w południowo-wschodniej Italii, nad rzeką o tej samej nazwie, założone przez jońskich kolonistów z Kolofonu ok. roku 660 przed Chr.; w połowie VI w. miasto, w następstwie konfliktów z Krotonem, Matapontem i Sybaris, zostało całkowicie zniszczone. Aż do ponownego założenia miasta, o nazwie Herakleja (zob. niżej), Siris pozostawało niewiele znaczącą, małą osadą; KIPauly 5, s. 212; ASM, s. 109-110.
- 142 Herakleja, apolonia Tarentu i Turiów, założona w roku 433/432 przed Chr., na regularnym planie, między rzekami Aciris i Siris, w niewielkiej odległości od dawnej polis Siris; w roku 374 Herakleja była siedzibą Związku Italiotów; wsławiona zwycięstwem Pyrrusa nad Rzymianami w 280, ale już w 278 mieszkańcy Heraklei zawarli sojusz z Rzymem; PECS, s. 384; KIPauly 2, s. 1037 nr 10; DNP 5 (1998), s. 368 nr [10]; ASM, s. 109-111.
- 143 T. Quinctius L.f. Capitolinus Barbatus, Nittus (*lub* Agrippa) Menenius T. f. Lanatus, konsulowie roku 439; Will, s. 330; Broughton I, s. 56.
- 144 Rok 432 przed Chr.
- 145 Ambrakia, kolonia Koryntu nad Morzem Jońskim, założona w roku 625 p.n.e.; dzis. miejscowość o nazwie Arta.
- 146 Spurius Maelius, bogaty i wpływowy plebejusz; w roku 440/439 przed Chr. posądzony został o dążenie do tyranii (władzy królewskiej), ponieważ jako osoba prywatna działalnością zmierzającą do uśmierzenia klęski głodu zjednał sobie liczne grono zwolenników. Sytuacja musiała być poważna, skoro

- senat zdecydował się na powołanie dyktatora, którym został owiany legendą Kwinkcjusz Cyncynnatus (Quinctius Cincinnatus); Spuriusz Meliusz został zabity, na oczach swoich zwolenników, przez Gajusza Serwiliusza Ahalę (Caius Servilius Ahala), który powołany został przez Cyncynnata na dowódcę jazdy (magister equitum), czyli prawą rękę dyktatora; Liwiusz IV 13-16; RE XV 1 (1928), s. 239-241 (F. Münzer); KIPauly 3, s. 864-865; DNP 7 (1999), s. 639 s.v. Maelius [2].
- 147 Kallias, syn Kalliadesa, uczeń Zenona z Elei, strateg ateński. Jako polityk dążył do wzmocnienia pozycji Aten, przewidując przyszły konflikt ze Spartą; KIPauly 3, s. 67.
- 148 Formion, strateg ateński, wślawił się zwłaszcza sukcesami na morzu. W roku 440/439 walczył przeciwko Samos, w 432 zdobył dla Aten Akarnanię, po śmierci Kaliasza został głównodowodzącym sił ateńskich pod Potidają. W roku 430 blokował Zatokę Koryncką w Naupaktos, a w 429 dwukrotnie zwyciężył nad liczniejszą flotą przeciwnika. Zmarł w 428 r. lub krótko po; KIPauly 4, s. 810; DNP 9 (2000), s. 951-952 s.v. Phormion [1]; Hammond, Dzieje Grecji, s. 383, 421-424; SKA, s. 191-192.
- 149 O Potidai zob. wyżej 34.2.
- 150 Tukidydes, syn Olorosa, żył w latach ok. 460-396 przed Chr. Zdobył gruntowne wykształcenie; był prawdopodobnie uczniem Anaksagorasa i sofistów Atifona z Ramnus i Prodikosa z Keos. Jako strateg brał udział w wojnie peloponeskiej, za niepowodzenia (nie zdążył przyjść z pomocą Amfipolis, przez co miasto dostało się w ręce Spartan) skazany został na wygnanie (w 424 r.). Do Aten powrócił dopiero po dwudziestu latach (w 404 r.). Napisał monografię historyczną, pierwszą w historiografii greckiej, pt. „Wojna peloponeska”, składającą się z ośmiu ksiąg (podział ten wprowadzony został dopiero w okresie hellenistycznym, przez uczonych aleksandryjskich). Dzieło urywa się na roku 411, brakuje ostatnich siedmiu lat wojny, co być może spowodowane zostało śmiercią historyka. Tukidydes uważany jest przez wielu za najwybitniejszego historyka, jakiego wydał antyk; uchodzi też za twórcę krytyki historycznej. Uważał, że naczelnym zadaniem historyka jest dążenie do prawdy, a przez to odtworzenie wiernego obrazu przeszłości; można to osiągnąć, uważał, jedynie poprzez krytyczne rozpatrywanie świadectw. Odrzucał wszelkie baśniowe opowieści, jako nie mające nic wspólnego z rzeczywistością. Krytykował Herodota, kwestionując jego sposób przedstawiania dziejów; wyraźnie dystansował się od bezkrytycyzmu Herodota i innych historyków, jak również od poetyckiej przesady, w tym od Homera; Meister, Griechische Geschichtsschreibung, s. 45-62; KIPauly 5, s. 792-799; DNP 12/1 (2002), s. 506-512; SPA, s. 458-461; R. Turasiewicz, Tukidydes, LGS II, s. 22-36.
- 151 Monografia Tukidydesa kończy się na roku 411/410, a więc na 21. roku wojny. Diodor umieszcza początek jego narracji w roku 432/431, w swoim opisie wojny peloponeskiej stosuje jednak chronologię o rok obniżoną w stosunku

- do Tukidydesa, dlatego wydarzenia opisane przez tego ostatniego pod rokiem 411/410, w dziele Diodora datowane są na rok 410/409; Will, s. 331.
- 152 Podział na dziewięć ksiąg to prawdopodobnie efekt podziału księgi pierwszej na dwie części; Will, s. 331.
- 153 Mam. Aemilius M. f. (Mamercinus?), L. (*lub* C.) Iulius, L. Quinctius L. f. Cincinnatus, trybuni wojskowi z władzą konsularną (tribuni militum consulari potestate), rok 438 przed Chr., zob. Broughton I, s. 57-58.
- 154 Zob. Rhodes, s. 115-131, 143-177; Bravo et alii, s. 139-233.
- 155 Był to skarbiec Związku Morskiego; przeniesiono go do Aten w roku 454 motywując ten krok zagrożeniem perskim po klęsce Ateńczyków w Egipcie; Delos to najmniejsza (6,5 km²) wyspa archipelagu Cyklad, położona w samym jego centrum, znana z kultu Apollona i Artemidy; skarbiec znajdował się tu od roku 477 przed Chr.; wyspa była tym samym „stolicą” Związku, który zresztą od niej nazywano Delijskim; PECS, s. 261-264; ASM, s. 342-347; SKA, s. 128-130; Rhodes, s. 52, 200; Bravo et alii, s. 108-109.
- 156 Alkibiades, Alcybiades syn Kleiniasa, żył w latach ok. 450-404 przed Chr.; matka, przez którą był spokrewniony z Peryklosem, pochodziła z rodu Alkmeonidów; wybitny wódz i polityk, uczeń i przyjaciel Sokratesa; kilkakrotnie wybierany był na stratega, zacięty przeciwnik Kleona i Nikiasza, niechętny był tzw. pokojowi Nikiasza, zawartemu ze Spartą w 421 r.; zorganizował tzw. wyprawę sycylijską, która zakończyła się kompletną klęską Aten; Alkibiades, odwołany z Sycylii do Aten, gdzie chciano go postawić przed sądem za profanację posągów Hermesa (tzw. herm) i zdradzenie misterii eleuzyńskich, uciekł do Sparty, gdzie stał się doradcą w wojnie z Atenami. Z jego radą Spartanie ustanowili w Attyce stały garnizon wojskowy w Dekelei (tzw. wojna dekelejska), zmieniając tym samym charakter wojny peloponeskiej. Ze Sparty, gdzie uwiódł królowi Agisowi żonę, Alkibiades uciekł do Tyssafernesa, perskiego satrapy w Azji Mniejszej, stając się jego doradcą. Na krótko udało mu się powrócić do Aten, gdzie nawet wybierany był strategiem. Po klęsce Aten udał się pod opiekę satrapy Daskylion, Farnabazosa, który, pod namową spartańskiego wodza Lizandra, polecił go zamordować (w r. 404); Alkibiades był postacią niezwykle barwną, mimo obracania się w kręgu Sokratesa jego styl bycia i zdobyte wykształcenie odpowiadały raczej modelowi sofistów; być może to przykład jego osoby stał się argumentem do oskarżenia Sokratesa o demoralizowanie młodzieży ateńskiej; KIPauly 1, s. 261-264; DNP 1 (1996/1999), s. 500-502 nr [3]; Kulesza, Wojna peloponeska, *passim*; SKA, s. 38-39.
- 157 Jest to oczywiście anegdota, zob. Will, s. 331.
- 158 Zob. wyżej, rozdz. 1.4.
- 159 Proces Fidasza miał miejsce w r. 432/431 (a nie w 438/437, jak u Diodora, por. jednak Kulesza, Wojna peloponeska, s. 70-71); artysta został skazany, nie wiadomo, czy na wygnanie, czy też udało mu się uciec z więzienia, póź-

niej bowiem czynny był jeszcze w Elidzie, gdzie wyrzeźbił słynny posąg Zeusa Olimpijskiego; wbrew twierdzeniu Diodora przeciwko Peryklesowi nie wniesiono w tej sprawie żadnego oskarżenia; Will, s. 331 (ze źródłami i literaturą); KIPauly 4, s. 722-724 (s.v. Pheidias); DNP 9 (2000), s. 761-763 (s.v. Pheidias); Kulesza, Wojna peloponeska, s. 68-71.

- 160 Anaksagoras z Kladzomenów, ok. 500/496 – 428 przed Chr., syn Hegesibulosa; po wojnach perskich osiedlił się, ok. roku 460, w Atenach; przyjaźnił się z Peryklosem, wywarł duży wpływ na Sokratesa i Eurypidesa. Podobnie jak inni filozofowie jońscy, szukał odpowiedzi na pytanie o naturę świata i jego powstanie; wychodząc z krytyki poglądów Empedoklesa uważał, że początkiem wszystkiego była pramateria, która jest wieczna. Częstki materii są nieskończenie podzielone i nieskończenie zróżnicowane, zarówno pod względem jakości, jak i rozmiarów i liczby. Z tak zorganizowanej materii, poprzez wymieszanie i rozdzielanie powstają rzeczy widzialne. Powstanie świata porównywał do działania wielkiego mieszalnika, rodzaju centryfugi, który wyrzucał rzeczy lekkie na zewnątrz, konsolidował natomiast rzeczy ciężkie. Nic jednak nie dzieje się przypadkowo ani czysto mechanicznie, wszystkim kieruje rozum – *nous*, najsubtelniejsza i najczystsza substancja. *Nous* jest źródłem ruchu, w pewnym małym punkcie nadał on ruch materii, który szerząc się, zyskiwał na szybkości i zasięgu. To właśnie ruch tworzy ową „centryfugę”, która swą siłą odśrodkową wyrzuca cząstki na zewnątrz, powodując ich łączenie rozdzielanie się, a przez to powstawanie i przemijanie (umieranie) rzeczy widzialnych. Proces ten trwa cały czas i ma charakter nieskończony. To dzięki niemu powstanie świata przebiegło w sposób logicznie uporządkowany, bo umysł (*nous*) włada wszechświatem. Po trzydziestu latach nauczania Anaksagoras oskarżony został o bezbożność (*asebeia*), opuścił Ateny i przeniósł się na Lampsakos, gdzie zmarł ok. roku 428 przed Chr.; KIPauly 1, s. 337; DNP 1 (1996/1999), s. 667-668 nr [2]; Hammond, Dzieje Grecji, s. 405-406; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 72-75; G. Reale, Historia filozofii, t. I, Lublin 1993, s. 181-189.
- 161 O oskarżeniach przeciwko Peryklesowi i osobom z jego otoczenia zob. Will, s. 331-332 (źródła i literatura); Kulesza, Wojna peloponeska, s. 75-78.
- 162 Obciążanie Peryklesa winą za wywołanie wojny peloponeskiej pojawia się w źródłach antycznych dosyć często, por. Plutarch, Żywoty sławnych mężów. Perykles 31-32, nieobce jest także w badaniach naukowych; świetną ocenę „winy” Peryklesa zob. Kulesza, Wojna peloponeska, s. 64-78.
- 163 Chodzi o słynną ustawę antymegarejską, którą Zgromadzenie Ludowe w Atenach uchwaliło w roku 432 na wniosek Peryklesa; Hammond, Dzieje Grecji, s. 386; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 61-64; Bravo et alii, s. 147, 151-153.
- 164 Zarówno z Persami – tzw. pokój Kaliasza, zob. rozdz. 5.1, jak i tzw. trzydziestoletni, zawarty ze Spartą w roku 446/445, zob. Rhodes, s. 58-59; Bravo et alii, s. 95-96.

- 165 Wielkość zasobów finansowych państwa, podana przez Diodora, zgodna jest mniej więcej z przekazem Tukidydesa (II 13. 3-5); por. Will, s. 332; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 416.
- 166 Tukidydes (II 13. 6-9) podaje 13 tys. hoplitów, 16 tys. pozostałych; Will, s. 332; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 415-416, 419; por. Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 43.
- 167 To jest mieszkańcy Aten niemający obywatelstwa.
- 168 Arystofanes, z demu Kydathenaj, syn Filipa; komediopisarz ateński, najwybitniejszy, obok Kratinosa i Eupolisa, przedstawiciel tzw. komedii starej; żył w latach ok. 450-385 przed Chr.; KIPauly 1, s. 575-581 (s.v. Aristophanes 3); DNP 1 (1996/1999), s. Aristophanes [3], s. 1122-1130; SPA, s. 89-92; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 501-504; J. Ławińska-Tyszkowska, Arystofanes, LGS I, s. 884-896.
- 169* Arystofanes, *Pokój*, wersy 603–606 i 609–611, w: tenże, *Komedie*, tom 1, przełożyła Janina Ławińska-Tyszkowska, Warszawa 2001, s. 370. Do przekładu wprowadzono niewielkie zmiany ze względu na pominięte wersy, a także tam, gdzie tekst cytowany przez Diodora różni się od przyjętego tekstu Arystofanesa.
- 170* Arystofanes, *Acharnejczycy*, wersy 531–532, [w:] tenże, *Komedie*, s. 54.
- 171 Eupolis, syn Sosipolisa, żył w latach ok. 446 - 410 przed Chr.; komediopisarz ateński, przedstawiciel i klasyk tzw. komedii starej; początkowo przyjaciel, później przeciwnik Arystofanesa; zginął w trakcie wojny peloponeskiej, służąc na okręcie; z jego twórczości zachowały się tylko fragmenty; SPA, s. 191; KIPauly 2, s. 438-439; S. Dworacki, *Eupolis i fragmenty jego komedii*, Poznań 1991; J. Ławińska-Tyszkowska, *Eupolis*, LGS I, s. 882-884.
- 172 FGrHist 70 F 196; Will, s. 332-333; Efor / Eforos; historyk grecki, żył w latach ok. 400-330 przed Chr.; pochodził z Kyme w Azji Mniejszej. Autor pierwszej historii uniwersalnej w 30 księgach, zatytułowanej „*Dzieje*” (*Historiai*); zrezygnował w niej z opowieści o czasach mitycznych, zaczął od powrotu Heraklidów (tj. wędrowek Dorów), zakończył na czasach sobie współczesnych, tj. na wojnie świętej w roku 356 przed Chr. (ks. XXIX); ostatnią księgę, obejmującą lata 356-341/340 przed Chr., dopisał już jego syn Demofilos; przekaz Efora stanowi bazę ksiąg IX-XV Diodora; zob. E. Schwartz, *Ephoros 1*, RE VI (1907), s. 1-16; Meister, *Griechische Geschichtsschreibung*, s. 85-90, 179; DNP 3 (1997), s. 1089-1090, a zwłaszcza J. Engels, *Augusteische Oikumengeographie und Universalhistorie im Werk Strabons von Amaseia*, Stuttgart 1999, s. 127-137 („Ephoros als Begründer der griechischen Universalhistorie”); SPA, s. 178-179 (Ephoros); R. Turasiewicz, *Historiografia*, LGS II, s. 49-51, 126.
- 173 O tym także Tukidydes II 7, zaznaczając, że każda ze stron zamierzała wysłać poselstwo do Persów.
- 174 Plateje, Plataia, Plataiai – miasto w Beocji na północnym skłonie Kitajronu, a na południe (w odległości ok. 3 km) od rzeki Azopos (Asopos), 13 km od

- Teb; od zarania swych dziejów Plateje skonfliktowane były z Tebami, stąd Ateny stały się ich naturalnym sojusznikiem; KIPauly 4, s. 893-894 (s.v. Plataiai); SKA, s. 395.
- 175 Opis wydarzeń także u Tukidydesa II 1-6.
- 176 W marcu 431 r.; w chronologii Diodora wydarzenia miały miejsce o rok wcześniej, tj. w 432; zob. Will, s. 333; Hammond, Dzieje Grecji, s. 478; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 79.
- 177 Diodor podąża ze Eforem, w rzeczywistości jednak na 180 jeńcach tebańskich wykonano wyrok śmierci: por. Tukidydes II 5; Will, s. 333; Hammond, Dzieje Grecji, s. 417; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 80.
- 178 Zob. Bravo et alii, s. 164.
- 179 Pełna lista sprzymierzeńców obu stron: Tukidydes II 9.1-6.
- 180 Zob. Tukidydes II 18-23; zob. Bravo et alii, s. 164-166.
- 181 Zob. Tukidydes II 22; o strategii wojennej Peryklesa: Will, s. 333 wraz z podaną literaturą; Hammond, Dzieje Grecji, s. 416-417;
- 182 Bravo et alii, s. 166.
- 183 M. Geganius M. f. Macerinus, L. Sergius C. f. Fidenas – konsulowie roku 437 przed Chr.; Will, s. 333; Broughton I, s. 58.
- 184 Lato / zima roku 431; o kampaniach ateńskich, opisanych w rozdz. 43.1-44.3, por. Tukidydes II 25.1-27.2, 30.2-32; Will, s. 333.
- 185 Methone, dzisiaj Modon, Mothoni – miasto na południowo-zachodnim wybrzeżu Mesenii na Peloponezie; PECS, s. 576; KIPauly 3, s. 1272; DNP 8 (2000), s. 98 nr [1].
- 186 Brazdydas, Brasidas, syn Tellisa; wódz spartański z okresu wojny peloponeskiej; obrona Methone przyniosła mu sławę i uznanie, dzięki czemu został eforem eponimem w r. 431/430; w roku 429 i 427 działał jako doradca spartańskich nauarchów (dowódców floty) na Morzu Jońskim; w roku 424 poprowadził dywersyjny oddział Spartan na wybrzeże macedońskie, stanowiące wówczas posiadłość Aten; zyskał wsparcie króla Macedonii Perdykksa II i mieszkańców Chalkidiki; zimą 424/423 zdobył Amfipolis, zadając w ten sposób dotkliwy cios pozycji Aten w północnej części Morza Egejskiego; poległ w roku 422 w trakcie walk z Ateńczykami pod wodzą Kleona, próbujących bezskutecznie odzyskać miasto; pochowany został w Amfipolis, gdzie czczono go w późniejszych czasach jako herosa założyciela: KIPauly 1, s. 939-940; DNP 2 (1997 / 1999), s. 760-762; SKA, s. 100.
- 187 Elida, Elis – kraina w północno-zachodniej części Peloponezu; od strony północnej i wschodniej graniczyła z Achają i Arkadią, od południa z Mesenią; stolicą Elidy było miasto o nazwie Elis (dzisiaj Palaeopolis), ale największą sławę zdobyła Olimpia, miejsce ogólnogreckich igrzysk ku czci Zeusa; KIPauly 2, s. 249-251.
- 188 Feja, Fea, Phea, Phia – miasto i port na wybrzeżu Elidy, na przesmyku prowadzącym na półwysep Ichthys (dzis. Katakolo); DNP 9 (2000), s. 759.

- 189 Kefallenia, łac. Cephallenia, dziś Cefalonia; największa wyspa na Morzu Jońskim, niedaleko wybrzeży Akarnanii, znana ze świątyni ku czci Zeusa Ajnesiosa, która znajdowała się na najwyższym szczycie wyspy – Ajnos; obszar wyspy podzielony był między cztery samodzielne miasta: Same, Krane, Pronnoi i Pale; KIPauly 3, s. 187-188.
- 190 Lokryda, Lokris – nazwa dwóch krain w Grecji środkowej; Lokryda Wschodnia leżała nad Cieśniną Eubejską, rozciągając się od Termopil na zachodzie do jeziora Kopais na wschodzie; Lokrydą Zachodnią nazywano krainę położoną nad Zatoką Korynecką, przylegającą do Etolii i Fokidy; KIPauly 3, s. 717-721.
- 191 Thronion, miasto warowne w Lokrydzie Wschodniej (Epiknemidyjskiej) nad rzeką Bogoaris, przy drodze prowadzącej wzdłuż wybrzeża morskiego do Termopil; DNP 12/1 (2002), s. 503; MEKA, s. 762.
- 192 Zob. niżej XII 59.2.
- 193 Egineci – mieszkańcy wyspy Eginy, zob. niżej.
- 194 Egina, Aigina – największa (83 km²) wyspa Zatoki Saronijskiej, nad którą położone są Ateny. W okresie wielkiej kolonizacji Egina stała się groźnym rywalem Aten, jej kontakty handlowe sięgnęły wówczas Hiszpanii; jako pierwsza polis w Grecji macierzystej zaczęła bić własną monetę (u schyłku VII w.); w roku 490 przed Chr., opowiedziała się, z niechęci do Aten, po stronie perskiej, dlatego też Temistokles swój program budowy floty uzasadniał koniecznością walki z Eginą; w roku 480 w bitwie pod Salaminą flota Eginy pod względem wielkości zajmowała drugie wśród Greków miejsce; w wojnie z Atenami w latach 459-457 Egina utraciła resztki swej niezależności, na samym początku wojny peloponeskiej, w roku 431, jej mieszkańcy zostali wygnani, a wyspa zasiedlona kolonistami ateńskimi; klęska Aten w 404 r. umożliwiła wygnańcom powrót, ale Egina nigdy już nie odzyskała swego dawnego znaczenia; ASM, s. 339; KIPauly 1, s. 160-163; DNP 1 (1996/1999), s. 320-322; Kulesza, Wojna Peloponeska, s. 86-87.
- 195 Thyreai (Θυρέαι), Thyraeae, także Thyrea (Θυρέα), Thyraea, miasto w północnej części Kynurii, zwanej Tyreatis, na pograniczu Argolidy i Lakonii, przedmiot sporu między Argos a Spartą; DNP 6 (1999), s. 980-981 s.v. Kynuria [1]; o polityce Sparty zob. Kulesza, Wojna peloponeska, s. 87: „Spartanie starali się upiec dwie pieczenie przy jednym ogniu. Otaczając opieką skrzywdzonych przez Ateńczyków wyspiarzy [Eginetów – LM] wchodzili w rolę obrońców Grecji przed tyranią ateńską, a osiedlając uchodźców na terytorium spornym z Argos zabezpieczali swe interesy na tym terenie. Spartanie przestali być bezpośrednimi użytkownikami Thyreatis, a co więcej spór z Argos musiał w tym przynajmniej jego fragmencie ulec wyciszeniu również dlatego, że ze względu na przyjaźń łączącą Argiwów i Eginetów, Spartanie nie musieli się obawiać, że Argiwi zechcą wykorzystać zamieszanie wojenne dla odzyskania Thyreatis, Grecja zaś otrzymała żywy dowód na to, że spartańskie zapewnienia o wojnie sprawiedliwej, toczonej w imię wolności, są całkowicie uzasadnione”.

- 196 Naupaktos (średniowieczne i nowożytnie Lepanto, dzis. Nafpaktos) – najważniejsze miasto Lokrydy Zachodniej, usytuowane na północnym wybrzeżu Zatoki Korynckiej; po trzeciej wojnie meseńskiej (464-461) Ateńczycy osiedlili w Naupaktos (w roku 457) Meseńczyków, wygnanych przez Spartan; podczas wojny peloponeskiej znajdowała się tutaj jedna z najważniejszych baz operacyjnych floty ateńskiej w Grecji zachodniej; KIPauly 4, s. 12; DNP 8 (2000), s. 752-753; MEKA, s. 507.
- 197 Terminem tym określano związek kultowy czterech attyckich miejscowości położonych na równinie maratońskiej: Maraton, Trikorytos, Ojnoe i Probalintos, wywodzący się prastarej tradycji religijnej; KIPauly 5, s. 632; DNP 12/1 (2002), s. 195-196.
- 198 Czyli Heraklidzi; Spartanie uważali się za ich potomków.
- 199 Wnuk Perseusza, syn Stenelosa. Matką jego była córka Pelopsa, Nikippe. Panował w Tirynsie i Mykenach w Argolidzie. Był zleceniodawcą słynnych dwunastu prac Heraklesa, który znalazł się na jego służbie, aby odpokutować zabójstwo własnych dzieci. Eurysteusz czuł strach przed Heraklesem, po jego śmierci swoją niechęć skierował na jego potomków, Heraklidów. Ci zaś, uciekając przed nim, schronili się w Tetrapolis na terenie Attyki. Tutaj przy pomocy Tezeusza skutecznie odparli atak Eurysteusza, którego zabili i odcięli mu głowę; KIPauly 2, s. 457 (s.v. Eurystheus), 1037 (s.v. Herakleidai); Grimal, s. 95-96 (s.v. Eurysteus), s. 139 (s.v. Heraklidzi).
- 200 O zarazie w Atenach zob. Tukidydes II 47.3-54.5; zaraza wybuchła latem 430 r. i z różnym nasileniem trwała do roku 426; Will, s. 333-334 (z odnośną literaturą); Hammond, Dzieje Grecji, s. 419-421; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 88-93, Bravo et alii, s. 168-169.
- 201 O oskarżeniu i procesie Peryklesa zob. Tukidydes II 59-65; Plutarch, Żywot Peryklesa 34-35; Hammond, Dzieje Grecji, s. 420; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 91-92.
- 202 Bravo et alii, s. 169.
- 203 L. Papirius Krassus, M. Cornelius M. f. Maluginensis (Aulus Cornelius Macerinus: tylko u Diodora), konsulowie roku 436 przed Chr.; Will, s. 334; Broughton I, s. 60.
- 204 Wrzesień/październik roku 429; KIPauly 4, s. 634-636; Hammond, Dzieje Grecji, s. 420; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 92-93; Bravo et alii, s. 173.
- 205 Hagnon, strateg ateński w latach 440, 431 i 429; prawdopodobnie założyciel Amfipolis; w roku 430/431 brał udział w wystąpieniach przeciwko Peryklesowi; w roku 421 podpisywał pokój Nikiasza; KIPauly 2, s. 917; DNP 5 (1998), s. 77 nr [1].
- 206 Por. Tukidydes II 58, 1-3; 70, 1-4.
- 207 Lato 429; Will, s. 334.
- 208 Zob. wyżej, rozdz. 37.1; Formion pożegłował do Naupaktos zimą roku 430/429; Will, s. 334;

- 209 Główne miasto Bottiki, regionu na Półwyspie Chalkidyckim, ok. 5 km na zachód od Olintu; wślawnie klęską Ateńczyków właśnie w roku 429, a następnie – w roku 381 – Spartan pod wodzą Teleutiasa; RE III A.2 (1929), s. 1543 (Oberhammer).
- 210 Zob. Rhodes, s. 117.
- 211 Miasto położone na prawym brzegu rzeki Acheloos, między Agrinion a Amfilochią, sprzymierzone z Atenami; PECS, s. 861-862.
- 212 Ojniady, Oiniadai, łac. Oeniadae (dzis. Trikardokastro) w Akarnanii, przy ujściu rzeki Achelaos; sprzymierzone ze Spartą, ostatecznie w roku 424 Ojniady przeszły na stronę Aten; PECS, s. 640; KIPauly 4, s. 258-259; s. DNP 8 (2000), s. 1142; MEKA, s. 537.
- 213 Opis wydarzeń Hammond, Dzieje Grecji, s. 422-424; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 100-101; zob. Bravo et alii, s. 170-171.
- 214 Patraj, Patrae (dzis. Patras, Watras), miasto w Achai, położone na zewnątrz Zatoki Korynckiej, odgrywało ważną rolę strategiczną, kontrolując wejście do niej; na początku wojny peloponeskiej pod kontrolą Koryntu, następnie w rękach Aten; PECS, s. 681; KIPauly 4, s. 549-551; DNP 9 (2000), s. 400-401; MEKA, s. 572.
- 215 Znana także jako bitwa pod Naupaktos, zob. Bravo et alii, s. 172; Rhodes, s. 117.
- 216 Rhion (dzis. Rhio), płaski cypel ok. 8 km na północ od Patras, przy szerokim na ok. 2,0 km wejściu do Zatoki Korynckiej, po przeciwnej (północnej) stronie znajduje się drugi cypel, który nosił nazwę Antirhion (dzis. Antirhio); ponad nim (dokładna lokalizacja nieznana) znajdowała się kolonia Koryntu (Tukidydes III 102) o nazwie Molykrejon (Molykreion, Molykrión, Molykreia), która w latach 460-424 przed Chr. znajdowała się w rękach Ateńczyków; KIPauly 3, s. 1403 s.v. Molykrión; 4, s. 1416-1417 s.v. Rhion; DNP 8 (2000) s.v. Molykreion; 10 (2001), s. 992 s.v. Rhion.
- 217 W Molykrejon znajdowała się świątynia Posejdona; DNP 10 (2001), s. 992.
- 218 C. Iulius, Proc. (*lub* L.) Verginius Tricostus, konsulowie roku 435; Will, s. 334; Broughton I, s. 60.
- 219 Rok 428 przed Chr.
- 220 Messana, Messene, Messana, pierwotna nazwa Zankle, dzis. Messina, pol. Messyna. Miasto na północno-wschodnim cyplu Sycylii, nad Cieśniną Messyńską, oddzielającą wyspę od Italii. Miejsce, ze względu na niezwykle korzystne położenie strategiczne, zasiedlone było już bardzo wcześnie. Greckie miasto powstało w drugiej połowie VIII w., założone przez Chalkidyjczyków z Cumae/Kyme w Italii. Nazwa Zankle wywodziła się z języka Sykulów, przedgreckich mieszkańców Sycylii, i oznaczała 'sierp'. Stanowiło to nawiązanie do naturalnego kształtu zatoki portowej Messany. Ta ostanía nazwa nadana została miastu przez tyrana Anaksilaosa z Region, który w początkach V w. podporządkował sobie także Zankle. Prawdopodobnie chodziło o upamiętnienie pochodzenia Anaksilaosa i jego rodziny. Wiązało się z tym

- także przybycie tu znacznej liczby nowych osadników właśnie z Mesenii na Peloponezie. Ze względu na swe strategiczne położenie Messyna była obiektem naprzemiennych ataków z różnych stron. Stanowiła zasadniczy obiekt rywalizacji grecko-kartagińskiej na Sycylii. W 395 r. Kartagińczykom udało się Messynę zdobyć i zniszczyć. Ale już w roku następnym miasto odbudowali Syrakuzanie. W III w. Messyna stała się iskrą zapalną pierwszej wojny punickiej: najpierw opanowana została przez Mamertynów, byłych najemników syrakuzkańskich, którzy przemianowali ją na Mamertina; spowodowało to jednak reakcję Syrakuz i Kartaginy, wreszcie do konfliktu włączył się Rzym; KIPauly 3, s. 1246-1247; PECS, s. 998-999 s.v. Zankle; DNP 8 (2000), s. 42-44; IACP, s. 233-236 nr 51; Wroński, s. 170-173.
- 221 Bravo et alii, s. 173.
- 222 Sitalkes, syn Teresa, twórcy państwa trackich Odrysów; KIPauly 5, s. 215; Will, s. 334 (z literaturą).
- 223 To jest od terytorium greckiego miasta Abdery, położonego na trackim wybrzeżu Morza Egejskiego, przy ujściu rzeki Nestos (dzis. NESTA); KIPauly 1, s. 6; Will, s. 334.
- 224 Czyli Dunaj.
- 225 Roku 428/429 przed Chr.; Will, s. 334.
- 226 Lato roku 428 przed Chr.; Tukidydes III 1, 1-3; Will, s. 334.
- 227 Poprawnie Eukles, rok. 427/426; początek rozdziału za Eforem; Will, s. 334; K. Meister, Die sizilische Geschichte bei Diodor von den Anfängen bis zum Tod des Agathokles, München 1967, s. 60; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 221.
- 228 Ser. Cornelius Cossus, M. Manlius P. f. Capitolinus, Q. Sulpicius Ser. (?) f. Camerinus Praetextatus, tribuni militum consulari potestate, rok 434; Will, s. 334; Broughton I, s. 61.
- 229 Leontinoj, łac. Leontini; greckie miasto we wschodniej Sycylii, dzis. Lentini; założone zostało w roku 729, przez chalkidyckich kolonistów z Naksos. Znana z opisów antycznych topografia Leontinoj w zasadniczych punktach znalazła potwierdzenie w badaniach archeologicznych: mury z VI/V w. przed Chr., resztki dwóch świątyń, agora, nekropola. Równina wokół Leontinoj nosiła nazwę „Równiny Leontyjskiej”; wierzone, że w czasach mitycznych zamieszkiwali ją Lajstrygonowie; DNP 7 (1999), s. 62-63; Wroński, s. 161-163.
- 230 Ateny zawarły w roku 434/433 przymierze z Leontinoj i z Region w Italii (było to de facto odnowienie wcześniejszego traktatu, datowanego na rok 446) i ono stało się formalną podstawą zwrócenia się Leontyńczyków z prośbą o pomoc; Will, s. 334; E. Ruschenbusch, Die Verträge Athens mit Leontinoi und Region vom Jar 433/2 v. Chr., ZPE 19, 1975, s. 22 nn; T.E. Wick, Athens alliances with Region and Leontinoi, Historia 25, 1976, s. 288 nn; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 109-111.
- 231 Gorgiasz z Leontinoj, syn Charmantidasa, słynny mówca i sofista; żył podobno ok. 100 lat, tj. przypuszczalnie w latach 480-380 przed Chr.; w 427 r. stał

- na czele poselstwa swego miasta, które przybyło do Aten z prośbą o pomoc w konflikcie z Syrakuzami. Uważa się, że swym darem wymowy przekonał Ateńczyków do wysłania floty na wody sycylijskie; w drugiej połowie swego życia opuścił Leontinoj, stając się wędrownym mówcą, wygłaszał uroczyste mowy m.in. na panhelleńskich igrzyskach w Delfach i Olimpii; na życie zarabiał nauczaniem sztuki wymowy, co przyniosło mu podobno niebywale wysoki majątek; KIPauly 2, s. 848; DNP 4 (1998), s. 1150-1152 s.v. Gorgias [2].
- 232 Rhodes, s. 118.
- 233 Nie wydaje się, aby Ateńczycy już w tym czasie (tj. w 427 r.) podjęli taki zamiar, w końcu do Leontinoj wysłano zaledwie 20 okrętów; chodziło im raczej o zakłócenie dostaw zboża do Sparty i jej sprzymierzeńców; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 109-111.
- 234 Diodor pod rokiem 427 łączy ze sobą wydarzenia lat 427-424 przed Chr. Walki o Myle toczyły się latem roku 426, posiłki w postaci floty z Aten pod wodzą Eurymedonta i Sofoklesa dotarły dopiero w roku 425, pokój między Leontinoj a Syrakuzami zawarty został w roku 424. Ale mimo zaniżonej o rok chronologii prośba Leontinoj o pomoc datowana jest właściwie; Diodor podąża w tym opisie w znacznej mierze za Timajosem (FGrHist 566 F 137), potem jednak wraca do Efora; Will, s. 335; Meister, *Sizilische Geschichte*, s. 60-61; Bravo et alii, s. 178, 197-199.
- 235 Chodzi o Lokry Epizefuryjskie, zob. wyżej, rozdz. 20.1.
- 236 Mylai, łac. Mylae (dzis. Milazzo), niewielka kolonia grecka, jedyna, obok Himery, na północnym wybrzeżu Sycylii, położona na półwyspie o tej samej nazwie; powstała w roku 717-716 przed Chr. jako subkolonia miasta Zankle (Messene); prawdopodobnie nigdy nie cieszyła się autonomią, jej los zależał od Messeny, która traktowała Myle jako swą warownię; Ateńczycy zajęli Myle w roku 426; KIPauly 3, s. 1516 nr 2; PECS, s. 601.
- 237 Lato 425 r.; Will, s. 335.
- 238 Powstanie na Lesbos, zainicjowane przez Mitylenę, która dążyła do zjednoczenia Lesbos pod swoją władzą, wybuchło w roku 428. Diodor w swej narracji sumuje wydarzenia z tego i z następnego roku; jego opis zgodny jest z relacją Tukidydesa III 2-6, 8-18, 25-50, który przejął za pośrednictwem proateńsko nastawionego Efora: dlatego u Diodora nie ma informacji o straceniu przez Ateńczyków 1000 mieszkańców Mityleny (internowanych na wyspie Tenedos), uznanych z inicjatorów powstania (Tukidydes III 50); Will, s. 335; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 426-428; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 102-103, 105-107; Bravo et alii, s. 173-176.
- 239 Kleon, z zawodu garbarz, przedstawiciel średniej warstwy obywateli ateńskich, zwalczany był przez arystokratów; zacięty wróg Peryklesa, po jego śmierci stanął na czele radykalnego skrzydła wojennego, przeciwnik Nikiasza; urosł do roli głównodowodzącego wojskami ateńskimi, w roku 425 zdobył dla Ateńczyków Sfakterię (wyspa u zachodnich wybrzeży Peloponezu); poległ

- w roku 422 w trakcie walk o Amfipolis, jego śmierć umożliwiła zawarcie tzw. pokoju Nikiasza, kończącego archidamijski etap wojny peloponeskiej; KIPauly 3, s. 244; DNP 6 (1999), s. 582; zob. H. Lind, *Der Gerber Kleon in den „Rittern” des Aristophanes*, Frankfurt am Main 1990; Rhodes, s. 133-141.
- 240 Bravo et alii, s. 176.
- 241 Metymna, miasto na północnym wybrzeżu Lesbos, w pobliżu dzisiejszego Molivos, po Mitylenie, z którą ciągle rywalizowała, najważniejsze miasto na wyspie; jako jedyna polis na Lesbos dochowała wierności Ateńczykom; PECS, s. 503, s.v. Lesbos; KIPauly 3, s. 1273-1274; DNP 8 (200), s. 99; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 426.
- 242 Diodor łączy ze sobą wydarzenia z zimy 428/427 i lata 427; o upadku Platej zob. Tukidydes III 20-23; 52 – 68; Will, s. 335; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 428; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 103-104, 107-108.
- 243 Zajęci tłumieniem buntu na Lesbos.
- 244 Inna wersja: Euthydemos; Will, s. 335.
- 245 Chodzi o trybunów wojskowych z władzą konsularną z roku 433 przed Chr.: M. Fabius Vibulanus, M. Folius (*lub* Falinius) Flaccinator, L. Sergius (*lub* Servilius) Fidenas, zob. Broughton I, s. 62; Will, s. 335.
- 246 Tukidydes III 87.1-4; Will, s. 335-336.
- 247 Chodzi o tzw. wiatry etezyjskie, czyli sezonowe (etesios – sezonowy, stąd nazwa – ἐτησίαι, etesiaie, etezje); północne wiatry (dlatego też zamiennie określane terminem βορέαι) wiejące od połowy lipca przez ok. 40 dni we wschodniej części Morza Śródziemnego, głównie w obrębie Morza Egejskiego; były na tyle silne, że blokowały żeglugę nad Morze Czarne, utrudniając przeprawę przez Hellespont; RE VI (1907), s. 713-717 s.v. Etesiai (A. Rhem); DNP 4 (1998), s. 161-162.
- 248 Rheneia, niewielka (16 km²) wyspa w archipelagu Cykladów, oddalona ok. 600 m od Delos; DNP 10 (2001), s. 952-953.
- 249 Opis zob. Tukidydes III 92-93.
- 250 Zob. wyżej, rozdz. 59.2.
- 251 Stolica krainy o tej samej nazwie, należącej do plemienia Maliów, położona na południowym brzegu rzeki Sperchejos, na zachód od Termopil; KIPauly 5, s. 904.
- 252 Herakleja Trachis, założona w 426 r. przez Spartan na życzenie Trachińczyków; miasto zlokalizowano w dolinie rzeki Asopos, na jej lewym brzegu, w odległości ok. 7 km (40 stadiów) na zachód od Termopil, zob. Tukidydes III 92; Kl. Pauly 2, s. 1034 (s.v. Herakleia 1); Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 431.
- 253 Opis wydarzeń zob. Tukidydes III 94-98, 105-114; Will, s. 336.
- 254 Rok 432 przed Chr.; trybuni wojskowi: L. Furius Sp. f. Medullinus, L. (*lub* Sp.) Pinarius Mamertinus, S. Postumius (Sp.? f.) Albus (Regillensis); Gaius Metellus pojawia się tylko u Diodora; zob. Will, s. 336; Broughton I, s. 62-63.
- 255 Demostenes syn Alkistenesa, jeden z najwybitniejszych wodzów ateńskich okresu wojny peloponeskiej; strateg w latach 427/426, 425/424, 418/417, 414/413,

- 413/412; w roku 426 poprowadził kampanię zbrojną przez Etoię i Fokidę, aby atakiem od strony zachodniej i przy pomocy plemion środkowogreckich pokonać ostatecznie Beocję; niepowodzenie tej kampanii wywołało niechęć Ateńczyków wobec niego, ale osiągnięte wkrótce zwycięstwo w starciu ze spartańskich wodzem Eurylochem, co z kolei pozwoliło utrzymać Naupaktos w rękę Aten, przywróciło mu uznanie współobywateli i umożliwiło powrót do Aten; w roku 425 wstąpił się w trakcie walk o Sfakterię i Pylos, o czym Diodor pisze niżej; zginął na Sycylii w roku 413, skazany na śmierć, wraz z Nikiaszem, przez Syrakuzan; KIPauly 1, s. 1482-1484; DNP 3 (1997/1999), s. 466-467; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 430-436; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 111-113, 221-222.
- 256 Leukas, Leukadia wyspa na Morzu Jońskim przy północnym wybrzeżu Akarnanii, z głównym miastem o tej samej nazwie; wyspę, w odróżnieniu od miasta, często nazywana była Leokadią; powierzchnia wyspy wynosi 292 km², długość natomiast 31 km; KIPauly 3, s. 592-594 (s.v. Leukas);
- 257 Etolia, Aitolia, kraina w zachodniej części środkowej Grecji, od zachodu granicząca z Akarnanią, od wschodu z Fokidą, od północy z Eurytanią; KIPauly 1, s. 205-210.
- 258 Molykreion (Molykreia), Molykrion, Molykria, miasto Lokrydy Zachodniej (Locris Ozolia, Lokryda Ozolska), położone na zachód od Naupaktos; zob. wyżej, rozdz. 48.1.
- 259 Miasto na Peloponezie na zachodnim wybrzeżu Mesenii; znajdowało się na skalistym przylądku Koryfasion nad Zatoką Navarino, naprzeciw wyspy Sfakterii, od której oddziela je wąska cieśnina; początki Pylos sięgają czasów mykeńskich (państwo Nestora), w czasach klasycznych zyskało sławę przede wszystkim dzięki wydarzeniom opisanym niżej przez Diodora: jest to relacja przejęta, za pośrednictwem Filochorosa, z dzieła Tukidydesa IV 2-41; Filochoros, w: FGrHist 328 F 128; KIPauly 4, s. 1249; ASM, s. 328-331.
- 260 O nim zob. wyżej, rozdz. 43.2.
- 261 U schyłku roku 424 przed Chr.; Olmstead, *Dzieje Imperium Perskiego*, s. 325.
- 262 Kserkses II, był jedynym synem Artakserksesa I i królowej Damaspis; panował, wbrew temu, co twierdzi Diodor, zaledwie 45 dni; zob. niżej, rozdz. 71.1, gdzie mówi o dwóch miesiącach; zob. Will, s. 337 (ad 71.1); Olmstead, *Dzieje Imperium Perskiego*, s. 325.
- 263 Aequi, plemię środkowoitalskie; Ekwowie zamieszkiwali tereny na wschód od Rzymu, w obrębie od górnego biegu rzeki Anio aż do wzgórz Algidus (Algidus mons); w V w. przed Chr. należeli do najzaciętszych przeciwników Rzymu, pokonani zostali ostatecznie u schyłku IV w., w czasie wojen z Samnitami; Nissen II, s. 461-463; KIPauly 1, s. 96 (s.v. Aequi).
- 264 Aulus Postumius Tubertus; Diodor datuje dyktaturę Aulusa Postumiusza na rok 432, co wydaje się wątpliwe; właściwy jest rok 431; zob. Will, s. 336; Broughton I, s. 63.
- 265 Lucius Iulius (Vopisci f. ?) Iullus; Broughton I, s. 63.

- 266 Opis dyktatury Aulusa Postumiusza zawarty jest u Liwiusza IV 26-29, łącznie z opowiedzianą także przez Diodora historią ukarania jego syna (IV 29).
- 267 Titus Quinctius L. f. Poenus Cincinnatus, Caius (*lub* Cneius) Iulius Mento, konsulowie roku 431; Will, s. 336; Broughton I, s. 63.
- 268 Rok 424 przed Chr.
- 269 Symmachos z Messene, zob. wyżej, rozdz. 49.1.
- 270 Nikiasz, syn Nikeratos, z demu Kydantidai; właściciel kopalni srebra, gorący zwolennik Peryklesa i kontynuator jego polityki; ur. przed r. 469, zginął z wyroku Syrakuzan na Sycylii w r. 413; był zwolennikiem zawarcia pokoju ze Spartą, co udało się w roku 421 po śmierci Kleona (pokój Nikiasza); bezskutecznie sprzeciwiał się wyprawie sycylijskiej; w latach 427/426-420/419, 418/417 – 413/412 rokrocznie wybierany był na stratega; KIPauly 4, s. 103-104; DNP 8 (2000), s. 912 nr [1]; MEKA, s. 519; SKA, s. 352; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 221-222.
- 271 O kampaniach Nikiasza zob. Tukidydes III 91, IV 42-45, 53-57; Diodor sumuje tu wydarzenia od lata 426 do lata 424 r.; Will, s. 336.
- 272 Melos, Malos, piąta co do wielkości (161 km²) wyspa Cyklad, położona w południowo-zachodnim krańcu archipelagu; uchodziła za kolonię spartańską, nie należała do Związku Morskiego; w roku 426 Nikiasz próbował bezskutecznie poddać ją panowaniu ateńskiemu; w 425, jak się przypuszcza, zmuszono wyspę do płacenia trybutu w wysokości 15 talentów; dopiero w 416 udało się Ateńczykom zdobyć wyspę; na wniosek Alkibiadesa mężczyźni zostali wymordowani, kobiety i dzieci sprzedani w niewolę, wyspę oddano w ręce pięciuset osadników ateńskich; PECS, s. 570; KIPauly 3, s. 1181-1183; DNP 7 (1999), s. 1195-1197 nr [2]; SKA, s. 325; Hammond, Dzieje Grecji, s. 461; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 130-136; Rhodes, s. 151.
- 273 Miasto na północno-zachodnim wybrzeżu Attyki, naprzeciw Eretrii, dzis. Skala Oropu; główne miasto krainy o nazwie Oropia, przedmiot sporu między Atenami a Beocją; znajdowała się tu, ok. 6 km na południowy wschód od miasta, słynna świątynia-wyrocznia Amfiaraosa; PECS, s. 656; KIPauly 4, s. 349; DNP 9 (2000), s. 51.
- 274 Tanagra, miasto w Beocji, położone ok. 20 km na wschód od Teb, była ważnym członkiem Związku Beockiego; to w jej pobliżu Ateńczycy doznali w roku 457 przed Chr. dotkliwej klęski z rąk Spartan; po ateńskim zwycięstwie nad Beotami pod Ojnofytą (456), Tanagra dostał się w ręce Ateńczyków i została zburzona (zob. Diodor XI 82.5); odbudowana po pokoju królewskim (386); PECS, s. 876-877; KIPauly 5, s. 509-510; DNP 12/1 (2002), s. 6-7.
- 275 W roku 426; Hammond, Dzieje Grecji, s. 430.
- 276 Kythera, wyspa u południowo-wschodnich wybrzeży Peloponezu, pow. 262 km²; KIPauly 3, s. 422-423; DNP 6 (1999), s. 1022-1023.
- 277 Latem roku 424; Hammond, Dzieje Grecji, s. 438; Kulesza, Wojna peloponeska, s. 117.

- 278 Według Tukidydesa (IV 57) Egineci skazani zostali na śmierć; Diodor podąża jednak za przyjazną Ateńczykom narracją Efora; zob. Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 118, 124.
- 279 Rok 424; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 438; Bravo et alii, s. 186.
- 280 Wzniesione przez Ateńczyków w trakcie tzw. pierwszej wojny peloponeskiej (460-446/445), gdy Megara, ze względu na konflikt z Koryntem, zawarła sojusz z Atenami; długie mury łączyły Megarę z jej portem nad Zatoką Saronką – Nisają; Bravo et alii, s. 88.
- 281 Miasto portowe Megary nad Zatoką Saronką, w VI w. przed Chr. Nisaja należała czasowo do Aten, które ponownie weszły w jej posiadanie w roku 461; wtedy też Ateńczycy łączyli Megarę z Nisają długimi murami; w 446 musieli jednak zwrócić port Megaryczykom; odzyskali go w roku 424 i zniszczyli wówczas długie mury; pod władzę Megary Nisaja wróciła w roku 410; KIPauly 4, s. 137; DNP 8 (2000), s. 961.
- 282 Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 438-439.
- 283 Miasto położone na granicy Macedonii i Tesalii, na północny wschód od góry Olimp, ok. 4 km od Zatoki Termajskiej; dzisiaj wieś Malathria; ważne centrum kultu religijnego, tutaj znajdowała się świątynia Zeusa i Muz, do dziś niezlokalizowana, a na południe od miasta świątynia bogini Demeter, której początki sięgają czasów archaicznych; PECS, s. 276; KIPauly 2, s. 61; ASM, s. 266-268.
- 284 Greckie miasto leżące na przesmyku łączącym półwysp Akte z Chalkidiki; KIPauly 1, s. 215.
- 285 Zob. wyżej, rozdz. 32.3.
- 286 Edones (Edoni), plemię trackie osiadłe na lewym brzegu rzeki Strymon, od ujścia do rzeki Angites na północy; na terenie Edonów powstała w roku 437 ateńska kolonia Amfipolis; PECS, s. 276; KIPauly 2, s. 201; DNP 3 (1997/1999), s. 883-884.
- 287 Rzeka na granicy Macedonii i Tracji, dzisiaj Struma; KIPauly 5, s. 400.
- 288 Miejscowość i świątynia na wschodnim wybrzeżu w Beocji, na obszarze Tanagry; Ateńczycy utworzyli tu w 424 r. przyczółek zbrojny przeciwko Beotom; w bitwie z Beotami doznali tu jednak dotkliwej klęski, opisaną przez Diodora; KIPauly, s. 1441-1442.
- 289 Listopad 424 r.; Bravo et alii, s. 186.
- 290 Zob. Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 441.
- 291 Por. Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 441: „Plan przewidywał atak z trzech stron naraz. Wygnańcy z Orchomenos w północnej Beocji zamierzali z pomocą swych popieczników fokejskich zdobyć Cheroneję leżącą blisko granicy Fokidy z Beocją. Demostenes miał wypłynąć z Naupaktos z 40 okrętami i zająć na południowo-zachodnim wybrzeżu Beocji miasto Sifaj, które obiecali mu wydać spiskowcy. Zadaniem głównych sił ateńskich [pod dowództwem Hippokratesa] było zawładnięcie świętym okręgiem Apollona w Delion w południowo-wschodniej Beocji i stworzenie tam umocnionego punktu oparcia dla beockich

- powstańców. Wszystkie trzy ataki planowano na ten sam dzień, aby wojska beockie musiały się podzielić”; zob. także Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 119.
- 292 Opis bitwy pod Delion zob. Tukidydes IV 102-116; por. Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 441-442; J.F. Lazenby, *Wojna peloponeska. Historia militarna*, przekł. Andrzej Dudziński, Oświęcim 2018, s. 128-134.
- 293 *ηνίοχοι i παραβάται.
- 294 Ateńczycy stracili 1200 hoplitów i znaczną liczbę żołnierzy lekkozbrojnych, poległ również ateński wódz Hippokrates; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 442; Kulesza, s. 120.
- 295 Por. Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 121.
- 296 Zob. wyżej rozdz. 64.1.
- 297 Inaczej Sekydianos, był synem Artakserksesa i jego babilońskiej konkubiny Alogune; panował dokładnie sześć i pół miesiąca, władzy pozbawił go i skazał na śmierć Dariusz II Ochos (423-404); Olmstead, s. 335.
- 298 Jego pierwotne imię brzmiało Ochos; syn Artakserksesa i jego innej babilońskiej konkubiny Kosmartidene; przed objęciem tronu był satrapą Hyrkanii; przyrodnią siostrą Artakserksesa o imieniu Parysatis była jego żoną; królem ogłosił się 13 lutego 423 r., przybierając imię Dariusz; w literaturze występuje jako Dariusz II Ochos; KIPauly 1, s. 1392 nr 2; DNP 3 (1997/1999), s. 323 nr [2]; Olmstead, s. 335-336.
- 299 Antioch z Syrakuz, syn Ksenofanesa: FGrHist 555; był zapewne najstarszym zachodnim historykiem greckim; przypisuje mu się autorstwo dwóch dzieł: *Sikeliká*, czyli *Historia Sycylii*, oraz *Peri Italias*, czyli *O Italii*. Właśnie od Diodora wiemy, że *Historia Sycylii* składała się z dziewięciu ksiąg i że swą narrację Antioch zakończył na roku 424. Znaczenie Antiocha wynika m.in. z faktu, że Tukidydesowy opis wczesnej historii Sycylii, tzw. archeologia Sycylii, oparty jest na jego przekazie. Od niego też Tukidydes czerpał informacje o czasie powstania greckich kolonii na wyspie. Z dzieła *O Italii* zachowały się drobne fragmenty, w tym o założeniu Krotonu (F 10), Metapontu (F 12) i Tarentu (F 13); Antioch pełną garścią wykorzystywał tradycję ustną, dokonywał jednak jej selekcji przez pryzmat wiarygodności i przejrzystości przekazu; Meister, s. 42-43.
- 300 Caius (*lub* Lucius) Papirius Krassus, L. Iunius (*lub* L. Iulius Iullus) – konsulowie roku 430; Will, s. 337; Broughton I, s. 64.
- 301 Skione, miasto na południowo-zachodnim wybrzeżu półwyspu Pallene na Chalkidiki; Skione odstąpiło od Aten w r. 423, dwa lata później Ateńczycy zdobyli Skione, mieszkańców wymordowali, a ziemię oddali uciekinierom z Platej; PECS, s. 845; KIPauly 5, s. 230.
- 302 Lato 424 przed Chr.; Will, s. 337.
- 303 Lamachos, syn Ksenofanesa, z demu Oie; był jednym z posłów ateńskich do Sparty, którzy w roku 422/421 podpisywali porozumienie, tzw. pokój Nikiasza; poległ na Sycylii; KIPauly 3, s. 462; por. Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 222.

- 304 Chodzi o Herakleję Pontyjską (Herakleia Pontike, Heraclea Pontica; dzis. Ereğli) w Azji Mniejszej, nieopodal ujścia do Morza Czarnego rzeki Kales, charakteryzującą się znakomitym portem naturalnym; opisywane przez Diodora wydarzenia miały miejsce latem roku 424; KIPauly 2, s. 1035-1036 nr 7; DNP 5 (1998), s. 366-367 nr [7] (K. Strobel); MEKA, s. 310 nr 1.
- 305 Por. Tukidydes IV 117-119; Will, s. 337; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 444-445.
- 306 Miasto na zachodnim wybrzeżu przylądka Pallene na Chalkidiki, nad Zatoką Termajską, kolonia Eretrii; dzis. Kalandra; w V wieku Mende należało do Związku Morskiego; PECS, s. 572; KIPauly 3, s. 1204; Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 444.
- 307 Hostus Lucretius Tricipinus, L. Sergius C. f. Fidenas; konsulowie roku 429; Will, s. 337; Broughton I, s. 65.
- 308 422 przed Chr.
- 309 Adramytion, Atramytion, Adramyttium, miasto w północnej części zachodniego wybrzeża Azji Mniejszej, nad Zatoką Idajską (naprzeciw wyspy Lesbos); KIPauly 1, s. 73-74.
- 310 O nim zob. wyżej, rozdz. 55.8.
- 311 Najważniejsze miasto na zachodnim wybrzeżu Sitionii, środkowego półwyspu Chalkidiki, należało do Związku Morskiego; KIPauly 5, s. 889-890; o wydarzeniach: Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 445.
- 312 Miasto na trackim wybrzeżu Morza Egejskiego, na lewym brzegu rzeki Strymon, w odległości ok. 6 km od Amfipolis; KIPauly 2, s. 214.
- 313 Hammond, *Dzieje Grecji*, s. 445-446; Bravo et alii, s. 190-191.
- 314 Tzw. pokój Nikiasza, zawarty w roku 421; Will, s. 337; Hammond, s. 447; Kulesza, *Wojna peloponeska*, s. 124-125; Bravo et alii, s. 191-197.
- 315 Aulus Cornelius M. f. Cossus, Titus Quinctius L. f. Poenus Cincinnatus, konsulowie roku 428; Will, s. 337; Broughton I, s. 65.
- 316 Zob. Tukidydes V 22 – 25; Will, s. 337.
- 317 Tukidydes V 27 – 32.5; Will, s. 337.
- 318 Porównaj wcześniej ks. IV 57-58; z tzw. powrotem Heraklidów łączy się wędrówkę Dorów, ostatniego wielkiego plemienia greckiego, które przybyło na południe Półwyspu Bałkańskiego, zasiedlając przede wszystkim Peloponez, południowe wyspy Morza Egejskiego (z Kretą) i wybrzeże Karii w Azji Mniejszej, z Halikarnasem jako głównym miastem (Doryda małoazjatycka). Eratostenes, za którym podąża Apollodoros, a za nim Diodor, początek powrotu Heraklidów przyjął na rok 1104. W tradycji greckiej zachowała się opowieść o wygnaniu potomków Heraklesa po jego śmierci. Znaleźli wówczas schronienie u doryckiego króla Ajgimosa w środkowej Grecji, a po upływie trzech pokoleń powrócili na czele Dorów i podbili Peloponez. Mimo braku jednoznacznych świadectw archeologicznych, wątpliwości językoznawców, z radykalnym stanowiskiem J. Chadwicka na czele, który wręcz zakwestionował historyczność wędrówek, są one traktowane jako wydarzenie rzeczywiste;

- zob. DNP 3 (1997), s. 787-791 („Dorische Wanderung”); 5 (1998), s. 36 -370 („Herakleidai”); J. Chadwick, Who were the Dorians?, *La Parola del Passato* 31, 1976, s. 105-131; idem, Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte, *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 113, 1976, s. 183-198; wyczerpujący opis wydarzeń: Hammond, s. 109-128
- 319 Por. Tukidydes V 34.1-2.
- 320 Por. Tukidydes V 32.1.
- 321 Rzymskie Cumae, jedno z najważniejszych miast w w Kampanii (południowa Italia). Założone zostało ok. roku 750 przed Chr. przez kolonistów z Eubei oraz mieszkańców Pithekusai, greckiej kolonii na wyspie Ischia, utworzonej ok. 25 lat wcześniej także przez Eubejczyków. Między rokiem 700 a połową V wieku przed Chr. miasto przeżywało okres szczególnej prosperity, wzięło też aktywny udział w rywalizacji z Etruskami o hegemonię nad Kampanią. W roku 524 tyran Kyme, Arystodemos, zdołał odeprzeć ich atak, a w 504 odegrał główną rolę w pokonaniu Etrusków, w sojuszu z Latynami, w bitwie pod Arcycją (Lacjum). W roku 474 połączona flota Kyme i Syrakuz zadała klęskę Etruskom w bitwie na wodach nieopodal Kyme, co przesądziło o upadku hegemonii etruskiej w Italii. Wkrótce jednak (421) miasto uległo naporowi Samnitów i zaczęło stopniowo tracić na znaczeniu. O jego marginalizacji przesądziło opowiedzenie się po stronie Hannibala w drugiej wojnie punickiej. W Kyme (Cumae) lokalizowano siedzibę słynnej Sybilli; PECS, s. 250-252; DNP 6 (1999).
- 322 L. Quinctius L. f. Cincinnatus, Aulus Sempronius L. f. Atratinus – wymienia ich tylko Diodor, rok 428; Will, s. 338; Broughton I, s. 65.
- 323 W roku 420 przed Chr.
- 324 Wspólnie z Mantineją i Elis; Will, s. 338.
- 325 Zob. Rhodes, s. 146-152.
- 326 Ainianes, Aenianes, plemię tesalskie, zamieszkiwali w obrębie górnego biegu rzeki Sperchejos; KIPauly 1, s. 176-177.
- 327 Dolopowie, Dolopes, plemię sąsiadujące od południowego zachodu z Tesaliami, od wschodu z Achają Ftyjocką (Fthiotis), od południa z Anianami, od zachodu z Epirem; Dolopowie występują już u Homera; wchodzili w skład Amfiktionii Delfickiej; KIPauly 2, s. 118.
- 328 Zob. wyżej, rozdz. 59.3.
- 329 Mekyllerna, Mekyllerna, miasto na wschodnim wybrzeżu przylądka Pallene na Chalkidiki (w pobliżu dzisiejszej miejscowości Molivopyrgos), należało do Związku Morskiego; KIPauly 3, s. 1159.
- 330 W roku 421/420, zob. Tukidydes V 39.1; KIPauly 3, s. 1159.
- 331 Lucius Papirius L. f. Mugillanus, Caius Servilius Structus Ahala, konsulowie roku 427; Will, s. 338; Broughton I, s. 66.
- 332 O nim wyżej, rozdz. 38.3.

- 333 Troizen, miasto na północnym wybrzeżu Argolidy w pobliżu dzisiejszej miejscowości Damala; KIPauly 5, s. 984-985.
- 334 O nim wyżej, rozdz. 35.4.
- 335 Rok 419/418.
- 336 Miasto w północno-wschodniej części Arkadii, w pobliżu dzisiejszej miejscowości Kalpaki, usytuowane na wzniesieniu o wysokości 936 m n.p.m.; należało do Związku Peloponeskiego; PECS, s. 653-654; KIPauly, s. 332-333; DNP 9 (2000), s. 10-11 s.v. Orchomenos [3].
- 337 Tegea, najważniejsze miasto południowo-wschodniej Arkadii; PECS, s. 889-890; KIPauly 5, s. 554-556; SKA, s. 476.
- 338 418/417.
- 339 C. Furius Pacilus Fusus, T. Quinctius L. f. Poenus Cincinnatus, M. Postumius A. (?) f. Albinus Regillensis (?), A. Cornelius M. f. Cossus, tribuni militum consulari potestate, rok 426; Will, s. 338; Broughton I, s. 66.
- 340 Wyspa przy południowo-wschodnim wybrzeżu Peloponezu, powierzchnia 262 km²; ze względu na bliskość Lakonii posiadała duże znaczenie strategiczne; KIPauly 3, s. 422-423; SKA, s. 288.
- 341 Miasto portowe Megary nad Zatoką Sarońską; zob. wyżej, rozdz. 66.3.
- 342 Zob. wyżej, rozdz. 65.2.
- 343 Diodor ewidentnie pomylił ekspedycję przeciwko Melos z roku 416 (pod wodzą Teisiasa i Kleomedesa) z wyprawą Nikiasza z roku 426, z którą połączył inne działania tego stratega; Will, s. 339.
- 344 Fidenae (dzis. Castel Giubileo), miasto łatyńskie na lewym brzegu Tybru, ok. 10 km na północny wschód od Rzymu, przy słynnej via Salaria; w V wieku sprzymierzone z etruskim miastem Weje, zaciętym wrogiem Rzymu; KIPauly 2, s. 545; DNP 4 (1998), s. 505-506.
- 345 L. Furius Sp. f. Medullinus, L. Quinctius L. f. Cincinnatus, A. Sempronius L. f. Atratinus, tribuni militum consulari potestate; rok 425, zob. Will, s. 339; Broughton I, s. 67.
- 346 Diodor sumuje tu wydarzenia z półtora roku, od zimy 417/416 do zimy 416/415; Will, s. 339.
- 347 Rok 424; Will, s. 339; Broughton I, s. 68.
- 348 Rok 416 przed Chr.
- 349 Egesta, Segesta, Haigesta; główne miasto Elymów (Elymroi), trzeciego przedgreckiego ludu na Sycylii, położone w północno-zachodniej części wyspy. Ze względu na fakt, że Egesta znajdowała się w strefie wpływów punickich, mieszkańcy Segesty utrzymywali z Kartaginą jak najlepsze stosunki. Prawdopodobnie była to także forma zabezpieczenia się przed ekspansjonizmem Greków. Tradycyjnym wrogiem Segesty był Selinunt, położony w zachodniej części południowego wybrzeża wyspy; według legendy miasto założyli Trojanie, dlatego później Segestianie uchodzili za spokrewnionych z Rzymianami; to za ich namową i prośbą Ateńczycy zdecydowali się na podjęcie

wyprawy sycylijskiej; PECS, s. 817-818; ASM, s. 165-166; DNP 11 (2001), s. 337-338; Wroński, s. 183-187 s.v. Segesta (tu także na temat zasadności używania nazwy Segesta).

350 Selinunt, Selinus, łac. Selinuntum; najbardziej na zachód wysunięta kolonia grecka na Sycylii, położona na jej południowym wybrzeżu, przy ujściu rzeki Selinus (dzis. Modione). Założona została w roku 628 przed Chr. przez kolonistów z Megary Hyblańskiej (Megara Hyblaia). Z punktu widzenia strategicznego miejsce wybrane zostało znakomicie: żyzna równina, niezasiedlona, na wysokim wzgórzu wrzynającym się w morze, między dwiema rzekami, co zapewniało obfitość wody i dobre warunki portowe. W V w. przed Chr. Selinunt przeżył okres wspaniałego rozwoju, ale w 409 r. przed Chr. został zniszczony przez wojska Kartaginy i już nigdy nie odzyskał swego pierwotnego znaczenia; PECS, s. 823-325; ASM, s. 186-189; DNP 11 (2001), s. 367-371; Wroński, s. 152-160.

351 Zob. wyżej, rozdz. 53.1.

352 Kwiecień 415 r. przed Chr.

BIBLIOGRAFIA

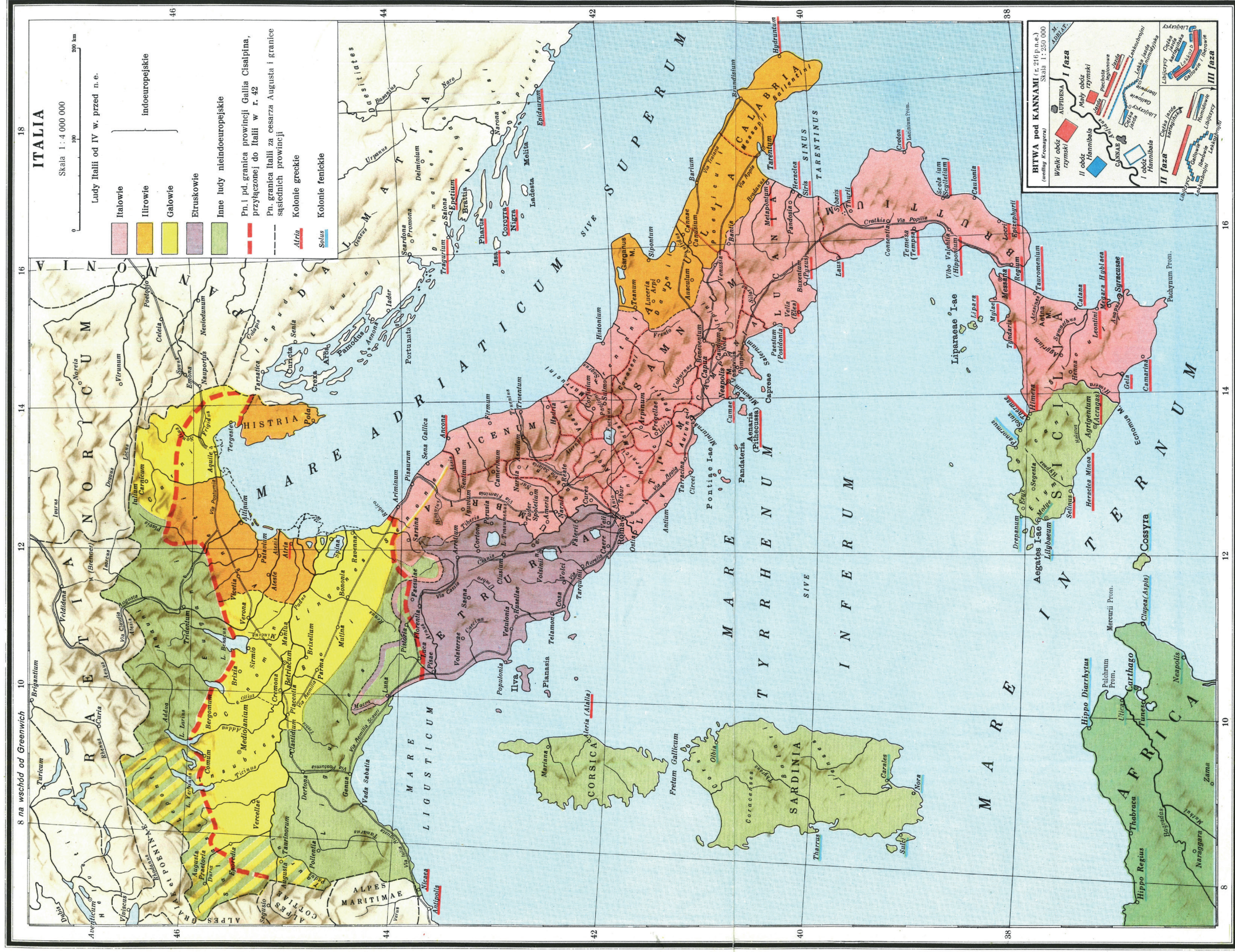
- ASM – Antike Stätten am Mittelmeer. Metzler Lexikon, red. K. Brodersen, Stuttgart-Weimar 1999
- BADIAN E., The Peace of Callias, *The Journal of Hellenic Studies* 107, 1987, s. 1-39
- BALCER J.M., The Persian Conquest of the Greek 545-450 B.C., Konstanz 1995
- BOSWORTH A.B., Plutarch, Callisthenes and the Peace of Callias, *The Journal of Hellenic Studies* 110, 1990, s. 1-13
- BRAVO ET ALII – B. Bravo, M. Węcowski, E. Wipszycka, A. Wolicki, *Historia starożytnych Greków*, tom II. Okres klasyczny, Warszawa 2009
- BROUGHTON I – T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, volume I 509 B.C. – 100 B.C., New York 1951
- CARY M., SCULLARD H.H., *Dzieje Rzymu*, przekł. Jerzy Schwakopf, t. I-II, Warszawa 1992
- DNP – *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike* 1-16, Stuttgart - Weimar 1996-2003
- DWORACKI S., *Eupolis i fragmenty jego komedii*, Poznań 1991
- EHRENBERG V., The foundation of Thurii, *The American Journal of Philology* 69, 1948, s. 149-170
- EHRHARDT N., *Milet und seine Kolonien*, Frankfurt am Main 1983
- ENGELS J., *Augusteische Oikumenogeographie und Universalhistorie im Werk Strabons von Amaseia*, Stuttgart 1999
- GAJDUKIEVIČ V., *Das Bosporanische Reich*, Berlin-Amsterdam 1971
- GRIMAL P., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, przekład zbiorowy, Wrocław² 1990
- HAMMOND N.G.L., *Starożytna Macedonia. Początki, instytucje, dzieje*, przełożył A. Chankowski, Warszawa 1999
- HEURGON J., *Rzym i świat śródziemnomorski do wojen punickich*, Warszawa 1973
- HUSS W., *Geschichte der Karthager*, München 1985
- KIPauly – *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*, 1-5, München 1979
- KOLAŃCZYK K., *Prawo rzymskie*, Warszawa² 1976
- KULESZA R., *Sparta w V-IV wieku p.n.e.*, Warszawa 2003
- KULESZA R., *Wojna peloponeska*, Warszawa 2006
- LAZENBY J.F., *Wojna peloponeska. Historia militarna*, przekł. Andrzej Dudziński, Oświęcim 2018
- LEGON R.P., *Megara. The political history of a Greek city-state to 336 B.C.*, London 1981
- LENGAUER W., *Starożytna Grecja okresu archaicznego i klasycznego*, Warszawa 1999
- LEWIS D.M., The Peace of Callias, *CAH² V* (1992), s. 121-127
- LGS – *Literatura Grecji starożytnej*, red. H. Podbielski, t. I-II, Lublin 2005
- LIND H., *Der Gerber Kleon in den „Rittern“ des Aristophanes*, Frankfurt am Main 1990
- LITewski W., *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998
- MEISTER – K. Meister, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart – Berlin – Köln 1990
- MEISTER K., *Die sizilische Geschichte bei Diodor von den Anfängen bis zum Tod des Agathokles*, München 1967

- MEISTER K., Die Ungeschichtlichkeit des Kalliasfriedens und deren historische Rolle, Wiesbaden 1982 (Palingenesia 18)
- MEKA – Mała Encyklopedia Kultury Antycznej, wyd. czwarte przejrane i uzupełnione, Warszawa 1973
- MÜHL M., Die Gesetze des Zaleukos und Charondas, *Klio* 22, 1929, s. 113-118, 432-444, 454-457, 461-463
- NISSEN H., Italische Landeskunde, t. II, Berlin 1902
- OLMSTEAD – A.T. Olmstead, Dzieje Imperium Perskiego, Warszawa 1974
- PAJĄKOWSKI W., Die Illyrier. Illyrii proprie dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion, przekł. Bolesław Mrozewicz, Poznań 2000
- PAPUCI-WŁADYKA E., Sztuka starożytnej Grecji, Kraków 2001
- PECS – The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, red. R. Stillwell, Princeton 1976
- RE – Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1894 nn.
- REALE G., Historia filozofii, przekł. Edward Iwo Zieliński, t. I, Lublin 1993
- RHODES – P.J. Rhodes, Historia Grecji. Okres klasyczny 478-323 p.n.e., przekł. Lech Trzcionkowski, Kraków 2009
- RICHARDSON L., JR, A New Topographical Dictionary of Ancient Rome, Baltimore – London 1992
- RUSCHENBUSCH E., Die Verträge Athens mit Leontinoi und Region vom Jahre 433/2 v. Chr., *ZPE* 19, 1975, s. 22 nn.
- RUTTER N.K., Diodorus and the foundation of Thurii, *Historia* 22, 1973, s. 155-176
- SKA – Słownik kultury antycznej, red. R. Kulesza, Warszawa 2012
- SPA – Słownik pisarzy antycznych, red. A. Świderkówna, Warszawa 1990
- WICK T.E., Athens alliances with Region and Leontinoi, *Historia* 25, 1976, s. 288-304
- WILL – Komentarz do: Diodoros, Griechische Weltgeschichte. Buch XI-XIII, übersetzt von Otto Veh, eingeleitet und kommentiert von Wolfgang Will, Stuttgart 1998
- WROŃSKI – K. Wroński, Między dwiema tyraniami. Miasta Sycylii w latach 466-405 p.n.e., Lublin 2001 (niepublikowana rozprawa doktorska, dostępna w Bibliotece Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)
- ZABŁOCCY M. J., Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – komentarz, Warszawa 2000
- ZIÓŁKOWSKI A., Siedem wzgórz Rzymu, *Meander* 48, 1993, s. 49-68



Grecja

L. Piotrowicz, Atlas do historii starożytnej, Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. Eugeniusza Romera, S.A., Warszawa-Wrocław 1994, Tabl. 5





Italia. Część południowa

